STATISZTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI

KÖZLEMÉNYEK.

Stat
O
258.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

STATISZTIKAI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY JÁNOS.

ACADEMIA LITTERARIA

HARMADIK KÖTET.

127.
1/3.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND MAGYAR AKADÉMIAI KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXVII.

308.740

M. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdásznál, Pesten, 1867.

M. T. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

I.

MAGYARORSZÁG ÁLLADALMI ÉS ORSZÁGOS ÚTJAI.

Fest Vilmostól.

Második közlemény.

Az országos útak.

(Folytatás. Térképpel.)

Azokból, melyeket a Stat. és Nemzetgazd. Közlemények II-dik kötete 161. s köv. lapjain elmondtunk, kivehetők azon módosítások, melyek a fenálló országos útak hálózatában a kor igényeihez képest kieszközlendők. Minthogy pedig az országos útak között több oly vonal van, melyek jelentőségöknél és közérdeköknél fogva az államutak közé volnának iktatandók, azért kénytelen vagyok ezekre még egyszer visszatérni, annyival is inkább, mivel ha azon főközlekedési erek azontul is a birodalmi kincstár által fognának kezeltetni és fenntartatni, az ország jól felfogott érdeke azt hozandja magával, hogy azoknak száma, illetőleg kiterjedése az örökös tartományok államutaihoz mérve, megfelelő arányban szaporíttassék.

Ezen viszonyos arány közelebbi megitélésére — a többi közt — legbiztosabb kutforrásul szolgálnak a cs. kir. kereskedelmi ministeriumnál összeállított „Statisztikai Közlemények“ melyekből czélunkra a következő adatokat merítjük:

Folyó szám	Országok nevei.	Terület □ szög mértföldekben	Az állam utak hossza m. f.-ben	esik egy □ szög m. földre folyó m. f.
1.	Alsó-Ausztria	345	131,08	0,38
2.	Felső-Ausztria	207	93.14	0,45
3.	Salzburg	123	48,11	0,39
4.	Stájerország	385	100,08	0,26
5.	Karinthia	182	65,71	0,36
6.	Krajna	174	71,37	0,41
7.	Partvidék	138	74,85	0,54
8.	Tirol és Vorarlberg . . .	498	169,44	0,34
9.	Csehország	900	522,24	0,58
10.	Morvaország	390	105,44	0,27
11.	Szilézia	89	43,68	0.49
12.	Gácsország és Bukovina .	1554	388,50	0,25
13.	Dalmátország	224	118,75	0,53
14.	Lombardia (1854)	376	376,61	1,00
15.	Velencze	417	233,42	0,56
16.	Horvát- és Slavonország .	318	47,81	0,15
17.	Erdélyország	963	173,41	0,18
	összesen . .	7283	2763,64	7,14:17=0,4
18.	Magyarország	3951	587,62	0,148
	együtt véve . .	11234	3351,26	

Ebből tehát látható, hogy Lombardiában (midőn még az osztrák birodalomhoz tartozott) legtöbb államut létezett, mert minden négyszög mértföldre jutott egy folyó mértföld; ellenben legkevesebb van Magyarországban, hol egy—egy négyszög mértföldre csak 0,148 folyó mértföld esik, mig Csehországban már 0,58 mértföldet találunk négyszögmértföldenként. A közép számot keresvén föl, kijő, hogy az örökös tartományokban minden térmértföldre esik 0,4 hoszmértföld, tehát háromszor annyi mint Magyarországban, s igy látni való, hogy ezen kiosztás mellett az ország tetemesen meg van rövidítve.

Miután azonban a főutak kiterjedése nem csupán az ország nagyságához arányositandó, hanem azon kivül még a népesség és adóképesség is figyelembe veendő, s miután ez utóbbi két tényező aránylag véve inkább a Lajtán túli tartományok előnyére szolgál, nem kivánok éppen a fennebbi közép arányszámhoz mereven ragaszkodni, hanem a méltányos-

ság határai közt maradván, számunkra körülbelül csak 0,26 hoszmértföldet követelek egy-egy térmértföldre, mely mérsékelt arányszám államutaink mostani 587 mértföldnyi hosszát mintegy 1030 mértföldre, azaz oly hosszúságra szökkentené föl, melyre az ország a többi tartományokhoz képest joggal számíthat.

Ezen nézetekből kiindulva s számot vetve a fennálló forgalmi viszonyokkal, az államutak módosítása, illetőleg kiegészítésére czélzó rövid javaslatomat a következő kisérletben foglalom össze :

A buda-bécsi államut, noha kereskedelmi tekintetben, főleg pedig hadtani szempontból (különösen a szőnyi erődítmények és a komáromi vár miatt) nem csekély jelentőséggel bir, csak annyiban volna még is módosítandó, a menynyiben Oroszvártól fölfelé a forgalom főiránya nem tart Köpcsény és Berg helységeknek, hanem egyenesen Pozsonynak, mig a köpcsén-bergi vonalt csupán a helybeli szekeresek használják. E szerint tehát

Az oroszvár-köpcsén-bergi terjedék az államutak sorából kihagyandó és országos kezelésbe veendő s helyette az

1-ször. Oroszvár-pozsonyi darab veendő állami kezelésbe annyival is inkább, mivel a hozzá kapcsolódó pozsony-haimburgi államut már Wolfsthal előtt ismét a köpcsén-berg-haimburgi vonallal egyesül, s igy ez utóbbi tökéletesen pótolva van.

2-szor. A soprony-győri vonal a Dunát és Győr nevezetes kereskedő várost Soprony s közvetve Vasmegyével és Stajerországgal, nemkülönben Soprony várossal kötvén össze, állami kezelésbe való fölvétele az illető törvényhatóságok, nevezetesen Sopronymegye részéről nyomatékosan sürgettetett s azért itt is ujra felemlíttetik.

3-szor. A szered-galgóczi szakasz, mint kiegészítő egyenes része a diószeg-jablunkai államutnak, mely mostan N. Szombatnak levén vezetve, ott a n. szombat-krakkói államutba szakad, s azzal egyesülten nagy kerülőben Galgócznak tart.

4-szer. A németi-korpona-ó-zólyomi vonal

különösen azért, mert a felső vidék, Besztercze s egyébb bányavárosok iparüzlete s kereskedelme Ó-Zólyomtól lefelé már most is csak a korponai irányt követi, főleg azért, mivel a Selmeczen átvezető krakkói államút — noha jó karban tartatik, nagy s meredek bérczeken vonul át Selmeczre, a közlekedést végtelenül nehezítvén; holott a korponai vonal szintén rendesen ki van épitve, de jobbadán róna völgyeket követ, s igen helyesen levén vezetve a teherszállítmányoknak tetemes könnyebbségére van.

5-ször. A szvercsinovecz-szakolcza-seibusi ut, Trencsén megyében, mivel általa a diószeg-jablunkai ut s Trencsén megye felső része egyenes irányban Seibus és Krakkóval köttetnék össze; az állami kezelésben álló galicziai út folytatása Krakkóig ki levén már épitve.

6-szor. A pest-váczi darab, mint el nem mellőzhető folytatása a vácz-kassai és vácz-selmeczi államutaknak; mert az e két uton leérkező számtalan társzekér közönségesen nem állapodik meg Váczon, hanem Pestig folytatja utját; Váczon pedig csak akkor rakatnak le a terhek, mikor ezek a Dunán szállítandók fel vagy lefelé mint például nyers vas, mely Váczról többnyire a Dunán szállitatik el.

7-szer. A rosnyó-igló-krakkói utvonal, mely Rosnyón a vácz-kassai államutból ágazik ki, s Hnileczen, Iglón, Késmárkon s Ófalun áthaladván, Nedecz mellett pedig az ország határán átlépvén, Neumarkon tul a n. szombat-krakkói államutba szakad. Ezen vonal Gömör és Szepes megye gyár-ipar és bánya-vidékét érinti s annál jelentékenyebb, mivel egyszersmind a Sajó, Hernád, Poprád és Dunajecz folyók népes és iparos völgyeit egymással, Gács országgal s Krakkóval kapcsolja össze.

8-szor. A bártfa-bártfaujfalu-orlichi szakasz; mivel a Zborón átvonuló mostani vonal nyolcz meredek hegyen és rendkivüli hófuvatoknak kitett, életveszélyes magaslatokon vezet keresztül; ellenben a bártfaujfalu-andrejova-orlichi irányban mindenütt alkalmas völgyben maradván a hegyeket és hófuvatokat elkerüli s legalább is kétezer öllel rövidebb.

Ezen utszakasz áthelyeztetését tárgyazó javaslat már készen van, mely ha helyben hagyatnék :

A bártfa-zboró-orlichi utrész országos kezelésbe visszaadandó.

9-szer. A nyiregyháza-ungvár-lembergi ut, mert Szabolcs megyét, a vaspálya által pedig Bihar megyét is Ungvárral és Ung megye szegényebb sorsu felvidékével — a Vrhovinával — nemkülönben Galicziával s Lemberg fővárosával egyenes irányban kötvén össze, Magyarország legjelentékenyebb utvonalai közé tartozik, s azért Ung megye részéről ezen ut, valamint az irányában levő záhony-csapi Tiszahidnak helyreállítása már több ízben indítványoztatott.

10-szer. A debreczen-n. károly-técsői vonal, mivel hogy Debreczen várost s ennek dús termésü vidékét, valamint az ottani vasutat N. Károly, Szatmárnémeti, Técső és Sziget városokkal s igy Szatmár és Mármaros megye főpontjaival kapcsolja össze, viszont pedig a Sziget felőli sószállítást közvetíti Szatmár és Biharba.

11 szer. A katalin-n. bánya-tiszaujlak-munkács-lembergi vonal, mint okszerü folytatása a kolosvársomkút- katalinfalvai államutnak N. bányán át Tiszaujlakig, onnét pedig a kassa-csernoviczi államuttal egyesülten Munkácsig s végre Vereczkén át az ország határáig, hol a Lemberg felé vezető galicziai kész úttal egyesül. Ezen vonal által helyrehozatik a közlekedés Erdély és Galiczia, illetőleg Stry városon keresztül haladva Lemberg fővárossal, sőt az imént érintett Debreczen- M. Szigeti ut által, Mármaros megyével is, minek következtében a sziget-kapniki állami utszakasznak különben is csekély jelentősége még inkább csökkenvén, emez az országos utak közé visszasorozható.

12-szer. A pest-szabadkai államut mostani iránya csak Laczházáig volna megtartandó, onnét pedig nem Kunszentmiklóson, Szabadszálláson és Vadkerten át, hanem Kalocsán és Hajóson keresztül Bajának, azután Szabadkán át Ujvidék s végre Pétervárának volna vezetendő; még pedig azon figyelemre méltó okból, mert egy részt a Dunaparton fekvő igen számos és nevezetes helységeket érinti, más

részt pedig tetemes hosszában már kavicsolva van, hátra levő megépítése pedig sokkal kevesebb költséget igényelne, mint a kúnszentmiklósi irány, minthogy a kő és kavics a Dunán olcsóbban szállítható oda, hol szükség lesz reá, ezen előny által már az első építésnél legalább is 4—500000 frt megtakarittathatván.

Ezeknél fogva tehát:

A laczháza-baja-szabadka-péterváriirány állami kezelésbe vétetendvén, a még kiépitetlen:

Laczháza-kúnszentmiklós-szabadkai vonal az országosak közé volna sorozandó.

13-szor. A szegszárd-veszprém-sopronyi vonal Veszprém és Pápa városokat érintvén s népes vidékeket hasítván keresztül, annyival nagyobb figyelmet érdemel, mivel egyszersmind utat nyit egyfelől a lepcsényi, másfelöl a sopronyi vasúti állomásokhoz. Ezen vonal tehát szintén az államutak sorába lenne fölveendő, valamint még a következők is:

14-szer A szegszárd-kaposvári mint természetszerü folytatása az igen fontos kaposvár-nagykanisai államutnak Dombováron át Szegszárd és Tolna felé, megjegyezvén, hogy ezen út megnyilásával a tolnai Duna-vidék valamint e megye központi s nyugati része N. Kanisával s a tengerparttal közvetlen érinkezésbe jut.

15-ször A győr-keszthelyi irány; mert Győr város és vidékének kiváló érdekében áll, minél rövidebb irányban juthatni a kanisai-triesti vaspályához, mire épen a szóban levő utvonal kinálkozik, miután Keszthelyen a kanisai vasuthoz kapcsolódik s igy a kivánt összeköttetést czélszerüen helyre állitja.

16-szor. A szered-hodonin(göding)brünni ut; minthogy a diószegi államut közvetitésével Diószegen a pest-bécsi vasutat kapcsolja össze Nagyszombat, s a ló vaspálya által Pozsony várossal is; de főleg azért, mert N. Szombatból közlekedést nyit több nevezetes helységeken s városokon át egyenesen Morvaország fővárosa felé.

17-szer. Az esztergam-trencsén-hrozenkai vonal, mert Esztergam, Bars, Nyitra és Trencsén megyéket közvetlen kapcsolatba helyezi Esztergam várossal, az ot-

tani Dunával s a nánai vasuti állomással, hova különösen Aranyos- Marót, Kálna, Léva s Selmeczbánya felől tetemes szállítmányok eszközöltetnek.

18-szor. Az ipolyság-szobbi ut, mert Hontmegye ez irányban legegyenesebben közlekedhetik a szobbi vasuti állomással, hová a felvidékről Ipolyságra leérkező gyártmányok s termékek tetemes számban szállitatnak le.

19-szer. A makó-szolnok-zólyomi vonal. Ezen fontos ut az alföldet, nevezetesen Makó, Vásárhely, Szentes, Kúnszentmárton, Szarvas és Csongrád terménydus határait először a szolnoki vasuti állomással, azután pedig Eger várossal, s feljebb Gömör megye iparos lakosságával hozza közvetlen kapcsolatba, sőt a már fenálló losoncz-zólyomi államut által egyenes közlekedést nyitna Zólyom megyébe s ipart üző völgyeibe; végre a Tiszához közel levén az alsó részének épitésére való kőszállitás sem járna legyőzhetlen akadályokkal.

20-szor. A tiszolcz-szandeczi ut, mely főkép a kassa-oderbergi vasut kiépitése után Gömör megye vas iparosai, valamint Szepes megye északi járásaira nézve is annyival jelentékenyebb lesz, mivel Gács országbani folytatása Ujszandeczel s onnét tovább Lemberggel is állitja helyre a közlekedést.

21-szer. Az eperjes-lőcsei vonal Csötörtökhelyig, az az a kilátásban levő kassa-oderbergi vaspályáig. Ezen a vonalon már most is élénk forgalom vehető észre, mely nagyobb lendületet nyerend még az emlitett vasut elkészülte után.

22-szer. A bártfa-szandeczi vonal, azért, hogy Galiczia ez irányban Bártfa várossal, a bártfai fürdővel s egyáltalában Magyarország felvidékével érintkezésbe jusson.

23-szor. A miskolcz-tokaj-kolosvári ut, mely Miskolcztól Tokajon át csak nem Nyiregyházáig már most is jó állapotban van. További irányában több nevezetes várost, mint: Nagy Károlyt, Nyirbátort, sat. kapcsolna össze a már jelenleg is jelentékeny nyiregyházai vasuti állomással, lefelé pedig Erdélylyel illetőleg Kolosvárral.

24-szer. A tokaj-ungvári s ezzel kapcsolatban

25-ször. A S. A. Ujhely-lembergi ut vonalok, melyek nem csak a tokaji Hegyalja bortermesztő vidékének Galicziávali összeköttetésére, valamint az ezen irányban menő gabona és egyébb szállítmányok előmozditására szolgálnának, hanem Bodrogközt S. A. Ujhellyel s Hegyaljával, nem különben Ungvárral is kapcsolnák össze.

26-szor. A debreczen-miskolcz-rózsahegyi közlekedés, mely Bihar, Szabolcs s részben Zemplén megyék terménydus rónaságait egyfelől a debreczeni, másfelöl a miskolczi vasuti indóházzal kapcsolja össze, Miskolczon tul pedig a Sajóvölgyét Putnokig követve, azután Bánrévén, Rimaszombaton, Tiszolczon s Szt. Miklóson áthaladva Rózsahegyen a n. szombat- krakkói államutba szakad, s igy a különnemü termékekben bővelkedő Tiszavidéket nemcsak Gömör megye gyáriparos völgyeivel, hanem feljebb még Liptó és Árva megyék szegényebb sorsú lakosaival is lehető legrövidebb irányban köti össze, módot nyujtván egyszersmind az általa keresztül hasított vidéknek a tiszavölgyi és a leendő kassa- oderbergi vasutakhoz közvetlenül juthatni.

27-szer. A nagyvárad-dévai és

28. A csaba- léva- n. szebeni, valamint:

29. A körösladány-nagyváradi vonalok; mert a Maros és a három Körös völgyét metszvén keresztül, nem csak a határszéli hegyes és szegényebb vidéket az alföld gazdagabb lapályaival kötik össze, hanem egyszersmind utat nyitnak a dévai vasuti állomás s onnét tovább N. Szeben felé, s igy Erdélynek ezen részét érintkezésbe hozzák Bihar és Békés megyével, Csabán túl pedig a tiszavölgyi és a tervezett alföldi vasutak által Szolnok és Szeged városokkal.

30. A kalocsa-debreczeni vonal, mely Kalocsa várost, s az ottani révek közvetitésével Szegszárd környékét, tehát a Dunát a Tiszavidékkel kapcsolná össze s egyszersmind több nevezetes várost, mint Kalocsát, Kecskemét, Kun-Szent-Márton, Szarvas és Debreczent, végül pedig a gyomai és berettyó-ujfalui vasuti állomásokat is érintené.

31. A lugos-pancsovai ut, mint természetszerü folytatása a lugos-n.szebeni államutnak délnyugat felé, melyen Erdély alsó része, valamint Krassó és Temes megyék a

határőrvidéken át Pancsova és az ottani Dunával közlekedhetnének, a verseczi és kudriczi bortermelő Hegyallya fel és le felé utat nyervén terményei elszállítására.

32. A baja-zombori ut, mely különösen azoknak tenne szolgálatot, kik Bajáról Szabadka mellőzésével egyenesen szándékoznak Zomborba, Ujvidékre, vagy Pétervárra leutazni. A vonal párhuzamosan fut a Dunával s a Ferencz-csatornát is átmetszi, minélfogva a hozzá szükséges kőanyag, más alföldi vonalokhoz képest, kevesebb költséggel volna kiállítható.

Az itt elmondottaknál fogva tehát a következők lennének még, mint jelentékenyebb vonalok, állami kezelésbe veendők :

Az oroszvár-posonyi, soprony-győri, szered-galgóczi, németi-korpona-zólyomi, szverčsinovecz-seibusi, pest-váczi, rosnyó-igló-krakkói, bártfa-andrejova-orlichi, nyiregyháza-ungvár-lembergi, debreczen-n.károly-técsői, katalin-tiszaujlak-munkács-lembergi, laczháza-baja-szabadka-pétervári, szegszárd-sopronyi, szegszárd-kaposvári, győr-keszthelyi, szered-hodonin-brünni, esztergam-trencsén-hrozenkai, ipolyság-szobbi, makó-szolnok-zólyomi, tiszolcz-szandeczi, eperjeslőcsei, bártfa-szandeczi, miskolcz-tokaj-kolosvári, tokaj-ungvári, s. a. ujhely-lembergi, debreczen-miskolcz-rózsahegyi, nagyvárad-dévai, csaba-déva-nagyszebeni, körösladány-nagyváradi, kalocsa-debreczeni, lugos-pancsovai és baja-zombori.

Ellenben az országos utak sorába visszaveendők :

Az oroszvár-köpcsén-bergi, németi-selmeczi, bártfa-zboró-orlichi, sziget-kapniki, laczháza-kúnszentmiklós szabadkai, nem különben - a temesvár-fehértemplomi es az arad-zámi utszakasz.

Az utóbbi két vonal nevezetesen azért, mivel a vasut tőszomszédságában s azzal párhuzamosan levén vezetve, forgalmi élénkségéből igen sokat veszitettek, tehát fenntartásuk ezentul országos közerővel is kielégítőleg eszközölhető.

Az előterjesztett viszonyok szoros figyelembe vételével fejlődött országos úthálózatunknak rendezésére czélzó igénytelen javaslatomat az ide csatolt térképen átnézetileg igyekeztem előtüntetni, megjegyezvén, hogy a vastag vonalok a javaslatba fölvett államutakat, a vékonyabbak pedig az országos utakat ábrázolják; a kész vasutak kettős vonallal, a ter-

vezettek és helybenhagyattak pedig két párhuzamos, de szakadozva pontozott vonallal vannak megjelölve, ugy, a mint azt a térképen látható jelek magyarázata bővebben felvilágosítja.

Ezen térképpel szoros kapcsolatban áll a javaslat alább

Folyó szám	Neve az országos utnak	Neve azon megyéknek, hol az ut keresztül vonul
1	Buda-győri orsz. ut	Pest, Fehér, Komárom, Győr
2	Buda-esztergam-nánai (az esztergam-dorogi ágazattal)	Pest, Esztergam
3	Pest-jászberény-karczagi	Pest, Jászkunkerület, Heves, Szabolcs
4	Pest-debreczeni (a püspök-ladány-berettyó-ujfalui ágaz.)	Pest; Heves, Jászkunkerület, Szabolcs, Bihar, Hajduker.
5	Pest-arad-nagyszebeni	Pest, Jászkunkerület, Csongrád, Békés, Csanád, Arad
6	Pest-szabadkai	Pest, Jászkunkerület, Bács
7	Sóskut-tétényi	Fehérvár
8	Bicske-vál-ercsi (Baracskától Mártonvásárig a buda-gráczi államuttal közös)	Fehérvár
9	Bicske-sőredi (a zámoly-fehérvári ágazattal)	Fehérvár
10	Kaposvár-Sz. fehérvár esztergami	Somogy, Veszprém, Fehér, Pest, Komárom, Esztergam
11	Sz.fehérvár-dunapentelei (az adonyi ágazattal)	Fehérvármegye
12	Győr-sz.fehérvár.szegszárdi (a czecze-földvári ágazattal)	Győr, Komárom, Veszprém, Fehér, Tolna
13	Ószőny-móori	Komárom, Fehér
14	Komárom-budai	Komárom
15	Kócs-esztergami (Tatától Tóvárosig, a komárom-budai orsz. uttal közös)	Komárom
16	Szegszárd-siófoki	Tolna, Somogy, Veszprém
17	Szegszárd-gemenczi	Tolna
18	Dombovár-sásdi	Tolna, Baranya
19	Nagykanizsa-sz.fehérvári	Zala, Somogy
20	Bars-szegszárdi (a bonyhádvárálljai ágazattal)	Somogy, Baranya, Tolna
21	Batina-nagykanizsai (a villányi vasuti állomáshoz vezető ágazattal)	Baranya, Somogy

következő része, mely nemcsak a tárgyalt országos és államutak uj megnevezését, irányát, kezdő és végpontjait mutatja táblázatilag, hanem egyszersmind azoknak hosszát egyenként és összefoglalva, nem különben az általok érintett megyéket és városokat is, ugy mint következik :

Kezdőpontja	Közbenső nevezetesebb helyek	Végpontja	Megközelitő hossza mértföldekben
budai Krisztina város	Bicske, Kócs, Bőny	Szabadhegy	15 3/8
Ó-Buda	Sz. Endre, Visegrád, Esztergam	Nána	9 6/8
Pest	Süly, Jászberény, Jászapáti, Heves	Karczag	20 4/8
Pest	Czegléd, Szolnok, T. Sz. Miklós, Karczag, Szoboszló	Debreczen	34 2/8
Soroksár	Kecskemét, Csongrád, Szentes, Orosháza, Tótkomlós, Arad, Paulis, Radna, Soborsin	Zám mellett	38 6/8
Laczháza	Kunszentmiklós, Izsák, Halas	Szabadka	16 6/8
a sóskuti kőbánya	Hatház	Hatházon tul a budaeszéki államut	1
A. Csuth	Tabajd, Vál, Baracska, Mártonvásár	Ercsi	4 2/8
F. Csuth mel.	Boglár, Csákvár, Csákberény	Sőred	6 2/8
Kaposvár m.	Igal, Szántód, Sz. Fehérvár, Lovasberény, Bicske, Esztergam	Letkés	29 6/8
Sz.fehérvár	Sereglyés, Szolgaegyháza, N. Perkáta	Dunapentele	8 1/8
Győr	Mezőörs, Kisbér, Móor, Sz. Fehérvár, Czecze, N. Dorog, Karmád	Tolna és Szegszárd közt	27 2/8
Ó-Szőny	Mocsa, Kocs, Dad, Ondód	Móor	5 5/8
Ó-Szőny	Tata, Tóváros, Szőlős	A. Galla m.	3 3/8
Kócs	Tata, Tóváros	Almás mel.	2 2/8
Tamási	Ireg, Som, Kiliti	Siófok	5 4/8
Szegszárd	—	Gemenczei P.	2 2/8
Dombovár	N. Berki, Kapos, Szekcső	Sásd	1 4/8
Galambok	Komárváros, Marczali, Öreglak, Lölle	Szántód P.	9 3/8
Istvándi	Szigetvár, Pécz, Pécsvár, Bonyhád	Szegszárd	14 4/8
Batina	Darázs, Baranyavár, Villány, Siklós, Szigetvár, Nagyatád	Iharosberény	25 3/8

Folyó szám	Neve az országos utnak	Neve azon megyéknek, hol az ut keresztül vonul
22	Várdomb-morágyi	Tolna
23	Pécs-mikoláczi (a gyűd-siklósi ágazattal)	Baranya
24	Pécs-moszlavinai	Baranya
25	Barcs-nagykanizsai	Somogy
26	Bajom-soprony-bécsi (a sümeg-somlóvásárhelyi és a soprony-bécsujvárosi ágazatokkal) (K. Czenktől Sopronyig a győr-sopronyi á. u. közös)	Somogy, Zala, Vas, Soprony
27	Szombathely-kapronczai (a pölöskefő-gelsei és a surd-iharos-berényi ágazatokkal)	Vas, Zala
28	Zalaegerszeg-letenyei	Zala
29	Kanizsa-kottori-légrádi (az alsó vidoveczi ágazattal)	Zala
30	Csáktornya-kapronczai (a kákonya-révi ágazattal)	Zala
31	Nagykanizsa-regedei	Zala
32	Draskovecz-regedei	Zala
33	Letenye-ludbergi (Kralovecz mellett a draskovecz-regedei orsz. uttal közös)	Zala
34	Csáktornya-regedei	Zala
35	Belatincz-lövői	Zala
36	Keszthely-regedei (a zalaapáti-gyülevészi ágazattal)	Zala, Vas
37	Zalabér-regedei (a Csurgás-körmendi és őriszentpéter-csákányi ágazatokkal)	Zola, Vas
38	Körmend-regedei (a döbör-febringi és hidegkut-mura-szombati ágazatokkal)	Vas
39	Körmend-burgói (a mindszent-pornói ágazattal)	Vas
40	Komárom-burgói (a magyar-szombathely-sz.királyi és vát-kőszegi ágazatokkal)	Komárom, Veszprém, Győr, Vas
41	Rábahidvég-sárvári	Vas
42	Veszprém-friedbergi (a pinka-fő-neustifti ágazattal)	Veszprém, Vas

Kezdőpontja	Közbenső nevezetesebb helyek	Végpontja	Megközelitő hossza mértföldekben
Várdomb	A. Nána	a morágyi kőbánya	1 1/8
Pécs	Turony, Harkány	a páli rév	5 5/8
Cserkuti csárda	Pellérd, Baksa, Vaiszló	a vejti rév	5 3/8
Barcs	Szentes, Babócza, Berzencze, Csicsó	Iharosberénynél	7 2/8
N. Bajom	Marczali, Keszthely, Sümegh, Sárvár, Sajtóskál, Lövő, K. Czenk, Soprony, Vimpász	Vimpásznál Osztrákországba	31 6/8
Kis Unyom mellett	Rábahidvég, Vasvár, Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Surd	Surdon tul Horvátországba	15 5/8
Bak	Söjtör, Sz. Győr, Bozsfa	Becsehely m.	4 2/8
K. Kanizsa	Szepetnek, Kottori	Domboru	3 3/8
A. Pusztakovecz mel.	Sz. Kereszt, Perlak, A. Vidovecz	Légrádon tul Horvátországba	5 4/8
Letenye	Rátka, Dobri, A. Lendva, Hidvég	Lendván tul	4 6/8
Draskovecz	A. Kralovecz, Hodosán, Muraszerdahely, Rácz-Kanizsa	Ráczkanisán tul Stájerországba	5 4/8
A. Dráva és Hodosán k.	A. Kralovecz, Perlak	Palánkon tul	1 2/8
Zsenkovecz mellett	Sz. György, Sztridó	Safarka mel.	2 2/8
Belatincz	Dobronok, Csesztreg	Csesztreg m.	3 6/8
Sármellék m.	Zalaapáti, Bak, Lenti, Mura Szombathely	Gedericzen tul Stájerországba	15
Zalabér mel.	Pakód, Zalaegerszeg, Lövő, Őriszentpéter, Sennyeháza, Martyáncz	Mura-Szombathely	16 3/8
R. Sz. Mihály	Csörötnek, Sz. Gotthárd, Liba, Hidegkut	Hidegkut m.	7 6/8
Berkifalva mellett	P. Sz. Király, Mindszent, Orbánfa, Csenes	P.Sz.Mihály	5 5/8
Uj-Szőny	N. Igmánd, K. Bér, Pápa, K. Czel, Sárvár, Vát, Szombathely, Sz. Elek	Sz. Eleken tul Stájerorsz.	30 4/8
Rábahidvég mellett	Rum, Ikervár	Sárvár mel.	3 3/8
Városlőd	Devecser, Tüskevár, Rum, Szombathely, F. Őr, Pinkafő	Pinkafőn tul Stájerorsz.	19 3/8

Folyó szám	Neve az országos utnak	Neve azon megyéknek, hol az ut keresztül vonul
43	Keszthely-rumi	Zala, Vas
44	Keszthely-b. füred-veszprém-győri (a gulacs-tapolczai, toti-tapolczai, aszófő-tihanyi s a b.fürdői ágazatokkal)	Zala, Veszprém, Győr
45	Kőszeg-hartbergi	Vas
46	Győr-kirchschlagi	Soprony, Vas
47	Nagyszentmihály-óvári (a neinhof-mosonyi ágazattal)	Vas, Soprony, Mosony
48	Czenk-schwarzenbachi	Soprony
49	Tét-sopronyi	Győr, Soprony
50	Tét-szombathelyi	Soprony, Vas
51	K. Czell-marczaltői	Veszprém
52	Veszprém-kisczelli	Veszprém
53	Jánosháza-pápai	Veszprém
54	Szilisárkány-csornai	Soprony
55	Tét-mosonyi	Győr, Mosony
56	Fertő-sz.miklós-pozsonyi	Soprony, Mosony
57	M.Óvár-Willeinsdorfi (a nézider-pándorf-brucki ágaz.)	Mosony
58	Széleskut-brucki	Mosony
59	Sircz-ebenfurti	Soprony
60	Oroszvár-haimburgi	Mosony
61	Győr-hédervár-gátai	Győr, Mosony
62	Győr-szeredi	Győr, Posony
63	Komárom-posonyi (a bősi ág.)	Komárom, Posony
64	Komárom-szerdahelyi	Komárom, Posony
65	Komárom-zsolnai (a szénásfalu-vihnyei, stubnya-ulmankai és sz. kereszt-brezniczi ágazatokkal)	Komárom, Bars, Turócz, Trencsény
66	Érsekujvár,ar. marót-ebedeczi (az udvard-koltai ágazattal)	Komárom, Bars
67	Érsekujvár-n. tapolcsáni	Nyitra
68	Benedek-szeredi	Bars, Nyitra, Posony
69	Posony-vágujhelyi (a cseklész-diószegi ágazattal	Posony, Nyitra

Kezdőpontja	Közbeeső nevezetesebb helyek	Végpontja	Megközelitő hossza mértföldekben
Gyöngyösi csárda	Karmacs, Szentgrót, Zalabér, Ballavár	Kám	4 2/8
B. Ederics m.	Szigliget, Köves-Kálla, B. Füred, Veszprém, Sz. Király	Győr	21 5/8
Léka	Borostyánkő, Tarcsa, F. Őr, Alhó	Alhó mellett	4 7/8
Jobbaháza mellett	Mihályi, Csepreg, Kőszeg, Léka, Pörgelin	Pörgelin m.	10 1/8
Inczéd	Rohoncz, Kőszeg, Lövő, Fertő Sz. Miklós, Sz. János	M. Óvár	13 5/8
Czenk	Keresztur, Haracsony	Koboldon tul	3 7/8
Tét	Moriczhida, Egyed, Szill, Béled, Czirák	Pinye mellett	8 2/5
Béled	Ujhid, Kemény, A. Szliste	Vát mellett	4 3/8
Merse	Szergény, M. Gencs, Várkesző	Marczaltő m.	2 7/8
Gyepes	Noszlop, N. Alásony, Dobrony	Pórszálok	3 3/8
Jánosháza m.	Kirta, N. Alásony, Dáka	Pápa előtt	4 1/8
Szilsárkány	—	Csorna	0 7/8
Tét	Encse, Lébény	Öttevény m.	4 4/8
Valla	Sz. András, Boldogasszony, Barátfalva	Zarándfalva mellett	4
M. Óvár mel.	Szolnok, Gállos, Védeny, Nézider	Wilfleinsdorf mellett	7 2/8
Vinden mel.	—	Bruck	1
Sircz	K. Márton, K. Höflány, Ujfalu	Ujfalu mel.	2 7/8
Oroszvár	Köpcsény	Köpcsényen tul	1 3/8
Győr	Ujfalu, Hedervár, Halászi, M. Óvár, Hegyeshalom, Zarándfalva	Gáta	9
Győr és Ujfalu közt	Szabadi, Medve, Bős, Szerdahely, Nyék	Diószeg	8 3/8
Komárom	N. Tány, Apácza Szakálos, Vásárut, Szerdahely, Somorja	Posony mel.	16
Komárom	Keszegfalva, Guta	F. Nyárad	5 3/8
Hetény mel.	N. Kálna, Sz. Kereszt, Körmöczbánya, Sz. Márton	Zsolna	29 1/8
Érsekujvár m.	Udvard, Verebély, Ar. Marót	Ebedecz	9 6/8
Érsekujvár	Komját, Nyitra, Kajsza, N. Tapolcsán	N. Tapolcsán	9 2/8
Benedek	Aranyos Marót, Gimes, Nyitra, Ujlak	Szered	9 1/8
Posony	Ivánka, N. Szombat, N. Kosztolán, Csejte	Vágujhely	15 1/8

Folyó szám	Neve az országos utnak	Neve azon megyéknek, hol az út keresztül vonul
70	Posony-nádasi	Posony
71	Modor-angeri	Posony
72	Posony-strasznitzi	Posony, Nyitra
73	Pöstyén-hohenaui (a brezova-welkai ágazattal)	Nyitra, Posony
74	Galgócz-alsókubin-szaibusi	Nyitra, Bars, Turócz, Árva
75	Trencsén-puchói (a nemsova-brumovi ágazattal)	Trencsén
76	Hornyán-teplai (a tepliczi ág.)	Trencsén
77	Rajecz-weiszkircheni	Trencsén
78	Szomorfalva-kossai (a f.lelőcz-nováki ágazattal)	Nyitra, Trencsén
79	Zsolna-privigyei	Trencsén, Nyitra
80	Predmér-csaczai (a turzofalva-osztraviczai ágazattal)	Trencsén
81	Zsolna-alsókubini	Trencsén, Árva
82	Árva-ujsolli	Árva
83	Sz. Miklós-turdosini (a teplai ágazattal)	Liptó, Árva
84	Sz. Márton-lőcsei (néhány szakaszain az illető államutakkal közös)	Turócz, Liptó, Szepes
85	Breznóbánya-hradeki	Zólyom, Liptó
86	Beszterczebánya-rosnyói	Zólyom, Gömör
87	Breznóbánya-putnoki	Zólyom, Gömör
88	Gács-losoncz-tiszolczi	Nógrád, Gömör
89	Zólyom-apczi	Zólyom, Hont, Nógrád
90	Zólyom-b.gyarmati	Zólyom, Hont, Nógrád
91	Németi-selmeczbánya-privigyei	Hont, Bars, Nyitra
92	B. gyarmat-ipolyság-lévai	Nógrád, Hont
93	Szobb-marianosztrai	Hont
94	Katalin-verőczei	Nógrád
95	Vácz-gyöngyösi	Pest, Nógrád, Heves
96	Pöstény-apczi (a szécsen-hugyagi ágazattal)	Nógrád
97	Pöstény-salgótarjáni	Nógrád
98	Losoncz-burai	Nógrád, Heves
99	Pétervására-kisterennei	Heves, Nógrád

Kezdőpontja	Közbeeső nevezetesebb helyek	Végpontja	Megközelitő hossza mértföldekben
Posony	Récse, Szent György, Modor, Geszte, Somolyán	Nádas	7
Modor	Konyha, Malaczka, Jakabfalva	Magy.falván tul az angeri vasuti állomás	$6^2/_8$
Posony	Lamács, Malaczka, N. Lenárd, Sz. János, Holics	Szakolcán tul Morvaorsz.	$13^6/_8$
Pöstyén mel.	Verbo, Brezova, Szenicz, Sasvár, Sz. János	Sz. Jánoson t. Osztrákor.	13
Galgócz mel.	Nagy Tapolcsán, Zsámbokrét, Oszlán, Privigye, Sz. Márton, A. Kubin	Polhorán tul Gácsorsz.	$28^1/_8$
Trencsén m.	Szakál, Pruszka, Lehota	Puchó	$6^2/_8$
Hornyán	Teplicz, Tepla	Tepla mellett	$2^6/_8$
Rajecz	Domanis, Bellus, Pucho, Lisza	Liszán tul Morvaorsz.	$6^1/_8$
Szomorfalva	A. Elefánt, Szolcsány, Zliecho, Podhrágy	Kossa	$12^1/_8$
Zsolna	Bicsicza, Rajecz, Facskó	Gajdel mel.	$5^3/_8$
Predmér m.	N. Becse, Rovne, Turzófalva, Rakova	Csacza	$6^5/_8$
Budatin	Teplicz, Várna, Tyerhova	Párnicza	$5^3/_8$
Lokcza	Bzeza, Novoti	Novotin tul	$3^2/_8$
Sz. Miklós	Szelnicz, Zuberecz	Trsztenna	$6^5/_8$
Szucsán	Rózsahegy, Tepla, Sz. Miklós, Hibbe, Poprád	Mahalfalva	$10^6/_8$
Valaszka	F. és A. Bocza	Kir. Lehota	$4^2/_8$
Besztercze-bánya	Tótlipcse, Breznóbánya, Zavadka, Vereskő, Telgárt, Dobsina	N. Veszverés	$15^1/_8$
Breznóbánya	Tiszolcz, Ratkó, Tornalja	Putnok előtt	$11^5/_8$
Gács	Kalnó, Poltai, Kokova, Klenócz	Nyustya	$6^4/_8$
Dobronyiva	Tót Pelsőcz, Csab, B. Gyarmat	Szirák	$11^5/_8$
Tótpelsőcz	Lest, Kékkő, Záhora	B. Gyarmat	$6^5/_8$
Németi	Sz. Antal, Selmeczbánya, Sz. Kereszt, Handlova	Privigye	$8^7/_8$
B. Gyarmat	Ipolyság, Szántó, Csánk	Léva	$6^1/_8$
Szobb	—	Marianosztra	$0^7/_8$
Katalin mel.	—	Verőcze	$0^5/_8$
Vácz	Csővár, Szirák, Apcz	Pata	$7^5/_8$
Pöstény mel.	Szécsény, F. Told, A. Told	Szarvas Gede	$5^5/_8$
Pöstény mel.	Ságh, Ujfalu	Andrásfalva	$3^1/_8$
Harasztipuszta mellett	Salgótarján, Pásztó, Gyöngyös, Heves	Bura, tiszai kikötő	$17^6/_8$
Pétervására	Nádujfalu	Kis Terenne	$3^1/_8$

Folyó szám	Neve az országos utnak	Neve azon megyéknek, hol az ut keresztül vonul
100	Ajnácskő-rimaszombati (a füleki és pálfalvai ágazattal)	Gömör
101	Debreczen-eger-rozsnyói (a poroszló-mezőkövesd-ándornoki ágazattal)	Szabolcs, Heves, Borsod, Gömör
102	Miskolcz-debreczeni	Borsod, Szabolcs
103	Monosbél-vadnai	Borsod
104	Putnok-poprádi	Gömör
105	Rosnyó-tiszolczi (a csetnek-pelsőczi ágazattal)	Gömör
106	Rosnyó-eperjesi	Gömör, Szepes, Sáros
107	Torna-rimaszombati	Torna, Gömör
108	Torna-miskolczi	Torna, Borsod
109	Szikszó-lőcsei (a buzita-buzinkai ágazattal)	Abauj, Szepes
110	Kassa-lőcsei	Abauj, Szepes
111	Müllenbach-tátrafüredi	Szepes
112	Eperjes-szandeczi	Sáros, Szepes
113	Bártfa-tarnovi	Sáros
114	Eperjes-sztropkói	Sáros, Zemplén
115	Eperjes-ujhelyi	Sáros, Zemplén
116	Kassa-lembergi	Abauj, Zemplén
117	Kassa-ujhelyi (a csány-enyiczkei és a pálháza-gönczi ág.)	Abauj, Zemplén
118	Kassa-tokaji (a n. kér-encsi ágazattal)	Abauj, Zemplén
119	Kisvárda-jasliskai (a mezőlaborcz-palotai ágazattal)	Szabolcs, Zemplén
120	Homonna-bereznai	Zemplén, Ungh
121	Ungvár-falkusi	Ungh, Zemplén
122	Ujhely-deregnyői	Zemplén
123	Kir.helmecz-ungvári	Zemplén, Ungh
124	Ungvár-vereczkei	Ungh, Bereg
125	Beregszász-lónyai	Bereg
126	Csap-munkácsi	Ungh, Bereg
127	Tokaj-beregszászi	Zemplén, Szabolcs, Szatmár, Bereg
128	Nyirbátor-tiszaujlaki	Szatmár
129	Nyirbátor-beregszászi	Szatmár, Bereg

Kezdőpontja	Közbeeső nevezetesebb helyek	Végpontja	Megközelitő hossz. mértföldekben
Ajnácskő	Várgede	Rimaszombat	5 1/8
Ujváros	Tiszafüred, Poroszló, Maklár, Eger, Nádasd, Várkony	Bánréve	23 6/8
Csaba előtt (Göröm-böly)	Csege, Csát, Szalonta	Hortobágy	8
Monosbél m.	Apátfalva, Dédes	Vadna mel.	4 5/8
Harkács m.	Licze, Jolsva, N. Röcze	Murány	5 3/8
Rosnyó	Csetnek	Jolsva	4 7/8
Krasznahorka Váralja	Szomolnok, Remete, Gölnicz, Margitfalva	Eperjes mel.	9 7/8
Szén mellett	Józsafő, Agtelek	Sztárnya	3 4/8
Torna	Szilas, Szendrő, Edelény	Sajó Sz. Péter	7 3/8
Szikszó	Szepsi, A. Metzenzéf, Szomolnok, Remete, Igló	Lőcse mellett	14 7/8
Kassa	Hámor, Krompach, Szepes-Olaszi	Szepesváralj.	7 3/8
Müllenbach előtt	—	Tátrafüred	1 5/8
Eperjes	K. Szeben, Héthárs, Palocsa, Ó Lubló	Ó Lubló mel.	8 4/8
Bártfa mel.	Hosszurét, Zboró, Komlósa	Kónieczna m.	4 3/8
Lipnik	Giralt, Krucsó	Turány	3 4/8
Kapi	Hanusfalva, Csaklyó	Csemernye	4 2/8
Bőd	Varannó, Homonna, Szinna	Or. Ruszkán tul	12 5/8
Bárcza mel.	Zsadány, Hollóháza	S. A. Ujhely	9
Hidasnémeti	Vizsoly, Szántó, Tálya, Mád	A zombori csárdánál	6 5/8
Kisvárda	Kir. Helmecz, Vásárhely, N. Mihály, Homonna, Mezőlaborcz	Csertesen tul	19 3/8
Sztakcsin	Ladomér, Ublya	Kis Berezna	3 2/8
Ungvár	N. Kapos, Butka	Falkus	5 2/8
Borsi mellett	Cséke, Abara, Kis Ráska	Deregnyő	4 3/8
K. Helmecz	Lelesz	N. Kapos m.	2 1/8
Perecsény m.	Ó Szemere, Paszika, Ploszkó	Polena	5 2/8
Jánosi	N. Begány, Zapszony, Harangláb	N. Lónya m.	4 2/8
Csap	Dobrony, Csomonya	Munkács	6
Rakamaz	Bogdány, Vásáros-Namény, Surány	Beregszász	11 4/8
Nyirbátor	Máté Szalka, Fehér Gyarmat, Sonkád	Tiszabecs	9 4/8
Fehérgyarm.	K. Ár, Tivadar, Tarpa	Surány mel.	2 5/8

Folyó szám	Neve az országos utnak	Neve azon megyéknek, hol az ut keresztül vonul
130	Szatmárnémeti-fehégyarmati	Szatmár
131	Tiszaujlak-kolosvári	Szatmár, Közép-Szolnok
132	Halmi-huszti	Ugocsa
133	Tiszaujlak-huszti	Ugocsa
134	Munkács-vrchovinai	Bereg, Marmaros
135	Huszt-vrchovinai	Marmaros
136	Sziget-vrchovinai (a taraczközi-técsői ágazattal)	Marmaros
137	Sziget-borsai (a szacsal-romului ágazattal)	Marmaros
138	Sziget-nagybányai	Marmaros, Kővárvid., Szatmár
139	Kapnik-dési	Kővárvidék
140	Kapnikbánya-magy. láposi	Kővárvidék
141	N. somkut-magy. láposi	Kővárvidék
142	Monosztor-f. bányai	Kővárvidék, Szatmár
143	Szatmárnémeti-nagybányai	Szatmár
144	Técső-zsibói	Szatmár, Közép Szolnok
145	Szatmárnémeti-n. somkuti	Szatmár
146	Zilah-nagybányai	Közép Szolnok, Kővárvidék
147	Zilah-dési	Közép Szolnok
148	Szamosudvarhely-gaurai	Közép Szolnok, Kővárvidék
149	A. Szopor-szilágycsehi	Közép Szolnok
150	Tasnád-debreczeni	Közép Szolnok, Szatmár, Bihar
151	Tasnád-nagyváradi	Középszolnok, Bihar
152	Élesd-margittai	Bihar
153	Nagyvárad-nagykárolyi	Bihar
154	Saránd-ziláhi	Bihar, Kraszna
155	Szilágysomlyó-bánffyhunyadi	Kraszna
156	Debreczen-ungvári	Bihar, Hajdukerület, Szabolcs
157	Szolnok-besenszög-egri	Heves
158	Török sz. miklós-tiszafüredi	Heves, Jászkunkerület
159	Szolnok-csabai	Heves, Békés
160	Orosháza-mezőtúri	Békés, Heves

Kezdőpontja	Közbeeső nevezetesebb helyek	Végpontja	Megközelitő hossz mértföldekben.
Szatm. németi	Sima, Jánk	N. Szekeres mellett	4 2/8
Tiszabecs	Méhtelek, Szatmárnémeti, A. és F. Szopor, N. Dersida	Bádon	15 4/8
Nevetlenfalva mellett	Fekete Ardó, Feketeháza, Verőcze	Veresmart m.	3 3/8
Tiszaujlak	N. Szőllős	Veresmart	3
F. Karasztó	Bilke, Zádnya, Rókamező	Szolyma	7 2/8
Huszt	A. Bisztra, Ökörmező, Felső Bisztra	Toronyán tul	10 5/8
M. Sziget	Szlatina, Taraczköz, Kökényes, Királymező, Szinevér	Ökörmező	17 1/8
Farkasrév	Bárczanfalva, Szurdok, Szacsal	Mojszin	9 5/8
M. Sziget	Farkasrév, Sugatag, Kapnik, Kapnikbánya, Felsőbánya	Nagybánya	9 3/8
Kapnikbánya	—	Kapnikbányán tul Erdélybe lép	0 3/8
Kapnikbánya mellett	—	Kapnikb. Erdélybe	0 3/8
Remete mel.	Kovács, Szurdok, Csomafalva	Csernafalván t. Erdélybe	2 1/8
Monostor	Váad, Kovács, Kapolnok	Szürgyefalu	1 3/8
Szat.németi	Ombod, Lipó, Remetemező	N. Sikálló m.	5 3/8
Avasujváros	Szinyérváralja, Erdőszada, Gardánfalva, Széplak	Zsibó	9 1/8
Erdőszada	Hosszufalva	N. Somkut	2 4/9
Zilah	Görcsön, Szilágycseh, Benedekfalva, Czikó, N. Nyires	N. Somkut	7 6/8
Vártelek m.	Nyirséd, Paptelek	Zsibón tul	2 4/8
Szamosudvarhely	K. Goroszló, Naprád, Diószpataka	Gaura	2 6/8
A. Szopor	Korond, Bogdánd, Hadad	Szilágyszeg	3 5/8
Tasnád	Szántó, Endréd, Vasad	Mihályfalva	4 5/8
Tasnád	Usztató, Margitta, Terebes, Sárszeg, Hegyköz, Kovácsi	Bihar	8 4/8
A. Lugos	Czigányfalva, Hagymádfalva	Csanálos m.	3
Püspöki	Bihar, Székelyhid, Érkeserü	Er Semjén	6 7/8
Saránd mel.	N. Léta, Székelyhid, Margitta, Széplak, Nagyfalu	Szil.somlyó	13
Varsolcz	Kraszna, Csicsér	Csucsa mel.	4 3/8
Debreczen	Hatház, N. Kálló, Téth	Székely	9
Szolnok	Besenszög, Pély	Tarna Szent Miklós	6
T. Sz. Miklós mellett	Fegyvernek, Kunhegyes, Madaras	Tiszafüred	8
a hajlati csárda mellett	Szarvas, Kondoros	—	9
Orosháza	Szarvas	Mezőtúr	6 6/8

Folyó szám	Neve az országos utnak	Neve azon megyéknek, hol az ut keresztül vonul
161	Orosháza-halasi	Békés, Csongrád, Jászkunker.
162	Halas-csongrádi	Jászkunkerület, Csongrád
163	Kecskemét-gyöngyös-rimaszombati (a recske-batkai ágazattal)	Pest, Jászkunkerület, Heves
164	Csongrád-szegedi	Csongrád
165	Apatin-nagyváradi (a gyula-kétegyházi ágazattal)	Bács, Csongrád, Bihar
166	Szeged-ujvidéki	Csongrád, Bács, határőrvidék
167	Makó-debreczeni (a békésgyulai ágazattal)	Csongrád, Békés
168	Makó-mezőhegyesi	Csanád
169	Nagyvárad-belényesi	Bihar
170	N. Szalonta-hidasteleki	Bihar
171	Butyin-nagyváradi	Arad, Bihar
172	Belényes-aradi	Bihar, Arad
173	Butyin-aradi (a világos-paulisi ágazattal)	Arad
174	Csúcs-kapruczai	Arad
175	Arad-abrudbányai	Zaránd
176	Törökkanizsa-nagyszebeni	Bács, Torontál, Temes, Krassó
177	Szöregi	Torontál
178	Nagyfalu-temesvári	Temes
179	Temesvár-lippai	Temes
180	Lippa-lugosi	Temes, Krassó
181	Zabálcs-lugosi	Krassó
182	Temesvár-soborsini (a birkisi ágazattal)	Temes, Krassó
183	Kosova-karánsebesi (a lunkány-smelczi és zsidóvár-lugosi ágazatokkal)	Krassó
184	Lugos-temesvári	Krassó, Temes
185	Lugos-oraviczai	Krassó
186	Ezeres-oraviczai	Krassó
187	Bogsán-karánsebesi	Krassó
188	Versecz-schönthali	Temes, Krassó
189	Oravicza-moldovai (a makovistye-rakasdiai ágazattal)	Krassó
190	Oravicza-fehértemplomi	Krassó

Kezdőpontja	Közbeeső nevezetesebb helyek	Végpontja	Megközelitő hossz. mértföldekben
a. derekegyházi kastély mellett	Mindszent, K. Telek, Majsa	Halas	9⅞
Majsa	Félegyháza	Csongrád m.	6
Kecskemét	N. Körös, Czegléd, Jászberény, Árokszállás, Gyöngyös	Pétervására	21⅞
Csongrád m.	Mindszent, P. Sövényháza	Szeged	6⅞
Apatin mel.	Zombor, Szabadka, Szeged, H. m. Vásárhely, Orosháza, Csaba, Sarkad	N. Szalonta mellett	34⅝
Horgosnál	Mártonyos, Ó Kanizsa, Zenta, Ada, Ó Becse, Temerin	Ujvidék m.	14⅝
Makó mellett	Tót Komlós, Csaba, Békés	Körösladány	12⅝
Makó mellett	Palota	Mezőhegyes	4⅞
Harangmező	Hidastelek	Robogánylazur	3⅛
N. Szalonta	Tulka, Tenke, Mocsár	Hidastelek m.	4⅝
Butyin	Boros Sebes, Béel, Tenke, Nyárszeg	Less	11⅛
Pokola	Ujlak, Olcsa, Koraj, Csernő, Pankota	Muszka	9
Butyin	Selingyia, Muszka, Világos, Ujpanát	Mikalaka, Arad mel.	11⅛
Józsáshely m.	Garabonez, Szlatina, Gros	Kaprucza	4⅛
Brad	Kristyor, Mihályfalva, Bucsesd	Bucsesden tul	3⅜
Tör. Kanizsa	Oroszlámos, Perjámos, Ujarad, Lippa, Birkis	Pozsegán tul	27
Szöreg	—	a szöregi vasuti állomás	0⅞
Nagyfalu	Varjas, Sz. András	a sz. andrási csárda m.	5⅜
Temesvár	Fibis, Allios	Ujfalu mel.	6⅛
Lippa	Sistarovecz, Székás, Balincz, N. Kostély	Kis Kostély	6⅝
Zabálcs	Bruznik, Barra, Fadinák	Balincz	3⅜
Kiszetó mel.	Bálincz, Rakita, Facset, Kápolnás, Valemáre	Valemárén tul	8
Kossova	Kurtya, Nadrág, Zsidóvár, Turkova, Pestyere	Mácsova mel.	12
Lugos	Szinerszeg, Buziás, N. Kövéres	Tör. Szákos m.	5⅞
Lugos mellett	Ezeres, Bogsán, Dognácska	Kákova	10
Ezeres	Kölnik, Lupák, Zsuczova	Székás mel.	4⅞
Ezeres	Prebul, Delinyest, Valeboul	Zsuppa mel.	4
Kudricz	Markovecz, Kákova, Oláh és N. Oravicza, Stajerdorf	Stájerdorfon tul	6
Német Oravicza	Makovistye, Német Szászka, Kohldorf	Ujmoldován tul	6
Ol. Oravicza	Rakasdia, Nikolincz	Nikolinczen t.	3⅞

Folyó szám	Neve az országos utnak	Neve azon megyéknek, hol az ut keresztül vonul
191	Strázsa-mehádia	Krassó
192	Temesvár-wolfsbergi	Temes, Krassó
193	Temesvár-fehértemplomi (a zsebely-csákovai ágazattal)	Temes
194	Zsidovin-ujvidéki (a birda-vojteki ágazattal)	Temes, Torontál, Bács (határőrvidék)
195	Arad-titeli	Torontál
196	N. Becskerek-n. kikindai	Torontál
197	Palánka-pétervárad	Bács
198	Palánka-szegedi	Bács
199	Palánka-zombori	Bács

Folyó szám	Neve az államutnak	Neve azon megyéknek, melyeken az ut keresztül vonul
I	Buda-bécsi	Pest, Esztergam, Komárom, Győr, Mosony, Posony
II	Buda-gráczi	Pest, Fehér, Veszprém, Zala, Vas
III	Buda-eszéki	Fehér, Tolna, Baranya
IV	Pest-duklai	Pest, Heves, Borsod, Abaúj, Sáros
V	Pest-vácz-kassai	Pest, Nógrád, Gömör, Abaúj, Torna
VI	Pest-pétervárad	Pest, Jászkunkerület, Bács
VII	Mohács-varasdi	Baranya, Somogy, Zala
VIII	Fridó-varasdi	Zala
IX	Szegszárd-veszprém-sopronyi	Tolna, Veszprém, Somogy Soprony
X	Szegszárd-kaposvári	Tolna, Somogy
XI	Barcs-kaposvár-boglári	Somogy
XII	Tapolcza-nagykanizsai	Zala

Kezdőpontja	Közbeeső nevezetesebb helyek	Végpontja	Megközelitő hossz. mértföldekben
Strázsa mel.	Jám, Nikolincz, Makovistye, Német és Oláh Szászka	Stancsilovai csárda m.	6
Temesvár	Tör. Szákos, Rittberg, Zsidovin, Bogsán, Kölnik, Resicza	Franzdorfon tul	13 3/8
Temesvár	Saág, Zsebely, Detta, Versecz	Strázsa előtt	12
Gertenyes	Moriczfeld, Detta, Módos, N. Becskerek, Aradácz	Ujvidék mel.	18 2/8
Perjámos	Lovrin, Zsámboly, N. Becskerek, Ecska	Écskán tul a határőrvid.	13 3/8
Sz. Mihály m.	Melencze	Beodra	4 3/8
Ó Palánka	Glózsán, Ó és Uj Futak	Ujvidék	5 2/8
Glózsán	Kulpin, N. Kér	Sz. Tamás	4 7/8
Ópalánkai kikötő	Sztapár, Hodzság	Zombor	8
		összesen	1701 7/8

Kezdőpontja	Közbeeső nevezetesebb helyek	Végpontja	hossza mértföldekben
Buda	Táth, Ó Szőny, Győr, Mosony, Oroszvár, Posony	Posonyon tul az orsz. határa	26 4/8
Buda	Martonvásár, Székesfehérvár, Veszprém, Tapolcza, Vasvár, Körmend, Radafalva	Radafalván t. az orsz. határa	37 3/8
Érd mellett	Adony, Földvár, Tolna, Szegszárd, Mohács, Baranyavár	Eszék	30 3/8
Pest	Gödöllő, Hatvan, Gyöngyös, Miskolcz, Kassa, Eperjes, Bártfa	F. Komárnikon tul az orsz. hat.	51 7/8
Pest	Vácz, B. Gyarmat, Losoncz, Rimaszombat, Rosnyó, Torna, Szepsi	Kassa	36 7/8
Pest	Soroksár, Kalocsa, Baja, Szabadka, Ujvidék	Pétervárad]	42 2/8
Mohács	Pécs, Kaposvár, N. Kanizsa, Letenye, Csáktornya	Csáktornya	30
Ternovecz m.	Nedelicz	Varasd	1 6/8
Szegszárd	Hőgyész, Veszprém, Pápa	Jobbaháza	26
Hőgyész	Dombovár	Kaposvár m.	6 4/8
Barcs	M. Lad, Kaposvár, Öreglak	Boglár	14 3/8
Tapolcza	Keszthely, Kiskomárom	N. Kanizsa	9 7/8

Folyó szám	Neve az államutnak	Neve azon megyéknek, melyeken az ut keresztül vonul
XIII	Győr-keszthelyi	Győr, Veszprém, Zala
XIV	Győr-sopronyi	Győr, Soprony
XV	Posony-varasdi	Posony, Mosony, Soprony Vas, Zala
XVI	Szered-hodonin-brünni	Posony, Nyitra
XVII	Diószeg-jablunkai	Posony, Nyitra, Trencsén
XVIII	Csacza-szaibusi	Trencsén
XIX	Nagyszombat-krakkói	Posony, Nyitra, Bars, Hont, Zólyom, Liptó, Árva
XX	Nyitra-tornóczi	Nyitra
XXI	Komárom-érsekujvári	Komárom, Nyitra
XXII	Esztergam-trencsén-hrozenkai	Esztergam, Bars, Nyitra, Trencsén
XXIII	Ipolyság-Szobbi	Hont
XXIV	Vácz-zólyomi	Nógrád, Hont, Zólyom
XXV	Makó-szolnok-zólyomi	Csanád, Csongrád, Jászkunkerület, Heves, Nógrád, Gömör, Zólyom
XXVI	Tiszolcz-szandeczi	Gömőr, Szepes
XXVII	Rozsnyó-krakkói	Gömör, Szepes
XXVIII	Eperjes lőcsei	Sáros, Szepes
XXIX	Bártfa-szandeczi	Sáros
XXX	Kassa-csernoviczi	Abaúj, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Marmaros
XXXI	Sziget-kirlibábai	Marmaros
XXXII	Miskolcz-tokaj-kolosvári	Borsod, Zemplén, Szabolcs, Szatmár, Közép-Szolnok, Kraszna
XXXIII	Tokaj-ungvári	Zemplén, Ung
XXXIV	S. a. ujhely-duklai	Zemplén, Sáros
XXXV	Nyiregyháza-lembergi	Szabolcs, Ung
XXXVI	Lemberg-kolosvári	Bereg, Ugocsa, Kővárvidék
XXXVII	Debreczen-miskolcz-rózsahegyi	Bihar, Szabolcs, Borsod, Gömör, Liptó
XXXVIII	Debreczen-temesvári	Bihar, Arad, Temes
XXXIX	Debreczen-técsői	Bihar, Szatmár, Marmaros
XL	Nagyvárad-kolosvári	Bihar

Kezdőpontja	Közbeeső nevezetesebb helyek	Végpontja	hossza mértföldekben
Győr	Tét, Pápa, Devecser	Tapolcza	13 1/8
Győr	Csorna, Kapuvár, F. Sz.Miklós	Soprony	11 3/8
Soprony	Köpcsén, Soprony, Kőszeg, Szombathely, Körmend, A. Lendva, Csáktornya	Nedelicz	32
Szered	Szenicze, Holics	Hodoninon tul Morvába	9 6/8
Diószeg	Szered, Pöstyén, Trencsén, Illava, Zsolna, Csacza	Szvercsinovecczen tul Szileziába	27 5/8
Szvercsinovecz	Skalicz	Skaliczon tul	1 5/8
N. Szombat	Galgócz, Nyitra, Léva, Selmeczbánya, Beszterczebánya, Rózahegy, Alsókubin	Potvilken tul Gácsorsz.	39 1/8
Nyitra	Csabaj	Tornócz	2 7/8
Komárom	Ó Gyalla	Érsekujvár	4 1/8
Esztergam	Nagykálna, Ar. Marót, Trencsén	Dietrom mel.	22 4/8
Ipolyság	Mikola, Letkés	Szobb	5 1/8
Rétság mel.	Ipolyság, Németi, Korpona, Dobronyiva	Zólyom	12 2/8
Makó	Szolnok, Eger, Losoncz	Zólyom	46 1/8
Tiszolcz mel.	Murány, Poprád, Késmárk, Lubló	Mnisek	14 7/8
Rozsnyó	Igló, Késmárk, Béla, Ófalu	Nedecz mel.	14 1/8
Eperjes	Bertótfalva, Szepesváralja	Csötörtökhely	9
Bártfa	Sárpatak, Rakitó, Tarnó	Musinka mel.	2 3/8
Kassa mellett	Gálszécs, N. Mihály, Ungvár, Munkács, T. Ujlak, Huszt Sziget	Körösmezőn t.	44 1/8
Trebusa mel.	Bisztra, Visó, Borsa	Kirlibába	15 5/8
Zsólcza	Tokaj, Nyiregyháza, Nagykároly, Tasnád, Szilágysemlő	Ziláhn tul	32 5/8
B. Keresztur	S. a. Ujhely, K. Helmecz	Csap	10 6/3
S. a. Ujhely	Gálszécs, Varanno, Sztropko	Szvidnik	15
Nyiregyháza	Bogdány, Ungvár, Berezna	Uzsokon tul	24 2/8
Vereczkén tul Gácsorsz.	Beregszász, Tiszaujlak, Halmi, Nagybánya, N. Somkut	K. Nyiresen t. Erdélybe	33
Debreczen	Miskolcz, Rimaszombat, Szentmiklós	Rózsahegy	37
Debreczen	Ber. Ujfalu, Nggyvárad, Nagy-Szalonta	Temesvár	32
Debreczen	Vámospircs, N. Károly, Szatmárnémeti, Avasujváros	Técső mellett	23 5/8
Nagyvárad	Mezőtelegd, Élesd, Báród, Feketető	—	10 1/8

Folyó szám	Neve az államutnak	Neve azon megyéknek, melyeken az ut keresztül vonul
XLI	Nagyvárad-dévai	Bihar, Zaránd
XLII	Csaba-déva-nagyszebeni	Békés, Arad, Zaránd
XLIII	Szeged-aradi	Torontál, Arad
XLIV	Szeged-temesvári	Csongrád, Torontál, Temes
XLV	Temesvár-nagyszebeni	Temesvár, Krassó
XLVI	Lugos-orsovai	Krassó
XLVII	Lugos-versecz-pancsovai	Krassó ,Temes
XLVIII	Bezdán-n. kikinda-lovrini	Bács, Torontál
XLIX	Baja-zombori	Bács
L	Kalocsa-debreczeni	Jászkunkerület, Pest, Békés, Bihar, Heves
LI	Kőrösladány-nagyváradi	Békés, Bihar

Ezekből látni való, hogy az uj uthálózatba fölvett országos utak száma 199, az államutaké pedig 51, tehát mindkettőé összevéve 250; továbbá kiderül, hogy az inditványozott országos utak összes hossza . . . $1701^{7}/_{8}$ mérföld
az államutaké . . . . . $1032^{1}/_{8}$ „

s így összesen 2734 m. f.

Szembe állítván ezen vonalokat a mostan fennállókkal, kitünik, hogy amazok száma 258
ezeké pedig 30

összesen 288

levén, a javaslatba foglaltaké . . . . . 38-czal csekélyebb ugyan, de hossza a régieknél annyival nagyobb, mivel azonos irányu vonalok a lehetőségig egybe olvasztattak.

Innét van, hogy midőn a jelenlegi országos és államutak hossza csak : $1750^{7}/_{8}+587^{5}/_{8}=2338^{4}/_{8}$ mértföldre terjed, a javaslat szerinti utak együttes hossza . . . . . 2734 „

az az . . . . . $395^{4}/_{8}$

mértfölddel többre rúg.

Kezdőpontja	Közbeeső nevezetesebb helyek	Végpontja	hossza mértföldekben
Nagyvárad	Harengmező, Belényes	Csucs	15⅜
Csaba	Gyula, Butyin, Körösbánya	Boitzán tul	25⅞
Kis Zombor	Makó, Nagylak, Pécska	Arad	9⅞
Szeged	N. Sz. Miklós, Lovrin, Bilét	Temesvár	14⅝
Temesvár	Rékás, Lugos, Facset, Kosiva	Kosoviczán t.	14⅝
Lugos	Szakul, Zsupa	Zsupán tul	5
Lugos	M. Szákos, Vermes, Zsidovin, Kudricz, Versecz	Ulma mellett	14
a kis kőszegbatinai kikötő	Bezdán, Zombor, Ó Becse, Török Becse, N. Kikinda,	Lovrin	23
Baja	Vaskut, Gákova	Zombor	6⅛
Foktő Kalócsa mellett	Keeskemét, Szarvas, Körösladány	Ber. Ujfalu	32⅝
Körösladány	Okány, Harsány	Nagyvárad	9⅞
		összesen	1032⅛

A két osztályzatokat egymástól elkülönitvén, lesz az országosak hossza : 1750⅞—1701⅞=49 mértfölddel kisebb, ellenben az államutaké :
1032⅛—587⅝=444⅛ mértfölddel nagyobb mint a mostaniak hossza.

Miután ezen számok egybevetéséből látjuk, hogy az uj hálózat mintegy 395⅛ mértfölddel több utat foglalal magában, e részben pedig biztosan feltehető, hogy ugyanannyi csinálatlan úttal szaporodott az uthálózat, önkényt azon kérdés merül fel, vagyon mennyivel fognak növekedni az együttes költségek, melyek, az uj javaslatot véve alapul — a még csinálatlan utak és utrészletek teljes megépitésére szükségesek ?

A feleletet szolgáltatják az értekezésem kezdetén fejlesztett költségelések, melyek szerint 633 mértföld tökéletes helyreállitására mintegy 35,500,000 frt igényeltetik; s miután ehhez most még 395 mértföld hozzá járúl, ennek költsége a következő aránylatból található :
633 : 395=35,500,000 : x-hez a miből

$$x=\frac{395 35{,}500{,}000}{633}=20{,}900{,}000 \text{ frt.}$$

Az államutak tárgyalásánál azonkivül meg volt mutatva, hogy a még csinálatlan 91¾ mértföld körülbelől 7.300,000 frtba kerülend; ha tehát e három tétel egybe foglaltatik, a következő eredményre jutunk :

1-ször. A mostani állapot szerint természetes karban létező 633 mfld. út igényelni fog. . . . . 35.500,000 frt

2 szor. Az ujonnan hozzá járuló 395 mértföld . . . . . 20.900,000 frt.

s végre 3-szor. A 91 ¾ mértföld hosszu csinálatlan államutak . . . . . 7.300,000 frt.

tehát az 1119¾ m. f. összesen : 63.700,000 frt.

Azon esetben, hogyha a főközlekedések jövőre is a birodalom közös ügyei közt foglalnának helyet, magától értetik, hogy e roppant költség fedezéséhez az állami kincstár köteles volna aránylagos részlettel hozzájárulni. Ezen részlet igen jelentékennyé válnék, ha az uj javaslathoz képest szaporítatnának az államutak, mert csinálatlan szakaszaiknak hossza ekkor körülbelül 259 m.fldel növekednék, mely a már fenálló s szinte még természetes állapotu 91 m. fldel együtt kerék számmal 350 mfldre menne, az ország terhére ellenben 1119 —350 azaz 769 m.fld maradna.

Ha e két szám közt a 63700000 frt aránylagosan elosztatik,

az állami kincstárt közelitőleg illetné . 20.00,000 frt.

az országot pedig . . . . . 43700,000 frt.

Azonban fel nem tehető, hogy állam utaink ezentul is birodalmi kezelésben maradjanak, hanem inkább hihető, hogy azok ismét az ország teendői közé vissza fognak helyeztetni.

Ekkor az állami és országos utak közt eddigelé volt különbség magától elenyészvén, magunk erejére leszünk ugyan utalva, de a dolog lényege nem fog in ultima analysi valami aggasztó változáson keresztül menni, különösen azért nem, mert a mostani rendszer mellett Magyarország egyetemes adózó lakossága épen ugy járul a többi tartományok államutaihoz, mint ezek viszont a mieinkhez, csupán azon figyelemre méltó különbséggel, hogy a Lajtán tul aránylag sokkal több államút létezvén, a kölcsönös hozzájárulásban Magyarország nyilván tul van terhelve.

Ellenben megszünvén e tekintetben a viszonyos állapot, megszünik a kölcsönös hozzájárulás is, az ebből eredő megtakarítás pedig az országban marad, saját utaink czélszerü beruházására levén fordítható.

A mi végre az uj úthálózatba fölvett állam és országutaknak egyes megyékre eső kiterjedését illeti, e részben a következő átnézet szolgál felvilágositásul:

Az új hálózatba fölvett országos- és állami-utaknak hossza, megyék szerint kimutatva.

Folyó szám	A megye vagy kerület neve	A javaslat szerinti országos utaknak hossza mértföldekben	állami utaknak hossza mértföldekben	Összes hossza mértföldekben
1	Abaúj	31	18 6/8	49 9/8
2	Arad	35 3/8	26 7/8	62 2/8
3	Árva	16 2/8	9 6/8	26
4	Bács	50	43	93
5	Baranya	32 2/8	19 6/8	52
6	Bars	28 2/8	15 2/8	43 4/8
7	Békés	31 6/8	15 6/8	47 4/8
8	Bereg	19 6/8	20 4/8	40 2/8
9	Bihar	60 6/8	59 4/8	120 2/8
10	Borsod	24 2/8	17 6/0	42
11	Csanád	12 6/8	7 2/8	20
12	Csongrád	33 1/8	7 3/8	40 4/8
13	Esztergom	7 4/8	6	13 4/8
14	Fehér	48 0/8	17 4/8	66 2/8
15	Gömör	40 1/8	35 1/8	75 2/8
16	Győr	20 6/8	11 6/8	32 4/8
17	Hajdú kerület	3 6/8	0 6/8	4 4/8
18	Heves	55 2/8	29 4/8	84 6/8
19	Hont	16 3/8	18 3/8	34 6/8
20	Jászkún kerület	44 1/8	7 1/8	51 2/8
21	Komárom	41 4/8	10 4/8	52
22	Közép-Szolnok	27 5/8	7 3/8	35
23	Krassó	77 6/8	19	96 0/8
24	Kraszna	9 5/8	4 1/8	13 6/8
25	Kővár vidéke	9	5 5/8	14 6/8
26	Liptó	10 7/8	12 1/8	23
27	Mármaros	47 4/8	34 2/8	81 6/8
28	Mosony	26	11 4/8	37 4/8
29	Nógrád	32	20 4/8	52 4/8
30	Nyitra	60 6/3	22 4/8	83
31	Pest	51	55 2/8	106 2/8
32	Posony	50 6/8	9	59 6/8
33	Sáros	19 7/8	22 5/8	42 4/8
34	Soprony	38 2/8	21	59 2/8

Folyó szám	A megye vagy kerület neve	A javaslat szerinti országos utaknak hossza mértföldekben	állami utaknak hossza mértföldekben	Összes hossza mértföldekben
35	Somogy	53 5/8	30 1/8	83 6/8
36	Szatmár	36 7/8	29 1/8	66
37	Szabolcs	26 1/8	22 5/8	48 6/8
38	Szepes	19 7/8	25 3/8	45 2/8
39	Temes	60 6/8	24 2/8	85
40	Tolna	15 4/8	25 2/8	40 6/8
41	Torna	5	3 2/8	8 2/8
42	Torontál	38 4/8	22 2/8	60 6/8
43	Trencsén	35 3/8	26 3/8	61 6/8
44	Turócz	15 2/8	—	15 2/8
45	Ung	10	24 2/8	34 2/8
46	Ugocsa	4	11 6/8	15 6/8
47	Vas	87 6/8	19 1/8	107 2/8
48	Veszprém	33 4/8	26 6/8	60 2/8
49	Zala	79 5/8	38 7/8	118 4/8
50	Zaránd	5 2/8	10	15 2/8
51	Zemplén	44 2/8	34 2/8	78 4/8
52	Zólyom	16	15 2/8	31 2/8
	Összesen	1701 7/8	1032 1/8	2734

Ebből látni való, hogy a többi közt Bihar megyére nagy kiterjedéséhez képest 120 2/8 m. föld esik, holott a kis Torna megye csak 8 2/8 mértfölddel bir; s igy látni való az is, hogy az egyes megyék területei, a mennyire lehetett, figyelembe vannak véve az utak ezen uj rendezésénél.

Mind ezek után kénytelen vagyok még egyszer bevallani, hogy a fennebbiekben első és szerény kisérletként inditványozott javaslat, kétségtelenül, sok hiányban szenved s mint egyes ember gyarló erejéből eredő mű a tökély jellegét korántsem viselheti magán, hanem végleges megállapodásáig mindenesetre még lényeges javitásokra kell, hogy keresztül vezettessék, főképen azon esetben, ha az országos gazdasági egyesület hazánk vasuti kérdését fejtegető két emlékirata nem marad puszta holt betű, hanem valósulni fognak mind azon nagyszámu vaspályák, melyek ezen jeles emlékiratokban hazánk kereskedelme s jobbléténck előmozditására ritka alapossággal terveztettek. —

Idáig érkezvén, legyen szabad még egy rövid pillantást országos utaink mostani állapotára vetni, s ebből következtetést vonva a jövőre különösen azon kérdést megpenditeni, ha vajjon a jelenleg gyakorlatban álló utépitési és fenntartási rendszer további alkalmazásától várhatók-e oly előnyök és eredmények, hogy annak ezentuli fennmaradása óhajtandó, avagy nem volna-e czélszerübb, helyette más eszközhöz folyamodni, hogy közlekedéseink gyorsabb haladásában megfelelőbb siker biztosittassék?

Ha a multra tekintünk vissza, általában tapasztaljuk, hogy országos utaink állapota, némely megyéket kivéve, inkább roszabb lett, de semmikép sem jobb, mint volt 1848 előtt, s aggodalommal látjuk, miként a pólyáiban tengödő utcsinálás nálunk,—a helyett, hogy a mai kor igényeihez képest fejlödött volna, mindinkább hanyatlott az ország anyagi jólléte s vagyonosodásának nyilvános hátrányára.

Ezen szánandó hátramaradásnak egyik oka abban rejlik ugyan, hogy a természet maga igen mostohán bánt nálunk azon anyagi kellékek felosztásával, melyek jó utak életbe léptetésére föltétlenül megkivántatnak; — de lényegébe hatván a dolognak, az sem tagadható, hogy a bajnak má s befolyá sosabb kutfője mélyebben gyökeredzik s leginkább azon rendszerben rejlik, mely az országos utügynek kezelésében maiglan is mérvadó.

A fennálló utasitások szerint a közmunka kezelése, illetőleg ellenőrködésére, s igy maga az utcsinálásra is 1sö vonalban a kerületi szolgabirák, ezek után pedig a megyék vannak hivatva. Ámde a szolgabirák ezer meg ezer közigazgatási s törvénykezési ügyekkel annyira el vannak foglalva hogy az utcsinálásra, még ha különben értenének is hozzá és az idevágó szaktudománnyal s tapasztalattal birnának is, annyi időt szentelni nem képesek, mint a mennyit ezen sok munkával s fáradsággal járó feladat sikeres teljesitésére szükségképen szentelni kell.

A megyékben székelő mérnökök inkább csak szenvedőleges állásra vannak szoritva, miután ebbeli teendőjük főleg csak abban áll: hogy az évenként összeiratni szokott közerőről a megyei főkimutatást szerkesztik, hogy ezen erő

összeirása alapján az évi munka-előirányzatot, illetőleg költségvetést összeállitják; hogy a munkaköteles helységek közt az útszakaszokat kiosztják s ehhez képest a munka-feladatokat papirosan kiszabják; hogy az előforduló új épitkezések s javitásokról terveket és költségvetéseket készítenek s végül a közerővel eszközlött uti munkát az illető szolgabirákkal helyszínileg megvizsgálják s átveszik. — Igy tehát a szakértők, ezen utolsó functiót kivéve, leginkább csak számtalan, meddő szoba-munkára, nem pedig, mint a dolog természete kivánná,- gyakorlati müködésre vannak utalva.

Könnyen érthető, hogy az útmunka kezelésének ily czélellenes, mondhatni fonák felosztása mellett országos utainkon valami fényes eredményt kivívni eddigelé nem sikerülhetett s mind addig sikerülni nem is fog, mig ezen senyvedő állapoton gyökeresen orvosolva nem leend.

Mindezekhez járul még más főakadály, s ez : a jelen korszellemmel többé meg nem férő ingyenesen közmunka rendszere, mely Magyarhonban, fájdalom, még mind ez ideig épségben maradt, s teljes gyakorlatban van daczára annak, hogy a nép nyomasztó s aránytalanul felosztott terhét mélyen érzi s általános idegenkedéssel viseltetik a közmunka ingyen teljesitése iránt.

Igaz ugyan, hogy a régiek, nevezetesen a rómaiak hasonló rendszer mellett bámulatos müveket nagyszerü hidakat, utakat, vizvezetékeket és még romjaikban is csodálatra méltó emlékszerü épitményeket hoztak létre; ugy de, nem kell itt szem elől téveszteni azt, hogy ezen nagyszerü müvek egy részt légiói, más részt meghóditott tartományok népei, s a hatalmas Róma jármát nyögte rabszolgák veritékéből eredtek, mint valóságos kényszer munkák, a milyenek csak kényuralom alatt kedvelhetők, de az uj kor intézményeivel karöltve járó jogegyenlőség elvével többé meg nem férnek.

Innét van, hogy ha egyébb feudalis viszonyokkal a kényszermunka mégis átszállott a későbbi korszakra, Europa mivelt nemzetei az elavult rendszer árnyoldalain okulva, azt nem csak régen eltörölték már, hanem a legszebb sikerrel más, korszerübb intézményeket fogadtak el s léptettek életbe, a melyek most példák gyanánt szolgálván, bennünket meg-

győzhetnek arról, hogy az ingyenes közmunka feláldozása, ha okszerü intézkedéssel pótoltatik, Magyarországban is igen üdvös hatást fogna közlekedési eszközeink fejlődésére gyakorolni.

Hogy azonban e fontos kérdésben tisztán lássunk s ehhez képest elfogulatlanul itélhessünk, szükség, hogy mindenek előtt az országos közmunka ügyében fennálló utasitás lényegével ismerkedjünk meg s egyszersmind annak gyakorlati alkalmazása közben évek óta tett tapasztalotokhoz tájtékozás végett folyamodjunk.

Az országos közmunka alatt oly szolgálmányok értetnek, melyek a közmunkára kötelezettek egyéni kárpótlása nélkül rend szerint országos közlekedési czélokra, jelesen az ország és részben az álladalmi utakra fordittatnak.

Ezen közmunka kétféle :

1. Igás munka, mely igavonó szarvasmarha és lovak erejével szolgáltatik.

2. Kézi vagy gyalog munka, mely emberi erővel végeztetik. Az igás munka jellege az, hogy vonó állaton alapszik; a kézi munkáé pedig, hogy személyhez van kötve.

Közmunkára rendszerint az ország minden lakosa köteles; nevezetesen :

Vonó-állatoknak tulajdonosai igás munka teljesitésére kötelezvék; kik igavonó állatokkal nem birnak, kézi munkát tartoznak végezni. Szolgáltatik pedig minden egyes vonó állat utan évenként két igás napszám, minélfogva minden egyes vonó állat egyes vagy kettős fogatban, mint rendesen használtatni szokott, közmunkára évenként kétszer kiállítandó.

Minden házbirtokos, tekintet nélkül arra, egy vagy több ház birtokosa-e, évenként hat kézi napszámot szolgál; idegen házakban lakó egyének három kézi napszám teljesítésére kötelesek. Családtagok, akár önjogúak akár nem, rendszerint mind két esetben évenként három kézi napszámot szolgálnak.

Ezen kötelezettség alól fel vannak mentve :

A tizenhat évet még be nem töltött vagy a hatvan évet már tulhaladt lakosai az országnak; továbbá a nők általában;

azon szegődött szolgák, kik szolgálataikat teljesen másnak adják rendelkezés alá;

az országban törvényesen elismert minden vallásfelekezetek papi személyei;

a cs. k. katonaság;

az álladalmi tisztviselők és szolgák;

a cs. k. pénzügyőrök;

a népiskolákban alkalmazott tanitók;

a cs. k. hadsereg mindennemü fogatai;

a cs. k. póstafogatok; végre

a papi személyek azon fogatai, melyeket fiókközségeikben előforduló egyházi teendők teljesítésére használnak. —

Az országos közmunka minden évben Augustushó folyamában községenként (vagy is inkább személyenként) iratik össze az illető járásbeli szolgabirák vagy helyetteseik, szabad kir. városokban pedig a városi tanács által.

A szolgabirák készitik a községenként felvett összeirási kimutatásokból a járási kimutatást; ezekből készitetnek a megyei számvevő s a mérnöki hivatal közbenjöttével a megyei táblázatok, míg ezen utóbbiakból az országos épitészeti igazgatóság az országos kimutatást állítja össze.

Közmunka tartozását rendszerint mindenki tartozik leszolgálni; kész pénzzeli megváltása azonban bizonyos föltételek alatt megengedtetik.

Ezen megváltásról szintén állíttatnak össze járási, megyei s országos kimutatások.

Közmunkára kiki tulajdon költségén s azon eszközökkel és szerszámokkal köteles kiállani, melyekkel saját munkáit végezni szokta.

Az idő pedig, melyet a közmunkát teljesítő jövet és menet eltölt, illetőségébe rendszerint beszámitatik, jelesen ha a munkahely a munkaköteles lakhelyétől szekérre nézve egy, kézi munkásokra nézve fél mértföldnél távolabbra esik.

Gazdasági tekinteteknél fogva a sürgős mezei munkák tartama alatt a közmunka leszolgálása nem követeltethetik.

A természetbeni közmunka rendszerint azon közigazgatási évben leszolgáltatandó, a melyre összeiratott. Mulasztás esetében az illető munkakötelezett a megállapitott váltsági ár

háromszoros összegében marasztaltatik el; ha pedig ezen birságot fizetni nem képes, az elmulasztott munkát természetben háromszorosan teljesiteni köteles.

Egyébiránt nem türhető, hogy munkaképes férfiak helyett, gyermekek, nők és aggastyánok használtassanak a közmunka teljesítésére.

Az országos közmunka, az annak megváltása folytán bevett pénzösszletek, továbbá a fennérintett birságokból nyert pénzek s végre az országos utvonalok mentén létező némely hidak vámjövedelme képezik tehát az országos épitő alapot.

Az ennek terhére eső uti munkálatokról s ez utóbbiak mi módoni fedezéséről a megyei közönségek a melléjök rendelt épitészíti közegek közbenjárásával előleges évi költségvetést készitenek, a következőkre figyelmezvén:

a) mennyi az összeirt kézi és igás napok száma;

b) hány napszámból áll az államutakra, és

c) az országos utakra igényelt természetbeni közmunka; mely munka mennyiség ennél fogva természetben fenntartandó;

d) hány közmunka-napszám lesz megváltható;

e) hány közmunka napszám fog valószinüleg megváltatni;

f) mely összeget képez ennélfogva a közmunkaváltsági pénz;

g) mekkora az álladalmi utakon felhasználandó közmunka értéke;

h) hány mértföldhosszuságúak a megye területén levő s vámolható álladalmi utak és hidak; s végre

i) mily nagy a megyére nézve megállapitott váltsági ár?

A ki figyelemmel kisérte az imént elmondottakat, azonnal észreveheti, hogy az ingyenes közmunka ügye végtelen bonyodalomban szenved, s azért gyakorlati alkalmazásában is birhatlan nehézségekkel küzködik; de nem is a legigazságosabb alapra levén fektetve, igen természetes, hogy a dolgozó nép általános ellenszenvével találkozik.

Mily roppant munkát és fáradságot okoz a többi közt már csak a közerőnek évenként ismételt összeirása? mely mindamellett, hogy mázsa számra érkeznek be az összeirási táblázatok, majd mind hiányos; mert a községek előjárói s a

többi lakosok érdeke közös levén, amazok nemcsak hogy nem akadályozzák, hanem még előmozditják a módot, mely alatt a község a közmunka alól legügyesebben kivonhatja magát, jelesen akkor, midőn a szolgabirák, számtalan hivatalos teendőik miatt, a helyszinre személyesen megjelenni akadályoztatnak. — E mellett az összeirásoknak a központban való rendezése és egybefoglalása, valmint több hatóságon keresztül menő tárgyalása húzamos időt kiván meg, az összeirások tehát későn érkeznek vissza a megyékbe; a munka feladatok pedig sokszor Junius előtt nem állapithatók meg; a tettleges végrehajtás szinte elkésik s igy minden rendszeres munka és kezelés meghiusulván, az év lefolytával néha a szolgálmányok fele sincs bevégezve.

Más baj az, hogy a mezei munkák közben nem kötelezhetnek a közmunkások akkor megjelenni, mikor a legszükségesebb volna, de különben sem jelennek meg pontosan; igy különösen a kavicsolási munkák legczélszerübben nedves őszi időben eszközöltetnek, ilyenkor azonban a többnyire silányul ruházott közmunkások irtóznak a hely szinére kimenni, hanem inkább otthon maradnak a fütött szobában, a szüken kimért uti személyzet pedig kénytelen számtalan járásokat eredmény nélkül tenni, ez által saját hivatásától tökéletesen elvonatván.

Máskor meg töméntelen közmunkás jelen meg egyszerre, s ekkor a munka tetszésük szerint folyik, mert sem beokult utkaparók, sem rendszeres felügyelők kellő számban nincsenek s nem is lehetnek azért, mivel az országos épitő alap leginkább csak nyers erőből áll, csekély pénztára ellenben majd nem mindenkor fenékig ki van merülve. Igy valóban nem csoda, hogy a már különben is csekély munkatartozás elporlik észrevehető eredmény nélkül.

Fokozzák a veszteséget még számtalan más visszaélések, melyek a közmunka erő hová forditására nézve napi renden vannak. — Itt például butorok szállitására használtatik ezen erő, ott a megyeházakból havat kihordani, és viszont tüzi fát oda szállitani kénytelen, itt valamelyik uti biztos szántóföldjeit mivelteti vele, ott egy befolyásos rokon szerződésileg elvállalt kincstári zab- vagy gabna-szállitmányokat

eszközöltet általa; itt ügyes ürügy alatt (a mint ez 1848 előtt is történt) magán épitkezésre, ott falusi utak tatarozására fecséreltetik el az országos közerő, a dolog nem vétetvén az illetők részéről szigoruan azért, mert csak i n g y e n munkáról van szó, mely, okoskodásuk szerint, az országnak amugy sem kerül semmibe; de fokozza a kárt elvégre még az is, hogy a közmunka-köteles nagy ellenszenvvel viseltetvén az ingyen munka iránt, ennek elkerülése végett minden módot és cselt követ el, annál is inkább, mivel őt ezen törekvésében esetleges körülmények is segitik, alkalom nem hiányozván arra, hogy majd templom-épites, majd folyó- vagy patakszabályozás, majd marha és tüzvész tekintetéből, hol egyes községek, hol egész vidékek a közmunka alól fölmentetnek, nem is tekintva azt, hogy mennyire függ a munka teljesítés a végrehajtó közegek egyéni erélyességétől, e tekintetben számos példa tényül felhozathatván, hogy miglen némely járások lerovják a szolgálatot, addig mások egy vagy két, sőt több évi tartozásokkal következetes adósai maradnak az országos épitő alapnak.

Hozzá járul még azon sajnos tapasztalás, hogy itt ott épen az előkelők és vagyonosabbak a helyett, hogy jó példával mennének elő, sok esetben nem rovják le a munka feladatokat, hanem azokkal hátralékban maradnak, minden büntetés és kellemetlen következés nélkül. Ezen mulasztás s még inkább a hanyag községek tétlensége a szorgalmatosak között is ragályos nyavalyaként elharapódzik, azokat lehangolja, s elvégre is az erkölcsiség sülyedésének örvénye felé vezet, a nép pedig a helyett, hogy üdvös munkásságra serkentetnék, inkább csak azon törekszik, hogy miként lehessen munkatartozása alól legügyesebben menekülni, s e czél elérésére folytonos harczba állitja magával a végrehajtó hatalmat.

De ha végképpen meggondoljuk, hogy a közmunkások a munkahelytől sokszor távol lakván, két, három, sőt több mértföldre utazni kénytelenek; hogy ezen mozgalom nem csak a munkásokra nézve felette nyomasztó, hanem, mivel a jövet s menetet azoknak munkatartozásába be kell számitani, az országos épitő alap is tetemesen megrövidittetik; ha megfontoljuk, hogy a közmunkások csak silány, rosz szerszá-

mokkal birnak, melyekkel jó munkát, jelesen a kő és kavics fejtésnél, teljesiteni nem képesek,hogy nem ritkán csak fiúk, leányok, vagy gyenge aggastyánok, és azok is csak délelőtti 10—11 órakor jelennek meg, délutáni 3—4 óra tájban már ismét haza sietvén; hogy számos megyében, kő hiány miatt, csinált utak még nem létezvén, a közerő legfeljebb a töltéseken támadó gödrök és kátyúk kiegyengetésére, kerékvágányok behuzására, utárkok készitésére s több e féle sisiphusi munkákra elfecséreltetik; ha továbbá el nem felejtjük, hogy az utbiztosok utasitásilag felvannak hatalmazva bizonyos mennyiségü igáserőt hivatalos utazásaikra felhasználni, és sokan közölük e czim alatt a közerőt ugyancsak kizsákmányolják; ha végül figyelemre veszszük, hogy a gyalog és igás napszámok közti arány némely vidéken oly annyira kedvezőtlen, hogy azoknak czélszerü és kimerítőleges felhasználása lehetetlenné válik, ha mindezeket, mondom, mérlegbe vetjük, nem lehet el nem hinnünk, hogy a természetben teljesitendő közmunka fennállásáig közlekedési eszközeink, — fájdalom a haza anyagi érdeke s jólétének érzékeny kárára — tökélyre emelkedni csakugyan nem fognak.

De nem felelhet meg ezen rendszer a mai kor igényeinek — a mint emlitve volt — még azért sem, mert a közmunka tartozás nem levén igazságos alapra fektetve, aránytalanul nehezedik az ország egyes polgáraira.

Igy például egy 100,000 forint értékü ház tulajdonosa, az utasitás szerint csak h a t gyalog napszámmal járul a közmunkához, járul épen ugy mint egy 200 frt értékü házzal biró zsellér, egy féltelkes gazda pedig, kinek összes telki birtoka két három ezer forintot, silány vidéken csak 6—700 forintot vagy ennyit sem ér, a maga négy ökre után n y o l c z igás napszámot tartozik dolgozni.

Szint ily kirivó aránytalanságot mutat az egy telkes gazda és nagyobb földbirtokos közti összehasonlitás; mert a tapasztalás szerint például egy a legelő illetőséggel együtt mintegy 30 hold földdel biró telkes gazda, belterjes gazdaságához, csak nem kivétel nélkül n é g y igavonó állattal van ellátva, míg egy nagyobb, mondjuk 1000 hold földbirtokosa csak min-

den 100 hold föld és rét után tart egy négy igás marhából álló fogatot.

A harmincz holdas földbirtok tehát nyolcz igás napszámmal, ellenben az 1000 holdas birtok csak 8×10 az az 80 ily napszámmal járul a közlekedési teherhez, következkezésképen a 34- szer nagyobb birtok nem visel, a mint az osztóigazság magával hozná, 34-szer, hanem csak 10-szer nagyobb terhet; ezen különbség pedig a szerint növekedik, a mint a földbirtok nagyobbodik.

A közmunka fősúlya, mint ezt már eddigelé is láttuk, igavonó állatra van vetve, miből önként következik, hogy a nemzet azon osztályai, melyek vonó állatokat tartani kénytelenek, legsulyosabban érzik a közmunka terhét; már pedig Magyarország kiválólag földmivelő ország levén, önként következik az is, miként ezen teher leginkább csak a földbirtokost, más szóval a földmivelőt sujtja, tekintet nélkül arra, hogy a nemzeti gazdászatnak épen ezen legjelentékenyebb ága „a földmivelés" ily nyomás alatt sinlődvén, nem emelkedhetik fel azon állásra, melyet honunk anyagi érdekeinek előmozditására elfoglalni kellene.

Ellenben mily elenyésző parányisággal járulnak, a jelen gyakorlat szerint, a közlekedések előállitásához mind azon tényezők, melyek esetleg vonó állatokkal ugyan nem, de másként annál nagyobb vagyonnal birnak s a jó utak előnyeit épen ugy, sőt sokkal nagyobb mérvben élvezik, mint a földmivelő osztály?

Igy nevezetesen a gazdag tőkepénzesek, vagyonos házi urak, s nagyban üzérkedő kereskedők, kik ezrekre menő jövedelmeik daczára csak hat, illetőleg három gyalog napszámmal, tehát épen csak annyival járulnak a közmunkához, mint a legszegényebb zsellér; igy a sok kézmüves, iparos és gyárosok, de különösen az országban létező vaspálya, gőzhajózási társulatok s más oly vállalatok, melyeknek élete és fölvirágzása első vonalban csak jól rendezett s jó karban álló utaktól várhat állandó lendületet.

Mindezek bizonyára inkább csak hiréről ismerik a közmunkát, terhéhez azonban alig járulnak valamivel hozzá; s ez az, a mi az igazság és egyenjoguság elvébe homlok egye-

nest ütközvén, az ingyenes közmunka iránt általános idegenkedést gerjeszt mind azoknál, kik ama kiváltságosak irányában tulterhelve tulajdonképen a jármot húzni kárhoztattak.

Annyi hiánya és árnyoldalai a fennálló rendszernek parancsolólag követelik, miszerint a közterhek ezen neme valahára okszerü s a mai korszellemmel megférő de egyszersmind igazságos alapra állított intézménynyel fölcseréltessék.

Mint minden más közteher felosztásánál, ugy itt is csak azon főelvhez kellene ragaszkodni, hogy a haszon arányában történjék a hozzájárulás, hogy tehát mindenki azon arányban járuljon az országos utak készitéséhez is, a melyben azokból hasznot huz.

„Ezen elv szerint" — igy szól Lónyay Menyhért, Hazánk anyagi érdekei czimü jeles munkájában, az országos vonalok az egész nemzetnek hasznára levén, viselje az orsz. utak költségeit az egész ország. Az által, ha valamely országban a fővonalok tökéletes utakkal láttatnak el, nyer az ország minden tagja, mert az egész nemzet tényező ereje, nemzeti gazdagsága növekszik, mi a nemzetnek minden tagjaira üdvös befolyással van. Hasznosak az országos utak a kereskedő osztálynak, mert jó közlekedési eszközök nélkül virágzó kereskedés nem is létezhetik, nyer az iparüző és gyáros osztály, mert ipara vagy gyára feldolgozásához szükséges nyers anyagokat s termékeket a termesztés helyéről az elkészítés helyére rendesen szállitani kell; de az elkészített árukat, eladhatás végett, az ország minden vidékeibe ismét szét kell küldeni; nyer a földmivelő osztály, mert termékeit csak ugy adhatja el jó áron, ha a közlekedési eszközök által kereskedés, gyár és müipar virágzó állapotra emelkednek, és ha termékeinek árában, a tökéletesült közlekedési eszközök által a szállitási költség mindinkább kisebbedik; de végre nyer, ugy mond befejezésül a fentisztelt szerző, a tőkepénzes osztály, mely tőkéit csak ugy jövedelmezteti biztosan, ha a nemzet mind kereskedési, mind mü és gyáripari tekintetben emelkedésben van, és minden lakosok, kik utazásnál a tökéletesitett utaknak kényelmeiben részesülnek."

Mind ezeket figyelembe véve igénytelen nézeteim sze-

rint legigazságosabb s egyszersmind legsikeresebb is volna, hogy ha mindenki vagyona, illetőleg jövedelme arányában *kész pénzzel* járulna a közlekedési teherhez, mi végből a törvényhozás utján megállapítandó egyenes adó annyival volna pótolandó, a mennyi országos utaink folytatólagos kiépitésére s ápolására az évi előirányzat, illetőleg költségvetés szerint szükségeltetni fogna. — Mihelyt tehát az gyenes adó s az évi szükséglet meg volna határozva, egyuttal tudva lenne azon pótlék is, mely az országos utak szükségleteire az illető évben minden adó forint után megkivántatnék.

De ez ismét egy uj neme volna a sok adónak s nem vagyunk-e már különben is elárasztva számtalan megadóztatással? fognak sokan felkiáltatni!

Igaz, s magam is bevallom, miszerint az imént megpenditett eszme életbeléptetése az amugyis már tulcsigázott közadót még néhány millióval szaporitaná, de nem szabadulna-e egyidejüleg az ország egy oly nyomasztó teher alól, mely a nemzet bizonyos osztályaira, nevezetesen a földmivelőre most sulyosan nehezedik? s nem volna-e az oly adó, mely utaink javitására beruháztatván, a helyett hogy más adók módjára a külföldre vándorolna, egy fillérig az országban maradna, uj életet szerezvén a most pangó pénzforgalomnak kiváltképen a dolgozó szegényebb osztályok között?

Egyébbiránt nem is volna ezen ráfizetés oly nyomasztó és elviselhetlen, mint első pillanatra látszik, sőt merem állitani, hogy azokra nézve, kik a közmunkai szolgálatban jelenleg szerfelett igénybe vétetnek, a készpénzbeni fizetés inkább nyereség volna s valóságos könnyebbség mintsem uj terhelés.

Ezen állitásom helyes voltát igazolandó hivatkozom a következő táblás kimutatásra, mely részint az országos épitészeti igazgatóságnál szerzett adatok, részint a megyei mérnökök szives közlései alapján készült.

1865.

Folyó szám	Megye, kerület, város	Közmunka erő			váltsági ára egy					A váltság pénz összesen	
		két fogatu igás	egy fogatu igás	kézi	két fogatu igás napszámnak		egy fogatu igás napszámnak		kézi		
		napszámokban			fr.	kr	fr.	kr	kr	frt	kr
1	Abauj . . .	18,903	732	57,252	1	15	—	40	25	36,314	25
2	Arad . . .	36,291	1 360	124,308	1	12	—	65	30	78,822	32
3	Árva . . .	11,606	7,640	28,875	1	56	—	94	31	34,238	21
4	Bács Bodrog	65,363	2,138	195,879	1	15	—	65	30	135,320	85
5	Baranya . .	51,444	—	109,764	2	38	—	—	47	174,025	80
6	Bars . . .	19,348	558	49,383	—	76	—	45	22	25,819	84
7	Békés . . .	16,740	74	93,018	1	05	0	70	30	45,531	20
8	Bereg . . .	16,420	8	65,142	—	94	—	60	26	32,376	52
9	Bihar . . .	45,271	120	259,596	1	05	—	40	30	125,461	35
10	Borsod . .	20,544	656	73,848	1	06	—	56	24	39,867	52
11	Csanád . .	11,909	—	46,617	1	43	—	(72)	36	33,811	99
12	Csongrád .	13,187	—	59,208	1	15	—	—	28	31,743	29
13	Esztergom .	8,634	656	24,627	1	27	—	67	36	20,270	42
14	Fehér . . .	28,319	392	71,316	1	40	—	70	35	64,881	60
15	Gömör és Kis Hont . .	23,705	546	63,936	1	10	—	73	27	43,736	80
16	Győr . . .	13,343	548	39,006	1	38	—	87	36	32,932	26
17	Hajdu kerület	7,006	4	39,702	—	90	—	60	3	18,218	40
18	Heves és Külső Szolnok .	39,378	628	152,985	2	25	—	90	32	138,120	90
19	Hont . . .	14,537	1,066	38,778	—	90	0	60	24	23,029	62
20	Jász, N. és K. Kunság .	27,446	—	113,817	—	66	—	—	26	47,706	78
21	Komárom .	23,773	30	50,307	1	80	—	90	34	59,922	78
22	Kővárvidék .	6,106	—	35,775	1	50	—	—	30	19,891	50
23	Közép Szolnok	12,547	—	58,893	—	90	—	—	30	28,960	20
24	Krassó . .	35,361	216	160,578	—	95	0	63	27	77,085	09
25	Kraszna . .	3,440	—	31,521	—	90	—	—	30	12,552	30
26	Liptó . . .	13,118	—	33,519	—	84	—	—	20	17,722	92
27	Marmaros .	20,467	472	121,314	—	99	—	66	26	52,115	49
28	Mosony . .	17,488	1,114	36,075	2	—	1	33	25	45,4.6	37
29	N. Kikindai kerület . .	11,777	—	25,683	1	90	—	—	44	33,676	82
30	Nógrád . .	24,659	1,624	86,778	1	38	—	54	30	60,939	78
31	Nyitra . .	47,264	—	161,367	1	68	—	—	32	131,040	96
32	Pest-Pilis-Solt	66,693	—	220,785	1	40	—	—	32	164,021	40
33	Posony . .	40,740	444	1(6,992	1	24	0	82	26	78,699	6
34	Sáros . . .	17,785	814	54,363	—	90	0	60	21	27,911	13
35	Somogy . .	43,255	172	71,922	1	40	—	70	29	81,534	78
36	Soprony . .	27,872	3,306	79,785	1	65	—	90	34	76,091	10
37	Szabolcs . .	25,173	224	96,390	1	05	—	70	30	55,505	45
38	Szatmár . .	26,576	220	87,558	1	90	1	27	45	90,174	90
39	Szepes . .	17,373	2,040	59,898	1	35	—	80	27	41,258	01
40	Temes . .	51,814	2,648	261,597	1	5.	—	80	32	163,550	44

1865.

Mennyi készpénz szükségeltetnék oly eredmény elérésére, minő a közmunka erővel eszközöltetik		Egy 500 holdas birtok okszerü mivelésére sat. hány igás marha igényeltetik	Egy telkes gazda hány marhát tart gazdasági czéljaira	Mennyi egyenes adót fizet körülbelől			
				egy 500 hold. birtok		egy egész telkes gazda	
frt	kr			frt	kr	frt	kr
27,000	—	16	4	400	—	30	—
70,000	—	28	6	750	—	80	—
26,000	—	50	6	177	—	12	—
120,000	—	50	6	—	—	—	—
174,000	—	62	4	400	—	26	—
25,000	—	50	2	—	—	24	—
45,000	—	24	6	420	—	42	—
26,000	—	36	4	275	—	6	—
74,000	—	64	6	242	—	23	—
30,000	—	36	4	450	—	32	—
33,000	—	—	—	—	—	—	—
32,000	—	—	—	—	—	45	—
15,000	—	25	4	600	—	30	—
48,000	—	26	6	377	—	35	—
33,000	—	20	4	137	—	17	—
24,000	—	26	6	416	—	34	—
12,000	—	—	—	—	—	—	—
119,000	—	20	4	750	—	90	—
20,000	—	26	4	500	—	16	—
40,000	—	30	6	530	—	85	—
30,000	—	40	4	610	—	40	—
12,000	—	—	—	—	—	—	—
21,000	—	—	—	—	—	—	—
40,000	—	60	6	818	—	25	—
9,000	—	—	—	—	—	—	—
12,000	—	20	4	190	—	4	—
40,000	—	34	4	200	—	19	—
39,000	—	26	4	350	—	80	—
22,000	—	—	—	—	—	—	—
48,000	—	18	4	300	—	30	—
66,000	—	40	4	500	—	35	—
75,000	—	25	4	199	—	16	—
40,000	—	20	4	—	—	—	—
24,000	—	32	4	550	—	35	—
70,000	—	40	4	290	—	—	—
60,000	—	60	6	350	—	18	—
40,000	—	13	4	500	—	40	—
90,000	—	24	4	275	—	35	—
36,000	—	—	—	—	—	—	—
123,000	—	32	6	500	—	32	—

Folyó szám	Megye, kerület, város	Közmnnka erő			váltsági ára egy					A váltság-pénz összesen	
		két fogatu igás	egy fogatu igás	kézi	két fogatu igás napszámnak		egy fogatu igás napszámnak		kézi		
		napszámokban			fr.	kr	fr.	kr	kr	fr.	kr
41	Tolna . . .	33,753	154	107,238	1	08	0	72	30	68,735	52
42	Torna . . .	3,840	56	8,199	—	90	—	45	38	6,596	82
43	Torontál . .	60,809	1,698	153,954	1	90	1	27	44	185,d33	32
44	Trencsén .	21,063	—	98,871	1	3[illegible]	—	(69)	24	52,795	98
45	Turócz . .	7,666	26	14,631	—	75	0	50	24	9,273	94
46	Ugocsa . .	6,027	—	25,941	1	25	—	—	30	15,316	05
47	Ung . . .	10,732	20	47,130	1	08	0	60	24	22,913	76
48	Vas . . .	40,758	6,616	119,304	1	68	—	96	30	110,616	0
49	Veszprém .	32,133	72	76,788	2	04	1	28	33	90,983	52
50	Zala . . .	39,301	[illegible],602	138,336	2	60	1	50	42	167,186	72
51	Zaránd . .	7,991	4	34,092	1	20	—	60	37	22,206	64
52	Zemplén . .	36,464	238	104,208	1	35	0	90	25	75,492	60
53	Zólyom . .	8,724	266	31,857	1	12	—	66	30	19,503	54
54	Bakabánya .	228	18	1,683	—	90	—	45	30	718	20
55	Bártfa . . .	236	4	2,886	—	60	0	40	24	835	84
56	Bazin . . .	154	18	2,517	2	0	1	—	25	955	25
57	Bélabánya .	46	—	486	—	90	—	—	30	187	20
58	Beszterczeb.	188	—	4,980	1	50	—	—	27	1,626	60
59	Breznóbánya	1,954	6	7,251	1	35	—	68	36	4,253	42
60	Buda . . .	416	192	17,445	2	18	1	10	38	7,747	18
61	Debreczen .	1,386	384	15,711	1	05	—	65	30	2,418	20
62	Eperjes . .	177	8	5,805	1	50	1	0	23	1 608	65
63	Esztergom .	270	16	4,191	2	25	1	35	52	2,808	42
64	Felsőbánya .	190	18	3,150	—	90	—	45	30	1,124	10
65	Győr . . .	664	110	8,511	2	25	1	35	38	4,876	68
66	Kassa . . .	369	32	6,744	1	35	—	75	30	2,545	35
67	Kecskemét .	4,309	52	21,957	2	25	1	50	54	21,630	03
68	Késmárk . .	192	—	1,869	1	12	—	—	21	607	53
69	Kis Márton .	174	28	1,125	1	20	—	60	21	461	85
70	Kis Szeben .	164	—	2,004	—	90	—	(60)	24	628	56
71	Komárom .	390	16	6,621	1	90	—	86	45	3,734	21
72	Korpona . .	280	—	2,166	1	20	—	—	24	855	84
73	Körmöczbánya	373	14	3,798	—	60	—	45	15	799	80
74	Kőszeg . .	288	22	3,894	2	10	1	05	30	1,796	10
75	Libetbánya .	109	6	585	1	20	—	60	30	309	90
76	Lőcse . . .	348	—	2,493	1	50	—	—	26	1,170	18
77	Modor . . .	289	12	3,585	1	50	1	0	27	1,413	45
78	Nagybánya .	267	32	2,847	1	20	0	80	35	1,342	45
79	Nagyszombat	481	—	2,565	1	50	1	0	24	1,337	10
80	Nagyvárad .	390	146	12,177	1	86	—	96	40	5,736	36
81	Ó-Arad . .	665	12	13,431	1	74	1	20	38	6,275	28
82	Ó-Zólyom .	136	2	972	—	90	0	60	23	307	16
83	Pécs . . .	462	28	13,200	2	40	1	60	60	9,073	60
84	Pest *) . .	2,036	1,672	112,161	2	36	1	20	40	51,675	76

*) Az 1864. évi összeirás szerint.

Mennyi készpénz szükségeltetnék oly eredmény elérésére, minő a közmunka erővel eszközöltetik		Egy 500 holdas birtok okszerü mivelésére sat. hány igás marha igényeltetik	Egy telkes gazda hány marhát tart gazdasági czéljaira	Mennyi egyenes adót fizet körülbelől			
				egy 500 hold. birtok		egy egész telkes gazda	
frt	kr			frt	kr	frt	kr
50,000	—	24	4	—	—	—	—
7,000	—	—	—	—	—	—	—
139,000	—	30	6	—	—	—	—
40,000	—	27	4	260	—	6	—
8,000	—	—	—	—	—	—	—
12,000	—	36	4	350	—	6	—
20,000	—	20	2	340	—	25	—
83,000	—	26	2	—	—	—	—
69,000	—	66	6	200	—	14	—
125,000	—	30	2	350	—	—	—
17,000	—	—	—	—	—	—	—
60,000	—	30	6	268	—	8	—
12,000	—	40	4	412	—	12	—
500	—						
550	—						
600	—	össz.					
120	—						
1.100	—	1,402*)	188*)	14,236*)	—	1,107*)	—
2,800	—						
5,200	—	elosztva					
1,600	—						
1,100	—	42-vel	42-vel	36 tal	—	36 tal	—
1,900	—						
750	—	lesz 33	közel 5	395	44	30	75
3,200	—						
1,700	—						
1,400	—						
400	—						
310	—						
400	—						
2,500	—						
570	—						
520	—						
1,200	—						
210	—						
780	—						
1,000	—						
900	—						
900	—						
3,800	—						
4,000	—						
200	—						
6,000	—						
30,000	—						

*) Ezen összegek a tételek számával elosztatván, eredményeztetik a közép szám.

1865.

Folyó szám	Megye, kerület, város	Közmunka erő			váltsági ára egy					A váltság pénz összesen	
		két fogatu igás	egy fogatu igás	kézi	két fogatu igás napszámnak		egy fogatu igás napszámnak		kézi		
		napszámokban			fr.	kr	fr.	kr	kr	frt	kr
85	Posony	598	298	23,676	2	25	1	50	42	11,736	42
86	Ruszt	118	18	765	—	90	—	54	15	230	67
87	Selmeczbánya	150	8	6,954	—	95	—	45	18	1,397	82
88	Soprony	1,168	64	8,535	1	72	—	99	30	4,632	82
89	Szabadka	1,517	28	22,743	1	50	1	11	30	9,126	40
90	Szakolcza	408	24	2,733	1	50	—	75	24	1,285	92
91	Szatmár-Németi	1,318	8	8,871	1	50	1	0	45	5,976	95
92	Szeged	4,578	560	35,439	1	02	0	68	27	14,618	89
93	Székesfehérvár	817	2	9,801	1	15	0	77	24	3,293	33
94	Szent-György	130	—	1,635	—	75	—	(35)	30	588	0
95	XVI Szepesi városok	2,863	68	15,807	1	10	—	56	26	7,297	20
06	Temesvár	471	166	17,307	2	70	1	80	60	11,012	70
97	Trencsén	128	—	984	—	98	—	—	24	1,490	56
98	Ujbánya	266	12	2,901	—	96	—	54	21	929	37
99	Ujvidék	776	764	9,792	1	98	—	92	42	6,352	0
100	Versecz	1,810	202	8,547	2	25	1	35	45	8,191	35
101	Ziláh	606	—	2,994	—	72	—	—	26	1.214	76
102	Zombor	2,932	8	9,342	—	90	—	45	30	5,445	0
	Összesen	1.370,221	49,280	4.985,482	—	—	—	—	—	3 583,128	76

Ezen kimntatás előadja először a megyék, kerületek és városok megnevezése mellett, azoknak 1865 évben összeirt közmunkaerejét, gyalog, egy és két fogatu igás napszámokban kifejezve; továbbá előtünteti az egyes megyék, kerületek s városokban 1865 évre megállapitott megváltási árát a gyalog, egy és kétfogatu igás napszámnak; ezekből ki van fejlesztve a közmunkának pénzegyenértéke s a részletes tételek egybefoglalása után az egész országban összeirt gyalog és igás napszámok mennyisége s összes pénzértéke a megváltási árak szerint, főeredményül az derülvén ki, hogy az 1865 évben összeirt közerő : 1.370,221 két fogatu, 49,280 egy fogatu igás és 4.985,482 gyalog napszámra terjed, s hogy ezeknek megváltás szerinti pénzértéke 3.582,128 frt 26 kra rugott.

1865.

Mennyi készpénz szükségeltetnék oly eredmény elérésére, minő a közmunka erővel eszközöltetik		Egy 500 holdas birtok okszerü mivelésére sat. hány igás marha igényeltetik	Egy telkes gazda hány marhát tart gazdasági czéljaira	Mennyi egyenes adót fizet körülbelől			
				egy 500 hold. birtok		egy egész telkes gazda	
frt	kr			frt	kr	frt	kr
7,800	—						
160	—						
930	—						
3,100	—						
6,100	—						
880	—						
4,000	—						
9,800	—						
2,200	—						
390	—						
4,900	—						
7,400	—						
1,000	—						
620	—						
4,300	—						
5,490	—						
810	—						
3,640	—						
2.671,730	—						

Azonban köztudomású dolog levén, hogy a közerő rendszerint nem teljesít annyi és oly jó munkát, mint pénzzel fogadott munkások, uj kérdés merül fel az iránt, vajjon menynyi készpénz kivántatnék arra, hogy azzal legalább is oly munkaeredmény biztosíttassék, a milyen jelenleg az egyetemes közerő természetbeni felhasználásával eszközöltetik?

Felelnek ezen nagyérdekü kérdésre a megkérdezett megyei mérnökök e részbeni közlései, melyek a fennidézett kimutatás illető rovatában egybefoglaltatván, azt tanusitják, hogy készpénzben körülbelül csak:

2.671,730 frt igényeltetnék ugyanazon munkatételre, mely a közerővel végrehajtva az igen csekélyre szabott megváltási árak szerint már is 3.583,128 frtba kerül.

Minthogy pedig a többször említett utasítás szerint, a megváltási ár a tényleg divatozó közép napszámnak csak három negyedére szabatik meg, a közerő valóságos értéke nemzet-gazdászati szempontból tekintve nem 3.583,128 frtot, hanem $^4/_3 \times 3.583,128$, az az évenként 4.777,505 forintot tesz s ennél fogva a készpénzzel eszközölhető munka ugy áll a közerővel elérhető eredményhez mint: megforditva a 2.671,730 : 4.777,505-hez, vagy is hozzávetőleg mint 2 az 1-hez, más szóval : ha az országos utak csinálására a mostani közerő valódi pénzegyenértéke, az az 4.777,505 frt készpénzben volna rendelkezésünkre, azzal kétszer nagyobb munka eredményt vivhatnánk ki annál, mely most a közerő természetbeni fölhasználásával felmutatható.

Ez már magában véve nagy nyeremény; de lássuk tovább, hogy miként oszolnék el a közmunka fejében kivetetendő pótadó az érdeklett közmunkakötelesek között, s vegyük fel példaként a folyó 1866-ik évre kivetett egyenes adót, mely hitelt érdemlő kutforrás szerint Magyarországra nézve 23.983,452 frttal állapitatott meg. Ha már most minden adó forint után egy krajczár pótlék fizettetnék, a jövedelem tenne $239,834._5$ frtot; s minthogy az egyetemes közerőnek valódi értéke 4777505 frt, tehát minden adó forint után $\frac{4777,505}{239,834._5}$ az az igen közel 20 krajczárnyi pótlék szükségeltetnék amaz érték biztositására.

Igy tehát $20 \times 239,834._5$ vagy is 4.796,690 frtnyi jövedelemre számithatván, azzal legalább is kétszer annyi munkát lehetne végrehajtani mint a mennyit most a közerővel eszközölni lehetséges. Hogy pedig ezen adópotlék sem a földmivelőre, sem a szegényebb néposztályokra nem volna oly nyomasztó, mint a divatban levő közmunka, erről bizonyságot tesz az idézett kimutatás utolsó öt rovata, melyekben közelitőleg előadatik, hogy bizonyos területü földbirtok okszerü mivelésére s egyébb házi czéljaira átlagosan véve hány vonó állat kivántatik, s másrészről mennyi adó nehezedik körülbelől ama birtokra. Az egyik vonalban példaként 500 holdnyi birtok, a másikba egy közönséges telek vétetvén tekintet alá, az derül ki, hogy amaz gazdasági czéljaira közép számmal

33, ez pedig 5 vonó állatot szokott tartani, az első átlagosan 395, a második hozzávetőleg 31 frt adót fizetvén.— Igy tehát az 500 holdnyi birtok 33 marhája után teljesitendő közmunka fejében tartozik 66, a telkes gazda pedig 10 igás napszámmal, s minthogy ennek váltsági ára, a kimutatás szerint, közép számmal 1 ft 50 kr, valódi értéke tehát $^4/_3 \times 1$ ft 50, az az 2 frtra rug, amaz voltaképen $2 \times 66 = 132$ frttal, emez pe- $2 \times 10 = 20$ frttal járul az országos közmunkához. Ha ellenben az imént ajánlott 20 krnyi pótlék készpénzben fizettetnék, az 500 hold földbirtokos 395 frt egyenes adója után 20×395 az az 79 frttal, az egy telkes gazda pedig 31 frt adója után csak 6 frt 20 kral tartoznék az országos közmunkához járulni, s igy amannak tartozása mintegy 53 frt, emezé 13 ft 80 kral kevesebbednék.

Hogy itt főleg csak vonó állat utáni tartozás iránt történt meg az összehasonlítás, csupán azon körülménynek kérem tulajdonitani, miszerint a közmunkai teher — mint feljebb láttuk — kiválólag csak vonó állaton alapszik, az az földbirtokon sulyosodik; egyébbiránt nem szenved kétséget, hogy a gyalog erő főtényezőjét képező szegényebb sorsu lakosok is a szóban levő adópótlék befizetése mellett, nagy előnyben részesülnének, a mennyiben azok csekély adójuk után amugy is csak igen csekély pótlékkal tartoznának hozzájárulni.

Azon ellenvetés, hogy népünk nem birná meg a munkatartozás helyetti pénzfizetést, csak rémkép, hiszen az e czim alatti pénzek egyedül csak közutainkra fordittatván, évenként mintegy négy millió nyolcz százezer forint tétetnék forgalomba, ez által pedig azon nem eléggé méltatható nyereség éretnék el, hogy nem csak a szegényebb sorsu lakosságnak bő forrás nyilnék pénzkeresetre, hanem mindenkinek, a ki dolgozni szeret, elég alkalma lenne azt, a mit adópótlékul befizetett, dus kamatokkal visszaszerezni, a pénzforgalom ezen fölélesztése azonkivül hatalmas ösztönül szolgálna általános munkásságra, a megkedvelt munkásság pedig az erkölcsiség további elfajulásának gátat vetne, s a mi fődolog — hanyatlásnak indult közlekedéseink azontuli fejlesztése s tökéletesbbitése nem maradna többé csak jámbor óhajtás.

Sokan azt is hiszik, hogy a közmunka eltörlése a mun-

kabér rendkivüli emelkedését vonandja maga után; ezen ellenvetés szinte alaptalan; — mert a vállalkozási szellem ujabb időben nálunk is annyira fejlödött már, hogy bár mi munkára akár hány oly vállalkozó találkozik, ki aránylag igen jutányos áron vállalkozni kész; s igy a költségek fokozásától tartani egyáltalán nem lehet az esetre sem, ha a közmunka természetbeni szolgálatát készpénzzeli fizetés váltaná fel, sőt bizton várható, hogy a mint pontos díjazás által a munkásságra való ösztön ébresztetni fog, a munka is mindinkább olcsóbb leend. Igazolja ezt a többi közt azon tény, hogy az ezelőtt természetben teljesített urbéri szolgálatnak megszüntetése, noha ez legalább tizszer nagyobb volt a közmunka tartozásnál, a földmivelésben nem okozott legcsekélyebb zsibbadást sem, sőt el kell ismernünk, hogy mezei iparunk sokkal fejlettebb most, mint volt az urbéri viszonyok alatt. Fölhozhatná a közfizetés ellen valaki még az utvámok felállítását mint oly expedienst, mely épen csak azokat terhelné, kik az utak hasznát közvetlenül élvezik, következőleg azon módot nyujtaná, miszerint a hozzájárulás haszonaránylag, tehát a legigazságosabb elv szerint oszolnék el az ország polgárai közt.

De ez megint csak ámítás. Mert nem említvén azon visszásságot, miként ez esetben is a gazdag és szegény az utak használásánál egyaránt terheltetnék, éppen azok, kik a közlekedések legnagyobb hasznát veszik, sőt azokat leginkább rongálják, t. i. a nehéz fuvarosok és teherszállítók, általában nem járulnának semmivel ezen teherhez, mivel kétségtelenül annyi eszük van, hogy a vámot beszámitsák a szállítási árba s igy amannak árát csak az eladó és vevő, de leginkább az emésztő közönség fizetné meg.

Harczol az utvámok ellen azon általtalános tapasztalás, miszerint még a legjártabb utakon sem jövedelmeznek annyit, hogy legalább az utfentartási költségek telnének ki belőlök, csekélyebb forgalom mellett pedig ezen költségek hatod részét sem fedezik, sőt volt reá eset, hogy az 1853-ik évben nálunk is felállítva volt utvámok állami, tehát főutaink sok szakaszán alig hozták be a vámfelügyelet s egyébb kezelési kiadásokra fordított költségeket.

Harczol ellenük különösen az, hogy szállítási árt nagyobb

távolságra felette növelik, következésképen a nemzetközi kereskedelem fejlődését, kivált hazánk irányában annál bizonyosabban meghiusitanák, mivel más államokkali kereskedelmünk csak abban találja főtámaszát, hogy roppant mennyiségü termékeinket minél olcsóbb áron szállíthassuk a külföldre s igy az idegenek versenyzését külpiaczokon is mennél könnyebben megbirhassuk.

Szól ellenük azon sok kellemetlenség s idővesztegetés is, melylyel ugy a teherszállítmányok mint utazóknak a sürüen egymásra következő vámsorompóknál egyaránt küzködniök kell; szólnak végre a vámpénz beszedésével összekötött nehézségek, valamint a vámjövedelem nagy részét elnyelő kezelési költekezések, nem is említvén azon általános ellenszenvet, mely különösen Magyarországban az utvámok iránt mindenhol oly feltünőleg nyilvánul. —

Mindezeket figyelemmel kisérvén, ugy hiszem, nem marad számunkra sem egyébb választás, mint a közlekedési tehernek a honpolgárok közötti igazságos felosztása alapján, más szóval vagyon és jövedelem aránylag készpénzben teremeni elő azon tőkéket, melyek közutaink tökéletesbbitése si fenntartására mellőzhetlenül szükségesek.

Fennebbi fejtegetéseim megmutaták, hogy 4.800,000 frttal a mostani közmunkának mintegy k é t s z e r e s é t lehetne eredményezni; ennyire pedig számítanunk kell legalább is, hogy ha közutaink szánandó állapotán némiképpen segíteni akarunk.

Jól érzem én is, miként első pillanatra felette nagynak fog látszani ezen költség; azonban mérlegbe vetvén a czélszerüen rendezett s jó karban tartott utakból háramló roppant előnyöket, bizvást elvárhatjuk, hogy a beruházandó költség dusan gyümölcsözve bőkamatokkal pótolandja az országnak ebbeli adakozását.

Igazolják ezt jelesen legelső tekintélyeink egyikének jelentős szavai, melyekre, mert a legügyesebb okoskodásnás s okkal meggyőzőbbek, hivatkozni bátorkodom.

Lónyay Menyhért ugyan is fennemlített munkájának 122. lapján ezeket hozza fel erre vonatkozólag:

Hozzávatőleg legalább is 25 millió p. forintra lehet ten.

ni azon mennyiséget, mennyit hazánkban, szárazoni szállítás tehet. És ezen mennyiséget fizetik mind a termesztők mind az emésztők. Ezen mennyiséget, mely minden egyes polgárra szétoszlik, mivel nem adó, senki tekintetbe nem veszi. De ha arról volna szó, hogy az ország adja azon mennyiséget adóképen a közlekedési eszközökre, mennyivel azok által kevesebbülni fog a szállítási ár : ezen fizetés ellen, tudom, igen soknak lenne kifogása."

„Tegyünk" igy szól tovább, egy kis számítást, hogy mennyivel kevesbbednék a szállítási költség, ha általánosan tökéletesbbittetnének a közlekedési eszközök. Annyi bizonyos, hogy egy tökéletesen készült s fenntartott kőuton a szállítási könnyűség egy nem egészen jól készített utoni szállítási könnyüséghez (mely osztályba majd minden csinált utaink tartoznak) ugy áll mint 1:2-hez, sőt 3-hoz. — Ismét egy egészen csinálatlan uton kivált rosz időben a szállítási képesség a tökéletes kőutoni szállitási képességhez ugy áll mint 1:4-hez 5-hez*). E szerint lehet tenni, hogy ha hazánknak tökéletes közlekedési eszközei volnának, a most szállitott terhek szállítási árának legalább felét, vagy két harmadát meggazdálkodhatnók. És ha közelítőleg ezen szállítási bért 25 millióra vevénk legalább meggazdálkodnék az ország, az az minden polgárok egysége 12—15 millió forintot. Már ha azt mernők javaslatba tenni, hogy adjon az ország a vizi vonalok tökéletesítésére, a vasutak, csatornák felállítására segedelemkép 6—8 milliót, a kőutak épitésére 6—7 milliót, ezt mindenki igen soknak, egy igen merész javaslatnak tartaná. Ellenben jelenleg minden legkisebb zugolódás nélkül drágán fizetjük közlekedési eszközeink rosszasságát, nem számítván azon haszonhiányt, mely ugyan ezen okból származik."

Ezekből meggyőződhetünk, hogy ha kőutaink tökélesbitésére mintegy 4 millió 8 száz ezer forintot javaslatba hozni merészeltem, ez a tulság határától még távol van, és mindamellett képesek lennénk ama költséggel kétszer annyi munkát eszközöltetni, mint a mennyit a közerő természetbeni leszolgálásával valaha felmutathatunk.

---

*) Ha a szekér a sárban megakad mint egy a végtelenhez.

Valahányszor a polgári társadalom szellemi vagy anyagi fejlődésében rohamos haladást tesz, mindanyiszor tapasztaljuk, hogy az emberi ész merészen gondolt ugrással kibontakozik a megszokott mindennapi nézetek és rögeszmék közönséges ösvényéből, a korszellem szülte uj eszmék a régi előítéleteket ilyenkor háttérbe szorítván.

Ily bátor ugrással kell, hogy, ha a közlekedések terén haladni akarunk, valahára mink is kibontakozzunk az ingyen közmunka elavult rendszerében gyökeredző ámitások és megrögzött előítéletek tömkelegéből, sőt kell, hogy minden mulasztást mellőzzünk ezen fontos kérdésben annyival is inkább, mivel annak sikeres megoldására legkedvezőbb kilátás nyílik éppen most, midőn oly hosszu törvényhozási szünet után, az ország törvényhozó testülete ismét együtt ül, s kégségtelenül a közlekedési ügyet is teendi nagy fontosságu tanácskozmányainak tárgyává, a közlekedési ügy épen azon közérdekü ügyekhez tartozván, melyeknek rendezése sem egyesek nézetétől nem függhet, sem egyes hatóságok szétágazó határozványaira kizárólag nem bizható!

S most legyen szabad igénytelen előadásomat azon őszinte óhajtással befejeznem, vajha országgyülésünk teméntelen teendői közül a nemzeti gazdászat ezen ágának szentelendő fáradozását is minél fényesebb eredmény kisérje.

II.

JÁSZFÉNSZARU MEZŐVÁROS STATISZTIKAI LEIRÁSA.

Athanász Szilárd községi orvostól.

Régiségek. Az embernek legősibb maradványa e tájon az úgynevezett Csonthalom. Ez egy régi óriási sirhalom, melyet valószinüleg az ódonkorban véres és nagyszerü csata után halmoztak össze.

Az innen nyugat felé terjedő Hosszuháton pedig számtalan hamuszinü, többnyire 1'' vastagságu agyag cseréptöredékek találtatnak, melyek között még ép, de durva készitésü mécstartók, tálkaalaku edények sat. vonják magokra a figyelmet.

Egy más ősrégi maradvány a Csörszárok, mely keletről nyugatra az egész határon átvonul.

A szántóföldeken több római és régi magyar arany· ezüst, bronz és rézpénz találtatott.

Nem felette nagy régiségek az úgynevezett Jászképek, Ezek kőből épitett négyszögü, 9′ magas, hegyes kereszttel diszitett téglatetős állványok, oldalukon mélyedéssel ellátva, mely épen alkalmas egy szent kép befogadására.

Ha ideszámitunk még nehány dombot, melyek a régi időben őrhalmok lehettek s a patak mentén fekszenek, a fénszarui régiségek sora be van fejezve.

Történeti visszapillantás. Ha Fénszaru határát észlelő szemmel vizsgáljuk, elkell ismernünk, hogy a letelepedett Jászok ezen helyben erős támpontot találtak. A Zagyva terjedt mocsáraival ama nyugtalan időkben nem megvetendő védfalat képezett dél, nyugat és éjszak felől

Csak a keleti oldal maradt és maradhatott nyilt, minthogy a szomszédos Jászokkal összeköttetésben volt. Továbbá a vizmentén maig is fennálló őrhalmokat látunk, honnan az őrök a tulpartot kémszemlélhették, mig marháik az előttök elterülő nyilásokon legeltek.

Mi történt e kis teleppel a pusztitó tatárjárás alatt s mikor vevék föl a keresztény vallást, nem tudjuk. Egyházi hagyományok csak annyit bizonyitanak, hogy a 14-dik század elején a ker. isteni tisztelet ismét diszt nyert, templommal és lelkésszel birt.

A 16-ik században sok község egészen elpusztúlt, másokat pedig a lakosság hosszabb rövidebb időre elhagyott. Az 1557 évi összeirás szerint a Jászságban 14 helységet találunk, köztük Fénszarut is, az 1567-iki összeirásban már csak 10-et s Fénszarut nem. Lehet, hogy a szomszédos Heves megyéhez csatoltatott, de nagyon valószinü, hogy több ideig egészen lakatlan volt. Észrevesszük t. i. hogy a beköltözött ősök által alapitott nagyobb községekben, melyek a török idők alatt kevesebbet szenvedtek, semmi épitkezési rendszer nincs ; Fénszaru pedig egyenes széles utczákból áll s egész biztonsággal tudjuk, a beltelket mikor osztották fel s egyik utcza a másik után mikor méretett ki.

A legrégibb okmány Jászfénszarun az egyházi anyakönyv 1692-ből. Az ott följegyzett 45 szülött 900-at alig meghaladó lakosságra mutat. A nevekből pedig kiderül, hogy magyarok és szlávok voltak.

A lakosság száma uj telepedőkkel szaporodva 10 év alatt már 2000-re nőtt. 1710 történhetett a templom nagyobbitása, melyért akkori jegyzet szerint a kőmüves 40 német forintot, az ács pedig a tetőért és tornyocskáért 20 tallért kapott.

Az 1710 uralgott döghalál oly nagy pusztitást okozott, hogy a lelkész csak általában jegyzé : p. Oktober 7-én 12, 8-án 17 temettetett el.

1743-ban népesité be az alföldön minden lakosaitól megfosztott Ferenczszállást. Ezen raj állott 219 lélekből, de 1744-ben uj telepedőkkel szaporodva átmentek a félegyházi pusztára s alapitották a mostani Félegyházat.

Ekkor váltotta meg magát Fénszaru 13.000 forintért, és

pedig a belhatárért 9000 s Karapusztáért 40000 forintot fizetvén. A határ felosztatott 225½ kötélre. Egy kötél váltságdija 57 frt. 40 kr. volt. 167 gazda fizette a váltságdijat. A legnagyobb birtok volt 4½, a legkisebb ½ kötél.

1829-ben épitetett a mostani emeletes városház, 1831-ben Fénszaru mezőváros lett, 1845 nyert országos vásárt. A tagositás 1854-ik évben a belhatárban, s 1860. a Karapusztán történt.

A város lakosai. Jászfénszaru város fekszik a Zagyva bal partján, Hatvantól 2, Jászberénytől 3, Pesttől 6, Gyöngyöstől 4 mértföldre. Utczái egyenesek, szélesek, lombos akácz sorokkal szegélyezve, melyek mögött az egyszerü, de csinos lakházak egymástól 6—12 öl távolságban fekszenek. A főtéren áll a templom, az emeletes városház, iskolák, a paplak, vendéglő s kitünőbb lakházak, több kereskedő boltok sat.

A lakosok, bár részenként tót eredetüek, mind magyarajkuak s vallásukra nézve, a zsidókat kivéve, római katolikusok.

A lak

számra nézve		vallásra nézve		származásra nézve						esik egy				
összes szám		róm. kat.	heber	magyar		uj magyar		heber		magy.	heber	uj magy.	lelkész	hivatalnok
lélek	család	lélek		lélek	család	lélek	család	lélek	család	családra				
4370	1068	4264	106	4075	1016	190	31	106	21	4	5	6	2	12

A mesteremberek osztályozása.

a czéhek száma	molnár	mészáros	mézes bábos	festő	szabó	szűrszabó	szücs	csizmadia	kalapos	takács	kőmüves	kovács	lakatos	asztalos	kerékgyártó	szijgyártó	köteles	legények	tanulók	nem czéhbeli munkás		
																				hentes	faragó	halász
3	1	2	1	1	10	1	6	12	1	18	3	10	2	3	2	1	1	12	13	4	6	5

A testi jellegre nézve azt vesszük észre, hogy nincs köztök határozott typus mint például Jászberényben vagy Árokszálláson; hanem a mint a város határa majd száraz majd nedves, dombos vagy lapályos, s a mint lakosai vagy jász vagy magyar, tót vagy német eredetüek, épen ugy különbözők az arcznak vonásai, a test alkotása és magassága, s bár hiányzik is az általános jelleg, azért mégis erős és jól alkotott az itteni ember.

A lakosok szellemi jellegét különválva leirni nem lehet, minthogy beolvad a Jászok jellegébe.

Az általános foglalkozás a földipar, melyet inkább régi hagyomány szerint üznek.

Vannak kézmüvesek is, de alárendelt állapotban.

A kereskedelem az 1849-iki év óta mindig szaporábban letelepitett zsidók kezében van.

A kereskedelem fő piaczai Pest, Gyöngyös és Jászberény. Azonkivül van 4 országos vásár.

o s o k.

oglalkozásra nézve										oklevelezett egyén		tanuló ifjuság		
tanitó	kereskedő	szatócs	mesterember	önálló földbirtokos: nagyobb	önálló földbirtokos: kisebb	napszámos	cseléd	czigány zenész	koldus	egyetemi	óvári gazdas. intézet	egyetem	gymnas.	elemi iskola
5	2	20	75	36	273	500	500	12	12	3	1	3	3	388

A müvelődésnek jellegei.

zsidó imaház	elemi iskola	zongorák száma	utolsó posta	évi levélforgalom	tüzolt. fecskend.	biztosítási ügynökség	biztositott: ember	biztositott: ház	biztositott: földdarab	sétány	gyümölcskert	nagyobb faaült. a tanyákon	Hirlapok: vallásos	Hirlapok: szaklapok	Hirlapok: politikai	Hirlapok: néplapok	Hirlapok: szépirodalmi s humor.	Hirlapok: összesen hány példányban
1	1	3	Jászberény	4000	2	2	2	20	1	1	80	5	2	4	5	2	7	46

N é p s z a

1692			1700			1800			1820			1840			1865			
született	meghalt	házasodott pár	született	meghalt	házasodott pár	született	meghalt	házasodott pár	született	meghalt	házasodott pár	született	meghalt	házasodott pár	született			n
															fiú	leány	összesen	finemii
45	17	7	128	11	21	208	127	36	221	125	57	219	194	33	101	99	200	117

A hivatal, egész

egyházi személyzet				a világi hatóságnak személyzete										tan kar	egészség ügyi
						ezek között									
plebános	segédlelkész	kántor	harangozó	főbiró	tanácsnok	2. biró	pénztárnok	adószedő	rendőr	telekkönyv vezető	jegyző	irnok	szolga	tanitó	orvos
1	1	1	2	1	12	1	4	1	2	1	2	1	5	4	1

A birtok

A határnak térsége s minémüsége								a f ö l d							
az egész határnak térsége		haszonvehetlen	fekete föld	kötött homok	könnyü homok	futó homok	szikes föld	beltelkek		temetők		faiskola		utak, csatornák sat	
hold	□öl	hold	h o l d					hold	□öl	hold	□öl	hold	□öl	hold	□öl
13205	1426	1118	1500	4706	6500	400	100	267	948	10	620	1	645	136	720

p o r o d á s.

			1855-től 1865-ig			esik egy évre s						100 halott közt kimult évenként							
ghalt									100 lakosra										
nönemü	összesen	házasodott pár	született	meghalt	házasodott pár	született	meghalt	házasodott pár	született	meghalt	házas. pár	első évig	1—7 évig	7—15 évig	15—25 évig	25—50 évig	50—60 évig	60—70 évig	70—80 évig	80 éven tul
13	230	46	1946	1828	380	194.6	182.8	38	4.86	4.58	0.95	34.7	27.4	4.6	5.3	14.7	4.7	4.2	3.0	1.3

s é g s t a n ü g y.

		első birósági											rendőrségi		orvosi tényke-dés		tanügyi			
		beadványok						perek			mezei	pénzbeli büntetés					1. oszt.		2. oszt.	
baba	személy.	közpolgá-riak	közigazga-tási	gyámsgond-nokságiak	telekkönyv.	egyébb tör-vényszékiek	összesen	rend. szóbeli	sommás	összesen	rendőri ki-hágások	ft.	kr	védhimlő oltás	gyógykezelt beteg	fiú	leány	fiú	leány
3		194	952	63	168	375	1752	28	59	87	37	58	25	186	269	114	99	86	89

1) ingatlan. a.) a föld.

n e k f e l o s z t á s a																pénzérték		
zántó-föld		rét		szőllő		legelő		erdő		nádas		a leg. futó homok		sikvíz		1 hold	1 kötél	az egész határ
hold	□ öl	hold	□ öl	hold	□ öl	hold	□ öl	hold	□ öl	hold	□ öl	hold	□ öl	hold	□ öl	forint		
226	627	3614	1440	345	281	639	328	7	69	255	211	416	72	702	255	57	3200	750000

1. ingatlan.

a városon kivül			a városban															a városon	
utak	nagyobb kő	nagyobb fa	hidak kő	hidak fa	tér	utcza	sétány	templom	városház	iskola épület	lelkészlak	kántorlak	tisztilak	vendéglő	korcsma	mészárszék	vásárház	viz	száraz
8	—	8	—	—	1	12	1	1	1	2	1	1	6	1	2	2	1	1	1

2. ingó. a) házi

ló	jármos ökör	tehén	fiatal szarvasmarha	birka	sertés	szamár	kecske	szárnyas baromfi	pénzérték	alapitványok			
										Jászberényi gymnasium		Hevesmegyei gazdasági egylet	
									forint	kr		frt	kr
354	540	700	600	5600	2000	16	2	30000	120000	1694	70	105	—

A birtok

a földnek összes parcellái	a szőllőnek parcellái	a birtokos száma	A birtok és birtokosok közötti arány									
			300 holdtól 400 holdig bir	200 holdtól 300 holdig bir	100 holdtól 200 holdig bir	80 holdtól 100 holdig bir	60 holdtól 80 holdig bir	40 holdtól 60 holdig bir	20 holdtól 40 holdig bir	10 holdtól 20 holdig bir	5 holdtól 10 holdig bir	2 holdtól 5 holdig bir	$^1/_6$ holdtól 2 holdig bir
4475	1495	963	1	5	26	4	14	32	87	140	135	50	379

b). épitmények.

kivül		a városi épületek		magán épületek		tökéletes uriház		lakházak									az épitmények értéke
csárda	csőszház	a városban	kivül	a városban	a tanyákon	emeletes	földszinti	padozattal de gerenda, 2—4 szoba	nagyobb / falusi ház	kisebb	gunyhó	téglából / rakott	vályogból	vertfalas	kazsindely / náddal fedett		
2	1	16	6	783	30	1	2	10	45	726	50	4	56	775	5	830	400000 ft.

állat. b). pénz.

temlom pt.				kórház pénztár				árva pénztár				templom épitési pénztár				a pénztárakban levő összes tőke	
kész pénz		kötelezvény		kész pénz		kötelezvény		kész pénz		kötelezvény		kész pénz		kötelezvény			
frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr
138	6	10527	12	55	86	4277	73	483	78	5100	—	10	46.5	827	22	21420	23.5

f e l o s z t á s a.

A birtok és birtokos közötti arány						földtelen juhász gazda	zsidó	
							ház	föld
1/10 holdtól 1/6 holdig bir	házat vagy házrészt és földet bir	földet ház nélkül bir	igás marhát bir gazda	birkás gazda	500 birkán felül bir		birtokos	
90	869	94	238	62	2	10	8	1

Brutto jö

buza	rozs	tengeri	árpa	zab	köles	bab	burgonya	kender és len	kender mag	len	dohány	lóhere bükköny	dinnye	tök	szalma
pozsonyi mérő								mázsa	mérő		mázs				
9000	20000	13000	6000	8400	810	800	25000	90	210	300	900	1750	1500	5000	50000

ezen kivül még 800 öl fa, 300 véka szikső, 500 mérő gyümölcs.

Jászfénszaru város

Tartozás																													
állami																													
direct adó						indirect adó s közmunka														községi közös és magányos									
hátralék		folyó		összeg		fogyasztási		bélyeg		országos közmunka				összeg		direct és indirect adó mindössze		betáblázott felvett kölcsön (magányos)		közszükségletekben				összeg		az egész tartozásnak összege	
fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.		kr	fr.	kr		fr.	kr	fr.	kr	fr.		kr	fr.	kr		fr.	kr		
8799	74	15221	65	24021	39	825	—	1400	—	1014		32	3239	32		27260	71	36771	60	7792		88	44564	48		71825	19		

v e d e l e m.

széna és csáté	nád	gyógyfüvek	bor	gyapju	szarvasmarha (borju)	birka (bárány)	sertés (malacz)	szárnyas állat	méz és viasz	a földipar valószinü összes jövedelme	A város külön jövedelme					
											haszonbérben		különfélékben		összesen	
a	kéve	mázsa	akó	mázsa	darab				mázsa	forint	for.	kr	for.	kr	for.	kr
80000	20000	200	733	100	600	2000	1000	25000	2	210000	5833	50	452	47	6285	97

költségei.

Lerovás										Hátralék			a hadseregben levő katonák	
állami				községi				az egész lerovásnak összege		állami adóban	községi betáblázott adósság	a hátralék egész összege	száma	fejenként és évenként 150 for. munkahiány
direct adóban		indirect adó s közmunkában		összeg		betáblázott felvett kölcsön		községi szükségletek	összeg															
fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr			fr.	kr			
14126	69.5	3239	32	17366	1.5	—	—	7788	39	7788	39	25154	40.5	9894	69.5	36771	60	11398	11.5	100		15000	—	

A város községi

| T a r t o z á s | | |

kiadások.

az egész tartozásnak összege	Lefizetés													Hátralék	adósság
	állami adó, direct	községi												állami adóban	2 alapitványokban
		tiszti fizetésben	cseléd bér	cseléd ruházat	napi díj és uti költség	iroda szükségletek és világitás	tőkék kamatja	épitések és javitás	különféle	a községi lefizetésnek összege					
fr. kr	fr. kr	fr. kr	fr. kr	fr. kr	fr. kr	fr. kr	fr. kr	fr. kr	fr. kr	fr. kr				fr. kr	fr. kr
9442 18	307 00$_{5}$	6297 63	452 —	74 50	174 31	272 59	51 21	61 60	404 55	7788 39				1342 29$_{5}$	1799 70

város külön jövedelme fedezte.

i t e l.

csáté és szóna	nád	gyógyászati növények	dinnye, zöld tök	gyapjú	nyers börök	szarvas marha	sertés	birka	szárnyas állat	a kivitel valószinü pénzértéke
ga	kéve	mázsa				darab				forint
50000	10000	200	1000	100	50	500	400	1000	15000	92000

t e l.

eczet	bor	sör	pálinka	dohány	deszka	cserépedény	mész	gyümölcs	tüzifa	Vásár forgalom			
										ló	szarv. marha	sertés	juh
akó				má.	darab		p. mérő		öl	darab évenként			
00	500	50	150	100	2000	30000	500	800	800	4000	3000	2000	1000

ızdasági eszközök, káposzta sat. a bevitel pénzértéke 72000 forint.

Arányok:

térség	1 lakházra esik	a földbirtokból		házi állatok													
	lakos	1 családra	1 lélekre	ló		jármos ökör		tehéu		fiatal szarv. marha		juh		sertés		szárnyas baromfi	
		hold		100 lakosra	1 családra	100 lakosra	1 családra	100 lakosra	1 családra	100 lakos.	1 családra	100 lakos.	1 családra	100 lakosra	1 tsaládra	100 lakos.	1 családra
515□⁰	5.26	13	3	8.85	0.35	13.50	0.54	17.50	0.70	15.00	0.60	140	5.60	50.00	2.00	750	30

Arányok:

Adó és országos közmunka												az összes adóból hátralék nélkül				községi							
direct				fogyasztási				bélyeg				közmunka								vallásos ügy				igazgatási ügy			
1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre	
fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr
14	25	3	48	—	77	—	19	1	31	—	32	—	96	—	23	17	29	4	22	2	38	—	58	2	74	—	67

61. birtok.

a földbirtok pénzértékéből				az épületek pénzértékéből				az állatok pénzértékéből				az alapitvány és depositokból				az egész vagyonból				az egész adókötelezésekből fizet rendes adót							
1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		190	160	120	77	41	20	14	7
fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	forinton felül							
702	23	171	62	374	53	91	28	112	36	27	50	20	5	4	90	1217	22	297	48	2	2	2	18	59	144	155	150

2. állami s házi terhek.

f i z e t é s e k												az egész országos és községi fizetésekből				F o g y a s z t á s											
tanügy				egészségi ügy				összegéből ezeknek								a husból esik				a borból				a pálinkából		czukor és kávéból	
1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre		1 családra		1 lélekre	
fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr	font				i t c z e						font	lat
1	68	—	41	—	46	—	11	7	26	1	77	24	55	5	99	120	29	96	22	15	3.5					4 21 lat	36

Az általános állapot részletes értékviszonya.

Cselekvő állapot.		Szenvedö állapot.	
1. földbirtok . .	750,000 for.	1. alapitványok	for. kr.
2. épületek . . .	400,000 „	a. Jászberényi gymn.	1,694 70
3. háziállatok . .	120,000 „	b. Hevesm. gazd. egyl.	105 —
4. készpénz . . .	30,000 „	2. betáblázott adósság	36,771 60
Összesen	1.300,000 „	Összesen	38,571 30

A birtokból esik :

	egy telekre	egy családra	egy lélekre
1. föld . . .	3218 frt 88 kr.	702 frt 24 kr.	171 frt 62 kr.
2. épület . .	1716 „ 73 „	374 „ 53 „	91 „ 53 „
3. háziállat .	515 „ 1 „	112 „ 36 „	27 „ 46 „
4. pénz . .	128 „ 75 „	28 „ 9 „	6 „ 87 „
Összesen	5579 „ 37 „	1217 „ 22 „	297 „ 48 „

Az adósságból esik :

egy telekre 165 ft 54 kr. egy családra 36 ft 11 kr. egy lélekre 8 ft 82 kr.

Az átalános jövedelemből esik :

	egy telekre	egy családra	egy lélekre
1. szántóföld .	536 frt 47 kr.	117 frt — kr.	28 frt 61 kr.
2. rét s nádas .	257 „ 52 „	56 „ 18 „	13 „ 74 „
3. szőllő . . .	17 „ 16 „	3 „ 74 „	— „ 91 „
4. háziállat . .	111 „ 58 „	24 „ 34 „	5 „ 94 „
Összesen	922 „ 73 „	201 „ 26 „	49 „ 20 „

A kiadásból esik :

	egy telekre		egy családra		egy lélekre	
	for. kr.		for. kr.		for. kr.	
1. belfogyasztás	527 89		115 16		28 15	
2. bevitel	309 —		67 40		16 47	
	for. kr.		for. kr.		for. kr.	
3. adó, a. hátralék . .	37 76		25 50		2 01	
b. folyó adó .	65 33		14 25		3 48	
c. fogyasztási .	3 54		— 76		— 19	
d. bélyegadó .	6 1	112 64	1 30	24 55	— 32	6 1
4. közmunka	4 36		— 95		— 23	
5. kamat	11 32		2 47		— 60	
Összesen	965 21		210 53		51 46	

A kivitelből esik :

1 telekre 394 for. 84 kr. 1 családra 86 for. 14 kr. 1 lélekre 21 for. 5 kr.

A deficitből esik :

1 telekre 42 for. 48 kr. 1 családra 9 for. 27 kr. 1 lélekre 2 for. 26 kr.

Átalános mérleg :

átalános jövedelem	215,000	for.
kivitel	92,000	„
belfogyasztás	123,000	„
adó s közmunka	27,261	„
bevitel	72,000	„
kamatok	2,639	„
a kiadások összege	224,900	„
ebből a jövedelmet levonván maradt	9,900	„ deficit.

A földbirtok jövedelemből esik a szántóföldekre 57%, a rét és nádasra 27%, a szőllőre 4%, a baromfira 12%; minthogy a szántóföldek jövedelme 125,000 for., a rét s nádas jövedelme 60,000 for., a szőllők jövedelme 4000 for., a baromfi jövedelme 26,000 for., s összesen 215,000 forintot teszen.

A kiadásból esik :

a belfogyasztásra 55%, a bevitelre 32%, az összes adóra 12%, a kamatokra 1%, az egész adóból a direct adó 87%, az indirect 13%.

Az egész adó, ennek hátralékából s országos közmunkából esik a hátralékra 32%, a folyó direct adóra 56%, a fogyasztási adóra 3%, a bélyeg adóra 5%, az országos közmunkára 4%.

A község tiszta jövedelme hivatalosan 35,265 forint 92 kr.-ban alapitatott meg, melynek a direct adó $45._{30}\%$, az indirect adó $6,_{62}\%$ és igy összesen $51\ _{92}\%$ teszi; ha pedig, mint szükség, hozzá adjuk az adó hátralékot s az országos közmunka terhet, a fent kitett tiszta jövedelemnek az összes adózás $80._{35}\%$ teszi.

Ezen kimutásokból kiviláglik, hogy Fénszaru egyetlen iparága a földmivelés, nem vezet a megkivántatott eredményhez, és a nép ezen állapotnak indokait az adó nagyságában, azután a gabona keletlenségében keresi; de vannak azonkivül is nagyon fontos okok, melyek az itteni földmivelésnek sikerét tetemesen gátolják.

A tagositás előtt Fénszaruhoz tartozott még a belhatáron kivül Kara pusztának felerésze, azaz 4871 hold, mely majd egészen legelőnek használtatott, de a legtöbb birtokos pusztai részét eladá és igy Fénszaru elveszté földbirtokának harmad részét. A régi időben a gazdaságnak főágát s biztos jövedelmi forrását a marhatenyésztés képezé, de ez megszünt a pusz-

tai legelő elvesztésével s a belhatár végleges elosztásával. Most egyedül a földmivelés foglalja el a gazdaságban az első helyet.

Ez által Fénszaru uj korszakba lépett. A pásztorkodó emberből lett földmivelő, a régi jövedelem nélkül, és az uj foglalkozáshoz kivántató gyakorlat s czélszerü eszközök nélkül.

A földnek nagy különfélesége miatt ennek felosztása igen nehéz levén, az is történt, hogy mig egyik birtokát kis de jó tagban kapá ki, a másik illetménye egy terjedt futó homoktábla lett, mely sem szántásra sem legelőül használva nem látszott alkalmasnak, és mégis minden tekintet nélkül a föld minőségére, egyformán mivelik.

Egy másik akadály az, hogy sok tanya igen hosszúra méretett, s van dülő, hol a föld több mint 1000 öl hosszú, tehát egy 5—10 holdas birtok csak 8—16 öl széles, mely körülmény a berendezést nagyon nehezíti.

Egy további akadály az, hogy vagy 20 birtokost kivéve, kik rendes tanyaházakat épitettek, a többi távolfekvő földjéről terményét haza hordja. Ez részint régi szokás, részint a föld csekélysége miatt történik, s nagy idő s erő-vesztegetéssel jár.

Az itteni kedvelt juhászat szinte sok baj okozója. Gyakran szándékosan vagy véletlenül is más földjein legelnek a birkafalkák, s ez által rontják a vetést, akadályozzák a fatenyésztést s folytonos pörlekedésre adnak alkalmat.

Ilyen körülmények között a földek majdnem minden trágya nélkül s nem ritkán annak természetével ellenkezőleg folytonosan használtatván s igy termékenységüket vesztvén, nem lehet csodálni, hogy a birtok mind kevesebb jövedelmet ad.

De a jövedelem ezen apadása a kiadások nagyobbitása által is nő. A régi pásztorkodó ember ruházatra, butorokra sat. ugy szólvan mitsem adott ki; most pedig még a szolgáló is a drága kelméket, selymet sat. nélkülözhetlennek tartja.

A régi időben egy kötél vagy teleknek ára 800—1000 forintot nem mult felül s most nem kapható 3200 forinton alól; a gabnának ára volt 1 for., most 3 és 4 for., tehát a jövedelem valódilag nem kevesbedett, hanem nőtt; de a Kara puszta

elvesztése, a családok szaporodása, a földbirtok folytonos eldarabolása, a gazdaságnak tökéletlensége, a fényüzés szinte olyan cselekvő tényezők a deficit előidézésénél mint a világkereskedésben mindig hullámzó változások, és a birodalomnak kedvezőtlen anyagi és szellemi helyzete.

Ha más oldalról a fénszarui határnak különféleségét s ennek minőmüségét tekintetbe vesszük, kénytelenek v - gyunk elismerni, hogy ezen négyszög mérföldön a természet maga egy rendezett gazdaságot állitott fel. Van fekete föld buza, árpa, tengerire; van kötött homok rozsra, van nagy kiterjedett rét bő takarmányra, van nádas, van futóhomok, mely csak az emberi kézre vár, hogy lombos erdőkkel, gyümölcsös kertekkel díszelegjen, ezenkivül a Zagyvapatak s tavak s ennek televénydus partjai. Itt csak a rendező ész hiányzik. Ha az felébredt, ha minden talaj a maga természete s a tudomány ujabb észleleteiből vont tapasztalatok szerint szorgalmasan miveltetik; a baromtenyésztés nem csak szaporodik, de nemesíttetik is; ha hozzá még a méh s a selyemtenyésztés sat. elterjed, ezen határnak — bár milyen merésznek látszatik is ezen állitás — egyáltalában nincs oka a dusgazdag, de majdnem minden negyedik évben sinlődő alföldet irígyleni. Hisz még a mostani szokott müvelés mellett is az 1863-ik évi aszály alatt nem csak maga nem szenvedett semmi hiányt, hanem a szomszédokat is képes volt élelemmel s takarmánynyal ellátni.

III.

ÉSZLELETEK
A LÉGTÜNETEK ÉS EGÉSZSÉGÜGY

körében 1865-ik év folytán.

Tormay Károly

szab. kir. Pest város tiszti főorvostól.

A. Lebészet.

Ez idén a kimutatásban a Budán ugy mint Pesten észlelt lebészeti viszonyok egymás mellé állitattattak, hogy a különbség annál inkább feltünjék.

A budai observatorium közelebb a Dunához esik és az észlelés a főreáltanodában 120 b. lábnyi magasságban a Duna szine fölött történik, hol nemcsak a Duna által előidézett légvonal, hanem a túlnyomóan uralgó Éjkeleti szelek is nagyobb behatást gyakorolnak; mig a pesti észlelde a Rókus kórházban a Duna folyamától mintegy félórányi távolságban a szelektől ment, hol a homokos rákosi síkság befolyását gyakorolja, s itt nevezetesen a léghévmérsékre és légköri csapadékra nézve minden más készületek nélkül is észrevehető az eltérés; mert nem ritkán történik, hogy a nyár derekán a budai hegyek közt erősen esik, Pesten pedig csak csekély vagy éppen semmi csapadék sincs.

Az eddigi észletek szerint, a jegyzeteket összehasonlítván azt tapasztaljuk:

1-ször. hogy a légnyomás Pesten közönségesen magasabb mint Budán;

2-szor. a légköri hévmérséknél a maximum ugy mint a minimum Pesten nagyobb mint Budán, mig az átlagosnál a különbség csekély ;

3-szor. a páranyomat s a légköri nedvességi százalékok csekély eltéréssel összevágnak.

1.) Légnyomat pár. von. 0° R. számítva.

A légnyomás a lefolyt évben kevesebbet ingadozott mint az előbbeni években, az évi közép számmal in maximo Budán 336.$_{27}$. Pesten 38.$_{65}$, in minimo B.27$_{95}$, Pesten 30.$_{01}$; a medium B. 32.$_{70}$. Pesten 33.$_{76}$ pár. von. számíttattott ki; egyes hónapokat tekintve a maximum Decemberben 41.$_{02}$. Budán, 42.$_{83}$ p.v. P. rugott, mig a minimum Martiusban 24.$_{15}$. B. és 26.$_{40}$ Pesten jegyeztetett, a legnagyobb ingadozás Martius, November és December hónapokban 11 pár. von. felül, a legkisebb Julius és Augustus hónapokban.

A léghévmérsék feltünőbb ingadozást mutatott, az évi közép maxim. +15.$_{26}$ Budán, +18.$_{20}$ Pesten, a minim. +5.$_{23}$ B. — 0.$_{21}$ Pesten; az évi közép +10.$_{05}$ B. és + 8.$_{81}$ Pesten. A legnagyobb melegség Juliusban volt +28°.$_{40}$ B. és +30°.$_{41}$ Pesten. A legnagyobb hideg volt Februárban —7°.$_{20}$ B. —11°.$_{2}$ Pesten; nevezetes, hogy Novemberben a legnagyobb hideg Budán —0°.$_{20}$; Pesten pedig ugyanezen hónapban —4.$_{0}$ jegyeztetett, holott a havi közép Budán + 4.$_{11}$ Pesten +4°.$_{9}$ R-al számíttatott ki.

A páranyomás maximumát érte el Juliusban 9.$_{27}$ Budán, 7.$_{44}$ Pesten míg a közép B. 5.$_{57}$, P. 5.$_{74}$ volt ; a minim. Februárban Budán 1.$_{00}$, Pesten 0.$_{30}$, a közép B. 1.$_{03}$ P. 1.$_{38}$ az évi közép Budán 2.$_{98}$, Pesten 3.$_{66}$ pár. von. számittatott ki.

A légnedvesség in maximo az év első és utólsó három hónapjaiban Budán 100, mig Pesten Juniusban 93, Május 96, Oktob 91 volt, a minimum Aprilben Budán 25, mig Pesten ugyan akkor 26 volt.

Ozon ellenhatása in maxim. többször 9. in minim. 1 az évi közép max. 8.$_{25}$ minim. 1.$_{00}$, a medium 4.$_{44}$.

Az eső mennyisége Budán 184.$_{45}$, Pesten 132.$_{70}$ pár. von., a kipárolgás Pesten April elejétöl Oktober végéig 365.$_{90}$. pár. von. rugott, esős nap 126. száraz 42 számíttatott.

Egészen tiszta nap volt 63, borult 130, felhös 169 és ködös 89.

A szelek iránya: keletről 20, nyugotról 14, délről 59, éjszakról 126, éjkeletről, 91, éjnyugatról 315, délkeletről 140, délnyugatról 14.

B. Betegesedés Pestvárosában 1865-ben.

A közegészség állapota, mely már 1864 közepe felé a hagymáz járvány által feltünőleg megzavartatott, ez idén az év első felében rendkivül rossz volt, miután a hagymáz járvány ez idén érte el tetőpontját és az év második felében csak kezdett apadni s a közegészség állapota rendes lenni.

A betegesedés ez évben s az általános betegforgalom tetemesen nagyobb mint a mult évben, de a beteg nagyobb forgalom csak is a kórházakra, nevezetesen a Rókus kórházra szorítkozott, ugy hogy ezekben 1553-al több volt mint 1864-ben.

A környemtő az év első felében a küteges hagymáz járvány uralgása alkalmával különösen magát nem jelenté, és csak is a nyár közepe felé lett csorvás, és a hagymáz ekkor már alhasi lett, ősz végével s a tél kezdetén lobos bántalmak túlnymóan mutatkoztak.

A hagymáz nálunk rendes években az általnos betegesedésben alárendelt szerepet játszik, ugy hogy ritkán emelkedik 2%-ig, holott a m. 1865-ben az majdnem 5% rugott.

A városkerületi főorvosok által, továbbá a szegény gyermekkórházban járólagosan kezelt betegek száma 27952, a kórházakban pedig 14003 fekvő beteg nyert ápolást, és pedig:

a.) a sz. Rókushoz czímzett közkórházban 10360 beteg ápoltatott, ezek közül halt 1305, ezekből a 137 holtan behozottakat levonván, a halálozási arány $11._{27}\%$;

b.) a szegénygyermek kórházban 462 fekvő beteg gyógykezeltetett, ezek közül halt 38. tehát $8._{20}\%$;

c.) az Izraelita kórházban 690, ezek közől 57 halt$=8._{11}\%$;

d.) a kereskedelmi kórházban 228; ezek közől 2 halt,$=0._{9}\%$;

c) a városi agggyámolda — Elisabethinumban — 857 beteg közül halt 65, tehát 8_{7}.% ;

f,) a városi kényszerítő dologházban és fenyitő intézetben volt 982 beteg, halt 6, tehát $0._{6}$% ;

Hogy a kereskedelmi kórházban csak is 0_{9}.%-ra rugott a halandóság, nem valami különös, miután itt közönségesen fiatal egyének kisebb testi bajokkal gyógykezeltetnek; igy a kényszerítő dologház és fenyitő intézetben is, de ez utóbbikból a sulyos betegek a kórházba hozatnak.

Összehasonlítva azonban az utóbb lefolytévet az előbbeniekkel, a gyógyulás ugy a halálozási arány is a kórházakban igen kedvező volt, mert az előbbeni és pedig

	1863-ban,	1864-ben,	1865-ben
a Rókus kórházban	$12._{10}$	$15._{20}$	$11._{27}$%
a gyermekkórházban	$10._{40}$	$11._{20}$	$8._{20}$ „
az Izraelita kórházban	$5._{8}$	$7._{5}$	$8._{11}$ „
az agggyámoldában	$20._{4}$	$23._{9}$	$8._{70}$ „-al

A gyógyulási arány legkedvezőbb volt Május $55._{55}$ és Juliusban $56._{72}$; legrosszabb Január $43._{70}$, Február $43._{10}$ és Marcziusban $46._{47}$%-al, és szinte e hónapokban volt a legnagyobb halálozás $7._{14}$—$7._{71}$%-al, mig a legkisebb Novemberben.

Az egyes kórcsoportozatok százalék szerint következőleg alakulnak.

Agybántalom	$1._{41}$	Hugyszervi bántalmak	$0._{48}$
Gerinczagy és idegbántalom	$1._{83}$	Ivar szervi bántalmak.	$25._{18}$
Érzékszervi bántalmak .	$3._{35}$	Kötszövet és bőrbántalm.	$10._{74}$
Légzésszervi bántalmak	$18._{51}$	Csont, izület és izom .	$3._{30}$
Szív edény és mirigy bajok	$1._{22}$	Általános bajok . .	$21._{35}$
Emésztésszervi bántalmak	12_{25}	külső bajok . . .	2_{91}%

Az egyes kórcsoportozatok, összehasonlitva a m. két évet, melyek közt csak némelyeknél mutatkozott ingadozás, következőleg viszonyulnak :

	1863	1864	1865-ben
Légzésszervi bántalmak	$21._{15}$	$21._{64}$	$18._{51}$
Emésztésszervi „ „	$16._{61}$	$16._{40}$	$12._{25}$
Ivarszervi „ „	$16._{35}$	$14._{14}$	$14._{18}$
Bőr és kötszövet bajok	$14._{72}$	$13._{33}$	$10._{74}$
Általános bajok	$16._{01}$	$18._{78}$	$21._{35}$%-al.

A kórcsoportokban tehát az ingadozás legnagyobb az általános bajoknál és ezek között a hagymáznak tulajdonítható volt; ezen elősorolt kórcsoportok 1865-ben egyes hónapokra nézve már sokkal nagyobb ingadozást mutatnak.

A légzésszervi bántalmak	legtöbb	24_{72}	Aprilben,	legkev.	11_{21} Jul.
az emésztés	„	„	$21._{16}$ Junius.	„	$5._{58}$ Feb.
az ivar	„	„	$24._{60}$ Május	„	$13._{78}$ Au.
bőr és kötszövet	„	„	$15._{16}$ Augus.	„	$5._{79}$ Ap.
általános bajok	„	„	$36._{98}$ Február.	„	$12._{21}$ % No.

Ez utóbbi nagyobb ingadozást ez évben a küteges hagymáz járvány okozta.

Ha az egyes nevezetesebb népkórokat tekintetbe vesszük s ezeket az általános megbetegedéssel %-os arányba állítjuk, ugy azok ebben következőleg vettek részt:

Légzésszervi hurutos bántal.	köz.	$7._{50}$	max.	$9._{20}$	Mart.	minim.	$5._{16}$ Aug.
Hökhurut „	„	„	$0._{38}$	„	$0._{91}$ Ok.	„	$0._{10}$ Feb.
Tüdőlob „	„	„	$2._{27}$	„	$3._{06}$ Máj.	„	$1._{08}$ Juli.
Mellhártyalob „	„	„	$1._{20}$	„	$1._{71}$ Febr.	„	$1._{01}$ Aug.
Tüdővérzés „	„	„	$0._{10}$	„	$0._{19}$ Febr.	„	$0._{01}$ Jul.
Tüdőgümősödés	„	„	$9._{94}$	„	$19._{16}$ Decem.	„	$4._{81}$ Ok.
Gyomor és bélhurut	„	„	$6._{61}$	„	$9._{25}$ August	„	$4._{32}$ Dec.
Vérhas	„	„	$0._{15}$	„	$0._{45}$ August	„	$0._{01}$ No.
Vörheny	„	„	$0._{53}$	„	$0._{97}$ Decem.	„	$0._{05}$ Máj.
Csúz	„	„	$2._{03}$	„	4_{97} April.	„	$2._{11}$ Jul.
Hagymáz	„	„	$4._{97}$	„	$15._{51}$ Febr.	„	$1._{08}$ De.
Váltóláz	„	„	$1._{78}$	„	$2._{19}$ Junius	„	$1._{10}$ De.

Ezekből kitünik, hogy a legnagyobb havi ingadozás a hagymáznál fordult elő, mely kór, mint járvány már 1864-ben lépett fel és a m. 1865 február havában érte el tetőpontját ugy hogy az általános megbetegesedésben Juniusban $15._{16}$. Febr. $15._{51}$, Martius $12._{38}$. April. $10._{07}$, Májusban $3._{55}$, Junius $4._{15}$, Julius $2._{08}$%-al még mint küteges ragadványos kór, de már August. 1_{46}%-al mint közönségesen előforduló alhasi bántalom lépett föl, mint ilyen a rendes százaléki arányban viszonyult a többi hónapokban, mint azt az E rovatos kimutatásban láthatni.

A váltóláz a m. 1865-ben csekély számmal és ingadozással mutatkozott, a többi kórok csekély ingadozással más évekhez hasonlítva aránylag kisebb számmal, miután a hagymáz mint járvány az évben nagyobb százaléki arányban viszonyult az általános megbetegedésben.

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Halálozás.

A lefolyt 1865-ik évbeni halálozás már kisebb, és pedig 426-al mint az előbbeni 1864-ben; meghalt pedig összesen 6148 egyén, és pedig 3412 férfi és 2736 nőnemü.

Az életkort tekintve meghalt:

0 – 1 éves	2101;	30—40 éves	723;	70—80 éves	187.
1—10 „	1112;	40—50 „	644;	80—90 „	40.
10—20 „	238;	50—60 „	403;	90 éven fölül	5.
20—30 „	437;	60—70 „	258		

Egyes hónapokat tekintve meghalt ezek közül $^0/_0$-i arányban:

Januárban 8.$_8$;	Aprilben 9.$_3$;	Juliusban 8.$_6$;	Oktoberben 7.$_5$;
Februárban 8.$_4$;	Májusban 8.$_9$;	Augustus 8.$_5$;	November. 6.$_6$;
Martiusban 9.$_7$;	Juniusban 8.$_8$;	Septemb. 7.$_4$;	December. 7.$_8$;

Az ivarra nézve halt 3412 fi és 2736 nőnemü.

A halál okát tekintve:

Holtan született . . .	4.$_{89}$ $^0/_0$;	Mellhártya és tüdő-	
Született gyöngeségben .	4.$_{46}$ „;	lobban . . .	4.$_{19}$ $^0/_0$;
Agggyöngeségben . .	2.$_{09}$ „;	Tüdőgümösödésben	19.$_{42}$ „;
Himlőben	0.$_{41}$ „;	Bélfodri és hashár-	
Vörhenyben	1.$_{34}$ „;	tya gümösödésben	15.$_{15}$ „;
Kanyaróban	0.$_{19}$ „;	Öngyilkos volt .	0.$_{43}$ „;
Hökhurutban	1.$_{57}$ „;	Agyhüdésben . .	1.$_{49}$ „;
Hagymázban	7.$_{66}$ „;	Rángásokban .	11.$_{58}$ „;
Vérhasban	0,$_{06}$ „;	Bright kórban .	0.$_{53}$ „;
Sülyben	0.$_{03}$ „;		

Az aránylag legtöbb esetben a halál indoka a tüdő- bélfodri- és hashártya gümösödés, ez után gyermekeknél a rángások és a m. két évben rendkivülileg a hagymáz (mert ebben rendes évben 3$^0/_0$ kerül, u. p. 1859-ben halt hagymázban 99; 1862-ben 333; 1863-ban 3 hó alatt 388; 1864 pedig 473), ezután a tüdőlob, hashártya és bél lob sat. következik.

A halálozás osztályos kimutatásánál nem csekély jelentőséggel bir a kor, foglalkozás és evvel járó életmód is.

Igy p. meghaltak 1865-ben:

Aggkori gyöngeségben 129, v. is az összes meghaltakhoz 2.$_{09}$ $^0/_0$ viszonyultak, volt pedig ezek közt szám szerint müvelt osztálybeli 11, kereskedő 16, szabó 4, napszámos 18, szolga 9, gyámoncz 4, nő 47 sat.

Öngyilkos volt 27=0.$_{43}$%-al ésp. kereskedő 5, napszámos 9, szolga 3. Itt azonban oly hullák, melyek a Dunából hozattak, és hol az öngyilkolás bebizonyitható nem volt, számba nem vétettek.

Hagymázban halt 473=7.$_{66}$%-al. Volt pedig müvelt osztálybeli 21; kereskedő 9; kézi munkás 81; napszámos 231; szolga 21, cseléd 42, gyámoncz 3, gyermek 20, nő 31 s. i. t.

Mellhártya és tüdőlobban 256=4.$_{16}$% halt, müvelt osztálybeli 7, kereskedő 5, kézmüves 18, napszámos 188, szolga cseléd 14, gyámoncz, 10, nő 13.

Tüdő-bélfodri és hashártya gümösödésben 2226=34$_{51}$%, müvelt osztálybeli 50, kereskedő 49, napszámos 294, szolga cseléd 74, gyámoncz 31, gyermek 789, foglalkozás nélküli nő 171. s. i. t.

A népesség szaporodása.

Házasult 1458 pár, tehát 162 párral töhb mint 1864-ben. Volt pedig vallásra nézve róm. kath. 1080, evang. 145, görög nem egyes. 1, izraelita 232.

Született 6691 tehát 82-vel több mint 1864-ben, és pedig 3462 fi és 3229 leány, ezek közül törvényes házasságból 4289, törvénytelen 2402, tehát ez utóbb 35.$_{56}$-%-al volt; legtöbb született 619 Aprilben, legkevesebb 504 Decemberben, egy-egy hóra esik általjában 557, egy-egy napra 18 szülött.

Vallástétel szerint volt: 4995 róm. kath., 561 evang. 8 görög nem egyesült és 1127 izraelita.

KIMUTATÁSA
A MAGYARORSZÁGI
ÖSSZES
KÖNYV- ÉS KŐNYOMDÁKNAK.

(Hivatalos közlemény.)

Folyó szám	Az ipar vállalat megnevezése	A tulajdonos neve	Az üzlet helye
	Abauj megye.		
1	Kő- és könyvnyomda, litografia-, könyv-, mű- és zenejegy keresk.	Werfer Károly özv. Julianna és fia József	Kassa
2	Könyvnyomda	Ellinger	„
3	Kő- és könyvnyomda	Zábráczky János	„
	Arad megye.		
4	Könyomda	Pvisl József	Arad
5	Kő- és könyvnyomda	Réthy Lipót	„
6	Könyvnyomda és könyvkeresk.	Goldscheider Henrik	„
	Bács megye.		
7	Könyvnyomda	Bittermann Károly	Szabadka
8	Könyvnyomda	„	Zombor
9	Könyvnyomda	Athanaczkovics Plátó gör. kel. püspök	Ujvidék
10	Könyvnyomda	Fuchs Ignácz	„
11	Könyomda	„	„
12	Könyvnyomda	Medersiczky Ignácz	Baja

Folyó szám	Az ipar vállalat megnevezése	A tulajdonos neve	Az üzlet helye
13	Könyomda	Medersiczky Ignácz	Baja
14	Könyvnyomda	Wagner András	Zombor
15	Könyvnyomda	Schön Jakab	Baja
	Baranya megye.		
16	Könyvnyomda	Pécsi püspöki nyomda	Pécs
17	Könyvnyomda	Bittermann Ede	„
18	Könyomda	Hochrein József	„
	Bars megye		
19	Könyvnyomda	Cherrier János	Léva
	Békés megye.		
20	Könyvnyomda és könyvkeresk.	Dobay János	Gyula
	Bereg megye.		
21	Könyvnyomda	Deák György	Beregszász
	Bihar megye.		
22	Könyvnyomda	Tíchy Alajos	Nagyvárad
23	Könyomda és könyvkeresk.	Hügel Otto	Nagyvárad
24	Könyvnyomda	Debreczen város	Debreczen
25	Könyvnyomda	Okolicsányi és társa	„
25	Könyomda	Moll Gusztáv	„
27	Könyomda	Werfer József	„
	Borsod megye.		
28	Könyvnyomda	Rácz Ádám	Miskolcz
29	Könyomda	Winter Berthold	„
	Csongrád megye.		
30	Kő- és Könyvnyomda úgy könyvkeresk.	Burger Zsigmond	Szeged
31	Könyvnyomda és kölcsön-könyvtár	Bába Imre	„
	Esztergom megye.		
32	Könyvnyomda	Horák Egyed	Esztergom

Folyó szám	Az ipar vállalat megnevezése	A tulajdonos neve	Az üzlet helye
33	Kézi kőnyomda	esztergomi érseki uradalom	Esztergom
	Fehér megye.		
34	Könyvnyomda	Szommer Pálnő	Székes fehérvár
35	Kőnyomda	Reimann Rezsé	„
36	Kőnyomda	Waldner Mór	„
37	Kőnyomda	Beck Nándor	„
	Gömör megye.		
38	Könyvnyomda	Werfer Károly	Rimaszombat
39	Kőnyomda	Kilényi János örökösei	Rozsnyó
	Győr megye.		
40	Könyvnyomda	Sauerwein Győző	Győr
	Heves megye.		
41	Könyvnyomda	Érseki lyceumi nyomda tulajdona az egri érsekségnek	Eger
42	Érseki lyceumi kőnyomda	Egri érsekség	„
	Hont megye.		
43	Könyvnyomda	Lorber Ferencz	Selmeczbánya
	Komárom megye.		
44	Könyvnyomda	Siegler testvérek	Komárom
	Közép Szolnok megye.		
45	Könyvnyomda	Dobay Sándor	Zilah
	Krassó megye.		
46	Könyvnyomda	Wenczely János	Német Lugos
	Liptó megye.		
47	Kézirati nyomda	Feldmann Adolf	L. szt. Miklós
	Mármaros megye.		
48	Könyvnyomda	cs. kir. kincstár	M. Sziget
	Moson megye.		
49	Könyvnyomda	Czéh Sándor	M. Óvár

Folyó szám	Az ipar vállalat megnevezése	A tulajdonos neve	Az üzlet helye
	Nógrád megye.		
50	Kő- és könyvnyomda	Kék László	B. Gyarmat
	Nyitra megye.		
51	Könyvnyomda	Siegler testvérek	Nyitra
52	Könyomda	Skarnitzel Ferencz és fia	Szakolcza
53	Kő- és Műnyomda	Siegler testvérek	Nyitra
	Pest megye.		
54	Könyvnyomda	Hrobonyi Ludvina	Vácz
	Pozsony megye.		
55	Kőnyomda	Schreiber Alajos	Pozsony
56	Könyvnyomda	Sieber Henrik örökösei	Pozsony
57	Könyvnyomda	Wiegand Károly Frigyes	„
58	Kőnyomda	Wiegand Lajos	„
59	Kőnyomda	Junig W.	
60	Kő- és könyvnyomda	Winter Zsigmond	Nagyszombat
	Sáros megye.		
61	Litografia és könyvnyomda	Stándy Antal	Eperjes
62	Kőnyomda	m. k. tiszán inneni kerületi tábla	„
	Sopron megye.		
63	Könyvnyomda	Romvalter Károly	Sopron
64	Könyvnyomda	Reichard Adolf	„
65	Könyvnyomda	Fischel Fülöp	„
66	Könyvnyomda	Stolz Henrik	Kismárton
	Szatmár megye.		
67	Kő- és Könyvnyomda	Kovács Márton	Szatmárnémeti
68	Kő- és könyvnyomda	Gönyey József	Nagy Károly
	Szepes megye.		
69	cs. k. kiváltságos könyvnyomda	Werthmüler Amália özvegye	Lőcse

Folyó szám	Az ipar vállalat megnevezése	A tulajdonos neve	Az üzlet helye
70	Kőnyomda	Málik Antal	„
	Temes megye.		
71	Könyvnyomda	Hazay M. és fia	Temesvár
72	Kő- és Könyvnyomda	Förk és társa	„
73	Könyvnyomda	Kirchner János Ede	Versecz
74	Kézirati nyomda	Dregits Bálint	Temesvár
	Tolna megye.		
75	Könyvnyomda	Ujfalusi Sándor	Szegzárd
	Torontál megye.		
76	Kő- és könyvnyomda	Pleisz Pál	Nagybecskerek
	Trencsén megye.		
77	Kőnyomda	Gunsel Lipót	Trencsén
	Ungh megye.		
78	Könyvnyomda	Jaeger Károly	Ungvár
	Vas megye.		
79	Könyvnyomda	Bertalanfy Imre	Szombathely
80	Fiók- könyvnyomda	„	Kőszeg
	Veszprém megye.		
81	Kőnyomda	Ramazetter Károly	Veszprém
82	Könyvnyomda	ápai ref. iskola	Pápa
	Zala megye.		
83	Könyvnyomda	Tahy Gyula	Zalaegerszeg
84	Kő- és könyvnyomda	Marktbreiter Jakab	Nagy Kanizsa
85	Kő- és könyvnyomda	Vajdics József	„
	Zemplén megye.		
86	Könyvnyomda	a Sáros-pataki ref. iskola	Sáros- patak
87	Könyvnyomda	Weisz Mór	S. A. Újhely
	Zólyom megye.		
88	Könyomda és könyvkeresk.	Machold Fülöp	Besztercebánya

Folyó szám	Az ipar vállalat megnevezése	A tulajdonos neve	Az üzlet helye
		Buda város	
89	Könyvnyomda	a m. kir. egyetem	Buda
90	Könyvnyomda	Bagó Márton	„
91	Könynyomda	Lencsó Mária	„
92	Könyomda	Adamasky József	„
		Pest város.	
93	Könyvnyomda	Bartalics Imre	Pest
94	Könyvnyomda	Bucsánszky Alajos	„
95	Könyvnyomda	Emich Gusztáv	„
96	Könyvnyomda	Leitner és Mandello	„
97	Könyvnyomda	Heckenast Gusztáv	„
98	Könyvnyomda	Herz János	„
99	Könyvnyomda	Noseda Gyula	„
100	Könyvnyomda	Poldini Ede	„
101	Könyvnyomda	Wodianer Fülöp	„
102	Könyvnyomda	Első magyar egyesületi könyvnyomda, Fanda és társai	„
103	Könyvnyomda	Hornyánszky és Humel	„
104	Könyvnyomda	Károlyi István örökösei	„
105	Könyvnyomda	Khór és Wein	„
106	Könyvnyomda	Kertész József	„
107	Könyvnyomda	Kocsy és társa	„
108	Könyvnyomda	Gyurian és Deutsch	„
109	Könyomda	Kertész Józef	„
110	Könyomda	Deutsch testvérek	„
111	Könyomda	Engel és Mandello	„
112	Könyomda	Frank József	„
113	Könyomda	Hädelmayer G.	„
114	Könyomda	Langer Ede	„
115	Könyomda	Mecz Ferencz és társa	„

Folyó szám	Az ipar vállalat megnevezése	A tulajdonos neve	Az üzlet helye
116	Könyomda	Pataky József	Pest
117	Kő- és könyvnyomda	Pollák testvérek	„
118	Könyomda	Rhón és Grund	„
119	Könyomda	Winter Soma	„
120	Könyomda	Dielze Vilmos	„
121	Könyomda	Knopp József	„
122	Könyomda	Boskovicz Mór	„
123	Könyomda	Wellisch Lipót	„
124	Könyomda	Friedl Berthold	„
125	Könyomda	Lauffer Ignácz	„
126	Könyomda	Danieletto Antal	„

V.

AZ IPAROS NEVELÉS.

(Nemzetgazdasági tanulmány.)

Keleti Károlytól.

Rég letünt a physiokrátok korszaka, melyben valódi jövedelmi forrásnak csupán a földet és mivelését tekintették. Túl vagyunk már azon álhiedelmen, mintha csak is a földmivelés termelne új értékeket, minden egyébb foglalkozás pedig csak az eredetileg termelt értékek cseréléséből állna. Napjainkban a pusztán földmivelő (vagy, mert ilyen voltaképen nem létezik: a kiválólag földmivelő) államot szerencsétlen állapotnak tartják, s habár vannak, kik némi büszkeséggel tekintenek roszúl mivelt földbirtokaink nagy terjedelmére, még az ősibüszkeségüek is sürübbnek óhajtanák a népességet, főleg sürgető munka idején; de még akkor is, mikor termésök eladásáról és azon nagy útról van szó, melyet terményöknek meg kell tenni, mig nem piaczra kerül, hol vevő azért még se mindig akad.

Korunkban még a „laudatores temporis acti" se bánnák, ha némi ipart megtudnánk honosítani ott a hol nincs, vagy ápolva növelni azt, a hol zsengéi csiráznak, terjeszteni s megerősíteni pedig a hol egészséges gyökereket verni látszott. Hogy a földmivelés legerősebb támasza, tökéletesbülésének is leghathatósabb segédszere az ipar, ma már mindenki tudja; mert a termesztmények jómódú fogyasztóját közvetlenül a termelő mellé helyezi. Ha e kettő távol esik egymástól, vagy ha a gazda terménytöbbletével épen külföldre szorul, mint nálunk az ország legnagyobb részében, akkor függővé lesz a külföldi termés, politika- és egyébb százféle conjuncturától és

jövedelme a nagysulyú termények tetemes vitelbére által csökken.

Fölösleges egyébbiránt az ipar ezen, és számos más előnyeit valamely országra s nevezetesen hazánkra nézve hosszasabban bizonyítgatni. Ismeri azt, mint említők, ma már mindenki — innen a sokféle törekvés, a számos javaslat és tervezgetés az ipar meghonosítására.

Nem kizárólag a gyáriparról, sőt különösebben se róla van szó, mert fontosabbnak látszik, főleg viszonyaink között a kisebb gyáros, a kézmüves állapota, mely a külföld versenyénél, a gyár túlsúlyánál fogva mind inkább veszélyeztetve lesz. Jobb eszközök, többnyire gépek alakjában, nagyobb tőke és a forgalmi viszonyok bővebb ismerete, a szellemi és nyers munka kifejtésében pedig hasonlíthatatlanul nagyobb erő, ezek azon roppant előnyök, melyekkel a gyáros a kézmüves irányában bír, s melyeket nálunk nem a koránsem eléggé megerősödött belföldi gyáripar, mint inkább a lajtántúli és külföldi gyártulajdonos élvez.

Ha a kézmüves ezen létét fenyegető veszélye közben a gyáros irányában egész erélylyel s vállvetve haladni nem iparkodik, az általa régebben birt iparos térről mindinkább leszorúl és a gyármunkások sorába kénytelen vonulni. Ezt pedig megakadályoztatni nem csak neki s osztályfeleinek van érdekében, hanem érdekében van az államnak is, mert a kézmüves osztályból alakult régebben az országok egyik legerősebb oszlopa, a polgárság, és most is a középosztály inkább a miveltebb kézmüvesekből és kisebb iparosokból egészíti ki hadilletékét, mint a gyáripar körül elfoglaltakból, kiknek csekély számú gazdái a tőke és erő birtokában könnyen az ujabbkorú pénzaristokratiához sorakoznak, holott csekélyebb keresetü munkásserege balviszonyok között könnyen a proletariatusnak és pauperismusnak hinti el magvait.

Mindamellett más oldalról a gyáriparnak is vannak fontos, megbecsülhetetlen előnyei, és nem szükséges e két iparnemet ellenségesnek tüntetni föl egymás irányában. Tömegesb, olcsóbb gyártást, a technikai találmányok könnyebb alkalmazását, nagyobb mozgató erő fölhasználását mindig csak a gyáripar körében fogunk találhatni. Épen ezért szükséges,

hogy előre törekvő országban mindkettő kellőleg képviselve legyen. S miután nálunk a gyár- és kézmüipar ellentéte annyira még ki nem fejlett, mint külföldön, könnyebben eszközölhetjük mindkettő összhangzó előmozditását. Nem akarjuk ugyanis a gyáripar sokkal nehezebb meghonosítása módjait feszegetni, hanem ez alkalommal inkább a kisebb mivesség emelési módjára szorítkozunk; mert nálunk, fájdalom eddigelé még igen kevés történt csak az iparosok közötti miveltség emelésére, hasznos ismeretek terjesztésére és társadalmi állásuk javitására; még minden üdvöt a fonák szerkezetü reáliskoláktól várunk, pedig az ott megszerezhető ugynevezett reális miveltség tudományos alapnak kevés, valóban iparos életre pedig sok, sok annál inkább, miután csak elméleti ismereteket töm megemészthetetlen arányban a szegény kézmüvesbe, müvességére pedig gyakorlati útmutatással nem szolgál neki. Azért reánk nézve igen tanulságos lesz azon intézmények tanulmányozása, melyek a müveltebb Európában, nevezetesen Németországon a czélból létesültek, hogy „oktatás és buzditás, példa és minták által az iparosságot kisebb s nagyobb körökben éleszszék és szilárditsák.“ Állami, társulati s testületi úton egyaránt törekedni kell a magas czél felé, mert az ipart készen átültetni az országba nem lehet. Az ipart tömérdek gyáraival, ezerféle műhelyeivel s tengernyi képzett munkásaival még csak be sem lehet édesgetni valamely országba. Az ipart és munkásait nevelni kell.

Tekintsünk szét bármely irányban az iparos mivelt külföldön és bámulnunk kell a számos intézményt, melyek az állam, egyes testületek, vagy épen egyes honpolgárok által az iparos nevelése terén létesültek. Nem szólunk Angliáról, a mai iparos világ gyári királynéjáról; nem Francziaországról, mely leginkább csak a finomitott ipar terén nem enged Angliának, mily erőteljesen működik iparos nevelésén mindkettő most is, mint alább fogjuk; — de nézzük Belgiumot, melynek a 40-es években ugyan csak meg kellett feszitenie minden erejét, hogy visszaszerezze a tért, melyet a németalföldi munkások századok előtt elfoglaltak volt, de honnan Anglia és Francziaország újabb időkben leszorították; nézzük e kicsiny,

de gazdag országot, mivé fejlödött okszerü intézményei által — s nézzük Németországot, mely minden tekintetben hozzánk közelebb áll, mily diadalmas versenyre kel immár buzgó törekvései folytán Franczia- és Angolországgal, noha még félszázaddal ezelőtt úgyszólván semmiféle gyártmánya sem mérközhetett a világ két legerősebb iparos nemzetével.

Nem szükséges a külföldet majmolnunk, de ha már százados csapások abban gátoltak, hogy jelenleg vele egyenközüen haladjunk, annyit meg kell tennünk, hogy müködését bármely, itt nevezetesen az iparos téren, figyelemmel kisérjük; az útakat és módokat, melyeken s melyek által annyira haladt, tanulmányozzuk, azon kisérleteket pedig, melyek odakünn gyakorlatiaknak bizonyultak, a mennyire viszonyaink közt alkalmazhatók, magunk is koczkáztassuk; mert az idő sürget, és nemzeti létünk és fennmaradásunk függ attól, vajjon megszerezhetjük-e és korábban szerezhetjük-e meg a nálunk alantabb álló népeknél mind azon ismereteket, melyekkel a haladtabb külföld bennünket eddig túlszárnyalt.

Az „osztrák iparosok egylete“ „Jahrbuch für Industrie und Handel in Österreich“ czimü évkönyvének második, 1866-diki folyamában „Die Lehrwerkstätten“ czime alatt egy czikk foglaltatik, adalékul a belga nemzetgazdaság ápolásának történelméhez, mely világosan mutatja, mily bámulatos eredményeket ért el Belgium az ipar terén csupán okszerü tanintézetek létesítése által; s mert meggyőződésünk, hogy hazai ipart mi is csak ez úton fogunk teremthetni, körültekintésünket Európa iparnevelési mozgalmain, e nagyérdekü munkálat kivonatos ismeretetésével kezdjük meg.

Nem szándékunk a mezőgazdaság körül szükséges intézkedéseknél hosszabban időzni, csak azért emeljük ki a Belgiumban tapasztaltakat, mivelhogy velök párhuzamosan van szervezve az iparápolás. Van ugyanis Belgium 28 kerülete mindegyikének külön gazdasági bizottsága, mely évenkint kétszer ül össze tanácskozásra. Azonkivül az ország 9 tartományában külön, a király által az illető osztálybeliekből kinevezett állandó bizottság létezik. E bizottság, mely némileg a franczia földmivelési kamrákhoz

hasonlít, lefelé a kerületi bizottságokkal s a lakossággal, fölfelé a hatóságokkal áll folytonos kapcsolatban : tanácskozik a mezőgazdaságban teendő javítások-, őrködik a közös intézmények és kisérleti telepek-, idegen vetemények beszerezése s elosztása-, az állatfajok meghonosítása stb. fölött, és közzéteszi azon jóhirü évi jelentéseket az ország földmiveléséről, s a tartomány szükségeiről, melyeket Belgium határain kivül is nagy érdekkel olvasnak. Mindez intézkedés a gazdasági felső tanács-ban összpontosul, mely tanácsadóul közvetlenül a miniszterium mellé van rendelve. Minden ötödik évben nagyszerü gazdasági és termény-kiállitás rendeztetik Brüsselben, mely alkalommal magas díjakat szoktak osztogatni.

A földmiveléshez hasonló módon van, mint említők, szervezve az ipar és müvesség pártolása is. E körül nagy szerep jut a felügyelőknek, kik rendszeresen látogatnak bizonyos vidékeket, minden osztálybeli embereket kihallgatnak, a viszonyokat, nevezetesen a vidék szükségeit tanulmányozzák s közvetlenül a helytartónak tesznek jelentést. A helytartók ott egyébbiránt nem csupán az adókivetés és behajtás körül fáradoznak, hanem főgondjukat az adóalap megőrzése és tartományuk jóllétének fokozása képezi.

Ipardolgokban a kormány legtekintélyesebb tanácsadója a kereskedelmi tanács (conseil superieur), melynek egy harmada kinevezett, kétharmada a kereskedelmi kamrák választottaiból áll, kik évenkint gyülekeznek rövid tanácskozására.

A belga nemzetgazdaság ápolásának egyik legszerencsésebb alkotása a müvesség gyakorlati megtanulására szánt intézetek. Nevezetesen a hanyatlásnak indult lenipar fölvirágoztatása czéljából alakult egy egylet (association nationale pour le progrès de l'ancienne industrie linière), melynek föladata az országnak leniparbeli túlsúlyát fenntartani, a lentermelőknek, fonóknak, takácsoknak és kereskedőknek támpontul szolgálni, hasznos ismereteket és jó munkamodort terjeszteni, a tökélyre buzdítani, e törekvéseket díjazni, a külpiaczokat tanulmányozni stb. A kü-

lönféle lentermő vidékeken fiókegyletek alakultak, végre a kormány is hozzájárult egy vizsgáló bizottság kinevezése által, melynek 1841-dik évi jelentése alapján foganatosíttattak a fonó s szövő népesség érdekében az alább jelzendő javítások.

A Rogier-féle miniszterium 1847-ben egy kidolgozott nemzetgazdasági tervvel lépett a kamarák elé, megnyerte helyeslésöket és felmillió frank hitelt, melyhez 1848-ban még 2 millió, 1849-ben újra 1 millió járult s a mely összegből 500,000 frank különleg új gépek behozatalára s a meglevők javítására fordittatott. Egyébiránt a kormány semmit sem tesz egymaga s teljhatalmánál fogva, hanem legtöbbet a magániparra hagy, a melyet csak támogat.

Sok mindenféle intézkedés közől legerőteljesebb, legszerencsésb s legnagyobb horderejü, de a mely bennünket is leginkább érdekelhet, a minta- vagy tanműhelyek (ateliers modéles) berendezése.

A leniparra vonatkozólag a mintamühelyek feladata volt: kiragadni a takácsokat elszigeteltségökből és merevségökből s őket a munkarendszer helyesebb szervezésére, a munka tökéletesebb technikájára nevelni. Kezdetben csak szükségből mentek az emberek a tanműhelyekbe, de csakhamar belátván, hogy tanításon kivül keresetben is részesülnek, szivesen lemondtak látszólagos függetlenségökről, mely voltaképen csak nyomorgás vala, és ügyes, jól fizetett tagjai lettek e nagy, de természetszerüen szervezkedett munkásszövetségnek.

A tanműhelyek berendezése egyszerü, korán sem költséges s berendezésökkor minden nemü s korú munkás talált bennök oktatást; a munkás-osztályok pedig azért kapták fel annyira, mert a legdurvább vásznat szövő takács legnagyobb erőfeszítés mellett alig kereshetett addig 24—28 krt naponkint, holott némi oktatás után csakhamar 50—80 krra vitte föl napszámát, újabban pedig ez még magasabbra szökött. E tanműhelyek belszervezete egyszerü, kereskedelmi alapú. Többnyire magán vállalkozó ügye — mi egyúttal elv — s a kormány és község legfeljebb támogatja, mely támogatás fejében bizonyos felügyeleti jogot gyakorol. Joga gyakorlatában leginkább arra ügyel a kormány, hogy az oktató vagy mester a tanuló munkaerejét ki ne bányászsza, tanulmányai

gyors és mindenoldalú bevégzésében ne gátolhassa azért, mert benne jövendőbeli versenytársától tart. E pont annál fontosabb, mert legtöbb helytt a kezdő iparos sorsa egészen mesterére van bizva, kinek gyakran vajmi kevéssé van érdekében, hogy a fiút legegyenesebb úton vezesse czéljához.

A szükséges tanerők megszerzése a kezdetet mindenütt nagyon megnehezíti. Igy Belgiumban sem volt könnyü a tanműhelyek vezetésére szükséges erőket kiteremteni. Gyakran nem akadt vállalkozó, és bizottság utján kellett a megindításhoz látni. De ez csak kezdetben volt igy, csakhamar meggyőződést szereztek az iránt, hogy a tanműhelyek átvétele jó üzlet, s azontúl többé nem hiányzott a kisebb gyáros, mesterember vagy kereskedő, kik a hatóságokkal tanműhelyek felállítása iránt értekeztek. Rendszerint olcsó helyiséget béreltek, gyakran csak félszert vagy raktárt, a munkában jártas s a tanitásra alkalmas mestert fogadtak kül- vagy belföldön; ha pedig leányok oktatásáról volt szó, nőtanitót szereztek. E mesterek elosztották az anyagot, segítettek a szerszámok készítésénél, felügyeltek az árú gyártásánál, a kész árút pedig megvizsgálva birálgatták. Legjobb eredményt természetesen ott értek el, hol a vállalkozó személyesen járt a műhelyben mindennek utána.

Az ily vállalkozó kötelességei rendszerint következők valának :

1.) Illető helyen műhelyt kellett berendeznie s azt bizonyos számú éven át fenntartania;

2.) bizonyos számú munkást foglalkoztatni, nekik bizonyos napszám minimumát biztosítani; kiképeztetésök után pedig őket megrendelésekkel ellátni;

3.) idegen munkásokat a mesteren kivül el nem fogadni;

4.) minden, a hatóság bizonyítványával ellátott munkásnak a tanműhely látogatását megengedni;

5.) az állam főfelügyeletének magát alávetni; az államfelügyeletet többnyire egy helyben alakult bizottság gyakorolja, mely e műhely állapota, a munkások száma, bére s kiképzési foka iránt magának folytonos tudomást szerez.

Újabban az ily vállalkozásoktól még azt is követelték, hogy

6.) a tanműhely mellett elemi iskolát tartsanak;

7.) az általok foglalkoztatott munkások számára köl csönös segélypénztárt alakítsanak.

Az állam, tartomány, vagy község által nyújtott segélyzet többnyire következőkből állott:

1.) a szükséges helyiség, világítás és fütés ingyen szolgáltatásából;

2.) az első felszerelés alkalmával nyújtott készpénzsegélyből; a felállítandó szövőszékek, a helyiség kiépítése vagy tágítása költségeinek fedezése által;

3.) a mester évdijából;

4.) általános kárpótlásból azon veszteségekért, melyeket a gyáros kezdetben a munkások ügyetlensége által netalán szenved.

Némely helyeken a községek arra is vállalkoztak, hogy a munkásokat kezdetben vagy levesosztás, vagy valami csekély napidíj által segélyzik. Határozott elvek e segélyzésre nézve egyébiránt nem állíttattak fel, legczélszerübbnek találtatván e tekintetben minél inkább a helyi viszonyokat venni számba.

Az első tanműhelyek Belgiumban a lenszövés emelésére voltak szánva s jó eredményeik csakhamar kitüntek. A árú ismét piaczképessé lett, híre nagyobbodott, a tudakolás élénkült, elkelése nőtt, a takácsok jobb keresetre tettek szert s az egész vidék gyarapodott. Miután a népesség bátorsága fel volt költve, újabb javításokhoz fogtak s a szövést a legfinomabb damastok s batistek készítéseig nemesbítették. Nehogy azonban a lakosság csupán a lenüzlet conjuncturáitól legyen függővé, lassan-lassan más iparágakat is honosítottak meg tanműhelyek által. A szövésen kivül javított fonást, himzést, csipkekötést, keztyűvarrást s egyéb más tökéletesedést, nevezetesen a szegkovácsolás mesterségében stb. is tanitottak. Egészben 1853-ig közel 100 tanműhely volt felállítva.

Mesterekül különféle országokból hoztak munkásokat. Ezek kitanitották a fiatalságot, gyakran maguk is letelepedtek s virágzó ipart hoztak létre. Új iparágak meghonosítása körül egyébiránt azon eléggé meg sem becsülhető józan elvből indultak ki, hogy divatárúk készitését csak városok közelében gyakorolták, távolabb vidékeken pedig csak az egy-

szerübb müvességek javitására törekedtek; egyáltalában semmit mesterségesen nem támasztottak és fejlesztettek, mi tartósságot nem igért.

A tanműhelyek ellenőrzésére mindenütt a kormány által kinevezett helyi bizottságok működtek, élükön egy-egy tekintélyes polgármesterrel. Tagjai váltakoztak a műhelyek vizsgálatában; egy-egy tartomány valamennyi bizottsági tagja fölügyelő alatt áll, ki egyúttal osztályfőnök a tartományi kormánynál s közvetlenül a helytartónak tesz jelentést.

Az ily intézetek áldásos működését könnyü beismerni, de szervezésöket más országokban, nevezetesen nálunk követni vajmi nehéz volna, ha fölszerelésök valami nagy költséggel járna. Szerencsére e fontos pont is ki van tüntetve az ím ismertetett munkálatban, és olyan, hogy biztos reményt nyújt a tanműhelyek létesítéséhez, mihelyt illető helyen a kellő akarat fog mutatkozni.

Keleti-Flandriában az ott létező 28 tanműhely összes felállítási költsége 1847-től 1851 végéig kerek számban következő vala:

helyiségekért	22.000 frt.
szövőszékekért és szerszámokért . .	36.000 „
butorokért	1.000 „
vállalkozóknak nyújtott előlegekért (fentartva a térítést)	60.000 „
Összesen	119.000 frt.

Ez összeghez, mely az előlegek megtérítésével 59.000 frtra fog csökkenni: az állam 70.000, a tartomány 2400, a községek 400, különféle alapitók 3.200 frttal járultak.

A fenntartási költségek ugyanez időben 94.000 frtra rúgtak, és pedig:

helyiségek bére	5.200 frt
vállalkozók kárpótlása s tanárok évdija	60.000 „
tanulók bére, kárpotlásul az első munkálatok veszteségeért	16.000 „
anyagok beszerzése	600 „
kezelési költség	2.200 „
fütés, világitás stb.	8.200 „
Összesen	92.200 frt.

Ez összeghez járultak : az állam 88.000, a községek 2.800, különféle alapitók 1,400 frttal. A 28 tanmühely felállitása és fenntartása tehát 4 év alatt 211,200 frtra, vagyis a kölcsönök levonásával 151,200 frtra rúgott. A fenntartási költségek évről évre csökkentek és 1853-ban már csak 18.000 frtot tettek. Fölvéve, hogy amaz idő alatt 3779 munkás nyerte kiképzését e tanmühelyekben, fejenkint körülbelől 40 frt. esik. Ez áron Belgium oly képzett munkások és intézetek törzsét nyerte, mely az összes iparos életre termékenyitőleg hatott.

És a mi Belgium ezen tanintézeteit minden más, de főleg németországbeli iskoláktól megkülönbözteti, az ama gyakorlati irány, mely rövid idő alatt vezetett szép eredményekhez, s mely innen ugyszólván az egész belga tanrendszerre kihatott. Ellenben a mi iskoláinkban csak elméleti oktatással foglalkoznak s az elméleti tanulástól a gyakorlati képzettséghez való átmenetelre sehol tekintettel nincsenek. A tömeget nemcsak oktatni, de képezni is kell, még pedig képezni előbb, hogy munkaképes levén keresni s szerezni tudván, ivadékát majd elméletileg is jobban oktattassa. A mit az iparos az iskolában rendszerint tanul , mind az nagyon üdvös és hasznos, de korán sem minden, sőt nem is a legszükségesebb ; fődolog mindig az marad, hogy a munkás és kézmüves birja mesterségét. Ha szakmájában derék, a szükséges ismereteket is könnyebben megszerzi, holott csupán elméleti ismeretek s fogalmak a szakmivelődésnek nem mindig legjobb előkészitői. Angliában s az Egyesült államokban mindig e vélemény uralkodott. Belgiumban is legújabban azon nézet lett uralkodóvá, hogy az iparos mivelődésre vezető legbiztosabb út az, ha a tanuló egész idejét s erejét igénybe nem vevő elemi oktatásban részesül, melylyel, ha lehet a tanórákon kivül valami kis keresetet nyujtó munka van kapcsolatban. Kora haladtával a munka is mindinkább előtérbe lép, s a tanuló tanmühelybe vagy kereskedői irodába kerül ; ezen gyakorlati tevékenységet tekintvén ezentúl főtárgyul, mellette még valamely középtanodát is látogat. Megjegyzendő mindamellett, hogy az iskolai órák mindig a foglalkozása által szabadon maradt időre esnek. Ily nevelés mellett az ifju minde-

nekelőtt szakában lesz erős; gyakorlati marad, szokik a munkához és ahhoz, hogy a munkát kell élete főczéljául tekintenie; azon kis kereset pedig, melyben részesül, korán arra tanitsa, hogy jövendőbeli jóllétét saját keze munkájától lehet csak várnia. Ez tevékenységet s öntudatot költ az ifjuban s a jellem kifejlése kevésbbé marad el a fej képzése mögött, mint az a pusztán elméleti iskolázásnál oly gyakran történik. Három vagy négy a tanmühelyben, irodában és középiskolában töltött oly esztendő után elérkezik aztán az idő, hogy a fiatal ember a müvesség mellett maradásra vagy további kiképzésre, öntudattal birja magát elhatározni.

Hogy a szóban levő oktatási rendszert még inkább méltányolhassuk s az alább részletezendő szaknevelési módokat jobban megitélhessük, szükséges a népiskolá'kra is egy pillantást vetnünk.

A belga alkotmány nem ismer iskolalátogatási kényszert, de törvényesen meg van alapítva, hogy minden községben, a község költségén, népiskola legyen. Igy senki se levén kényszerítve, de mindenkinek alkalma nyilván az iskolázásra, ez alkalmat megragadják, és tapasztaláson alapuló tény, hogy a ki igazán akar tanulni, gyorsabban is tanul. A tanitók egyébkint a tandíjra levén némileg szorulva, saját érdekökben van, hogy helyes, az igényeknek megfelelő tanitás által tanulóik számát s vele jövedelmöket szaporítsák, mely okszerü eljárásra azonkivül a magániskolák versenye is buzdítja. A tanórák a nap azon óráira vannak határozva, melyekben a munkával legkevésbbé összeütköznek, egyáltalában az elemi oktatásra Belgiumban mindinkább az estveli órák jönnek divatba. A mint a tanfolyamok megnyiltak, leginkább korosabb munkások, sőt mesterek is látogaták, kik szükségét érezték annak, hogy a fiatal korukban elmulasztottakat pótolják. De meglepő is volt a gyorsaság, melylyel csak egy téli idény alatt is, naponkint két óra alatt, a szükséges elemi ismereteket megszerezték.

A népiskola tanitóit a községi tanács választja, két évig azonban tanitóképezdében kellett előkészülniök. Lakásuk mellett többnyire kertet is kapnak, hogy gyümölcs- s méhtenyésztés stb. által még mellesleg is keressenek valamit, s a lakosság körül is érdemeket szerezzenek. A kerületi felügyelő

évenkint kétszer, a tartományi felügyelő egyszer tesz körutat; a kerületi felügyelő évnegyedenkint körébe gyüjti a tanítókat, valamint a belügyi miniszter évenkint egyszer a tartományi fölügyelőket. A kerületi gyülésekben püspökök és lelkészek is megjelennek, hol tanácskozási szavazattal birnak.

A népesség nagy részénél a népiskola bevégeztével befejeződik elméleti oktatása is, közönséges munkások, kevésbbé tehetséges, vagy gyors, habár csekélyebb keresetre sovárgó egyének a tanműhelyekben töltött idejök alatt, vagy a gyárban s műhelyben folytatott munka mellett is többnyire már látogatták a népiskolát s ezentúl egészen a keresetnek élnek. Azok számára azonban, kik további kiképzésre törekednek, két út nyílik. Egyik a realiskolákon keresztül vezet a gyakorlati életbe, vagy a műegyetembe; a másik pedig a tanműhelyeken keresztül, rajz- vagy ipartanodának egyidőbeli látogatásával, szintén az életbe vagy a polytechnicumba, mint az alábbi összeállításból jobban kitünik :

I.

1. Munkaiskola és tanműhely (egyidőben népiskola).
2. Reáltanoda
3. Műegyetem

II.

1. Munkaiskola és tanműhely, egyidőben népiskola
2. Tanműhely vagy kereskedői iroda, egyidőben rajz és ipartanoda.
3. Műegyetem.

A II. alatt jelölt út egyébiránt Belgiumban sokkal gyakoribb.

A r e á l i s k o l á k, melyek többnyire a gymnasiumok mellett külön osztályokul lettek szervezve, ott sem bizonyúltak gyakorlatiaknak, és pedig szintén kiválólag elméleti jellemök miatt. Amaz iparos országban ugyanis azon meggyőződésben vannak, hogy iskolának, mihelyt alaki elmeművelésnél többet akar elérni, karonfogva kell haladnia a gyakorlattal. Tettek is kisérleteket arra nézve, hogy a tanteremmel műhelyt kötöttek össze; de csakhamar meggyőződtek, hogy az egész játékká törpül s a munka általi keresetet tanteremben nem lehet megtanulni.

E szerint a II. alatt vázolt tanfolyam mint általánosabb

lett. A tanuló a középiskola látogatása alatt is munkagyakorlatban marad, mint előbb, midőn a népiskolát látogatta. Inas valamely műhelyben vagy kereskedői irodában, csakhogy munkaideje kissé meg lesz rövidítve, úgy hogy estve még jó erővel jön iskolába s itt némileg összpontosítva megszerzi azon ismereteket, melyeket középiskolákban tanítanak. Miután a tanulók reggeli munkájok után megkeresték mindennapi kenyeröket, nem is sokat nyom, ha egy-két évvel tovább maradnak e tanfolyamban. Előbb a rajztanodát látogatják s ha ezt bevégezték — körülbelől 17 éves korukban — lépnek a voltaképeni iparfolyamba.

Rajztanodák egész hálózata boritja Belgiumot-, s pedig a legelejétől fogva föl egész a müvészetek akadémiájáig tekintélyes festménygyüjteménnyel és nagyszerü időköri kiállításokkal. Már 1840-ben 46 ily iskolája volt Belgiumnak, melyet 700-en látogattak. Jelenleg ez iskolák száma sokkal nagyobb, költségeiket pedig leginkább a községek viselik. A tanitás rendszerint csak télben foly, 5 órától 8-ig estve; a légszeszvilágitás melletti rajzolás semmiféle nehézséggel sem jár; gyakorolják pedig a vonal-, diszitmény-, mustrarajzolást, a távlatot, a Dupui-féle módszert, minta után rajzolást és mintázást — az illető vidéken leginkább képviselt iparágak igényei szerint. A rajzolás mellett a tanuló többnyire még némi nyelvismereteket is szerez. Épitészek, hajóépitők, vésnökök s képfaragók külön szakintézetekben nyerik kiképeztetésöket.

Ha a tanuló körülbelől 14-dik évétől fogva a 17-dikig rajztanulás által izlését mivelte s a conceptio és külső alakitás mesterségét megtanulta, akkor az ipartanodához fordul. Ezen további képezdékben, melyek többnyire községek által alapitva, városi bizottságok által ellenőriztetnek, a tanitás szintén az esti órákban foly. Itt leginkább arra ügyelnek, hogy derék s buzgó tanárok összpontosított alakban adják elő tárgyaikat. E tárgyak számtan, erőmütan, természettan, vegytan, iparos háztartás stb. Az ipar-főiskola bánya- és iparos mérnököknek szánt kölön szakosztályaival a harmadik fokot képezi.

A tanmühelyek rendszerét, melyben az iparos nevelés tán legszerencsésebben lett megkisértve, más országokban is

helylyel-helylyel utánozták. Francziaországban pédául, ily mintaműhelyek Elszaszon kivül az éjszaknyugati iparos kerületekben, nevezetesen Lille-ben s Rouen-ban és Lyon-ban is vannak. A mürajztanodákat Francziaországban, mióta az 1862-diki londoni világkiállitáson az angol ipar művészeti haladását tapasztalták, ujjá szervezik, mint alább látni is fogjuk. Németországon erélyesen törekednek arra, hogy az iparos nevelés ügyében Belgium nyomaiba lépjenek, s nevezetesen Würtemberga az, mely e téren tán legtöbbet tett s melynek ebbeli intézményeivel még szintén fogunk találkozni. Angolországban a bér magos, a munkás több szabad idővel rendelkezik s azért ott inkább arra szorítkoztak, hogy a munkásnak olcsó müvek kiadása által alkalmat nyujtsanak későbbi kimivelődésére. A hol a gyártelepek oly sürüen állanak egymás mellett, a hol az ipar oly magos fokra hágott s a voltaképeni gyárrendszer van általában elterjedve, ott tanmühelyek kevésbbé szükségesek. Tudvalevő egyébbiránt, mily roppant eredményeket ért el Anglia ipara legújabban az egész birodalomra terjedő rajztanodák hálózata által.

Az évkönyv idézett czikke, mel yet eddig nagyrészt követénk, javaslattal is áll elő, mit kelljen Ausztriában tenni, hogy hasonló czélok hasonló sikerrel szintén el legyenek érhetők. Sok becses van e javaslatban, mit mellőzni vagyunk kénytelenek, továbbra is szét kellvén tekintenünk az Európában többhelytt nyilatkozó mozgalmakra, melyek mind az ipar emelésére törekednek.

Hamburgban például létezik egy társulat, mely a művészetek és hasznos iparágak előmozditását tüzte ki czéljául. E társulat bizottmányt küldött ki kebeléből hogy vizsgálja meg s tanulmányozza, mely intézmények ajánlandók leginkább Hamburg iparának támogatására, s előmozditására. A bizottmány körültekintvén Európában, becses jelentést dolgozott ki, melyet sajtó utján is közzé tett. Benne mindenek fölött ipariskola és iparos mnzeum alakitását ajánlja s tervezetöket is kidolgozta.

Ez ajánlott terven kivül főszükségnek mondja az iparnevelés terén: a benső szerves összefüggést, a tanítás bizonyos tagozatát, a vezérlet egysé-

gét. Minél inkább takarítanak el láb alól mindent, a mi az iparüzést gátolhatná, annál inkább kell talpon lenni az iparosnak is, hogy a hozzá kötött fokozottabb követelésoknek eleget tegyen.

A hamburgi ipartársulat bizottmánya által tervezett s a következőkben ismertetendő ipartanoda czéljául az van kitüzve : hogy az iparosnak alkalma legyen azon ismereteket és képességet megszerezni, melyekre hivatásának okszerü betöltése végett szüksége van. E czélra három különféle osztályt ajánlanak :

1. Vasárnapi és estvéli iskolát oly tanulók számára, kik a tanításban csak azon hetenkinti nehány órában vehetnek részt, melyeket müvességök megtanulása, vagy egyéb foglalkozásuk mellett megtakarítanak.

2. Téli épitészeti iskolát épitészi szakbeliek számára, kik a téli hónapokon át teljes idejöket kizárólag elméleti ismeretek megszerzésére fordíthatják.

3. Naponkinti müvességi iskolát oly fiatalok számára, kik az elemi iskolát már elhagyták s azon helyzetben vannak, hogy mielőtt müvességök megtanulására inaskodnának, egy éven át összes idejöket iparos mivelődésöknek szentelhetik.

Igaz ugyan, hogy a müvességi és iparos nevelés megszerzése a főczél, mit a majdnem egyforma tantárgyak által is elérni iparkodnak, s melyet feljebb a belga mintaműhelyeknél s velök kapcsolatos népiskoláknál is föltaláltunk. De minthogy tekintetbe kell venni az egyesek szakmáját, idejét vagy miveltségi fokát, czélszerünek s ajánlatosnak mutatkozik az emlitett fölosztás, miért is azt a bizottság jelentése alapján közelebbről is megtekintjük.

I. A vasárnapi és estvéli iskola tantárgyai következők :

1.) Üzleti iratok és iparos könyvvitel (helyesirás, szó- és mondatképzés, levelek, nyugták, szerződések fogalmazása stb.)

2.) Számtan (mathematika).

a) Számtan és algebra (törtszámokkal, betükkel, 1-ső s 2-odfokú egyenletek).

b) Mértan (sík és köbmértan).

3.) Természettan (az általános természettan alapvonalai, melegtan, a hangtan, optika, villanyosság és delejesség alapfogalmai).

4.) Mechanika (elemi gépek, szilárdság, mozgás-nemek, súrlódás, viznyomás, a viz kifolyása, légnyomás, gőzgép).

5.) Vegytan (a szervtelen vegytan alapvonalai, a szerves vegytan néhány fontos ága).

6.) Technologia és szerszámisme.

7.) Nemzetgazdaság.

8.) Szabad kézrajz (egyszerü testi tárgyak, diszítményi tárgyak, alakok, géprészek után stb.).

9.) Mértani rajz és ábrázoló mértan (mértani alakítás, fölmérés és mérték szerinti felrajzolás).

10.) Szakbeli rajzolás fogalmazás- és szerkezésbeli gyakorlattal (5 osztályban az épitészeti művességek, a voltaképeni műipar, fémmunkások, famunkások és hajóépítészet számára).

11.) Mintázás (agyagból, fából, viaszból).

A tanfolyam három éves. Tanulónak csak 14 évesnél öregebb fiú fogadtatik el, kinek, ha szokásos iskolai ismeretekkel bir, hajlama s rokonai tekintetbevételével, a tanár jelöli ki a hallgatandó tárgyakat. Az iskola 600 tanulóra van tervezve (Nürnbergben s Chemnitzben 1800 tanuló által látogatott iskola van). Minden osztály 35—40 tanulóból áll, az iskolát igazgató vezeti s minden tanulónak hetenkint 6—8 órája van. Az előadási szervezet következő :

	1-ső évfolyam	2-dik évfolyam	3-dik évfolyam
1. üzleti iratok stb. . .	4 oszt. 2 óránkint	—	—
2. mathematika . . .	2 „ 2 „	4 oszt. 2 ór.	1 oszt. 1 ór.
3. természettan . . .	—	2 „ 2 „	—
4. mechanika . . .	—	—	4 „ 2 „
5. vegytan	—	—	2 „ 2 „
6. technologia	—	—	1 „ 2 „
7. nemzetgazdaságtan .	—	—	1 „ 1 „
8. szabad kézrajz . . .	4 „ 4 „	2 „ 4 „	—
9. mértani rajzolás stb. .	2 „ 4 „	4 „ 4 „	—
10. szakrajzolás	—	—	6 „ 4 „
11. mintázás	—	—	2 „ 4 „
Összesen	40 óra	36 óra	48 óra.

Mindössze tehát hetenkint 124 óra.

A vasárnapi és estvéli iskolával kapcsolatban áll egy előkészitő osztály is olyanok számára, kik a szüksé-

ges iskolai ismereteket még nem birják. Ez előkészítő osztályban következendő órarendben adatnak elő az illető tantárgyak :

1. német nyelv . . .	2 osztály	2 óránkint
2. számtan	2 „	2 „
3. mértan	2 „	2 „
4. szabad kézrajz . .	2 „	2 „
Összesen	16 óra hetenkint.	

II. A téli épitészeti iskola tanfolyama 3 éves, a tanitás a novembertől márcziusig számitandó 5 téli hónapban hetenkinti 48 órában foly, melyen kivül, egyik tanár fölügyelete alatt, 12 heti órában külön irásbeli dolgozatok is készülnek. Tanitványokul oly kezdő épitészek vétetnek föl, kik a közönséges iskolai ismereteket birják ; a kik ezek hiányával vannak, a vasárnapi s estvéli iskolába utasittatnak. Az iskola 100 tanitványnak van szánva, s az ipariskolai igazgató vezetése alatt áll, alatta szaktanitók működnek.

Előadási szervezete a következő :

	1-ső évfolyam	2-dik évfolyam	3-dik évfolyam
1. üzleti fogalmazványok	2 óra	2 óra	2 óra
2. mathematika (számtan s algebra, . . .	6 „	3 „	1 „
mértan	6 „	3 „	
3. természettan	2 „	1 „	—
4. mechanika	—	—	4 „
5. szabad kézrajz	8 „	8 „	6 „
6. mértani rajz	8 „	—	—
7. ábrázoló mértan	—	8 „	—
8. épitészeti rajz	16 „	16 „	20 „
9. épitésztan	—	7 „	7 „
10. épitészeti mintázás	—	—	8 „
Összesen	48 óra	48 óra	48 óra

Az irásbeli dolgozatok mind a három osztálynál együtt hetenkint 12 órát vesznek igénybe egy tanár felügyelése alatt.

III. A napi müvességi iskola körülbelől oly szervezetü, mint a vasárnapi iskola, szintén oly ifjak számára, kik 14-dik évöket már meghaladták s az előadandó tárgyak fölfogására kellő előismeretekkel birnak. Tantárgyak a következők : 1.) német nyelv és üzleti styl; 2.) ma-

thematika: a) számtan és algebra (törtszámok, betüszámtan, 1-sö és 2-dik fokú egyenletek, hatványok és gyökök, logarok); b) mértan (sík- és köbmértan); c) háromszögtan (sík háromszögtan); 3.) természettan (általanos természettan, melegség, a többi tárgyak alapfogalmai); 4.) vegytan (szervtelen vegytan, a szervesnek csak nehány szakasza); 5.) szabad kézrajz; 7.) mértani rajzolás.

Ugyancsak az említett bizottmányi jelentésben e hármas ipariskola költségvetésével is találkozunk, melyet következőleg ismertetünk:

	Vasárnapi és estvéli iskola	Nappali művességiiskola	Téli építészeti iskola	Összesen
Főigazgatás, bezárólag hetenkénti 10 óra oktatás	4,000	—	—	
Főigazgatás, bezárólag hetenkénti 6 óra oktatás	—	—	1,000	8,000
Az osztálytanárnak bezárólag hetenkénti 24 óra	—	3,000	—	
Oktatási díj 130 óra 100 frtjával 18 óra s 150 óra	13,000	1,800	6,000	20,800
Helyiség lakbére	5,000	—	—	5,070
Taneszközök	500	200	300	1,000
Iskolai szolga	200	50	150	400
Fütés, világítás, tisztitás	2,000	150	850	3,000
Összesen	24,700	5,200	8,300	38,200
Jövedelemül számítható				
600 tanulótól 30 frtjával	18,000	—	—	
35 „ 100 „	—	3,500	—	26,500
100 „ 40 „	—	—	5,000	
Szükséges tehát évi pótlék	6,700	1,700	3,300	11,700

Ezen költségvetés egyes számai és egész öszlete, de még a tanulók remélhető száma is olyan, hogy azt saját viszonyainkra is bátran alkalmazhatjuk, s valóban évi 12,000 frt pótlék oly czélok elérésére, minőket a feljebb vázolt tanintézetek maguk elé tüznek, nem oly roppant, hogy annak elnyerhetésére csak valamennyire változott politikai viszonyok közt bátran ne számíthatnánk.

Mielőtt az alapos kutatásnak indult hamburgi társulat művét félre tennők, kénytelenek vagyunk ama másik eszközre is utalnunk, melyet a serénykedő bizottság, mint a hazai művesség emelésére főfontosságul, hatóságának ajánl. E második eszköz mintatárral ellátott iparos muzeum, minő más államokban, nevezetesen Würtembergában, Francziaországban és Angliában régebben, újabban pedig Bécsben létezik.

Noha a szemlélés általi oktatásnak, mint a voltaképeni tanitás kiegészitésének fontosságát az iparos osztályra nézve régóta belátták, mégis hosszú időnek kelle lefolyni, mignem az 1783-ban Francziaországban alapított conservatoire des arts et métiers (művészeti és iparos növelde) alakitása által adott példát más államokban is követték. — Stuttgartban pédául csak 1850-ben nyitottak minta-raktárt, mely a müvesség és kereskedelem királyi központi hatósága alatt állt, és csak az 1851-diki világki állitás birta az angolokat a gazdagon fölszerelt Kensington-muzeumnak megállapitására. Azon idő óta több helyt is iparkodtak hasonló intézetek létesitésére, nevezetesen azóta alakult Bécsben is a kormány által bőkezüen ellátott s Kitelsperger tevékeny vezetése alá állitott müvészeti és iparos muzeum.

A bizottság által ajánlott hasonló intézet czélja volna: létező iparágak emelése, újak élesztése s ez álal az elkelés gyarapodása. E czélra vezető eszközök volnának nyers anyagoknak, félgyártmányoknak, javitott szerszámoknak és különös tekintettel az izlés nemesbitésére — kitünő ipartermékeknek bemutatása.

Ily iparos muzeumnak következő volna szervezete:

I. Technologiai osztály.

Ebben nyers anyagok, félgyártmányok, szerszámok, minták s több effélék foglaltatnának. A nyers anyagok és félgyármányok gyüjteménye feldolgozásuk különféle fokaiban, főleg a megszerezhetés forrásainak, áruknak s hováforditásuknak megismertetését czélozná, a mellett pedig új alkalmazásokat is létesitene. A szerszámok, eszközök és szerszámgépek gyüj-

teménye azon módokkal ismertetné meg az iparost, melyek segedelmével jobban s olcsóbban dolgozhatik.

II. Műiparos osztály.

Ebben öntvények, lenyomatok, rajzok, fényképek stb. foglaltatnának, szóval mind oly dolgok, melyek iparos tekintetben az izlés mivelésére s nemesbítésére szolgálnak.

III. Mintatár.

Ez osztályban főleg jó és czélszerü új ipartermékek foglaltatnak. Az iparos itt új szerkezeteket, szép alakokat, anyagoknak új alkalmazását stb. valódi gyártmányokon tanulja s ez által tisztába jön ere dménydús új vagy javult eljárás lehetősége iránt. A kereskedelmi osztály ellenben itt új gyártmányokkal s termelési forrásukkal ismerkedik meg, minden tárgyhoz ára s a gyároknak neve és lakhelye levén mellékelve.

Még egy negyedik osztályt, belföldi ipartermékek állandó tárlatát is tervezte a bizottság, de másutt szerzett tapasztalatok alapján e tervét ismét elejtette.*)

Az intézet vezetése egy igazgató alatt áll, kinek a helybeli s külföldi ipart szigoruan szemmel kell tartani, hogy emennek gyártását amannak is hasznára fordítsa. Az igazgatónak ennélfogva külföldi mintaraktárakkal, iparegyletekkel

*) E tapasztalatokat a bizottság Stuttgartban szerezte, hol az iparos muzeumban würtembergi ipartermékek kiállítására is létezett egy osztály. Az osztály czélja volt, hogy az idegen vevőket a belföldi termelvényekkel megismertesse s igy elkelésöket előmozdítsa. Belföldi gyárosoknak tiltva volt a látogatás, nehogy a kiállított gyártmányok utánzása által versenyt elő idézzenek. Ez osztály nem felelt meg a hozzá kötött reményeknek. Ugyanis a nagyobb s jobb gyárosok közől csak kevesen állították ki gyártmányaikat s leginkább csak kisebb iparosok küldték be termelvényeiket, a jegyzett áraknál többnyire magasabb árt követeltek, vagy hiányos gyártmányuk miatt elkelést nem szereztek. Igy a kereskedő ritkán találta azt, a mit keresett, vagy arról győződött meg, hogy régi szerzési helyei olcsóbbak és jobbak is. Ily módon az idegen vevő épen visszás képét nyerte a würtembergai iparnak, s az óhajtott eredménynek ép ellenkezője következett be, minélfogva az osztályt ismét megszüntették.

stb. valamint a hamburgi konzulokkal és helybeli iparosokkal is összeköttetésbe kell lépni.

Szerzett tapasztalatai alapján a bizottság az ily muzeum évi költségvetését, ha csak némi eredménynyel akar működni, s föltéve, hogy a szükséges helyiségeket az állam ingyen szolgáltatja, következőleg állapítja meg.

Az igazgató évi fizetése	5,000 frt.
„ őr „ „	1,000 „
Uj tárgyak beszerzése	6,500 „
Biztosítás, irodai és utazási költség .	1,000 „
(azonkivül a belépti díjak jövedelme)	
fütés, világítás, tisztogatás	1,590 „
Összesen	15,000 frt.

Az első szerzeményekre körülbelől 30,000 frt volna szükség, melynek nagyobb részét magánaláirás által véli a bizottság fedeztethetni.

Az ily muzeum látogatását természetesen lehetőleg könnyüvé kell tenni, minélfogva ajánlatos, hogy a látogatás hetenkint négy nap ingyenes legyen; a többi napokon lehetne mérsékelt belépti díjt is követelni, hogy ez úton a tetemes évi költségek némi része legalább fedezve legyen. Az iparos iskolák tanulói nemcsak ingyen látogathatnák a muzeumot, hanem az ott levő rajzokat s mintákat ingyen is használhatnák. Hasonlóképen a helybeli iparosok is nemcsak a tárlatban szemlélhetnék ingyen a kiállított tárgyakat, hanem kivánatukra haza is vihetnék alaposabb tanulmányozás végett.

A müipari gyüjtemények s egyéb tárgyak kikölcsönzésének hasznos volta iránt nevezetesen a stuttgarti iparmuzeum nyujt alapos adatokat. E kikölcsönzés jótékony hatását valamennyi ottani iparos emliti. Mennyire használják gyüjteményeit, onnan is kiviláglik, hogy kiállított tárgyainak rendesen egy harmadrésze ki van adva és szorgalmas tanulmányozásul szolgál az iparosoknak. Ha elgondoljuk, meddig tart, mig kisebb vállalkozó (s ép e kisebb iparosok szorulnak leginkább támogatásra) új technikai javításokkal megismerkedik s az újat meg is szemlélheti; meddig dolgozik oly alakok s idomok szerint, melyektől a divat régen elfordult; meddig fárad oly eszközökkel, melyeknél jobbakat régóta gyártanak; ha

elgondoljuk, mily szükséges a gyárosra nézve minden serkentés, mely új eszmékkel gazdagítja, s mennyire szükséges mai nap még a legügyesebb munkásra nézve is, hogy újat termeljen : akkor el lehet gondolni, mennyire háladatosak a würtembergai iparosok oly mintatár iránt, melyet oktatásul és gyártásuk előmozdítására bőven használhatnak.

A mintatárban kiállított gyártmányok és szerszámok körül azon nehézség merül fel, hogy idővel könnyen túlterhelés következik be, mi az átpillantást zavarván, azt eredményezi, hogy gyakran az új és czélszerü a régibbnek vagy középszerünek tömege közül alig tünik ki, vagy épen el is vész. Kivánatos ezért, hogy épen ez osztályban minél vigyázóbban járjanak el, csak valóban újat s jót szerezzenek be s minden szerezménynél tekintettel legyenek a helybeli viszonyokra. Csak rövid ideig értékkel biró, csupán divatczikkek, vagy csak is olcsóság által kitünő tárgyak rendszerint meg nem szerzendők. Helyesnek látszik azonkivül, hogy a minták nagy része, ha czéljának megfelelt, adassék el, nehogy néhány év múlva a mintatár régiség- vagy épen lomtárrá legyen.

Ez okból czélszerü intézkedésül ajánlkozik a technologiai osztály, mely a stuttgarti ipar muzeumnál hiányzik s arra van hivatva, hogy oly tárgyak, melyek a mintaraktárban bevégezték pályafutásukat, ide tétessenek által. Ezért nem is szükség kezdetben az ily technologiai osztályra sok költséget fordítani, mivelhogy e gyüjtemények nagy része a mintaraktár tárgyaiból alakúl, csak arra kell ügyelni, hogy csupán oly tárgyak vétessenek fel, melyek tudományos vagy históriai becsöket megtartsák.

Legfőbb fontosságú egyébbiránt egy müiparos osztály alakitása. Ez osztály feladata nem csupán a művészet és müipar folytonos szemmeltartása, hanem szemmeltartása az egész iparvilágnak általában, a mi az izlés művelését s nemesbitését illeti. Kell, hogy bármely iparosnak művészeti tanácscsal szolgáljon, egyszersmind azonban az iparos tanitásra is hasson. Csupán egy szakába vágó metszvény szemlélete által is gyakran becses eszméket szerezhet az iparos, s miután mai napság csak oly munka számolhat biztos

eredményre, mely derék és izletes is, kétszerte fontos oly intézmény, mely ennek nevelésére hatni hivatva van.

A hamburgi mü- és ipartársulat jelentése és javaslata, melyből feljebb oly becses adatokat kölcsönözénk, kiterjed ugyan több németországi intézetre és intézményre, melyek mind a műipar és müvesség előmozditását czélozzák; hasonló, sőt becsesebb ily ismertetést találtunk azonban egy N o e g g e r a t h Ede Jakak, a briegi tartományi ipariskola igazgatója által közre bocsátott füzetben, mely megjelenését azon körülménynek köszöni, hogy Brieg városa i p a r h á z a t (Gewerb haus) akarván alapítani, említett szerzőt a végre utaztatá : tanulmányozza közvetlen szemlélet által Németország azon intézményeit, melyek az iparosok érdekeit o k t a t á s és m i n t a r a k t á r a k berendezése által gyámolítani iparkodnak.

Ujra egy példa arra, mennyi mindent tesznek, s mily alaposan fognak hozzá külföldi szomszédaink, hogy a korunkban oly szükségesnek ismert iparnevelési és gyámolítási intézmények legjavát honukba átültessék. Nem szólva Magyarországról, melyben sok százados, úgyszólván ellenséges kormányrendszer az anyagi jóllétet előmozdítandó intézmények életrekelését mintegy már csiráikban is elfojtotta, — magában Ausztriában se találunk valami nagy erőmegfeszitést akár a kormány, akár a mindent absorbeáló birodalmi székváros részéről az újkoru iparnevelő intézmények meghonosítására. Ausztriában ugyan elég jajveszékelést hallunk, hogy az iparos érdekek nincsenek kellőleg óva-védve; de e jajgatás mindig abban központosul : hogy az ipart védni kell, az ipar gyönge még s a szabad forgalom erősebb lehellete romba dönti, emelj tehát oh kormány védsánczokat, fokozd a vámtételeket, tilalmazd a versenyével bennünket megölő külföld ipartermékei behozatalát; — de, hogy nevelni akarnák az ipart, hogy természetszerüen akarnák megerősíteni s edzés által versenyképessé tenni, arról vajmi ritkán olvasunk valamit az osztrák sajtóban, még kevesebbet hallunk pedig ilyesmit az osztrák kéz- és műipar nagyobb képviselőitől, kik az ily hasznos intézmenyek által nevelt egyénekben nem mivelt munka-, hanem jövendőbeli versenytársait vélik látni.

Vannak ugyan dicséretes kivételek, s mindnyájuk előtt talán a brünni kereskedelmi kamra területén tapasztalunk ez irányban buzgó törekvéseket. Mielőtt azonban az osztrák vagy épen hazai iparvilágban széttekintenénk, vegyük szemlélet alá Noeggerath említett munkálata alapján azt, a mit Németországon az iparos mivelődés terén tapasztalunk.

Az iparosság legfőbb emeltyűjének az oktatást és mintagyüjteményeket tekinthetni, s e szerint kell szemügyre venni a németországi intézményeket, melyek részint az ifjuság, részint a meglett korúak számára fenállanak. Ily intézmények közől tán legtöbb eredményt mutat föl a würtembergi királyság számára Stuttgartban fenálló központi hatóság az ipar és kereskedelem számára. Ezen, más nagyobb országok kereskedelmi miniszteriumát pótló, de tevékenységében legtöbbjét túlszárnyaló hatóságnak azon tisztán nemzetgazdasági feladat van kitüzve, hogy az ország iparos tevékenységét minden irányban s minden tekintetben előmozdítsa. Részletes feladatai e hatóságnak következők :

1.) kipuhatolni az ország iparos és kereskedelmi osztályának szükségleteit, minden azokat érintő viszonyokról kellő tudomást szerezvén;

2.) az iparos és kereskedelmi osztályt minden tekintetben mivelni s oktatás által gyámolítani;

3.) technikai irodalom terjesztése, új módszerek ismertetése, kiállítások és díjazások által az iparosságra közvetlenül hatni;

4.) valamennyi. az ország iparos és kereskedelmi viszonyaira vonatkozó, a törvényhozás közreműködését igénylő javaslatokat beható vizsgálat alá venni.

E föladatok teljesítése, nevezetesen az ország szükségletei fölismerése végett a belügyi miniszterium alatt álló központi hatóság összeköttetésbe lépett a kerületi hivatalokkal s az ország iparegyleteivel.

Az iparosok miveltségének előmozdítására van a hatóság helyiségeiben:

1.) egy rajz- és mintatanoda rajzművek és gyiszminták gyüjteményével;

2.) takácsmester-iskola;
3.) vegytani kisérletintézet műhelylyel;
4.) könyvtár és olvasóterem;
5.) nyilvános felolvasásokra szolgáló terem.

A rajztanodában az oktatás egy folyvást jelenlevő tanár alatt foly. Az oktatás nincs bizonyos órákhoz kötve, mi az iparosokra nézve igen üdvösnek bizonyult. A rajzminták valamennyi iparágra vonatkozó motivumokkal bővelkednek s e központi gyüjteményből széjjel küldetnek a rajz- és gipszminták vándorló gyüjtemény alakjában az ország valamennyi rajziskolájába.

A takács mesteriskola czélja tanitókat nevelni az ország számos takácsiskolája számára. A tanulók a nap egyik felét a szövőszék mellett töltik (hasonlólag a belga tanműhelyekhez), másik felében elméleti oktatást nyernek. Különösen tehetséges tanulók a franczia és angol nyelvet is tanulják és később utazási ösztöndíjakban részesülnek, hogy a külföld módszereit is tanulmányozzák.

A vegytani kisérletintézet alkalmat nyújt az iparosoknak kisérlettevésre, vagy a vegyész általi végrehajtására. Ugyan e vegyész köteles a téli hónapokban nyilvános felolvasásokat tartani az iparosokra nézve legfontosabb vegytani müveletek fölött.

A hatóság könyvtára, melyből valamennyi könyv kikölcsönözhető, magában foglal minden tekintélyes müvet a természettudományok, technika, épitészet és általában a művészetek köréből; kapcsolatban van egy olvasó teremmel, melyben a közönség az egész napon át olvashatja a belés külföld legjelesebb lapjait és folyóiratait. E könyvtár hatását emeli a központi hatóság által 6000-nél több példányban kiadott iparlap („Gewerbeblatt"), melyben minden, a könyvtárba fölvett vagy olvasásra kitett művekre külön rovatban figyelmeztetnek.

Az iparosság előmozditását igen hathatósan eredményező egyik intézménye a hatóságnak a technologiai mintatár; minőkkel egyébbiránt a hamburgi egyesület jelentésében már megismerkedtünk, itt csak annyit jegyezvén még meg, hogy benne az iparos szorgalom csak oly

terményei foglaltatnak, melyek nem Würtembergában készültek, különleges czélja pedig az, hogy az ország iparosait a külföldi ipar példányaival s mintáival megismertesse. A gyüjtemény évi költsége 30,000 frtra rúg. Vele levelező iroda van kapcsolatban, mely a világ legelőkelőbb iparosaival összeköttetésben lévén, legrövidebb úton értesül minden újabb termelvényről s viszont felvilágosítással szolgál az országbeli iparosoknak.

Hogy időnkint áttekintést lehessen szerezni az ország haladásáról, a központi hatóság koronkint ismétlődő úgynevezett haladási kiállításokat rendez, s bele csak oly tárgyakat bocsát, melyek korábbi kiállításon még nem szerepelvén, az iparnak bizonyos irányban haladását képviselik. Különösen becses termékekért alapos vizsgálat után haladási érmeket osztogatnak.

Azon vállatok közül, melyekbe a tevékeny, Steinbeis nevü, jóhirü igazgató alatt álló hatóság az iparemelés körül bocsátkozott, kiemelendők: a vándorló tanfolyam iparosok számára a könyvvezetésből; a külföldi kiállítások alkalmával közvetitett würtenbergai iparküldemények; mesterinasok munkái kiállítása; az iparos rajztanodák kiállitása stb.

Ugyan csak ipar érdekében működnek még Stuttgartban a központi hatóság mellett: a vasárnapi ipartanoda inasok és mesterlegények számára; az iparos továbbképzési iskola; a kereskedelmi továbbképzési iskola; és az iparos ilyféle iskola leányok számára.

Bajorországban is szükségét érezték, hogy a különben fejlettebb, leginkább Nürnbergben székelő iparnak szüksége van képviseletre kifelé és tervszerü gyámolitásra befelé. Ezt úgy vélték elérthetni, ha külön hivatalnokot jelölnek ki, kinek az ipar képviselete és előmozditása tüzetik feladatául. Ezen királyi iparbiztos összeköttetésbe lépvén az ipar érdekében Nürnbergben máris fenálló állami vagy városi intézetekkel, minők:

1.) a királyi műegyetem,
2.) „ „ műipartanoda,
3.) „ „ ipartanoda,
4.) a városi kereskedelmi tanoda,

5.) a vasárnapi kézművesiskola,

6.) az iparegylet,

7.) a munkásképző egylet, mindazon törekvéseket akarja serkenteni s életbe léptetni, melyek czélja a kézművest oly ismeretek és tudás birtokába juttatni, hogy általa képesnek érezze magát a gyár- és külföldi ipar versenyét megállhatni.

E czélból s azon nézetből indulva, hogy a népiskolában nyert oktatás csak a legszükségesebb elemeket szolgáltatja, s a mesterinasok számára fennálló továbbképzési iskola a mesterség által gyakran megzavart tanidő rövidsége miatt alig hogy fentarthatja a szerzett ismereteket, külön tanintézetet állít érettebb legények és mesterek számára, mely az elemi iskola ismereteiből kiindulva tudást akar az iparosok közt terjeszteni. E tanoda czime „Technikum“; főtárgyai:

1.) német nyelv, üzleti fogalmazványok és könyvvitel;

2.) gyakorlati számvetés;

3.) elemi mértan;

4.) természettan és erőműtan;

5.) mértani rajz;

6.) mintázás, a stylről és diszítményről szóló oktatással együtt.

A tanitás az esti órákban foly, minden osztálynak körülbelől 40 tanórája jut. A bejárás mindenkinek szabad, senki sem kényszeríttetik a látogatásra. A mely osztály életbeléptetése után 4 héttel 10 részvevő nélkül marad, az évre megszünik.

A „Technikumon“ kivül az iparbiztos külön fölolvasásokat rendez az iparos közönség számára: technikai tudományokról, nemzetgazdaságról, ország- és népisméből stb.

Egy czélba vett ipar- és műmuzeum létesitésén kivül, minőkkel a fentebbiekben szintén már megismerkedtünk, egyik eredeti és utánzásra méltó intézménye az iparbiztosnak egy iparos tudakozó intézet. Ez intézetben minden iparos megszerezheti a szükséges tudósitást az ipar egyes tárgyai, nevezetesen: új találmányok, nyers termények, gyártmányok, szerzési forrásuk és az áruszállittási viszonyok

stb. fölött. Az iparbiztos e czélból naponkint (vasár- s ünnepnapokat kivéve) 10—12-ig irodájában található. Hogy a szükséges külső segédeszközökkel bírjon egyes kérdések megfelelésére:

1.) egy kis kézi könyvtárt tart az irodában a legfontosabb technologiai encyclopaediákból, czímkönyvekből, lajstromokból, árjegyzékekből stb.;

2.) a legfontosabb technikai folyóiratok és lapok gyüjteményét beszerzi;

3.) a bel- és külföld legfőbb piaczain ügynöki rendszert léptet életbe, hogy minden ujitásokról és találmányokról rögtön tudomása legyen;

4.) időnkint a nagyobb versenypiaczokat és kiállitási helyeket meglátogatja.

Csak tért és időt vesztegetnénk, ha egyenként elő akarnók sorolni azon számos, sok tekintetben azonban egymáshoz hasonlitó s a fentebbiekben némileg már vázolt intézményeket, melyek Németországon az iparos nevelés terén mindenütt feltünedeznek. Nem szóltunk azonban még a voltaképeni kézmüves iskolákról, melyek leginkább Poroszországban dívnak, de ott sem felelnek meg hivatásuknak. Rendetlen látogatás és tanerőkben való hiány nem teszik gazdag eredményüekké.

Jobban rendezettek ez iskolák Badenben, hol ipari skola neve alatt ismeretesek. Többnyire községek tartják az állam támogatása mellett. Tanáraik hivatalnokok 500—1,200 frt fizetéssel. A tanitás részint nappal részint estve foly, tekintettel a helyi viszonyokra. Az iskolapénz 1—2 frt közt inog. Az iskolák többnyire 3 s egy előkészitő osztályból állanak; a tanrend következő:

Előkészitő osztály, hetenkint 4 óra: szabad kézrajz, mintázás, mindegyik két-két óra;

I. osztály, hetenkint 12 óra, minden tárgyból kettő: irálytan, számtan, mértan, mértani rajz, szabadkézrajz, mintázás;

II. osztály, hetenkint 12 hasonlókép beosztott óra: irálytan, mértan, technikai temészettan, mértani rajz, szak- és diszitményrajz, mintázás.

III. osztály hetenkint 10 óra, mindenből kettő: gazdaság-

tan és könyvvezetés, technologia, mértani rajz, szak- és diszitményrajz, mintázás.

Az itt-ott nálunk is divó vasárnapi iskolákról fölösleges említést tennünk. Már azon egy körülmény, hogy hetenkint csak egyszer látogattatnak, arra kárhoztatja, hogy új ismeretek terjesztésére elégtelenek legyenek. E szempontból szerveztettek Németországon, különösen Würtenbergában továbbképző iparos iskolák. Ez intézetek czélja alkalmat nyújtani az iparos osztály tagjainak, hogy a hivatásukban hasznos tantárgyakban tovább haladó oktatást szerezzenek, mint minőt a vasárnapi iskola nyújtani képes. Ez intézetekben a téli félévben csupán tudományokban, a nyári félév alatt rajzban is oktatnak. A tantárgyak választása mindenki szabad akaratától függ. Hetenkinti 33 tanórában, melyek gyakran egy időbe esnek, esti $7^1/_2$—$9^1/_2$ óráig és néhány reggeli órában is tanítanak, következő beosztással:

1.) üzleti iránytan	1	óra hetenkint
2.) számtan	2	„ „
3.) elemi mértan	2	„ „
4.) ábrázoló mértan	2	„ „
5.) mintázás	2	„ „
6.) díszitményrajzolás	3	„ „
7.) alakrajzolás	3	„ „
8.) mértani rajzolás	1	„ „
9.) iparos rajzolás	3	„ „
10.) géprajzolás	3	„ „
11.) erőmütan és géptan	2	„ „
12.) természettan	2	„ „
13.) vegytani árúisme	2	„ „
14.) vegytani előadások	2	„ „
15.) könyvvezetés	2	„ „
16.) franczia nyelv	1	„ „

Hanyag látogatás és rendetlen magaviselet kizárják az illetőt az oktatásból. Az egész téli folyam tandija 4 frt, néhány tárgyért a tandíj külön 2—3 frt. Ha az összes tandíj 8 frtot túlhaladna, ennyire mérsékeltetik. A helyiséget az állam szolgáltatja, az intézet költségvetésének födözésére van számítva

tandíjban	1.500 frt.
állampótlék	2.000 „
községi pótlék	2.000 „
Összesen	5.500 frt.

mely csekély összegből száz meg száz iparkodó kézmüves nyer szakába való s életre vágó oktatást és szerezheti meg, illetőleg pótolhatja hiányos gyermekkori mivelődését.

Egész szemlénkben óvakodtunk a külföldön tapasztalhatók közől olyakat külön kiemelni, milyeknek egész vagy némileg idomított átültetése hazánkba czélszerűtlennek mutatkoznék. Ezért történt kevesebb említés Franczia- és Angolországról, hol az ipar emelésére nagyobbára már csak a művészettel kapcsolatban törekednek.

Szóltunk ugyan néhány szót ipar- és művészeti muzeumokról, mely kérdés hazánk határain kivül évek óta foglalkoztatja jelenleg is az iparosokat és — a kik s a hol gondjukat viselik — a kormányokat, és ez szülte 1863-ban ama császári rendeletet, mely Bécsben egy művészeti- és ipar-muzeumot alapita, helyes berendezésének üdvös hatása pedig lajtántúli iparos körökben már is érzik. — De ne gondoljuk, hogy mert fejlett iparunk nincs, a nemesebb ipar s az erre ható eszközök még távol fekszenek tőlünk. Szó sem lehet arról, hogy ha egyszer Magyarország iparos fejlesztéséhez hozzá látnak, hogy ezt csak azon mérvben tehetik, melyben az a külföldön évszázadok s újabban évtizedek alatt történt, s hogy elég, ha csak nyomról nyomra kövessük az idegent, ily gyorsaság melletti haladásunkban mindig egyforma távolban maradván a maga részéről se meg nem állapodó, se nem szünetelő külföldtől. Ha mi tespedésünkből fölserkenve hozzá akarunk látni az ipar terén is az alkotáshoz, annak minden útját módját ismernünk kell s e körültekintetésnek, mely csupán tájékozásul kiván szolgálni, ki kell terjeszkednie a nemesebb és legnemesebb, a művészet általi iparnevelésre is.

De nem is oly távol álló dolog az iparnak művészet általi gyarapitása. Az izlés nemesbitése ipar és müvesség tekintetében egyaránt fontos s a nevelésnek egyik főfeladata. S a mint ezt Angliában érezték az 1851-diki világkiállitás alkalmával, midőn az angol minden termelvényére büszke lehetett, csak izléses kiállitására nézve nem tudott Francziaországgal, Svájcz, Belgium s Németország egy részének nemesb iparával versenyezni, s a mint gyakorlati eszével és törhetlen erélyével a fölismert hiány pótlására

törekedett : úgy viszont Franczia országban az 1862-diki világtárlat alatt lett világossá, mennyit nyom a latban Anglia rendszeres rajztanitása s a Kensington- muzeum gyüjteményei által eszközölt hatás, s viszont a franczia kat birta arra, hogy iparintézményeikben és müvészeti oktatásukban lényeges reformokat sürgessenek és fogonatositsanak is.

De Németország, melynek alapos intézkedéseit leginkább a kézmüves osztály iparos nevelésében az imént volt alkalmunk megismerni, ugyan ezen Németország is átérezte, hogy általában az ipar, de főleg a müipar náluk a munkások serény törekvéseihez és tehetségéhez aránylag elég magas fokot nem ért s okát abban vélik látni, hogy „a német iparban nem rendelkeznek eléggé iskolázott művészekkel, a müipar találékony rajzolók osztálya, minők Franczia országban a dessinateurök náluk nem létezik.

Németországban, mint egyik jobb publicistájok csak a minap is kifejtette, nagyrészt idegen minták után dolgoznak, német styl nincs s igy szabadon lopják a külföldi terméket s nincs törvény, sőt a legtöbb törvényhozás tisztában sincs magában a szellemi tulajdon iránt az eredeti műben. Pedig az iparos szellemi tulajdonával ez szoros kapcsolatban van, s a mint gondoskodásnak szükségét látták a sajtó által sokasitott mü utánnyomása iránt, úgy általános kép-, alak- és mintavédelmi törvénynek is helye volna már mai társadalmunkban.

A müipari egyesületek szabad mozgalma, néhol a kormányok által is támogatva, inkább törekszik bármely eszközöknél a müizlés nemesbitésére, s az ipar legfőbb képző ereje, maga a képzőmüvészet. A korábban emlitett intézetek közül e téren is legtöbb eredményt a nürnbergi müipartanoda mutathat föl, mely „egyik kézzel a művészet eszményi templomát épiti, másikát az iparnak nyújtja, csak úgy neveli a történelmi- mint a diszitményfestészt, a képfaragót, mintarajzolót, arany- és ezüstmüvest, czinöntőt cserepest, asztalost, stb. — mindnyája ugyanazon tanárok növendéke, bizonyos magaslatig mindnyájan egy iskolai folyamot hallgatnak . . .“

Nem elkülöniteni kell az ipart a művészettől, hanem ösz-

szeforrasztani. Ez elkülönités hiánya biztositá Francziaországnak ama müipari túlsúlyt, melyre fentebb czéloztunk, s csak mióta Angliában is ez útra tértek, csak azóta tanúsítnak termelvényei igazi haladást. Ausztriában is ez vezetett az általunk méltán irigyelhető művészeti s ipar- muzeum alakitásához; mert szükségét látták annak, hogy az osztrák iparnak is kezéhez szolgáltassák mind azon eszközt, mely a müizlés nevelése s a müértelem fokozása által képessé tegye — nem a nagyrészt szükkeblü s korlátolt látkörü mostani iparosokat, hanem a sarjadzó fiatal nemzedéket a versenyre külországokkal

Tagadhatlan tény, hogy a müipar legszorosb kapcsolata a művészettel haladott korunk egyik főfeladata, s e kérdést iparkodnak megoldani eme muzeumok, melyek egyébbiránt csak akkor működhetnek üdvösen, ha az iparos osztály felé jök fordult érdekeltsége, a gyüjtemények minél szabadelvübb kezelése által kielégitést is talál tudvágyára nézve. Legfőbb segédeszköze a muzeumok által nyujtott tárgyak iparos hasznosítására a minél nagyobb körben terjesztett, minél alaposabban gyakorolt rajztanitás.

Párisban *mivelődési kiállitást* rendeztek 1865-ben s ezzel rajzkiállitás is volt összekötve. E kiállitás alkalmával kisült, hogy Francziaország rajztanrendszere hibás, hogy kapkodó, módszernélküli eljárása úgyszólván elvtelen, hogy a külhatásnak föláldozzák a lényeget, s hogy ha izlés dolgában klassikusabb irányba nem térnek, leszorulnak müipar dolgában az első helyről, melyet Anglia s Németország győzelmesen kezd vívni. De miután e kiállitás is komoly törekvés tanúbizonysága, bizton várható, hogy a közönség, mihelyt valóban szép alakok, s igazán szép idomok szemléletéhez jut, csak úgy fog rajongni értök, mint a kificzamodott izlés szüleményeiért, és Fracziaország művészi ipara is nemesbülni fog. Az emlitett kiállitás elérte czélját, ha utmutatóul szolgált az iránt, hová kelljen visszatérni, hogy az iparos és müvesség törekvései új életerős nedvekkel táplálkozzanak s erőteljesen tüktető életre serkenjenek.

Most Francziaországban is jobban törekednek a tananyag rendszeres kezelésére a taneszközök kellő megválasztása után. Letesznek már a müipar termékeiben a csupán festői

hatás vadászásától, mely az iparban s müvességben vajmi keveset nyom, s a rajztanitásban is inkább az alakok tisztaságát becsülik. Ha pedig a különféle rajztanodák növendéke egyszer az alakok szépségének fölfogásáig emelkedett, a rajztanitás főczélja el van érve, s hatása bármely iparág vagy kézmü termelvényén rögtön meglátszik.

Roszúl esik visszatérnünk ez általános, leginkább Németországon megpihent szemléből saját hazai viszonyainkhoz. Eddigelé nagyobbára sivar a tér, ugar a föld, melyből a müvészet virágait, az ipar gyümölcseit, a müvesség kalászait szedni reméljük. Csak egyes oazisként tünik fel itt-ott egy-egy nagyobb iparos telep, s a kézmüvesség számos ága is fonnyadt, habár elszáradtak nem mondhatjuk. — De meg van a tér, csak ültetni, plántálni, ápolni kell, hogy dús lombozat alatt érett gyümölcsöket is szedhessünk az ipar fájáról.

Sok hiányzik nálunk, de ha megvan az akarat hozzá, a lehetőség is megvan, hogy a hiányzókat pótoljuk.. Csak válogassuk meg az eszközöket és menni fog. Habár a kormányok kivül egészen máskép fogják fel föladatukat, s a kis Belgium 155 milliónyi költségvetéséből 50 milliót csupán productiv czélokra fordít, holott nálunk annyi százezer sem kerül hasonló intézményekre, nincs okunk csüggedni. A társulati térnek kivül is nagy a feladata, s e tér előlünk sincs elzárva. A belga tanmühelyeket például kevés bajjal s nem nagy áldozatokkal nálunk is meglehetne honosítani s nehány év alatt hazai leniparunk is azon fokon állhatna, melyen a belgát most irigyeljük. Avagy nincs-e meg nálunk csakúgy a nyers anyag s nem olcsóbban termesztjük-e, mint külföldön? És ha nagyobb lesz utána a tudakozás, nemesebb fajokat is termelhetünk; ha nem a szomszéd örökös tartományokba kell szállitani nyers anyagunkat, a vitelbér is saját javunkra esik, és javunkra esik minden forint, melyet kitanított takácsaink a len- és kender szövése által keresni fognak.

Ne akarjunk Anglia pamutiparával őrült versenyre kelni; de kénytelenek vagyunk-e ezernyi mázsa nyers gyapjunkat a brünni piaczra szállítani, mert itthon nem tudjuk elszőni, — nem csupán tőkehiányból, nem a munka drága voltánál fogva, hanem iparosaink tehetlensége miatt? És mi akadályoz-

tat abban, hogy ezer meg ezer holdon termesztett kukoriczánk szélhordta leveleit új találmányú papirpéppé őröljük? a tőkehiány? de hiszen annyira csak vagyunk, hogy a szükségelt néhány ezer forintot hitel utján is ki birjuk állitani, hanem ki nem birjuk állitani a munkást, s ha hozzá találna fogni valamely vállalkozó, idegen munkást tartana jól saját hazánkban, hol ezernyi munkáskéz tudatlansága miatt kereset nélkül fogadja az alamizsnakenyeret — ha aratni, nyomtatni nem mehet a termésnélküli hajdan gazdag vidékre. — Szóljunk-e a vasiparról, melynek hazánk egyik nagy része áldott tanyája? Itt se tőke- se közlekedési hiány, se vám, se semmiféle abból, mit mentegetésre felhoznak, nem gátol abban, hogy finomabb gyártmánynyal álljunk ki a síkra. Csupán az iparos osztály hiányos miveltsége felül is alól is oka annak, hogy az idegenek számára pusztitjuk erdeinket, csakhogy ők jussanak faszén mellett olvasztott s koholt jó minőségü nyers és rúdvashoz; járatlan utakon törjük borzasztó időkben marháinkat: Cseh- s Morvaországba, meg Ausztriába és külországba szállitva az anyagot, melynek készítményei ugyanez uton csak tömérdek költséggel, vámmal stb. terhelve, újra általunk fogyasztók által fizettetnek meg a miveltebb külföldi iparosnak.

De ne vesztegeljünk a nagyobb gyáriparnál, melyet meghonosítani nehezebb, s melynek fölvirágzását a tőkehiány, tagadni nem lehet, mégis nagyon akadályoztatja. Tekintsünk szét a kézmüves osztályon; müvességünk csak van, azt már ellenségünk sem tagadja; de nézzük készitményeit, tekintsünk be csak Pest város fényes boltjaiba, vajjon hány árúlja saját készitményü czikkeit s hány üz csak vámszaporitó kereskedést, a belföldi fogyasztóra adóul vetvén azon összeget, melynek egy részét a vevő megtakaríthatná, más részét az élelmesebb s ügyes kézmüves saját miveltsége s szerzett ügyessége ára fejében maga tehetne zsebre. — Ne részletezzük a példákat az egyes müvesek osztályozása által, mindenütt van hiány s a jobbak s miveltebbek még mind legritkábbak; pedig a külföld mivelési törekvései nagyrészt a munkás osztálynak szánvák, és munkás alatt ott nem igen értik a mesterembert.

Említettük egyébbiránt feljebb a társulati téren lehető müködésünket s erre újra vissza kell térnünk, mint az egyedülire, mely jelenleg munkakörül kinálkozik. Csakhogy e tér nagy, eszközei kifogyhatatlanok, a rajta kivívható eredmények megmérhetetlenek. Hadd lépjen életbe az immár engedélyezett, alapszabályaiban megerősitett országos iparegyesület s e tér meg lesz népesítve. De legyen is országos ez egyesület, ne legyen iparos hazánkban, ki hozzá nem járul. Ne várja egy se, hogy az érett gyümölcs rögtön ölébe hull, de ismerje kötelességének, hogy családjáról, unokáiról gondoskodjék és gondoskodik is róluk, midőn általánoa iparos életünk fejlesztésén müködik.

A mit az európai különféle iparos törekvésekből feljebb vázoltunk, a mi az ipar előmozditására többhelyt történik vagy legalább tervben van, mindaz belefér leendő iparegyletünk alapszabályai keretébe. Igaz, nem fogunk egyszerre muzeumokat állithatni az ország minden vidékein, nem fogunk ipartanodákat, továbbképzési mesteriskolákat szervezhetni széles ez országban, nem fogjuk behálózhatni az egész hazát derekasan vezetett s szervezett rajziskolákkal; de muzeum helyett állíthatunk megujuló ipartárlatokat, mintatárt rendezhetünk, tanmühelyt alapithatunk, s a tanintézeteknek szükséges és czélszerünek tapasztalt alakitásához hozzájárulhatunk, létrejöttöket sürgethetjük, s a meglevők okszerübb szervezését kieszközölhetjük. De ha nem is terjedhet e remélt üdvös müködés az egész országra, csak a központon tudjunk elérni minden okszerü igénynek megfelelő iparnöveldét, s az óhajtott miveltség terjedni fog sugáralakban szerte az országban s lesz azon lélekemelő öntudatunk, hogy saját korlátolt erőnkre inditottuk meg azt, mire a boldogabb külföld csak állami segélylyel juthatott.

VI.

A FEKETE TENGER TARTOMÁNYAINAK KERESKEDELMI FONTOSSÁGA MAGYAR SZEMPONTBÓL.

KÖZLI

Dr. **Konek Sándor.**

A geografiai momentumok némely országban époly iránytadó befolyással vannak a nemzet összes gazdászati életére, mint némely embernél a természeti hajlamok és képességek annak individualis életirányára, amazok meg emezek is mint természeti tényezők érezhető kihatással vannak egész államok ugy mint külön egyéniségek sorsára.

A jótékony természet kegyes adományai közől azonban egy sem bír határozottabb, a nemzetnek összes culturtörekvéseit inkább szabályzó befolyással, mint a folyamrendszer, jelesen annak üterét képző főfolyam. Ez hazánkra nézve a Duna.

Valamint az emberi hajlamok, physikai és szellemi képességek szunyadozva vagy visszásan kifejtve nem engedik meg a földi rendeltetésnek az emberiség magasztos czéljához mért elérését, ugy a még oly pazar kézzel osztogatott vizerek vagy épen nem vagy csak czélirányosan nem használva, nem engedik meg a természet kegyeivel élni nem tudó nemzetet a hatalom és jólét azon fokára jutni, melyet a gondviselés számára fentartott ugyan, de csak éber, ernyedetlen törekvés, nehéz fáradalmak, minden erőfeszítéssel szükségképen járó folytonos küzdelmek magas árán.

A folyam, mely valamely állam testét oly hatalmas mérvben hatja át, mint a Duna hazánkat, természeti menetében félreismerhetlenül jelzi meg az utat, melyet amaz állam gazdászati s forgalmi életének okvetetlenül be kell futnia, ha nem akar természetellenes féjlődési kisérletekben, sikernélküli erőködésben elgyöngülni; ha nem akar sajnos erőpazarlással folytatott egyenetlen küzdés alatt végelsatnyulásnak elé menni.

Annál késztetőbb pedig a parancs az ilymódon kitüzött irány követésére, minél kecsektetőbb az eredmény, mely ez uton kivivható. Nincs euopai folyam, melynek torkolatja egy örvendetes kilátásu és nagyszerü jövővel igérkező forgalmi vidékre oly közvetlenül, oly szembetünőleg utalna, mint a Dunáé, a culturéletnek a nyugatról keletre ezen meghivott természetszerü átültetője.

Ott, keleten nyilnak meg a fekete tenger ázsiai partjain a Pontus hajdani fénykorának alig halavány emlékeivel biró török tartományok, melyek ha termelő és fogyasztó erői egyaránt megfogyott lakóikkal nem kinálkoznak is közvetlenül előnyös vásárhelyül, mint a mögöttük elterülő gazdag perzsa, arab és kis-ázsiai tartományok felé vezető előcsarnok, mindenesetre nagyon is kedves forgalmi piaczul ajánlkoznak. A Dschennik kevésbé ismeretes mai név alatt Pontus vidéke ama békességes harcztér, melyen a nyugati culturállamok gazdászati érdekei szép lelkesedéssel és dicséretes bátorsággal megmérköznek az annyi természeti előnyök által kedvezőbb helyzetbe jutatott oroszbirodalom féltékeny igyekvéseivel. Ezen téren az ausztriai és azokkal a magyar forgalmi érdekek is a nagyszerü szerep helyett, melyet józan kereskedelmi politika számukra kétségkivül biztosított volna, jelenleg csak felette szerény szerepet játszanak, pedig e téren kell gazdászati életünk gyorsabb fejlődésének egyik tényezőjét keresnünk, e téren kell a magyar nemzetnek is a többi ott meghonosodott kereskedő népek közt biztos állomást elfoglalnia, hogy terményeinek keletet szerezzen.

Ily foglalás azonban korántsem merő ábrándok, vagy puszta képzelődés utján, hanem egyedül a concret viszonyok kellő méltánylása folytán remélhető. Mindenek előtte szük-

séges a pontusi tartományok sajátszerü szükségleteit, az e vidéken mutatkozó forgalmi és közlekedési állapotokat, az ottani kereskedelmi üzletnek sajátlagos igényeit alaposan tanulmányozni, csak úgy levén lehetséges a siker némi reményével czélt érni.

Dr. Dorn Sándor, ki 1863-ban a konstantinápolyi kiállításon Ausztria részéről mint tudósító tevékeny részt vett, ez alkalommal a kereskedés érdekében a Pontus vidékét bejárta, a szükséges adatokat személyes tudakolódás utján összegyüjtötte, ott szerzett tapasztalatainak eredményeit több rendü consularis tudosításokkal kiegészítve az „Oestert. Revue“ legközelebbi (1868-ik szeptember hóra szólló) füzetében teszi közzé.

A szerző ezen értekezésében legelőbb a Pontus-vidéket föld- és néprajzi tekintetben ismerteti meg, majd az egyes főhelyek fogyasztási képessége, forgalmi, és közlekedési eszközeiről többféle adatokat közöl, végre a forgalmi pontok kereskedelmi üzletét terjedelmesebben ecseteli, mindenütt Ausztriának eddigi részesülését vevén vizsgálóra s annak emelésére szolgáló intézményeket hozván javaslatba.

E szakavatott czikkben több oly figyelmeztetés foglaltatván, mely nekünk is kedves újmutatásul szolgálhat, azt főpontjaiban és csak annyiban fogom megismertetni, a mennyiben ránk nézve is tanulságos.

Két tengerparti hely kiváló figyelmet igényel, az egyik Szamszun, melyből jobbára a kisázsiai forgalom indul ki egyfelől Szivason át Koniahig, másfelől Diarbekir és Moszulon át egész Baghdaddig; a másik Trapezunt, melyből kiágadzik a mindenesetre fontosabb perzsiai forgalom egyrészt török birtokon át Erszerum és Bajeszideu keresztül Täbris, illetőleg Teheran felé, másrészt orosz területen Ponti kikötőből Tiflisz és Erivanon át szintén Täbris és onnan a végállomás, Teheran felé.

Francziaországnak figyelme csak a krimiai hadjárat alkalmával fordult az anatoliai kereskedés felé, de azóta oly rendkivüli erélyt fejtett ki, hogy kereskedelmi suprematiára irányzott törekvései nem maradtak siker nélkül, mig 1856-ban franczia lobogó alatt egyedül egy hajó fordult meg Szam-

szun kikötőjében, 1863-ban a franczia hajók száma, valamint az azok segélyével eszközlött be- és kivitel tetemesen meghaladta a többi vele versenyző nemzetekét, jelesen Ausztriáét, melynek a közforgalombani részesülése époly arányban csökkent, mint a franczia befolyás emelkedett, mig egyrészt 1856-ban még 72 ausztriai gözös fordult meg a szóban forgó kikötőben, 1863-ban már csak 26 gőzös az osztrák lobogó alatt fordult elő, és hasonló arányban a be és kivitt árúk mennyiségére is kétségtelenül észlelhető, hogy mennyire sikerült a franczia „messageries imperiales"-társulatnak a tőle annyival távolabb fekvő vidéken a jóval közelebb eső ausztriai, orosz, török gőzhajózást felülszárnyalni; egyedül a készpénz küldeményekre nézve a Lloyd gőzöseibe helyeztetni szokott nagyobb bizalomnál fogva nem tapasztalható ezen felülkerekedés, mint ez a következő, az a 1863-ki évre vonatkozó kimutatásból világosan tünik ki; esett t. i.

	a bevitelben		a kivitelben	
	gőzös	árú-érték pénzküld.	árú-érték	pénzküld.
franczia lobogóra	55.	1.900,000 ft. 271.800 ft.	1.861,700	205.000
török „	43.	1.702,400 „ 207,200 „	978,950	470,600
orosz „	36.	1.335,400 „ 167.300 „	921,600	93,900
ausztriai „	16.	1.828,500 „ 324.300 „	736.700	223,400

Mily tekintélyes és folytonos fejlődésnek induló Szamszun-nak évi forgalma, következő összeállitásból tünik ki; a be és kivitt árúkat a készpénzszállitmányokkal egybefoglalva találjuk, hogy

	a bevitel ft érték	a kivitel ft érték	az összforgalom ft érték
1859.	3.083,235	4.125,063	7.208,298.
1860.	3.970,649	6.585,059	10.555,708.
1861.	4.506,135	5.334,852	9.840,987.
1862.	5.874,688	6.558,811	12.433,499.
1863.	8 209,412	7.373,383	15.582,795.

A kiviteli czikkek közt különösen szerepelnek a dohány, melyből egy-egy évben 60—65000 mázsára jobbadán Oroszországba vitetik, továbbá buza és tengeri évenként 150—200.000. b. mérő; pamut, mely csak ujabban nagyobb lendületet vön, kivált pedig selyem, melyből, ha mindjárt az utóbbi időben a hernyókórság folytán tetemesen kevesebb kerül ki, mint ez előtt, hol évenként 160—170000 oka gubó szállit-

tatott ki felé, még jelenleg is 1.200,000 frt értékben vitetik ki és pedig csaknem kizárólag Francziaországba ; azonkivül még gyapju és bőrök jelenkeznek a kiviteli lajstromokon, mig másrészt a bevitelben czukor, szeszes italokon és vajon kivül csak iparczikkek fordulnak elő, névszerint vas és aczél gyártmányok, gyapot- és gyapjukelmék, papir, üveg és apró árúk név alatti készítmények; csak az utóbb nevezett czikkeknél részesül Ausztria jelentékenyebb mérvben.

Szamszunnál jóval nagyobb fontossággal bir a perzsiai forgalom kulcsául tekinthető Trapezunt, melynek népessége 1831 óta 16—17000-től 43—44000-re emelkedvén, azzal a forgalom is oly fejlődést vőn, hogy a 4500 kötegből, mennyire az 1831-ik évi bevitel rugott, 1860 körül már 62000 köteg lőn, és az akkoron kivitelre került 2800 köteg helyébe több mint 3000 köteg jutott, olyformán, hogy a mai bevitel többre már mint 30 millió forintra a kivitel szintén 12 és több millióra rúg.

Itt még inkább mutatkozik egyfelől Francziaországnak évről évre növekedő befolyása, másfelől az ausztriai részesülésnek hason megforditott arányban csökkenése; továbbá a pályatörő franczia nép részéről e forgalomban különösen az egyik másik tárgynál oly eljárásra akadunk, mely nekünk leginkább szolgálhatna mintául az uttörés nehéz, de hálás mesterségében. Hogy csakugyan az orosz még gyorsabb arányban emelkedő befolyás mellett a franczia is növekedésben, az ausztriai ellenben a török befolyással együtt hanyatlásban van, már a gőzösök számából is kitünik, melyek a nevezett lobogók alatt Trapezuntban kikötnek, mire nézve csak ezt jegyezzük meg, hogy az angol és olasz gőzösök csak szállítmánnyal, az osztrák Lloyd gőzösei gyakran a nélkül is keresik fel a nevezett kikötőt; és hogy itt is nagyobb bizalom létezvén a Lloyd társulat jármüvei iránt, a pénzszállítmányok nagyobbrészt azok segélyével eszközöltetnek. A kikötött gőzősök száma volt

	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.
ausztriai lobogó alatt	51	52	45	33	26
orosz „ „	26	32	23	46	70
franczia „ „	50	52	48	50	53
török „ „	40	47	41	29	32
angol „ „	7	2	4	16	4
olasz „ „	—	—	—	—	16
együtt	174	185	161	174	201

A fő kiviteli tárgyak: a selyem és perzsiai dohány (tömbeki); az előbbiből évenkint 4—6 millió forint értékben, jobbára megint Francziaország és csak csekély részben Angol- meg Németország felé, az utóbbiból 1—1.200,000 frtnyi értékkel; azonfelül még gyapju, bőrök, nagy kendők és a műfának többféle nemei, melyek nagyobbrészt szintén Francziaország felé veszik utjokat, és mily tekintélyes a kivitel, főleg oda értve a pénzszállítmányokat is, következő egybeállításból tünik ki:

volt 1859-ben az összes kivitel 18.082,000 forint
1860-ban „ „ „ 19.489,000 „
1861-ben „ „ „ 20.968,000 „
1862-ben „ „ „ 23.400,000 „

A bevitelben kiválólag a pamutárúk szerepelnek, miután az egész perzsa lakóság, mint keleten egyáltalán, csak pamutkészítményekkel él, az egész bevitelnek kétharmad, ha nem épen $^3/_4$-ed részét ennélfogva a gyapotszövetek képezik, évenkint 77—80,000 köteg, és ebben Albion iparos népe már annyira meghódította a piaczot, hogy itt, valamint a Levantében egyáltalában, csaknem kizárólag a brit gyártmány uralg; egyedül a ritka szorgalmu, mindenben előre törekvő svájczi nép itt is sikerrel folytatja az annyira egyenlőtlen versenyt a hódító angollal, úgy hogy az egész bevitt pamutárú készletből 75% Angolhonra, 20% Helvetiára, és 5% a szintén méhszorgalmú Szászkirályságra számítható. Tehát egy continentalis ország képes versenybe bocsátkozni egy annyi eszközök felett rendelkező hatalmas szigetországgal, mennyi tanulság fekszik ebben!

De más czikkre nézve megint Francziaország mutatja, hogy mennyit nem tehet a szilárd akarat, kitartás és eszélyes felhasználása a kinálkozó kedvező viszonyoknak. A czukorszükséglet előbb az angolok által fedeztetett, honnan évenkint

mintegy 5000 láda czukor ment Trapezunt kikötőjébe; innen tíz év előtt a Messageries impériales egyik lelkes, buzgó ügynöke a délfranczia országi czukorgyárosokat e körülményre figyelmeztetvén, 1858-ban az első szállítmány indíttatott oda (2000 mázsa), de világos veszteség mellett; az említett fáradhatlan ügynöknek azonban sikerült a gyárosok ezen kisérlet után beállott idegenkedését szerencsésen legyőzni, és további áldozatokra serkenteni : az előbbi küldők ennélfogva megújították az első kisérletet, kezdték az angol mintákat tanulmányozni és utánozni, a forgalmat minden telhető módon istápolni, és 1863-ig sikerült az angol czukor-importeuröket végképen háttérbe szorítani, úgy hogy az angolországbóli czukorbehozatal voltaképen megszünt, ellenben a franczia czukorból az 1863-ki év első felében már több mint 2 millió kilogramme vagy 40,000 mázsa szállíttatott be, sőt ugyanazon évnek egész behozatala nyilván 60 s több ezer mázsára rughatott. Világos tanusága annak, hogy minden új üzleti ágnál legelőbb a mindenkor kinálkozó nehézségeket, idegenkedést férfias kitartással le kell győzni, mire rövid idő alatt az előbbi veszteséget dusan helyre pótló lendület bőven julalmazza meg a kezdetben hozott áldozatokat.

Egy másik beviteli czikkre nézve mi a franczíák fenebbi példáján okulhatnánk, s ez a bor. — E vidéken, valamint a háta mögötti gazdag keleten leginkább a könnyü veres borok kerestetnek, melyekkel jelenleg egyedül Francziaország kedveskedik, pedig illetékes férfiak és D o r n állitása szerint, bordeauxi czég alatt oly silány termelények, hogy e téren a franczia borkereskedők még jóval könnyebben lennének leszoríthatók, mint ez a franczia czukoriparosoknak az angol kereskedők irányában oly rövid idő alatt sikerült, holott e termelényre nézve minden áldozat nélkül megtehető az első kisérlet. Igaz ugyan, hogy még a franczia termelők is jelenben csak szerény adagokkal kénytelenek beérni, miután a hely és vidékbeli fogyasztás még igen zsenge, a messze utra való szállítás pedig a mostani közlekedési nehézségek mellett felette költséges, de ez utóbbi tekintetben legujabban oly erély fejtetik ki, angol és franczia buzdítások oly lendületet kölcsönöznek a közlekedés könnyebbítésére irányzott törek-

véseknek, hogy hamarább, mint sem gondolhatni, az egész forgalmi élete e vidéknek teljes átalakulást fog venni, akkor pedig a borok is eddig nem sejtett keletre fognak számolhatni. Ezen bizton várható átalakulás leginkább azon nemzet javára lesz, melynek sikerülend ügyes előörsei által időközben tetemes foglalásokat venni.

Nincs kétség benne, hogy a sikeres térfoglalásnak egyik fő feltétele a kereskedelmi érdekek kellő képviseltetésnek, mire elsővonalon a kormány a consularis ügynek megfelelőbb szervezése által hivatva volna ugyan, mindazon által a magán tevékenységnek is igen szép mező nyilik, jelesen szakvatott, szemes, ügyszerető és buzgó ügynökök kirendelése utján; e tekintetben különösen a magyar közép-dunai gőzhajózási társulatnak kedves alkalom kinálkozik oly hódítmányokra, melyek sikeres közreműködés folytán valamint hazai őstermelésünk közjavára, ugy magának a társulatnak saját önhasznára szolgálhatnának.

Vannak különben más egyéb beviteli czikkek, melyekre hazánk iparosai megkisérthetnék a versenyt és pedig a valószinü siker reményével, mint névszerint a vas- és üveg árúk, a rézgyártmányok, jelesen a gyufaárúk, jóllehet, hogy Ausztria még e czikkekre is bizván régi suprematiájában nemcsak angol és franczia, hanem még belga és svédországi iparosok által is a nyeregből lassankint kiemeltetik, pedig ezen és még egyéb beviteli árukat egybefoglalva a trapezunti behozatal csupán kereskedelmi portékákban:

1859-ben	35.900,000	forintra	rugott
1860-ban	37.000,000	„	„
1861-ben	22.000,000	„	„
1863-ben	23.000,000	„	„

ugy, hogy e kikötőnek egy évi öszforgalma 46—56 millió forintra becsülhető.

Azon kiváló fontosságnál fogva, melylyel a perzsiai kereskedés bir, a török és orosz hatalom egymással vetélykednek az egyik a transitó forgalomnak saját birtokán át megtartására, a másik a maga területeire való átterelésére, az egyik és másik részen nevezetes közbeeső forgalmi állomások vannak, mint az évi 5 millió forintra menő helybeli forgalommal és

tetemes átszállítási üzlettel dicsekvő Erszerum és Bajeszid török földön, valamint az orosz kormány által minden áron pártolt, már is évi 7. mill. forintra menő forgalommal biró Poti és Tiflis, Erivan és Nachitschevan muszka földön.

Mig az orosz gőzhajózási és a „Nadesda" czímü keresk. és biztosító társulat minden fontosabb forgalmi helyen ügynökségeket tart, az orosz kabinet pedig mindent elkövet az europa-perzsiai kereskedés maga birtokán át való élesztésére, Ausztria részéről még consulokról sincsen gondoskodva, ennél kevesebb történt ausztriai érdekben tevékeny kereskedelmi czégek ottani meghonosítására.

A legnagyobb akadály azonban, hogy ama főtér, mely a pontusi tartományok forgalmi kiaknázására egyedüli csatornánk, a Duna még oly csekély figyelemben részesül. Bontoux szerint, ki a Dunát különös tanulmány tárgyául vette (Oest. Revue 1866. Aug. füz.) az utólsó 16 éven át t. i. 1849—1864-ig a Dunafolyamra és minden mellékvizeire az egész birodalom területén uj épitkezések fejében nem több mint 14.302000 ft, vagy átlag évenkint mintegy 894,000 ft. fordittatott, mihez ha még az átmérőleg évenkint 588000 frtnyi fentartási költség számíttatik 1.482000 forint az egész öszlet, mely az oly terjedt dunai folyamvidékre forditatik egy-egy évben!

De mily gyönge is a Dunán és mellékviz ein a belárúforgalom és még mily jóval csekélyebb Ausztriának részesülése a szulinai torkolatján át folyó hajózásban! Bontoux az összes belárúforgalmat, de mindent bőven számítva, 2.200.000 tonnára vagyis 44 mill. mázsára véli tehetni, miben aligha nem előbb a valóságon túl ment, mint hogy a mögött maradt, pedig mi ezen mennyiség, midőn példaképen az Elba folyamnak csak egy pár mértföldre terjedő ausztriai szász határán évi 10 és több millió mázsányi árú mozgalom mutatkozik? Még sajnosabb, mert folytonos csökkenést tanusitó, a szulinai hajómozgalomban való részünk, pedig az a szulinai hajózat a Duna tengerhajózási miségének tulajdonképi fokmérője. A dunai torkolatokon át a fekete tengerbe :

	hajó egyáltalán	tonna-szám	közölök gőzös
1861-ben	3,084	450,770	239.
1862-ben	3,015	450,114	208.
1863-ban	3,099	519,332	254.
1864-ben	3,448	585,894	189.
1865-ben	2,676	442,229	197.

Az utólsó 1865-ik évi hajózásban az egyes lobogók, tekintve külön külön a vitorla- és gőzhajózást, következő hajószámmal és tonna térfogattal találtatnak képviselve :

	vitorlahajózásban		gőzhajózásb.		együttesen	
	hajó	tonna	hajó	tonna	hajó	tonna
görög lobogó alatt . .	1,067	145,096	4	292	1,071	145,388
olasz „ „ . .	254	65,415	—	—	254	65,415
angol „ „ . .	180	52,316	33	11,839	213	64,155
ausztriai lobogó alatt	128	32,354	82	23,007	210	55,361
török „ „	470	40,626	3	650	473	41,27[illegible]
orosz „ „	110	11,882	35	4,053	145	15,935
franczia „ „	6	1,425	40	12,823	46	14,248
jóniai „ „	111	12,902	—	—	111	12,902
norvégiai „ „	23	6,424	—	—	23	6,425
dunafejedelemségi lob. al.	47	5,508	—	—	47	5,508
porosz lobogó alatt . .	16	4,637	—	—	16	4,637
meklenburgi lobogó alatt	15	3,680	—	—	15	3,680
szamoszi „ „	25	3,206	—	—	25	3,206
hannoverai „ „	8	1,162	—	—	8	1,162
hollandiai „ „	5	715	—	—	5	716
oldenburgi „ „	4	627	—	—	4	627
svéd „ „	3	623	—	—	2	623
szerb „ „	5	363	—	—	5	363
portugalli „ „	1	230	—	—	1	230
hanzavárosi „ „	1	215	—	—	1	215
amerikai „ „	1	159	—	—	1	159
összesen	2,479	389,565	197	52,664	2,676	442,229

Hogy mennyire száll alá évről évre az arányosztalék, mely az ausztriai lobogónak e forgalomból jut, nem csak a legközelebb megelőzött évvel való egybevetésből tünik ki, hol még 236 ausztriai hajó 65,220 tonnával ment át a dunai torkolatokon, hanem ez még inkább szembe szökik, ha egész 1847-ig visszamegyünk és a korábbi évtizedekben volt arány viszonyt a mostanival egybevetjük, igy ezen torkolati hajómozgalomból esett és pedig

	a vitorla-hajózásban		a gőz-hajózásban		Egyáltalán	
	a hajó-számb.	ton-nákb.	hajó-számb.	ton-nákb.	hajó-számb.	ton-nákb.
1847—56. átlag évenkint	7.8%	9.6%	95.5%	96.1%	9.5%	12.2%
1857—60 „ „	5.6%	8.9%	69.6%	82.0%	9.5%	18.2%
1865-ben pedig	5.0%	11.2%	41.6%	43.7%	7.9%	12.5%

Az utolsó évben tehát különösen feltünő a részülésnek hanyatlása a gőzhajózásnál, mig ezelőtt a szulinai torkolatot évenkint áthaladott gőzösökből 95.5% az ausztriai lobogóra esett, azaz 100 azon torkolaton át a fekete tengerre szállt gőzhajó közt több mint 95 ausztriai lobogó alatt ment, a legutolsó évben csak 41—42 száz közől az ausztriai lobogó alatt fordult elő, vagyis világosabban szólva az ausztriai hajók annyival tö bb idegen lobogójú gőzösök által hagyták magokat kiszorittatni és ha ezen a téren tulszárnyaltatnak nem csak az annyival távolabb Angolhon által, itt legalább némi igazolás van Britországnak ellenállhatatlan tengeri hatalmában, nemcsak Olaszország által, hiszen ez is már rég óta elismert maritim superioritással bir, de még a kis Görögország által is, mely e tekintetben első helyen sorakozik, akkor hogy kivánhatjuk, hogy az oczeani forgalomban egyáltalán Ausztria és vele hazánk eddigi passivitásából kiemelkedjék.

Könnyü bizony Bontoux-nak fenemlített czikkében lelkesen felszóllalni, hogy a magyar minden erőit fordítsa a társadalmi szabadság kifejtésére és az anyagi érdekek kielégitésére, mivel igy saját jólléte és vagyonosságának példájával annál biztosabban sikerülend a határos nemzetségeket, a szerbeket, horvátokat és románokat egyesülésre késztetni, hiszen ő maga is elismeri, hogy az anyagi érdekekről való gondoskodás, az anyagi jóllét kifejtése csak is ugy elérhető, ha hazánknak egyszer sikerülend mint szabad Magyarország a szabad Ausztriában helyt foglalni, hiszen ez a sarkpont, mely körül minda specificus Magyarország, mindaz Ausztriai birodalomnak összes gazdászati élete forog, csak rendezve legyenek a közjegi viszonyok, nem ugyan nyomban, nem is oly gyorsan, mint sokan képzelik, de még is biztosan az anyagi culturhaladások terén is lehet foglalásokat tennünk. — Előbb azonban sok sajgósabb seb lesz heggesztendő, sok mu-

lasztás, sokféle hátramadás helyre lesz hozandó, és minthogy a többi eléhaladt nemzetek a mi kedvünkért nem fognak megállapodni és bennünket bevárni, hanem haladási menetükben feltartóztatlanul ők is előretörnek, a hézag annál nehezebb lesz kitöltendő, a köztünk támadó örvény annál nehezebben lesz átugorható, minél több időbe kerül a legelőször is tisztába hozandó közjogi kérdéseknek sikeres megoldása.

Igaz, hogy a hátramaradása öntudatával biró nemzet, ha egyszer előtte ki van egyengetve a haladási pálya, épen ezen szegénységi önérzetéből meritheti a szükséges erőt megkettőztetett futásra, és azért szükéges önmagunkat és elhagyatottságunkat ismernünk, minél jobban ismerjük valóságos állapotunkat anyagi, szellemi tekintetben, annál több ösztönünk lesz oda jutnunk, hol mások állanak, főleg ha, mint fentebb a franciák részéről láttuk, egyszersmind azon rövidült uttal is megismerkedünk, melyen elmaradt más nemzetnek is rövid idő alatt sikerült a messze czélt elérni.

A Statisztikai Közlemények I—VI. s a Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények I. és II. kötetei-nek tárgyjegyzéke.

Abaújmegye községei II. 316. l.

Adalékok a népesedési mozgalomhoz I. 286. l. II. 99. l.

Adalék hazánk erdészeti viszonyainak ismertetéséhez I. 115. l.

Adalék az osztrák bányászat ismertetéséhez II. 136. l.

Adalék a békés-bánáti h. h. egyházmegye ismertetéséhez IV. 226. l.

Adalék a vasutakról V. 309. l.

Adatok Svajczországról V. 312. l.

Adatok az 1863-diki inségről VI. 284. l.

Adatok az éjszakamerikai Egyesült államok viszonyairól VI. 314. l., St. Nemzg. I. 148. l.

Adóhátralékok 1864-ben St. és Nemzg. I. 145. l.

Állam költségvetés 1863-diki közigazgatási évre IV. 124. l.

Alsó-ausztriai escompte társulat 1865-diki jelentéséből St. Nemzg. II. 135. l.

Anglia népesedési mozgalma II. 131. és 226. l.

Angliába 1843—1861-ig bevitt gyapjú mennyisége II. 311. l.

Angol-osztrák bank 1864-ben St. Nemzg. I. 144. l.

Ausztria államadóssága 1860 végén II. 123. l.

Ausztria és Németország vaspályái II. 148. l.

Ausztria pénzügyei II. 291. l.

Ausztria gabnakereskedése II. 313. l.

Ausztria kereskedelme II. 313. l.

Ausztria répaczukorgyártása IV. 318. l. és St. Nemzg. I. 333. l..

Ausztria külkereskedése VI. 279. l.

Ausztria áruforgalma 1860-ban I. 157. l. és 1864-ben St. Nemzg I. 153. l.

Ausztria telegrafvonalai St. Nemzg. I. 159. l.

Ausztria államadósságának kamatai 1865-ben Stat. Nemzetg. I. 160. l.

Ausztria vasutai St. Nemzg. I. 330. l.

Ausztria és a német vámegylet népének fogyasztási képessége St. Nemzg. I. 331. l.

Az állami adósságok növekedése 1865-ben St. Nemzg. II. 160. l.
Az általános osztrák földhitelintézet VI. 283. l. Stat. Nemzetg. l. 139. l.
Az ausztriai birodalomban I. 312. l.
Az ausztriai nemzeti bank állása 1864-ben deczember 31-kén St. Nemzg. I. 138. l. és 141. l.

Bácsmegye népességi viszonyai II. 264. l.
Bankügy elmélete St. Nemzg. II. 232. l.
Belgiom vaspályái II. 147. l.
Belgiom kőszene II. 153. l.
Berlini statistikai seminarium VI. 161. l.
Berlini bank 1863-diki üzlete VI. 301. l.
Bécsi leszámítoló bank 1864-ben St. Nemzg. I. 139. l.
Bécsi hitelinténet mérlege 1864-ben St. Nemzg. I. 140. l.
Bécsi nemzeti bank VI. 1865-diki zárszámlája St. Nemzg. II. 136. l.
Bécsi nemzeti bank vagyonállása 1864. VI. 280. l., — 1865 végével Stat. Nemzetg. II. 138. l.
Bécsi nemzeti bank jelzálogi üzlete 1865-ben Stat. Nemzetg. II. 139. l.
Biztosítási adatok II. 157. l.
Biztosítási ügy Magyarországban III. 249. l.
Birtokrendezés előhaladása V. 137. l.
Biztosítási intézetek I. 297. l.
Biztosítás ügye Németországban I. 139. l.
Borkereskedésünk III. 230. l.
Budai királyi műegyetem II. 284. l.
Budapesti lánczhidtársaság II. 229. l. VI. 279. l.
Budai alagút II. 300. l. VI. 279. l.
Bünvádi statistikának múltja és jövője hazánkban I. 264. l.

Cs. kir. szabadalmazott első dunagőzhajózási társaság IV. 59. l.
Cs. kir. ausztriai hadsereg létszáma 1865-re VI. 296. l.
Cseh jelzálogi bank 1865-diki kimutatása St. Nemzg. II 141. l.

Dán birodalom kiterjedése és népessége VI. 301. l.
Déli vasuttársaság bevételei VI. 278. l.
Dohány egyedáruság 1861-diki jövedelme II. 289. l.
Dohánytermesztés Bajorországban I. 316. l.
Dohánytermesztés a német vámegylet területén St. Nemzetg. I. 334. l.
Duna gőzhajózási társulat IV. 59. l.; 1861. üzlete I. 158. 303., III. 281. l.
Duna gőzhajózási társulat bevételei VI. 278. l.
Dunából a Fekete tengerbe szállt hajók St. Nemzg. I. 333. l.

Egri róm. kath. érseki megye népessége 1861-ben IV. 88. l.

Egyházmegyék népességi statistikája 1861-ben II. 115. l. III. 50. l.

Egyházmegyei közlemények II. 151. l.

Egyházi állam St. Nemzg. I. 157. l.

Egyesült éjszakamerikai államok adósságai VI. 300. l.

Éjszakamerikai Egyesült államok 1860-diki népszámlálása III. 300. l.

Éjszakamerikai Egyesült államok könyvkereskedése III. 310. l.

Éjszakamerikai Egyesült államok vasútai St. Nemzg. I. 159. l.

Elemi tanügy a csanádi r. kath. egyházmegye területén 186½-ben St. Nemzg. I. 72. l.

Elemi tanügy a szepesi r. kath. egyházmegye területén 186½-ben St. Nemzg. I. 96. l.

Elemi tanügy a kalocsai érseki megye területén 186½-ben IV. 212. l.

Elemi tanügy az esztergomi érseki megye területén IV. 275. l.

Elemi tanügy állása a székesfejérvári püspöki megyében 186½-ben V. 123. l.

Elemi tanügy a rozsnyói r. kath. egyházm. területén 186½ V. 222. l.

Elemi tanügy állása az egri érseki megyében 186½ V. 101. l.

Elemi tanügy állása a beszterczebányai püspökségi megye területén 186½ V. 123. l.

Elemi tanügy a nagyváradi latin szertartású egyházmegye gondviselése alatt 186½ V. 235. l.

Elemi tanügy a pécsi r. kath. egzházmegyében 186½ VI. 89. l.

Elemi tanügy a győri r. kath. egyházmegyében 186½ VI. 107. l.

Elemi tanügy a szombathelyi r. kath. egyházmegyében 186½ VI. 175. l.

Elemi tanügy a szatmári r. kath. egyházmegyében 186½ St. Nemzg. I. 172. l.

Elemi tanügy a váczi r. kath. egyházmegye területén 186½ St. Nemzg. I. 186. l.

Elemi tanügy a veszprémi egyházmegye területén St. Nemzg. II. 44. l.

Elemi tanügy a kassai r. kath. egyházmegye területén 186½ VI. 192. l.

Elemi tanügy a nyitrai r. k. egyházmegyében 186½. V. 249. l.

Első magyar általános biztosító társaság által 1862 és 1863-ban fizetett károsszegek összeállítása VI. 85. l.

Erdély közigazgatási költségei II. 284. l.

Erdély nagyfejedelemségbeli magyar és székely székekbeli tisztviselők száma és fizetése II. 291. l.

Erdélyből St. Nemzg. I. 157. l.

Erzsébet nyugati vaspályán 1864. VI. 279. l.

Értékpapirok szaporodása VI. 293. l.
Európai államok budgetjei III. 260. l.
Európai államok udvartartási költségei III. 157. l.

Főbb élelmi és tüzelő szerek ára 1862-ben márczius elején III. 159. l.
Földbirtok statistikája Magyarországban, tekintettel Csehország ebbeli törekvéseire St. Nemzg. II. 3. l.
Francziaország buza termése St. Nemzg. I. 157. l.
Francziaország kereskedelmi forgalma St. Nemzg. I. 331. l.
Francziaország pénzügyi és adóztatási statistikája II. 206. l.
Francziaország vaspályái II. 140. l. IV. 314. l.
Francziaország dohányfogyasztása II. 299. l.
Francziaország államadóssága II. 304. l.
Francziaország kőszéntelepei II. 115. l. VI. 299. l.
Francziaország népszámlálása 1861-ben III. 291. l.
Francziaország bünvádi statistikája III. 294. l.
Franczia bank és fiókintézetei üzlete 1861-ben III. 302. l.
Francziaországban a legujabb fölvetések szerint 1806—1859-ig az élet közepes tartama VI. 299. l.
Francziaország hitelintézetei jelenleg VI. 299. l.
Függelék a pesti egyetemi nyomda alapját tárgyazó értekezéshez III. 143. l.

Gázvilágitásra vonatkozó adatok I. 158. l.
Gabnaárak II. 58. l.
Gabnabevitel Triesztbe II. 313. l.
Gabnabevitel Francziaországba II. 313. l.
Gabnaszállítási díjak III. 286. l.
Gabna- és lisztbevitel Nagybritanniába VI. 302. l.
Gépüzlet nemzetgazdaságunk ujabb fejlődési szakában VI. 250. l.
Gymnasiumaink állása $185^{8}/_{4}$—$185^{8}/_{9}$-ig I. 22. l.
Győrmegye és Sz. György sz. kir. városok közlései a cs. k. hadseregben szolgáló egyének számáról II. 152. l.
Győri püspöki megyéből I. 310. l.

Hajózási forgalom az osztrák kikötőkben s a hajók teherképessége 1859-ben II. 297. l.
Hazánk fürdészeti statistikájához St. Nemzg. II. 150. l.
Hazánk területén létesült vasutak ismertetése IV. 108. l.
Hitelintézetek VI. 280. l.

Illavai központi állami börtönben lévő fegyenczek II. 316. l.
Irország népessége 1861-ben II. 306. l.

Katonai határőrvidék, Horvát- és Slavonorsz. viszonya III. 281. l.
Kegyes tanítórend statistikája III. 31. l.
Kimutatás a kármentesített úrbéri telkek és zsellérek számáról III. 146. l.
Kimutatása némely élelmi szernek és tüzelő anyagoknak, melyek Budapesten elfogyasztattak, részben onnan kivitettek St. Nemzetg. II. 150. l.
Kimutatása a földtehermentesítési pénzalapoknak stb. III 151. l.
Kimutatás a Sopronmegyében létező zsidó népiskolák állásáról 186$^{2}/_{8}$-ban VI. 306. l.
Kivándorlási statistika St. Nemzg. II. 160. l.
Kőolaj fogyasztás St. Nemzg. I. 159. l.
Korona és kamara jószágok V. 266. l.
Közlemények a hazai bányászat köréből I. 56. l.
Közlemények az egybázmegyék köréből I. 64. l.
Különböző államok jövedelmei, kiadássi és adósságai St. Nemzg. I. 152. l.
Különféle bel- és külföldi közlések VI. 284. l.

Légköri, betegeskedési, halálozási viszonyok Pesten 1859-ben II. 31. l.

Magyarországi takarékpénztárak I. 89. l., II. 83. l., IV. 24. l. V. 211. l.
Magyarország méztermelése St. Nemzg. I. 158. l.
Magyarország földhitelintézete VI. 281. l. St. Nemzg. I. 332. l,
Magyar kir. kuriának statistikai működése St. Nemzg. I. 298. l.
Magyar birodalom földterületi és adóviszonyai I. 159. l.
Magyar és Erdély bányászatáról 1847-beu I. 307. l.
Magyarország kiviteli dohánytermelése St. Nemzg. I. 154. l.
Magyarország ösztöndíj-alapítványai 186$^{1}/_{5}$ St. Nemzg. II. 153. l.
Magyarország állami és országos útjai (térképpel) St. Nemzg. I. 204. l. s II. 161. l.
Magyar megyék kiterjedése, népessége, adózása II. 286. l.
Magyarország közigazgatási költsége II. 289. l.
Magyar nemzeti muzeum vagyonállása II. 300. l.
Magyar tudományos egyetem 186$^{1}/_{2}$-diki téli félévben II. 302. l V. 172. l.
Magyarország gabnaforgalma az 1861-diki évben III. 44. l.
Magyar birodalom népesedési mozgalma III. 65. l.
Magyar korona területének bányászata I. 155. l., III. 161. l. St. Nemzg. II. 84. l.
Magyar országos és földtehermentesítési pénzalapoknak 1862-diki szükségletei III. 155. l.
Magyar korona területén lévő állami erdőségek III. 287. l.

Magyarországi közpénztárak költségvetései III. 290. l.
Magyarország viszonyainak statistikai vázlata IV. 162. l., V. 3. l.
Magyarország különböző egyletei IV. 246. l.
Magyarország törvénykezési jelenlegi statistikája V. 199. l.
Magyarország malomipara V. 262. l.
Magyarországi görög ó-hitüek nemzeti állapotjairól VI. 289. l.

Nagybritannia vasútai II. 315. l.
„ népesedése III. 301. l.
„ költségvetése 1862-ben III. 302. l.
„ nemzeti vagyona I. 313. l.
Nagybritanniában és Irországban a jövedelmi adó I. 314. l.
Nagybritannia gyarmatai St. Nemzg. I. 55. l.
„ gabna termesztése IV. 314. l.
„ és Francziaország külkereskedése VI. 302. l.
„ kivitele VI. 304. l.
„ bányászata St. Nemzg. II. 318. l.
Nagyobb államok hitelének mértéke VI. 283. l.
Népességi mozgalom Pest városában I. 137. l.
Nehány adat a kereskedelmi és iparkamrák hivatalos jelentéséből I. 153. l.
Népnevelés ügye Buda városában I. 311. l.
Német vámegylet 1864-diki jövedelme St. Nemzg. I. 53. l.
Néhány észrevétel a közvállalatok engedélyezéséről és ellenőrzéséről St. Nemzg. I. 137. l.
Némely adatok Francziaországból II. 133. l.
Német vámegylet ezukorgyárai II. 314. l.
Németország vasútai II. 314. l.
Népnevelés és tanügy Francziaországban III. 303. l.
Nemesércz termelése és annak legujabb eredményei III. 312. l.
Néhány adat a dunántúli megyék nyers termesztvényeire nézve III. 314. l.
Némi adatok Magyarország termesztéseinek ismertetéséhez IV. 75. l.
Népességi mozgalmak a helvét hitvallásuak közt 1861-ben V. 280. l.
Nemzeti bank vagyonállása 1864 okt. 31-én VI. 280. l.
Nyilvános elemi tanügy Magyarországban a r. kath. érsekségek és püspökségek alatt 186½-ben St. Nemzg. II. 309. l.

Olasz királyság selyemtenyésztése St. Nemzg. I. 106. l.
Olasz vámrendszer jelen állapota St. Nemzg. II. 143. l.
Olasz királyság adóssága II. 53. l.
Öngyilkossági statistika Francziaországban VI. 297. l.
Oroszország nemzetgazdászati viszonyairól I. 314. l.

Oroszország pénzügyi viszonyai St. Nemzg. I. 159. l.
Oroszország külkereskedése VI. 314. l.
Osztrák költségvetés 1862-ben I. 259. l.
„ költségvetés 1864-ben különös tekintettel Magyarországra VI. 3. és 206. l.
Osztrák nemzetgazdászati fejlődés I. Lipót alatt St. Nemzetg. I. 110. l.
Osztrák birodalom czukortermesztéséről és fogyasztásáról I. 305. l.
Osztrák birodalom postai közlekedése St. Nemzg. II. 149 l.
„ vaspályák II. 150. l. St Nemzg. II. 142. l.
„ birodalom répaczukor gyárairól II. 153. l.
„ nemzeti bank üzlete 1861. II. 297. l.
„ függő állami adósságok 1862-ben III. 158. l.
„ birodalmi állami javak III. 284. l.
„ örökös tartományokban és Magyarországban kamatbiztosítás mellett épült vasútak viszonyai az államhoz V. 157. l.
Osztrák állami vasuttársaság bevételei I. 158. l. VI. 278. l.
„ költségvetés 1865-re VI. 294. l.

Páris iparstatistikája St. Nemzg. II. 146. l.
Pannonia második zárszámlája V. 315. l.
Pest piaczi gabnaárak 1863-ban VI. 202. l.
Pest városának egészségügyi és lebészeti viszonyai 1864-ben St. Nemzg. I. 161. l.
Pest-Pilis gazdasági viszonyai II. 5. l.
Pesti kereskedelmi bank II. 254. l.
Pest sz. kir. városának vagyona II. 274. l.
Pest előleges költségvetése 186¹//-re II. 278. l.
Pesti nemzeti szinház III. 279. l.
Pesti egyetemi nyomda alapjának költségvetése az 1862-diki évre III. 3. l.
Pesti piacz gabnaforgalma 1861-ben III. 316. l.
Pesti kereskedelmi kórház és nyugdijintézet IV. 56. l.
Pest városa főorvosának észleletei a légtünetek és egészségügy körében 1863-diki év folytán VI. 3. l.
Pest városának házadója VI. 290. l.
Pest városának jövedelmi adója VI. 290. l.
Poroszország bányatermelése St. Nemzg. I. 158. l.
Poroszország vaspályái 1860 végén II. 149 l.
Poroszország állami adóssága II. 315. l.
Poroszország szeszgyárai 1865-ben VI. 301. l.
Poroszország bortermelése VI. 301. l.
Poroszország postaforgalma VI. 304. l.

Posta Nagybritanniában VI. 303. l.
Postaügy I. 303. l.

Répaczukor-termelés VI. 291. l.
R. kath. egyház vagyonáról 1. 304. l.
Róma városának népessége I. 315. l.

Statis. bizottság jegyzőkönyveinek kivonata I. 292. l., II. 272. l. III. 277. l., V. 307. l.
Statistikai kimutatása a magyar-országgyülés érdekében 1865-diki összeirt választóknak St. Nemzg. II. 64. l.
Statistikai visszapillantás a magyar tud. egyetemre a legközelebbi lejárt évtizedben I. 237. l.
Statistikai bizottság által megindított népszámlálás I. 3. l.
Stat. kimutatás a német vámegylet köréből St. Nemzg. I. 146. l.
Statistikai jegyzetek Békés-Csaba mezővárosról, különösen az ottani ágostai hitv. evang. egyházról V. 300. l.
Statististika fontossága tűzkár ellen biztosító társulatoknál VI. 71. l.
Személyszabadság Oroszhonban II. 304. l.
Szőlőmívelés Erdélyben I. 289. l.

Telegraf ügy I. 304., II. 299. l.
Technikai és reál-oktatás ügy hazánkban IV. 93. l.
Tiszai vasút 1861-diki üzlete III. 280. l.
Tiszavölgyi vasút I. 158. l., VI. 278. l. St. Nemzg. I. 137. l.
Trieszt kereskedése gyarmati árúkkal 1865. St. Nemzg. II. 143. l.
Toldy Ferencz akad. titoknoktól I. 4. l.
Tudományos intézetek Francziaországban III. 307. l.

Ujabb a magyar birodalom földterületi viszonyairól és egyenes adójáról I. 106. l.
Ujabb adatok a magyar egyetem életéből III. 270. l.
Ujonczozási vizsgálatra vonatkozó adatok II. 107. l.
Úrbéri rendezés és tagosításának állása Magyarországban St. Nemzg. I. 5. l.

Vallási és közoktatási költségek Magyarországon III. 157. l.
Vasútak I. 298. l.
Vadászatból eredő összes jövedelem Francziaországban I. 315. l.

MAGYAR ORSZÁG
ÚTHÁLÓZATA
korszerüleg kiegészitve
1866.

Jegyek magyarázata

- Szab. kir. városok.
- Mező városok.
- Falvak.
- Megyék székhelyei.
- Várak.
- Állami utak.
- Országos utak.
- Gőz erő által hajtott vaspályák.
- Tervezett vaspályák.
- Lóerő által vontatott vaspályák.
- Hajóhaló.
- Folyók.
- Mellék Folyók.
- Csatornák.
- Sopronyi Országos utak végpontjai utáhiuvák.
- Vasuti állomások.

Mérték 1"=4 mértföld 16000 bécsi öl

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 — 10 — 20 Mértföld

Ny. Kolin és Grimá, Pest 1866

AUSZTRIA MORVA ORSZÁG, SZILÉZ

GALICZIA ÉS BUKOVINA

STEIER ORSZ.

HORVÁTOR. VÁRASDI EZRED

SZLAVONIA

HATÁR ŐRVIDÉKE

STATISZTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

STATISZTIKAI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY JÁNOS.

HARMADIK KÖTET.

II. FÜZET.

Ára 1 ft.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND MAGYAR AKADEMIAI KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXVII.

VII.

A BANKÜGY ELMÉLETE.

II. A Peel-acta. *)

Weninger Vinczétől.

Alig van a bankügy terén intézmény, mely oly hosszantartó, nagymérvü és heves vitákat idézett volna elő, mint a Peel-acta. Közel 80 év óta tart a küzdelem az ezen actában foglalt elvek felett, és mindamellett, hogy 1844 óta az addig csak theoriában létezett elvek már gyakorlati alkalmazást is nyertek, távol vagyunk attól, hogy a harcznak vége volna, vagy hogy az ellentétes tanok egyike a másik előtt meghajolnék.

És hogy ezen vita máig sincs befejezve, annak tulajdonítandó: hogy a Peel-acta, melyet az irók legnagyobb része csak bankinstitutiónak, és így hitelinstitutiónak tart, egyúttal a pénzrendszerbe is vág, abban két különnemü intézmény elvei összezavarva foglaltatnak.

Meglehet, hogy ezen új szempont, melyből a Peel-actát taglalom, feltünő leend azok előtt, kik ez actát egyedül csak tekintettel a bankügyre vizsgálták. Azonban minél inkább bocsátkozik bárki ezen intézménynek vizsgálatába, annál inkább győződhetik meg állitásom jogosultságáról, sőt mondhatom, hogy csak a fentebbi állitás igazságának felismerésével lesznek érthetők a Peel-acta felett támadt elvi viták.

Megvallom, hogy mindazon iratok, melyek kezeimhez kerültek, és e tárgygyal foglalkoznak, ki nem elégitették

*) Az első közlemény a stat. bizottság Nemzetgazdasági és Statisstikai közleményei II. Köt. 232 s. k. lapjain jelent meg.

vágyamat, alapos ismeretet szerezni magamnak a Peel-actáról *); és pedig azért nem, mert legnagyobb részt vagy csak a Peel-acta magyarázatával, vagy az angol bankügy történetével, vagy legfeljebb csak egy bankügyi eszmével foglalkoznak. — A Peel-acta pedig ezek által még nem lesz érthetővé.

Hogy a Peel-actában foglalt elvekkel, és azok o t t l é t é n e k o k á v a l megismerkedjünk, mélyebbre kell hatolnunk. Szükséges ugyanis, hogy a parliament által létesített b a n k e n q u ê t e k munkálatait vizsgáljuk és tanulmányozzuk. Ezen terjedelmes munkák átdolgozása után jutottam azon nézetekhez, a melyeket fejtegetni szerencsém leend.

Ezen intézményt mélyebben kutatni nemcsak azért volt kivánatos, mert az a kereskedelem és pénzügy terén nagy angol nemzet által érvényesítetett, és még jelenleg is használtatik, hanem azért is, mert mindazok, kik a bankügyről nyilatkoznak, szájukban hordják folyvást a Peel-actát; boldog, boldogtalan avval takarózik.

A Peel-acta néhány sora magában foglalja azon elvek alkalmazását, melyeket a bankügyi kérdés végett folyt vitában a győzelmes párt, ennek élén M. L l o y d (később L o r d O v e r s t o n e név alatt ismeretes) vallott.

Lord Overstone főleg az 1840-iki bankenquête alkalmakor tette le alapkövét azon institutiónak, mely 1844-ben törvényerőre jutott, és a mely néhány változtatás mellett maig is fennáll Angliában, P e e l - a c t a név alatt, miután Peel minister annak keresztül vitelében leginkább fáradozott, és ő alatta emelkedett törvényerőre.

A Peel actának azon czikkei, a melyek elvi kérdések megoldásával foglalkoznak, a következők : **)

Az 1-ső czikkben elhatároztatik, hogy Anglia bankja (Bank of England) két departementbe osztatik. Az egyik a j e g y k i b o c s á t ó o s z t á l y (Issuing departement), a másik a közönséges b a n k ü z l e t i o s z t á l y (Banking-departement). Az új felosztás 1844-nek aug. 31-én vegye kezdetét.

*) A legalaposabb munka, mely a kontinensen a Peel-actáról megjelent, Dr. Wagner Adolf e czímű munkája : „Die Geld- und Credittheorie der Peel'schen Bankacte (Wien 1862).

**) „Das Actien-Gesellscafts, Bank u. Versicherungswesen in England" Carl Schwebemayer — Berlin 1857 — a 93. lapon.

A 2-dik czikkelyben elhatároztatik, hogy az első §-ban kitüzött napon a jegykibocsátó departementnek átadandó lesz 14 millió livre értékpapirokban, ezek között 11 millió livre államkötelezvény, továbbá arany és ezüst annyi, a mennyit a bank-departement nélkülözhet. Az átvett biztositékért evvel felérő bankjegy adatik a bank-departementnek. A jegykibocsátó osztály csak úgy adhat kézből bankjegyet, ha avval felérő bankjegyet kap felcserélés végett, vagy nemes érczet akár rudakban, akár pénzformában.

A 3-ik §-ban elhatároztatik, hogy a jegykibocsátó osztály birtokában lévő ezüst nem rúghat többre, mint aranykészlete értékének egy negyedrészére. (Miután Angliában arany pénzláb van.)

A 4. §-ban az mondatik, hogy Anglia bankja tartozik mindenkor kivánatra egy troy-obon tiszta aranyért 3 livret, 17 shillinget és 9 fillért bankjegyekben adni.

Az 5-ik § értelmében Anglia bankja*) az esetben, ha valamely az országban létező más jegybank bármi oknál fogva a jegyemissióval felhágy, feljogosíttatik saját jegyemissiójának öregbítésére anélkül, hogy azért a jegykibocsátó osztály biztosítékának növelésére kötelezetnék. A jegyemissió nagyobbodására ez esetben $^2/_3$-da leend azon összegnek, a melyet a működni megszünt jegybank bankjegyekben kibocsájtani feljogosítva volt.

A 6-ik § elrendeli, hogy Anglia bankja hetenkint egyszer a London Gazette czimü hivatalos lapban közhirré tegye vagyonállapotát, oly formában, mint az elrendeltetni fog.

A 7 ik § értelmében Anglia bankjának jegyei bélyegmentesek.

A 8-ik §-ban megállapíttatik, hogy Anglia bankjának az állam évenkint 180,000 livret fizetend azon költségek megteritéseül, a melyeket a banknak az államadósság kezelése körüli teendői okoznak.

A 9-ik § értelmében azon 180,000 livreből levonásba hozandó lesz azon jövedelem, a melyre a bank szert teend, ha valamely jegybank megszünésével saját jegyforgalmát a 14 millión felül fedezés nélkül kiterjesztheti.

A 10-ik §-ban megtiltatik új jegybankok felállítása a brit királyságban.

A 11. § szerint a már létező jegybankok csak a következő pontokban foglalt megszorítások mellett folytathatják a jegyemissiót. A mint egy ily bank részvényeseinek számát haton fölül szaporítaná, elveszti jogát bankjegyeket kibocsájtani.

A 12. § értelmében oly jegybank, mely jegykibocsátási jogát szerződésileg Anglia bankjára ruházza, vagy pedig ebbeli jogát bármi módon elvesztené, jegykibocsátási jogát többé vissza nem nyerheti.

---

*) „Anglia bankja“ a központi Londonban székelő bank, a jegykiadás szabadalmát birta 65 angol mértföldnyi kerületben London körül. Állambanknak mondható, mert az állammal szoros üzleti összeköttetésben áll.

A 13-dik §. minden jegybankot Britanniában kötelez kimutatni, hogy a jelen törvény keltének napja előtt lefolyt utolsó tizenkét hét alatt, mily terjedelmű volt jegyemissiója. Ezen kimutatás alapján, mely a bélyeg hivatal elé terjesztendő, engedély fog adatni az illető banknak a kibocsátásra, oly módon, hogy a kibocsájtható bankjegyek értékmaximuma az illető bank által kimutatott jegyforgalom középértékét, átlagát, meg ne haladja.

A 14-ik § szerint, ha a kitüzött 12 heti időközben több bank egybeolvadna, az új banknak oly jegyemissio fog engedményeztetni, mely a volt egyes bankok jegyemissiója középértékének megfelel.

A 15 § azt határozza, hogy a bélyeg-hivatal minden jegykibocsájtási engedélyt a „London Gazette"-ben tartozik közhirré tenni.

A következő czikkek már nem foglalkoznak nagy horderejű elvi kérdésekkel, hanem csak kezelési szabályokkal.

Az 1845-ben a skót és ir bank ügyében hozott törvények (8 és 9 Victor. c. 38 és 97) némileg eltérnek a Peel-actában foglalt határozatoktól.

Az angol bankügy történetét nem szándékom e helyen ismertetni. Erre nézve az európai irodalom számos jeles dolgozatot tud felmutatni *). Itt csak azon kevés adat közlésére szorítkozom, a melyek ismerete nélkül a Peel-acta létesülése, és czikkelyeinek jelentősége érthetetlen maradna.

Nagy-Britanniában az ugynevezett „Bank of England"-on kivül még más bankok is bocsájtanak ki bankje-

---

*) A fent említett Wagner-féle jeles dolgozaton kivül még a következő munkák ajánlhatók :

a) „Beiträge zur Lehre von den Banken" von Dr. A. Wagner.

b) „La Question des banques" par M. L. Wolowski.

c) „Die Geschichte u. Bestimmung der Preise" von Tooke u. Newmark, deutsch von Dr. Ascher.

d) „H. L. Careys Lehre über Banken u. Geld" von Dühring.

e) „Les banques" .... par M. Aubry.

f) „Das Actien-Gesellschafts, Bank u. Versicherungswesen in England" von Schwebemayer.

g) Bankwesen in Deutschland" von Tellkampf.

h) Mindannyi kereskedelmi és nemzetgazdasági tankönyvben, Lexiconban, nsm említve Hübsch, Hübner ..... régiebb munkákat.

i) A most megjelent „La liberté des hanques" Horn hazánkfiától, mely munka ezen monografiám befejezésekor került kezeimhez.

gyet. A „Bank of England", a melyet ez értekezés folyamában egyszerüen Anglia bankjának vagy Angolbanknak is nevezendek, tulajdonképen állambank. Ezen bank 1694-ben alakúlt; az indítványozó és fő vállalkozó W. Paterson volt. — A bank az államnak 1.200,000 livret adott kölcsön 8%-os kamatra. 1697-ben az engedély meghosszabbítatott (8 és 9 Vilmos III c. 20 törvény). Az éveken át ismételt engedély-megújítások arra szolgáltak, hogy az állam folytonosan ujabb kölcsönöket vett fel a banktól, a melyek 1833-ban már 14.686,800 livre-re rúgtak.

Hogy mily krisiseken esett át Anglia bankja 1794 óta, az a függelékben ismertetett enquêti munkálatokból tüzetesen látható.

1708-ban minden jegybanknak, mely 6-nál több részvényessel bírt, a jegykibocsájtás megtiltatott.

1792-ben az első nagy terjedelmű kereskedelmi crisis állott be Nagybritanniában, a melyet többnyire a jegybankok túlemissiójának, helyesebben és joggal a hitelezés túlfeszítésének tulajdonítanak.

Az Észak-Amerikával viselt háborunak befejeztével, és Arkwright találmányával Angliának ipara, földmivelése és kereskedése rendkivüli lendületet nyert. E fejlődéssel a jegybankok száma is tetemesen növekedett. Alig volt város, hol jegybank ne létezett volna; sőt jelentékenyebb helyen több bank versenyzett egymással. A hitelre fektetett forgalom oly mérvben terjedt, miszerint előre látható volt, hogy az első lökés hatása alatt ezen kártyaház össze fog dőlni. Bekövetkezett 1792-ben a krisis, mely 1304 bukást mutat fel. Negyedfél száz bank közül száz felfüggeszté jegyeinek beváltását, ezekből 50 tökéletesen tönkre jutott. Képzelhető, hogy egy ily katastrofa mennyire rázkodtatta meg Anglia pénz és hitelrendszerét! — A határtalan és észnélküli hitelüzleteknél uralgott bizalmat teljes bizalmatlanság váltá fel. A pénzt mindenki visszatartá.

A bukott bankok közül: 12 Yorkshire, 7 Northumberland, 7 Lincolnshire, 5 Lancashire... grófságát illette.

1797-ben a invasiótóli félelem új krisist idézett elő.

A közönség tömegesen tódult a bankokhoz érczpénzt követelvén jegyeiért, és midőn Anglia bankjának érczkészlete február 25-én 1.272,000 livre-re apadt volt, a kormány a bankot jegyeinek beváltása alól fölmenté, mely rendeletet később a parlament a bank-restriction-act által jóváhagyott és megrősített. Anglia bankjának jegyei ekkor papirpénzzé váltak; megszüntek bankjegyek lenni.

A többi jegybankra nézve Anglia bankjának jegyei törvényes pénzzé lettek, és így jegyeiket nem érczpénzzel, hanem ezen papirpénzzel váltá fel.

A franczia háboruk alatt az érczpénz nagy mennyiségben küldetett ki a kontinensre subsidiumok gyanánt, és így a papirpénznek megszüntetése, illetőleg érczpénzbeli beváltása teljesen lehetlen lett.

Ezen állapot 24 évig tartott, mely idő alatt Anglia pénzrendszere tényleg hatályon kivül volt, és papirpénz szolgált alapúl.

Ez azon időszak, a melynek viszonyai tévesen magyaráztattak meg. Ez időben egyedül csak papirpénz lévén forgalomban, az e körül tett tapasztalatok sem az érczpénzrendszerre, sem a bankjegyekre át nem ruházhatók. Mondhatni, hogy az ellenmondások ezen időszaknak következményei. Miután ezen időben Anglia bankjának jegyei állampapirpénz szerepére jutottak, sokan már a bankjegyet egyértelmünek tekinték a papirpénzzel, holott ép azon időben a magánbankok állapota minden kételyt e tárgyban eloszlatott. Ugyanis a bankok jegyei hiteljegyek, bankjegyek maradtak, csakhogy nem érczpénzre szóllottak, hanem a törvényes országos papirpénzre, a melylyel kivánatra felcseréltettek. És így az egy időben létezett két különnemü jegy közötti különbség figyelmessé tehette volna az illetőket arra, hogy a bankjegy egészen más mint papirpénz, és hogy az egyikről a másikra következtetni nem lehet.

1819-ben az úgynevezett első Peel-acta azt rendelé, hogy Anglia bankja 1823-ban kezdje meg jegyeinek beváltását érczpénzzel; a bank azonban azt már 1821-nek május 1-én megkezdé.

Az érczpénzzeli felváltás szünetelése alatt Anglia bankja korlátlanul szaporítá jegyeit, a melyek törvényes pénz gyanánt szolgálván, tulajdonképen a forgalmi pénzt szaporíták; a mi nem történhetik, ha felváltható jegyeket bocsátott volna ki. A bank ezen határtalan jegykibocsátási jogát felhasználta nagyobb üzlet által nagy osztalékra szert tenni. A papirpénzt gyártotta nagyban, és alkalmazá a váltóleszámítolásra.

1802-ben	a fedezetlen	bankjegy		13.200000	livre-re rúgott.
1807	„	„	„	14.200.000	„
1812	„	„	„	23.300.000	„
1817	„	„	„	21.300.000	„

Természetes, hogy egyúttal az angol bankjegynek mint törvényes papirpénznek értéke szemközt a nemes érczczel folytonosan apadt úgy, hogy aranyért bankjegyekben :

1809-ben	2.6%	agiót	kellett	fizetni
1810	„ 13.5%	„	„	„
1812	„ 20.7%	„	„	„
1813	„ 22.9%	„	„	„
1814	„ 25.1%	„	„	„

A franczia háborúk befejeztével a kereskedés és ipar ismét virágzásnak indúlt, a pénz Angliába vonúlt, az agió apadt, és 1821-ben a papirpénz beváltható lett.

Ezen időben a jegybankok úgy voltak szervezve, hogy a jegykibocsájtást a jegyek fedezetét illetőleg semmiféle állami ellenőrzés sem létezett, és csak a fizetett bankjegybélyeg után lehetett némileg következtetni arra, hogy mennyi bankjegy van forgalomba hozva a vidéki bankok által.

Az agitatió a jegybankok ellen mindinkább nőtt, és míg az állambank a papirgyártásra felhatalmaztatott, s jegyeit beváltani képtelen lett azért, mert vagyonát kölcsönképen az államnak átengedé, minden zavar a magánbankoknak tulajdonítatott, a melyek mint állíttatott : mértéken felül bocsájtják ki jegyeiket, és ezáltal az árak emelkedését, egyáltaljában nagy áringadozást és így krisiseket idéznek elő. Ezen állítás mint axioma tétetett fel, senki sem gondolt avval, hogy ezt még bebizonyítni is kellene positiv adatokkal. Igy látjuk a dolgot tárgyalva a legtöbb irónál, a mint egyik a másiktól leirta

volt, és még jelenleg is leírja. — *Tooke Tamás* azonban, ki eleinte szintén tévedésben volt, nem sajnálta a fáradságot, és statistikai adatok nyomán az összefüggést keresé a banknak jegyemissiójának terjedelme és az egyidejü árak között. Tanulmányainak eredményét Newmarch-chel: History of Prices and of the state of the circulation from 1793—1837" czimü munkában tette közzé, mely alapos munkálat számokkal igazolja, hogy nem a jegyforgalom változása előzte meg a portékák árának változását, hanem éppen megfordítva történt.

Azon időszak, a melyben az állambank jegyei törvényes papirpénz gyanánt tartattak forgalomban, alkalmas volt a pénzrendszert illető kérdések tanulmányozására. Miután az állambank volt azon közeg, a melyen át a papirpénz forgalomba jutott, sőt maga a volt bankjegy is papirpénznek declaráltatott, a közönség nagy része a bankjegy természetét a papirpénzben, és viszont kereste. Elvek, melyek a papirpénzre nézve helyesek, a bankjegyre átruházhatóknak tartattak. A pénzrendszer elmélete a bankjegy elméletével összezavartatott. Overstone lord igen jól tudta, mit akar. Legkevésbbé sem volt szándéka a bankjegy-institutiót Nagy-Brittanniában fenntartani, hanem egyezőleg Ricardó-val mindig beváltható papirpénzt teremteni, e papirpénz kiadásával pedig az állambankot megbízni. És míg ő a pénzrendszert tartotta szem előtt, addig követőinek nagy tömege vezetőjének elveit a bankügyre mint hitelinstitutióra ruházta át, és ennek tulajdonítandó, hogy az 1844-ediki Peel-acta a pénzrendszer kérdését összezavarja a banküggyel, mint hitelinstitutióval. Overstone lord ezt bevallja, mert hiszen még 1858-ban a bankenquêteben kijelenti, hogy a Peel-acta nem következetes, és nincsenek abban teljesen keresztülvive az általa vallott tanok.

Az ellenpárt, igénytelen nézetem szerint, nem támadta volt meg alkalmas fegyverrel Overstone lordot, minthogy az Overstonisták által vallott tanokat nem osztá két részre, a mint azok majd a pénzrendszerre vonatkoznak, majd a bankügyre. A megkülönböztetés hiányában az enquêtek alkalmá-

val is folytonosan összezavartattak az egymástól különböző elvi kérdések.

Lássuk már most Overstone lord tanát ;

A 24 évig tartott papirpénzgazdaság mindenkiben azon vágyat ébreszté, elejét venni annak, hogy ily pénzrendszeri zavarok ismétlődjenek. Ezen időszakban az állambank igazgatósága is visszaélt hatalmával, a mennyiben a papirpénz mennyiségét tetszés szerint változtatá és üzleteiben felhasználá. Ugyanekkor a magánbankok alapja is helytelennek lett felismerve, mert csak nem volt helyeselhető az, hogy egy 6 tagból álló kereskedelmi társaság kénye kedve szerint hozhasson forgalomba bankjegyet, minden állami ellenőrzés nélkül. Minthogy pedig a papirpénzkorszak végével, sőt még 1840-ig is azon nézet volt tulnyomó, hogy a bankok határtalan jegyemissiója okoz minden zavart : könnyen érthető, hogy nagy volt azok száma, kik az egyik túlzásból, a teljes bank szabadságából e másik túlzásba, t. i. a bank-szabadalomhoz kivántak áttérni. Ezek Overstone lord véleményében képzelék egyesítve látni kedvelt elveiket.

Overstone lord minden fáradozása odairányult, oly pénzjegyet teremteni, mely biztosítékát ne keresse a hitelben, hanem teljesen fedezve legyen nemes érczczel. Ezt elérendő javaslata oda indúlt, hogy az állambank ne bocsájthasson ki pénzjegyet, mely ne volna tökéletesen nemes érczczel fedezve. Továbbá állítá, hogy miután a nagy közönség az állambank jegyeit papirpénz gyanánt használja és bírja, nem tekinti azt kereskedelmi hiteljegynek, hanem p a p i r p é n z n e k, és így ennek sajátságait kell alapúl venni, midőn az állambank jegyemissiójáról szólunk. A bank az állam rendelkezése alá bocsájtá vagyonát, és így künnlévő jegyeit még vagyonának értékéig sem bírta nemes érczczel fedezni. Viszsza kellett volna tehát követelni a bankvagyont az államtól, a mi hogy meg ne történjék, Overstone lord így okoskodott :

Nagy-Brittannia belkereskedése és forgalma kétségkivül könnyen eltűr 14 millió livre beválthatlan papirpénzt. Engedtessék meg tehát, a banknak 14 millió livre bankjegyet forgalomba bocsájtani, a mely összegnek fedezeteül szolgáljanak az államnál lévő bankvagyonról szóló államkötelezvények.

Ennél több jegyet azonban a bank érczfedezet nélkül ki ne adhasson. Hogy ez így történjék, Anglia bankja két osztályra szakíttassék. Az egyik, a jegykibocsátó osztály tartsa magánál a jegyek biztosítékát, tehát az államkötelezvényeket és nemes érczet azon összegben, a mennyivel a bankjegyek összege a 14 milliót meghaladja. A bank másik osztálya tisztán csak közönséges banküzletekkel foglalkozzék, azaz a letéteményi, váltóleszámítolási sat. üzletekkel; ha a banküzleti osztály bankjegyet akar, az 1-sső osztálytól kaphat, azonban csak úgy, ha érte ugyanoly értékü nemes érczet ád. A jegykibocsátó osztály a bankosztálynak azonnal átadá azon 14 millió livre bankjegyet, a melynek fedezetéül az említett államkötelezvények szolgáltak. A bankosztály tehát rendelkezhetett:

a) saját vagyona felett, bankjegyekben átadva;
b) a nála deponált pénzek felett;
c) tartalékja felett;

a bankjegyek összegét nem szaporíthatta, mert maga is csak úgy kaphatott az első osztálynál bankjegyet, ha érte aranyat vagy ezüstöt adott.

Az állambanknak jegyei tehát valóságos, folytonosan beváltható, és — 14 millió livre kivételével — teljesen beváltható papirpénzzé változtak Overstone javaslata szerint. Ha az állambank pénzrendszerbeli institutió, úgy Overstone eszméje teljesen helyes, feltéve még, hogy a forgalom az említett 14 millió livre jegyet valóban nem nélkülözheti, és ennek beváltásától tartani nem kell, vagyis, hogy 14 millió livre bankjegy semmi körülmény alatt sem fog a jegykibocsátó osztály pénztáránál bemutattatni felváltás végett.

Igen ám, de ezáltal az állambank jegyei megszüntek hiteljegyek lenni, és papirpénzzé lettek valóságban. Ennek tartja azokat maga Overstone lord is, 'ki a banknak jegykibocsátó osztályát a banktól elszakítani, és államintézetnek declaráltatni javaslá. Szintoly értelemben nyilatkozik iskolájának több más tagja, a mint a függelékben olvasható.

És itt áll elénk az első képtelenség, a mely a Peel-actában foglaltatik; t. i. az, hogy egy részvénytársu-

latra bizatik a papirpénz kibocsátása. A dolog annál feltünöbb, miután Overstone iskolája az, mely azon eszmét szorítá előtérbe, miszerint a pénzverés felségi jog, a melyet az állam másra át nem ruházhat, és miután szerintök a bankjegy azonos a papirpénzzel, a bankjegy kiadását sem lehet szabadon bocsájtani.

Megvallom, hogy Overstone nézeteivel másra jutunk, ha következetesek akarunk lenni, mint a hová ő vezetett. Eszméjét követve a bankjegy kiadását meg kellett volna teljesen szüntetni, azaz megszüntetni mindannyi jegybankot, és egy állampénztárt állítani oly szervezettel, a minőt az állambank jegykibocsájtó osztályának adtak. Egy ily intézkedés érthető, és Overstone tanának következetes keresztülvitele lett volna.

Megjegyzem e helyen, hogy egy ily nemü állampapirpénznek nem lehetne más czélja, mint a közönségnek kényelem tekintetéből oly pénzjegyet szolgáltatni ki, melylyel könynyebben lehet elbánni, gyorsabban számolni, mint az érczpénzzel, ezáltal az érczpénzt a kopástól megóvni, vagyis az országnak megtakarítani azon veszteséget, melyet a vertpénz a forgalomban szenved, e mellett pedig az illető papirpénz folytonos beválthatását biztosítani.

Egy ily pénztár egyszerü váltóház; institutió, mely a pénzrendszer körébe tartozik, de sem a hitelüggyel sem a bankügygyel összeköttetésben nincsen.

És miután ezen institutiót a Peel-acta az állambank keretébe szorítá, mondhatni, hogy a bankügy dolga oly eszmével zavartatott össze, mely tisztán csak a pénzrendszer körébe tartozik.

Mint látni a Peel-acta első czikkelye a most érintett pénzügyi kérdéssel foglalkozik, és a papirpénz kibocsájtását az állambankra ruházza. Azért is mondhatni, a Peel-acta szellemét nem értik azok, a kik abban a bankjegykibocsájtás szabadalmát keresték és keresik, mert:

1-ször. A Peel-acta szerint az állambank nem bocsájt ki többé bankjegyet, vagyis hiteljegyet, hanem papirpénzt;

2-szor. A bankjegy-kiadás a magánbankoknak van az Actában fenntartva, mint azt látni fogjuk.

Overstone lord nézeteit ismerve Anglia bankjairól, azt várná az ember, hogy követve tanát, a Peel-actának tartalmaznia kell oly intézkedést, mely szerint a bankjegykibocsájtás véglegesen megszüntetik Angliában.

És íme a Peel-acta a 10. §-ban eltiltja új bankok felállítását, azonban a régieket meghagyja, és csak annyiban eszközölt módosításokat, a mennyiben a magánbankok jegyemissióját korlátozza, meghatározván azon maximumot, a melyen túl nem mehetnek. Ugyanezen jegybankoknál nem kivántatik a jegyeknek olynemü biztosítéka, mint az állambanknál behozatott. Ebből kitünik, hogy a magánbankok jegyei hiteljegyeknek meghagyattak.

És épen a magánbankok igényeltek volna új és okszerü rendezést. Midőn 1799—1800-ban (39 és 40 György III. c. 28) azon törvény hozatott, hogy csak oly bank emittálhat jegyeket, a mely legfeljebb 6 részvényesből áll, épen a magánbankok soliditása lett koczkára téve, mert a bankjegy üzlet néhány czég kezében maradt.

Jóllehet az 1844-nek september 5-én kelt törvénynek (7 és 8 Vict. c. 113) szellemeik a nyilvánosságnak hódol, igénytelen nézetem szerint a törvényhozás nem gondoskodott arról, hogy a magánbankok a lehető legnagyobb biztosítékot nyújtsák a közönségnek.

Elősegítette volna ezen fóczélt a törvényhozás, ha :

1-ször a jegykibocsátást nem hagyta volna kizárólag néhány czég kezei között, hanem nagy részvénytársaságok alakulását engedélyezte volna, a melyek a határtalan felelősség elvének fentartása mellett több garantiát nyújtottak volna, mint a 6 részvényesből álló kis társaságok.

2-szor. Ha ezektől hetenkénti vagyonkimutatás követeltetett volna, mert valóban abból, a mit a fennálló szabályok szerint a magánbankok közhirré tesznek, t. i. : hogy mennyi értékü bankjegyet hoztak forgalomba, mit sem látni, mire sem lehet következtetni. Hiteles vagyon-kimutatást 6 tagból álló társaság nem adhat, de igenis várható ez nagyobb részvénytársaságoktól.

E helyett a Peel-acta az állambanknak jegykibocsájtási jogát megsemmisíté, és állampapirpénz váltóházzá alakítá át,

a magánjegybankokat pedig szabadon engedé. Ez a második nagy következetlenség a Peel-actában. Mert ha igaz az, a mit Overstone állított, hogy t. i. a bankjegy és papirpénz azonos, akkor a magánbankokat is két departementbe kellett volna osztani, és azoknál a jegykibocsájtást ugyanazon szabálynak alávetni, mely az állambanknál alkalmaztatott vagy pedig a egy kibocsájtási jogot a magánbankoktól teljesen elvenni, és az állambankokra ruházni — a mint is Overstone lord az 1858-iki enquêteben nyilatkozott. De ekkor sem jutott volna az állambank a bankjegykibocsájtási szabadalom birtokába, mert a Peel-actában felhozott fedezési mód nem felel meg a banküzlet természetének, hanem az állampapirpénz sajátságainak. Az utóbbi esetben Anglia területéről a bankjegy nevü hitelpapir kiküszöbölve lett volna.

És ha a magánbankoknak engedélyezett jegyemissió oly csekély mérvü lenne, hogy szemközt az állambank emissiójával elenyészőnek volna tekinthető : úgy Overstone pártjának elnézését, következetlenségét meg lehetne bocsájtani. A vidéki bankok jegyforgalma azonban nem megvetendő összeg, mert 1863-ban : az állambank által forgalomba tett bankjegyek értéke 21 millió livre volt, a többi bankok által kibocsájtott jegyek értéke 15 millió livre. Az összes forgalmi bankjegynek 71%-a tehát a többi bankokra esik (magán és jointstocksbankok, skót és irlandi bankok), a mi semmiképen sem mondható elenyésző aránynak.

Ebből látni, hogy a Peel-acta az 1-ső czikkelyben Ricardo tanát a szélsőségig követi, a 11, 12, 13-ik czikkelyben megtagadja. Elismeri ezt maga Overstone lord és mégis annak változatlan meghagyását javaslá az 1858-diki enquête végén.

Ricardo azt állítá, hogy a portékák árának változása a csereeszköz mennyiségétől függ. A mit erre nézve a bullion comitee előtt mondott, teljesen igaz, mert a restriction időszakra vonatkozott, midőn a bank beválthatlan papirpénzt emittált tetszése szerinti mennyiségben. Ricardo állítása ellen a bank igazgatósága kikelt, sőt maga a nagy közönség is lármázott ellene, de a mi igen természetes volt, mert ha a bank Ricardónak igazat ád, kény-

telen leszállítani hitelezéseit — a mi nem tetszhetett sem a kereskedő világnak, sem a bankrészvényeseknek, kiknek osztaléka apadt volna. Maga a parlament is elveté Ricardo véleményét, és azon nézet mellett volt, hogy a beválthatlan papirpénz mennyiségét emelni lehet, a nélkül, hogy ez befolyást gyakorolna a forgalmi viszonyokra, és ezáltal nem nagy elismerést aratott az utókornál.

Nemsokára azonban a közvélemény megfordúlt, és Ricardo nézete nyert túlsúlyt. Mint nemzetgazdasági és politikai elvekkel történni szokott, hogy t. i. : az egyik szélsőség a másikat követi, úgy történt a bullion commitee jelentésével is. Most már az árváltozásokat egyedül csak a bankjegyemissiónak tulajdoníták; más befolyást, más okot, más természetes körülményt nem akartak látni, és mint axioma lett ismét odaállítva e tétel :

A beválthatlan papirpénznek becse egyedül csak mennyiségétől függ.

És ezen már önmagában is hibás nézet átvitetett később a beváltható bankjegyre és vertpénzre, a miből azután a Currency-theoria származott.

Midőn Riccardo a beválthatlan papirpénzről nyilatkozott, legtávolabb sem gondolt a bankjegyre, sőt ezek biztosítását a bankszerü fedezetben kereste. *) Ellenzé mindig az összeköttetést az állam és a bank pénzoperátiói között, ebben látta — és teljesen igaza volt — a restriction-acta okát. Ha az állam nem adósa a banknak, a bank jegyeinek beváltását soha sem szüntette volna meg.

Hogy az árváltozás számos más körülménytől függ még, nem csak a beválthatlan papirpénz mennyiségétől — azt Austriában, hol 18 év óta papirpénz az értékmérő — mindenki tudja. Szintúgy felesleges volna az árfolyamok egybeállításával bebizonyítani akarni, hogy az ezüstagió nemcsak a forgalomba hozott papirpénz mennyiségével változott. Főleg pedig nem áll az, hogy az ezüstagió oly viszonyban emelkedett vagy apadt volna, mint a papirpénz mennyisége.

---

*) Geld u. Credittheorie der Peel'schen Bankacte von Wagner 48. l.

Ricardo, a kiről tudjuk, hogy nemzetgazdasági nézeteit következetesen a végső határig vezette, azt állítá, hogy valamely ország kereskedelmi mérlegére a pénzmennyiség gyakorol csak befolyást, és a nemesérczeket épen úgy mint a pénzt árúnak nyilvánítá, a szó legszorosabb értelmében, a melyek csak az esetben távoznak vagy inkább vitetnek más országba, ha ott aránylag nagyobb becsben állanak mint honn. Ezen vélemény egyoldalúnak mondható, mert a pénzés érczrúd épen Angliából több ízben azért vitetett ki nagy mennyiségben, mert a rosz termés okozta hiányt kelle megszerezni a külföldön, mely esetben a gabona mint élelmezési szer megszerzése volt fő czél, a mely a belföldön teljesen hiányzott. Továbbá nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy senki sem kiván és vár oly institutiót, a mely a feltétlenül szükséges anyagok behozatalát lehetlenné tegye azért, hogy a pénz az országban megtartassék. Ez csak olyan kivánság, mintha valakitől azt várnók, hogy éhezzék és ne adjon ki pénzt. A mi ma egy országból rendkivüli viszonyok miatt kimegyen, más alkalommal majd visszatér. A nép munkássága és a természet működése visszahozandják és kipótolandják

A curency theroria szerint a papirpénzből és nemes érczből egyesített pénzrendszerben a pénzmennyiségnek úgy kell változnia, mintha csak érczpénz volna a csereeszköz.

Azért is, ha valamely jegybank érczalapja kevesbedik, ugyanoly arányban kell. jegyeit a forgalomból vennie, a mily arányban érczkészlete apadt.

Overstone iskolájának ezen tanát vizsgáljuk közelebbről:

Overstone azt tartja, hogy egy oly pénzrendszerben, mely papirospénzből és érczpénzből áll, és a melyben feltételeztetik, hogy a papirpénz érczczel felváltható, tehát névértékét teljesen megtartá, — hogy egy ily pénzrendszerben a két pénznem megszünik egyenértékü lenni, ha az országból kivitt érczpénzt papirpénzzel pótoljuk, mert az érczpénz hiányozván, becse nagyobb lesz mint a papirpénzé.

Ez teljesen igaz, de nem vezet oda, hová Overstone jutott.

Igénytelen nézetem szerint a fentebbi állítás a következőket feltételezi :

1-ször. Hogy papirpénz és vertpénz egyenértékben áll. Ez csak ugy történhetik, ha :

a) A papirpénz mennyisége meg van határozva,

b) és egyuttal érczpénzzel beváltható.

Az ily papirpénz csak térítvény lehet deponált érczről, és magától érthető, hogy a mint a térítvény segítségével az illető a depositumot kivette, azon jegy többé nem jöhet forgalomba, haesak valaki ismét ugyanannyi nemes érczet nem deponál a pénzváltóháznál.

2-szor. Feltételezi, hogy egyáltáljában ott, a hol papirpénz létezik, ennek szaporítása szabadon történhetik. Ez nem áll, mert

a) a papirpénz vagy letéti térítvény, mint azt az első pontban értelmezém, akkor az csak úgy fog szaporodni, ha ugyanannyi nemes érczczel több tétetett a pénzváltótóházba, mint a mennyivel több letéti jegy forog közkézen; vagy

b) a papirpénz nem képvisel érczpénzt, akkor ez államkötelezvény egy nem kamatozó kölcsönről, a melynek visszafizetése meghatározott vagy bizonytalan időben eszközöltetik. Ott a hol a papirpénz e neme létezik, az csak ugy tarthatja fenn névértékét, ha az érczpénzhez képest csekély mennyiségben van kibocsájtva. — Midőn egy ily országból kereskedelmi conjuncturák miatt a szokottnál több érczpénz vitetik a külföldre, ez sem ok sem akalom arra, hogy a papirpénz szaporítassék, vagyis új államadósság csináltassék. Ez nem történt egy államban sem. Ha valahol az efféle papirpénz szaporítatott, ez történt államháztartási czélokból, nem pedig kereskedelmi viszonyok miatt! Sőt ellenkezőleg azt mutatja a tapasztalás az egész világon, hogy a hol agio állt be az érczre, ott azt a papirpénz mérték feletti szaporítása előzte meg!

A currency theoria tehát ábrándképek ellen száll a síkra; mert az, a mitől tart, a pénzrendszerben nem fordúl elő

és csak ha mégis úgy történnék — a mint nem történt még soha — találna alkalmazást.

Azon kérdés merül fel előttünk, hogy tehát mint jöhetett ezen theoria szóba, mint juthatott ennek oly nagy szerep Angliában?

A dolog igen egyszerü. — Overstone iskolája a bankjegyet papirpénznek mondja. És ezen hibás véleménynek köszönhető, hogy oly argumentatio, mely a pénzrendszerre vonatkozik, a hiteltheoriába békevertetett és a bankügy kérdésébe zavartatott.

A bankügyre vonatkozó első értekezésemben kifejtém a különbséget, mely a papirpénz és bankjegy között van, és igy a t. olvasót oda utalhatom a kérdésre nézve.*) Különben most már alig akadunk az ujabbkori tudományos irodalomban oly munkára, mely a megkülönböztetést nem tenné. Ha a nagy közönség a bankjegy és papirpénz között nálunk sem tesz különbséget — az annak tulajdonitandó, hogy Ausztriának szabadalmazott jegybankja is megszünt jegybank lenni, és beválthatlan jegyei állampapirpénz gyanánt szerepelnek.

Miután Overstone iskolája a bankjegyet papirpénznek tartá, az eszmeláncolatnál fogva a beválthatlan papirpénzre vonatkozó tant alkalmazva kivánta látni Anglia jegybankjainál.

Overstone tana e két eszme körül forgott:

1. A bankjegy beválthatósága azáltal biztosittassék, hogy azt érczpénzbeli letételi téritvényyyné változtassuk.

2. Ha passiv kereskedés esetében a külföldre érczpénz vagy nemes ércz vándorol, az ne pótoltassék a forgalomban bankjegy által, máskülönben az érczpénz kivándorol és a belföldön bankjegy lesz az egyedüli csereeszköz, mely az érczpénz hiánya miatt nem lesz beváltható.

Ezen eszmét főleg az állambanknál iparkodának érvényre emelni, és a gyakorlati életbe átültetni.

Az áringadozásokat egyedül csak a bankjegyemissiónak tulajdoníták; természetes, hogy e szerint az áringado-

*) Nemzetgazdasági és Statisztikai közlemények 1866 II-ik kötet 245 lapon.

zások okozta krisiseket is a jegybankoknak kellett tulajdonítaniok.

Tévedett ez iskola két nagy dologban. Ugyanis azt hitte, hogy a pénzmennyiség hat kiválólag az árakra. Vajjon a franczia háború kezdetekor, továbbá a legutóbbi háború alkalmakor az éjszakamerikai államokban sat. az áringadozások Angliában a pénznek mennyisége által okoztattak-e? A roppant ingadozást a gyapot árában a jegyforgalom okozá? — 1844 óta, midőn t. i. a Peel-acta létesült, nem látjuk-e mindazt ismétlődni, a mit 1844 előtt sem lehetett megakadályozni, és a mit semmiféle institutió sem képes megszüntetni? És vajjon nem kellett-e épen az Overstone iskolája tanainak ellenére a Peel-actát suspendálni, valahányszor nagy krisis lepte meg Angliát?

Erre a Peel-acta védői azt válaszolandják, miszerint mindamellett, hogy a Peel-acta suspendáltatott, a jegyek beválthatósága nem volt veszélyeztetve. — De épen ez szóll ellenük. Ugyanis a Peel-acta suspensiója azt hozza magával, hogy a bank fedezetlen, jobban mondva nem érczczel fedezett bankjegyekben ád előleget a zavarban lévő kereskedőnek — és mindennek daczára a jegy beváltásán nem kétkedik a közönség! mert a tulemissió egy részt nem nagy, más részt bőven van fedezve a bank követelései által. Valahányszor a bankakta suspendáltatik, szaporíttatik a bankjegyek forgalma (ezt ugyan papirpénznek mondják s Peel-isták), tehát épen krisis idején az Overstonék elméletét nem lehet fentartani.

Azonban nem is úgy van a dolog mint a Peel-acta követői mondják. Ha a krisis idején valóban papirpénzt adna a bank, úgy bizonyára mindenki azon lenne, mielőbb a papirpénzt nemes érczczel felváltani. A bank ilyenkor nem ád papirpénzt, hanem bankjegyet, (mert az így kibocsájtott jegyek nem lévén nemes ércz által teljesen fedezve, nem mondhatók egyenlőknek azon jegyekkel, a melyek a Peel-acta értelmében kibocsájtattak) és ezáltal segít a veszély végperczében a hitel terén. Néhány százezer livernyi bankjegyemissió — és mindannyiszor átesett Anglia a krisisen.

Overstone elmélete szerint, a mely a Peel-acta első czikkelyeiben foglaltatik, Anglia bankja egy fillérrel sem emittál-

hatna többet, mint az actában engedtetik, és ezen actának erőben, érvényben tartásával, Anglia egész hitelrendszerét engednék tönkre tétetni 24 óra alatt.

Overstone iskoláját azon körülmény vitte tévutra, hogy Anglia bankjának jegyei a restriction-act következtében kényszerfolyamot nyertek, és így a „bankjegy“ — „papirpénznek“ declaráltatott.

Hogy ez igy történt, nem a bankjegy természetének tulajdonítandó. A mi Anglia bankjával történt, történik minden bankkal, mely az állammal kölcsönügyi operatiókba bocsájtkozik. Maradt volna a bank természetszerü állapotban, és be nem következett volna a sok baj. Csak mióta az állam megszünt Anglia bankjánál keresni menedéket, változtak a viszonyok.

Azóta Angliát kereskedése, iparja, józan és szabadelvű politikája hatalmassá és gazdaggá tevé. Kitünő államháztartása jutalmául az államhitel fénykorát ünnepli. Mig máshol a roppant kiadások fedezése új kölcsönöket, új adónemeket, adóemelést, sat. okoz, addig Anglia rendes évi budgetje az adók leszállitását, eltörlését, és az államadósság törlesztését engedi eszközöltetni. Anglia oly jövedelmi forrásokat szerzett magának, hogy pénzrendszerét beválthatlan papirpénz kibocsátása által nem kényszerülend veszélyeztetni. De nem is fog oly actióba bocsájtkozni, mely teljesen kimeritené, mely határvonalig a modern állam létének koczkáztatása nélkül nem mehet.

Oly viszonyt, a minőben Anglia bankja az állammal van, — nem lehetne bármely országnak ajánlani, mert oly országban, hol a pénzügyek nincsenek virágzó állapotban, a felek egyike okvetlenül áldozatul esnék, ugy mint az osztrák birodalomban történt.

Minél kevésbbé fejlődött ki valamely állam, annál inkább kell figyelemmel lennie azon különbségre, mely a bankjegy és papirpénz között van, és mellőzni oly bankorganisatiót, mely mellett a bankjegy papirpénzzé fajúlhat.

Hogy a Peel-actában lévő hibás elmélet nem idézett elő eddig más bajt, mintazt, hogy felfüggesztetése időnként szükséges lett, — főleg a rendezett államháztartásnak köszönhető, és annak, hogy külpolitikája hosszan tartó kimeritő háboruk-

tól távol tartá Angliát. Mert mindaz, a mit I. Napoleon háborúi óta Anglia viselt, forrásait ki nem merité.

De nézzük csak Overstone tanának alkalmazását Ausztriában. Itt mi történt?

1862-nek decz. 27-én hozatott azon törvény, mely az osztrák nemzeti banknak viszonyát rendezé.

Ezen törvénnyel közhirré tétettek a banknak alapszabályai, a melyek III-ik részében a banknak j e g y k i a d á s i j o g a van tárgyalva.

E III. részben a 14. §. mondja, hogy a 200 millió frt összegig kibocsájtott bankjegyek fedezése a bankigazgatóság belátására van bizva, azonfelül minden bankjegy ugyanannyi értékü ezüstpénz vagy szinezüst által legyen fedezve. Megjegyzendő, hogy 80 millió azon említett 200 millióból az állam tartozása által lett volna fedezve.

A fedezés e módjában minden rendszert látunk képviselve. Ugyanis ha a 200 millióból az államtartozás levonatik, marad 120 millió forint, a melyet bankszerüleg fedezett a bankigazgatóság — az e felett kibocsájtott összeget — tehát 80 milliót — és a 200 millión felül eső részt azon rendszer szerint, mely a Peel-actában van letéve.

Az osztrák bankacta megújitásakor is szóba hozatott a Peel-acta, és ajánltatott is több oldalról. Mint látjuk, az osztrák pénzügyminiszter minden kivánságnak eleget tett, mert az 1862-iki bankactában a bankszerü fededezetből is van valami, a Peel-actából is, de az is benn van a 16. §-ban, hogy ezen bankjegyek elfogadására m i n d e n k i köteleztetik.

Lett tehát az osztrák bankból minden, csak tiszta kereskedelmi hitelinstitutió nem, és a mi a fődolog, meghagyatott papirpénz-gyártónak az állam részére — a mint a tapasztalás mutatta.

Nem szükség felemlítenem, hogy az osztrák bankactában lévő elvek — és a banknak valódi kezelése — két különnemü dolog. A sors úgy akarta, hogy alig 6 hó alatt beteljesedjék az, a mit a bankügy felett vitt polemiában a „Pesti Napló"-ban mondottam volt.

De térjünk vissza a Peel-actában foglalt elvek vitatásához.

Eltekintve attól, hogy a Peel-acta elvi ellenmondásokat tartalmaz, mert az állambank jegyeit papirpénz gyanánt fedezteti érczczel, a többi bank jegyeinek fedezésével mit sem gondol, igy tehát Anglia bankinstitutiója okszerü és következetes alapra nincs is fektetve, vizsgáljunk egy új érvet, a melyet a Peel-acta tisztviselői sikra állítanak.

Azt mondják ugyanis, hogy a vidéki bankok csak localis jelentőséggel birnak, mig Anglia bankja nem csak egész Nagy-Britanniát, hanem, mondhatni, az egész kereskedelmi világot érdekli, és igy jegyeinek emissiójában nagyobb óvatosság és szigor szükséges, mint a localis jelentőségü bankoknál.

Ezen állítás teljesen igaz, de abból semmiképen sem következik annak szüksége, a mit a Peel-actába öntöttek.

Anglia bankja világjelentőséggel bir. Ezen bankot meg akarták fosztani jegykibocsájtási jogától, és feloszták két departementra, az egyik semmi egyéb, mint egy közönséges depositbank, a mely a nála deponált pénzeket forgatja, ép úgy, mint a Londonban lévő többi depositbank. Az intézet másik departementja, az úgynevezett jegykibocsátó osztály semmi egyéb mint egy pénzváltóház, a melyre a bankigazgatóság ép úgy semmi befolyással sem bir, mint bárki más, mint csekély magam. E szerint Anglia bankjának jegyei nem is hiteljegyek, a melyeket a bank szükség szerint a hitelközvetitésre felhasználhatna, hanem tisztán papirpénz.

Miután Overstone iskolája a papirpénz és bankjegy között nem tudott különbséget tenni, oda vitte a dolgot, hogy Anglia bankját, mely jegybank volt, depositbankká alakitották át — és egy osztálya, a banknak czége alatt, már most állami papirpénzt bocsájt ki, mert ezen jegyek biztositéka részint az államnak tartozása, részint nemes ércz.

Ennek elérésére nem volt szükséges oly hosszu utat tenni, és a bankügy elméletébe a pénzrendszert illető elveket keverni. Ha kimondatik, hogy Anglia bankja felhágy a jegyemissióval és az állam egyenértékü nemes érczczel fedezett papirpénzt bocsátand ki, mely 14 millió liverig az állam hitele által tartassék forgalomban, az ezt meghaladó összeg érczczel fog fedeztetni; a provinczialis jegybankok emissiója

pedig bizonyos határok közé fog szoríttatni : úgy egyszerüen mindenkinek érthetőleg lett volna megmondva és elintézve a kérdés. Egy efféle határozatot annál inkább várna az ember az enquêteben mondottak után, miután Overstone iskolája e tekintetben több izben a hamburgi girobankra utalt, mely szintén nem emittál bankjegyet, nem kamatoztatja a depositumokat és közpénztárnoki szerepet visel, a mely szerep Anglia hitel és forgalom mechanismusában Anglia bankjának is jutott, noha a kettő között még azon különbség forog fenn, hogy Anglia bankja a depositumokat kölcsönüzletekre használja, és forgatja, mig Hamburgban a depositumok holtan maradnak őrizet alatt, és a depositum a folyó számlákon történő átruházások alapját képezi.

Angliának krisisei egytől egyig nem a jegybankok által lettek előidézve, hanem inkább a crisisek ezeket is zavarba ejték, mint akárhány vállalkozót, kereskedőt , iparost és bankárt.

Oly birodalom, mely mint Nagy-Britannia minden világrészszel kereskedelmi és forgalmi összeköttetésben van ; a melynek fővárosában a világkereskedelem fonalai egyesülnek, a melynek gyáriparja mindenhonnan hozatja a nyerstermények et, és mindenfelé küldi gyártmányait — megérzi a földnek bármely pontján mutatkozó forgalmi és termelési zavarokat. Ez oly természetes dolog, hogy inkább azon kellene csodálkozni, ha nem így történnék.

Világrendítő események, crisisek a productióban, túltermelés vagy hiány, nagyszerü felfedezések és találmányok, — bárhol fordúljanak elő — visszahatnak Angliára.

A ki ezen hatást megakarja előzni, az előbb semmisítse meg Angliában mindazon tényezőket, a melyek Nagy-Britanniát nagygyá tevék, ölje el ezen kereskedelmi nemzetben a vállalkozási szellemet — mert mig ez meg nem történik, addig Angliában időről időre előfordulandnak crisisek.

És vajjon mit értek el a Peel-acta által Angliában? Tudta-e meggátolni az 1847. 1857. 1859. 1862 és 1866-diki crisiseket ?

Az első részben szóllván a depositbankról, felemlítém azt is, hogy ezen hitelintézetek szintúgy vannak alávetve a

crisisek eshetőségeinek, mint a jegybankok, és hogy szintúgy behatnak a hitelhálózatba mint a jegybankok.

A Peel-acta, mint a bankrendszer kormánya, Angliában a bankjegy nevű hitelpapirt eltávolítani szándékozott, és elfeledé, hogy a veszélyesség tekintetében avval egyenlő, más hitelpapirokat kelle meghagynia.

Ha meghagyatik a bankjegynek azon szerep, a mely a forgalomban megilleti, ha annak elfogadására senki sem köteleztetik, ha nem használtatik fel a jegybank állami czélokra, ha nem alakíttatik át állampapir-pénzgyárrá, ha nyilvánosság és állami ellenőrzés fogják az emissió túlterjesztését megakadályozni: abban semmi veszély nem fog rejleni a közönségre nézve, a pénzrendszert pedig legtávolabbról sem fogja érínteni.

A pénzrendszert nem illetheti a bankjegy, ha meghagyatik a természetének megfelelő körben t. i. a hitelügyi operatiókban, elfogadásra senki se köteleztesék és fulánkja ki lesz tépve. E fulánkot különben a kormányok maguk kivánják megtartani, hogy adandó alkalommal felhasználhassák, és hogy pénzzavarukban eszközük legyen.

A tényekre és a Peel-acta elveire fektetett következtetés mutatja, hogy:

1-ször. Ezen bankakta távol van attól bankjegy monopoliumot létesíteni Anglia bankja részére, sőt éppen ellenkezőleg Anglia bankját bankjegyemissiótól megfosztá és a provinczialis bankoknak meghagyta a jegyemissió jogát. Azért is mondhatni, hogy mindazok, kik az egy bankrendszer védelmében a Peél-actára hivatkoznak, a Peel-actát soha alaposan nem tanulmányozták, és Overstone iskolájának tanát, a bank enquêtebeli dolgozatokat nem ismerik.

2-szor. Overstone iskolája nem is iparkodott oda, bankjegykiadási szabadalmat létesíteni a jövőben Anglia bankja részére, hanem a bankjegy nevű hitelpapirt teljesen megszüntetni, és helyébe oly pénzjegyet tenni, mely érczpénz-téritvény legyen, és az állam pénzváltóhivatalában legyen megszerezhető.

Overstone tanának ez az iránya, ezt 1858-ban is világosan kimondta, a mint az a mellékelt bankenquetei munkában ol-

vasható. Igy tehát azok is tévuton vannak, a kik azt állítják, hogy Anglia bankügye a jegybankszabadalom felé indúl.

A bankenquêtei munkákból kitűnik továbbá, hogy Overstone iskolája legkevésbbé sem lépett síkra a központi bank javára és a vidéki bankok ellen. Ellenkezőleg, Overstone iskolája a központi bank jegyemissiója ellen kelt ki, egyáltaljában a bankjegy institutió ellen: mig az ellenpárt a bankjegy institutiót egész általánosságban védte és a központi bank részére is megtartani fáradozott. Nem arról volt szó, hogy bankjegyszabadalom-e, vagy bankszabadság?, hanem legyen-e jegybank vagy nem! Igy áll a thesis!

És mi lett az eredmény?

A központi bank veszté el a jegykibocsájtási jogot, nem pedig a vidéki bankok.

És ezen tény igazolja azt, hogy maga Peel az egész támadást a központi bank ellen fordítá; mert a bank-acta megszünteti a központi bank jegyemissióját.

Az 1858-diki bankenquêteben azon kérdést intézték lord Overstone-hoz: tanácskozott-e a bankacta ügyében Peellel. Erre azt felelé, hogy a ministerrel nem is szóllott volt, hanem azt tartja, Peel-t 1840-ben lett nyilatkozatai a bizottság körében győzték meg tanának helyességéről és birták arra, tanát az 1844-diki új bank-actában a központi bank jegyemissiójánál alkalmazni.

Peel-nek nyilatkozata a parlament előtt a bankügyről, azon nézet körül forgott, miszerint a „bankjegy papirpénz", és mindamellett, hogy Overstone tanát a központi bank irányában érvényesíté, a vidéki jegybankok szervezeténél elejté, úgy látszik, azon nézetből indúlva ki, hogy ezek localis jelentőséggel birnak.

Lássuk már most a localis jelentőség értelmét.

A vidéki bankok mindegyike saját közönségével bírt, jegyei ezen körön kivül nem igen terjedtek, és e körben a követelések és tartozások kiegyenlítésére szolgáltak. A vidéki bankok bankjegyei a szó teljes értelmében hiteljegyek voltak, a közvetitő bank által garantirozva. Általuk a conto corrente felszámítás eszközöltetett az illető vidéken, és

pedig az irás mellőzésével. A kézmüves például a földmivelőnek oly időben is dolgozott, a bankjegybeni kielégítés mellett, midőn a földmivelő jövedelméből még nem fizethetett volna. A helyett, hogy a kézmüvessel lépett volna hitelüzleti összeköttetésbe a földmivelő, bankja közvetítéséhez fordúlt. Az bizonyos, hogy a bank a hitelközvetítés e nemében csak úgy müködhetett sikerrel, ha :

a) A hitelközvetítést csak ott teljesité (azaz bankjegyeit adá), a hol az illető fél erre méltó volt, azaz erkölcsi és anyagi garantiát nyujtott ;

b) a bank elegendő pénzzel bírt, hogy bankjegyeit szükség esetében rövid idő alatt beválthatta.

Ha tehát a hitelközvetítés a józan üzleti szabályok határai között maradt, nem volt mitől tartani, a jegyek megmaradtak a forgalomban. A mint azonban ezen határon a bank átlépett, vagy pedig rendkivüli események, kereskedelmi viszonyok a bankjegyeket tömegesen a pénztárhoz hajták felváltás végett, a zavar bekövetkezhetett. E zavar ilyenkor az illető bank üzleti körén ki nem terjedt.

E veszély azonban nemcsak a jegybankot fenyegeti, abnormalis viszonyok között, hanem szintoly mértékben a depositbankot, a melytől ha tömegesen vissza követeltetnek a betételek, a melyeket ez kölcsönben kiadott, a depositbank is zavarba jövend, a mint az 1866-ban is történt Angliában. Ugyde ez által a pénzrendszer, a mely a bankjegygyel nincs összefügnésben, — legkevésbbé sem érintetik. — A Peel-acta e szerint azt igazolja, hogy Peel legkevésbbé sem képzelheté magának, miszerint a hitelközvetítés okozta crisis és veszély egyáltaljában kiirtható, és a bankjegy institutió megszüntetésével elenyészik, — hanem hogy a veszély alább száll, ha a bankjegyemissió a vidéki bankoknál egy bizonyos maximumon túl nem mehet. — A bankjegyemissió oktalan kezelésétől csak a központi banknál tartott Peel, a mely szerinte nem localis, hanem országos jelentőséggel bir, miután a vidéki és fővárosi bankok számlái ott összepontosulnak.

És abban mutatkozik a nagy tévedés, hogy Peel azt hivé, miszerint ha a központi banktól elveszi a jegykibocsáj-

tás jogát, megóvta a crisisek befolyásától és egyúttal képtelenné teszi a hitelközvetítést mértéken felül kiterjeszteni.

Mindkét várakozás nem teljesült, mindkét nézetével csalódott; a mint azt a tapasztalás igazolja.

A különbség csak az, hogy „Anglia bankja“ az 1844-diki bankacta előtt mint jegybank vett részt a crisisekben, azóta pedig mint „depositbank“.

Lássuk a dolgot közelebbről. A Peel-acta óta a központi bank depositbank. Ezen banknál birja a nagy kereskedelmi világ egy része tartalékját, ezen letétek, valamint a bank saját vagyona azon alap, a melyből kölcsönöket nyújt a bank a kereskedelmi világ más részének.

Krisis esetében a betétek vissza kéretnek, a mi a bankot kényszeríti, kölcsönüzletét megszorítani; lejáró kölcsönöket beszedni, újakat nem adni. De éppen az ily válság idején fordúl hozzá a pénzvilág segélyért, és a központi bank mit sem tehet, mert bankjegyet nem adhat, magának sem lévén, és így midőn a közhitel támogatására leginkább volna szükség, nem lehet közvetitő. Ez csak annál inkább fokozza a crisist, a depositumok mindinkább visszavétetnek, Anglia egész hitelgépezete kezd ingadozni, — és ott van a jegyemittáló osztály arany és ezüstkészletével, ott ülnek a pénzesládákon — de segíteni nem szabad!

Ekkor hallatszik a megváltó szó! A kormány suspendálja a bankactát, a bankosztály kap 1—2 millió liver bankjegyet a másik osztálytól, és megszünik a rémülés, a bizalom helyre áll, mert tudja a közönség, hogy a bank most már segíthet, közvetithet; azonban mig ez következik, számos életre való ház megbukik, a melyen a közbizalom támogatásával még segíteni lehetett volna.

Igy folynak le jelenleg a crisisek.

Igen ám, mondják a Peelisták, de most a jegyek beválthatósága nem veszélyeztetik ily crisis idején, mert csak annyi jegy van forgalomban, a mennyi teljesen fedezve van.

De mint látjuk, a crisist épen azon egy-két millió nem érez fedezetü bankjegygyel törik meg; a bizalmatlanság és közrémülés pedig csak fokozódik, midőn a közönség tudja azt, hogy a bank kezei meg vannak kötve.

Ha ezen központi banknak, Anglia bankjának nem jutott volna oly kiváló szerep, és nem alakultak körülötte mit középpont körül a hitel-mechanismus sugarai, úgy mit sem tenne az, hogy mozgékonyságát a Peel-acta megsemmisíté, így azonban nem maradt más hátra, mint épen a bank megpróbáltatása napjaiban ezen bankactát felfüggeszteni.

Látni tehát, hogy a Peel-acta a crisisek hatását módosítva, más formába önté, de legkevésbbé sem távolítá el; sőt maga a bankacta is a crisisek martaléka lesz minden alkalommal.

Ez pedig annak tulajdonítandó, hogy a józan itéletet nem lehet holt gépezettel helyettesíteni ott, a hol egyedül a viszonyok megbirálása képesít czélszerü intézkedésre.

Ha egy jegybank egyáltalában nem tudna ellent állani crisiseknek, úgy nem kellene magyarázat ahhoz, miért fosztták meg a központi bankot jegykibocsátási jogától. Miután azonban csak ugyanazon óvatossági szabályokat kell, hogy kövessen a jegybank, mint a depositbank, és a jegyemissió maximumát alapszabályilag meg lehet határozni, sőt a bankszerü fedezetet is biztosítani lehet: valóban érthetetlen, hogy miért szüntették meg a központi banknak bankjegyemissióját, és miért volt szükséges a papirpénz elvét a banküg elméletébe keverni és mindezt életbe léptetni?

Ha arról van szó, hogy ugyan mely párt támadhatja meg a Peel-actát, ha már bankszabadalomról és bankszabadságról van szó: úgy bizonyára a bankszabadalom védői lehetnek csak a támadók.

A legszebb a dologban az, hogy a continensen lévő bankszabadalmi férfiak akarnak takarózni a Peel-actával.

A kamatláb kérdését itt szóba sem akarom hozni, és nem szándékom avval foglalkozni, hogy mily befolyással volt a Peel-acta a kamatláb hullámzására. Ez egy álló kérdés és teljesen osztom e tekintetben Wagner Adolf ebbeli nézeteit. A kamatláb szabad használata elkerülhetlen szükséges a jegybankok okszerü vezetéséhez, mint azt értekezésem első részében már kifejtém.

Nem hagyhatom itt érinthetlenül egy nagy képességü honfi munkáját, ki e tárgygyal most 10 éve foglalkozott, mi-

dön Ausztria pénzügyi kérdéseit fejtegette, t. i.: Akademiánk nagyérdemü elnökének boldogult Grf. Dessewffy Emilnek dolgozatát.

Dessewffy gróf ebbeli munkája már annálfogva is érdekes, mert ő azon kevés continentalis bankügyi irók sorába tartozik, kik a Peel-actában nem keresték és nem találták a bankszabadalom eszméjét. *)

Gróf Dessewffy javaslata következő 2 fő eszméből áll:

a) A bankügy Ausztriában decentralisált legyen 14 provincialis jegybank által, a melyek a központi bécsi bankot mint satelliták környezzék, és avval összeköttetésben álljanak.

b) Az összes bankrendszer jegyemissiója a Peel-acta által biztosíttassék.

Lássuk a javaslat részleteit.

Dessewffy gróf munkája azon bankszerződés után látott napvilágot, a melyben a kormány az államjavak egy nagy részét 1855-ben elzálogosítá a banknál, kölcsönei biztosítéka gyanánt, a mely bankjegyformában volt forgalomban.

Az alakítandó 14 provinciális bank összesen 101½ millió forint bankjegyet emmittáljon (Pest 25 millió, Milano 14, Csehország 12, Galiczia 12, Velencze 8, Erdély 5½, Horvátország és Slavonia 3½, Dalmátia és a partvidék 6 millió etc.)

Minden bank alaptőkéje jegyemissiója maximumának ⅔ része legyen, és így az összes 101½ millió bankjegyet 66⅔ millió forint bankvagyonra lehetne fektetni. A jegyemissió, a mely a bankvagyont meghaladja, teljesen érczpénzzel legyen fedezve, vagy pedig a bécsi központi banknak jegyeivel.

A bankvagyon befizetése történjék ⅜ részben 5%-os osztrák állampapirokban, vagy úrbéri papirokban, ⅖ részben a bécsi bank jegyeiben, ⅙ részben nemes érczekben. A bankvagyonnak értékpapirjai zár alatt és kormányfelügyelet alatt tartassanak. A részvényesek a korlátlan jótállás terhe alatt legyenek.

*) Über die schwebenden östreichischen Finanzfragen.

A bankügy a decentralisatió értelmébeni rendezését azért kivánja Dessewffy, hogy úgymond: *Jövőben az állam a deficiteket ne fedezhesse papirpénz emissió által* (141 lapon) *és a hitelügy kormányzása ne maradjon egy bécsi részvénytársaság kezében, mely a birodalom részeinek eleget tenni nem képes.*

A bankügy decentralisálását minden elfogulatlan szakember helyeslendi, és csak arról lehet szó, hogy vajjon a jegyemissió biztosítékát elegendőnek és a módot, melyet grf Dessewffy javasol, czélszerűnek tartandja-e mindenki.

Részemről Dessewffy gróf javaslatának ezen részét nem tartom kielégítőnek, és a jegybank természetének megfelelőnek.

Szerinte a $66^2/_3$ millió forint bankvagyon képeztetnék: $33^1/_3$ mill. forint államkötelezvényekből, a melyek áringadozásnak vannak alávetve, továbbá $11^1/_9$ millió forint nemes érczből, végre $22^2/_9$ millió frt osztrák bankjegyből.

Feltéve, hogy az osztrák banknak jegyei a javasolt bankrendszer életbeléptetésekor teljesen fedezvék és felválthatók, a bankvagyon fele ingadozó értékkel bir és mindennemü befolyások hatását érzendi. Ehhez vegyük még azt is, hogy ezen bankrendszerben csak $11^1/_9$ millió forint birna változatlan értékkel, mert hiszen tettleg a $22^2/_9$ millió forint osztrák bankjegy sem változatlan érték. Ha a bécsi bank bármily crisis alá jutna, vagy pedig politikai complicatiókban a kormánnyal szövetkeznék, azonnal kényszerfolyamot nyernének jegyei és evvel mind a tizennégy banknak jegyei!

De ha még mind ettől is eltekintenénk, mindig csak arra emlékeztetünk vissza, hogy a Peel-actában foglalt fedezés tulajdonképen papirpénzre vonatkozik, nem pedig bankjegyre.

Ellentmond grf Dessewffy eszméje maga a Peel-acta természetének és intentiójának is, mert abban a központi banktól elvonatott a jegykibocsájtás joga, és jegyei helyébe papirpénz jött, a vidéki bankok részére pedig a bankszerü fedezet megmaradt, míg grf Dessewffy épen a vidéki 14 bank részére papirpénz természetü jegyeket ohajt, a melyek egy

részének fedezetéül állampapir szolgáljon és a két departament felállítása által az egyik osztály depositbank, a másik pedig pénzváltóház legyen. Igy 15-féle papirpénz lenne a birodalomban. Ha már a Peel-actát tartá grf Dessewffy szem előtt, akkor a bankrendszert illető javaslatában a központi banknál kellett volna a papirpénznemü jegyeket behoznia, és a 14 banknál bankszerü fedezetet javasolnia.

Azonban a bankrendszer e két módja, t. i. az, mely Angliában létezik, és az, a melyet grf Dessewffy javasol — semmikép sem ment meg azon veszélytől, a melyet ő leginkább akart elhárítani; t. i. a pénzrendszer megrontásától, mert mindkét esetben papirpénz származik a birodalomban; a bankrendszer a pénzrendszerrel hozatik kapcsolatba.

Egy ily javaslat még akkor is akadna elméleti és gyakorlati nehézségekre, ha Ausztria rendezett pénzügyi állapotnak és népe vagyonosságnak örvendene, annál inkább támadható meg, midőn Ausztriának nemzetgazdasági és politikai helyzetét számításba vesszük, mely utóbbi körülmény a belügyek elrendezése esetében sem kedvez az ajánlott rendszernek, mert mindannyi bankot egy központi banknak kényszerfolyamú (e mellett beváltható lehet ugyan) jegyeire alapítja.

A tervezetet csak úgy lehet grf Dessewffy Emil elveivel a banküg kérdésében, a melyek a bankszabadságnak hódoltak, egyeztetni, és némileg a javaslat irányát megmagyarázni, ha figyelembe vesszük azt, hogy munkája irásakor az államférfi kénytelen volt egy nagy tényezővel számolni, t. i. Ausztria viszonyaival 1856-ban, és akkori reménytelen állapotunkkal.

Igen csalódik, ki azon hiedelemben van, hogy a bankkérdés Angliában el volna intézve, és a Peel-acta általános elismerésben részesülne. Mondhatni, hogy a bankenquetebeli dolgozatok igazolják, miszerint az eszmék, nézetek máig sincsenek megtisztúlva. Vajjon lehet e ott általános meggyőződésről, alapos ismeretről, következetességről, tapasztalatokra fektetett, igazolt elvekről szóllani, a hol a szakemberek egy része revocálja elveit, más része beismeri a Peel-actának következetlenségét, megint más része bevallja, hogy nem tud

véleményt mondani. Vajjon egy ilyen institutiót minta gyanánt lehet-e felállítani?

Az 1810-diki „Bullion-report"-ot elveté a parlament és oly határozatot hozott, hogy avval valóban szegénységi bizonyitványt adott maga magáról, állitván, hogy a papirpénz mennyiségének változása nem gyakorolhat befolyást az árakon.

Az 1832-diki parlamenti bankbizottság azt jelenti a parlamentnek, hogy a bankügyben képtelen okadatolt javaslatot adni. Más alkalommal a felsőház küdöttsége a Peel-acta ellen, az alsóház pedig mellette nyilatkozott. 1861-ben Aug. 6-án London kereskedői a Peel-acta ellen irányzott emlékiratot terjesztettek a parlament elé, kiemelvén okszerűtlenségét, szintúgy 1865-ben a glasgow-i kereskedelmi kamara szintén ily értelmü emlékiratot kézbesített Gladstone-nak. 1848-ban a bankgouverneurök bevallják, hogy a Peel-actára nézve a bankigazgatóságban a nézetek meg vannak osztva. Maga az algouverneur Prescott oda nyilatkozik, miszerint nem tudja megmondani, hogy mint kellene a bankactát változtatni, hanem érzi annak tökéletlenségét. Moris az első gouverneur plane azt mondja, hogy Anglia bankjának feladata a portékák árára pressiót gyakorolni, és hogy az igazgatóság ez értelemben jár el.

A hol ily nézetek uralkodnak, ott részemről nem látok józan, irányadó, a tudomány mai állásának megfelelő, követendő és utánzandó institutiót.

Institutiót, a mely mellett megtörténhetik, hogy egy vidéki jegybank, melynek egész vagyona 620,000 livre-t tesz, egy kereskedelmi háznak 1 millió livret tud hitelezni, a mint az 1847-ben a liverpooli banknál történt; oly institutiót, mely az előbbi oktalan hitelnyujtás lehetősége mellett a központi banknak kezét teljesen megköté, nem tartok utánzandónak!

A Peel-acta 14 millió livernyi maximumot engedett a jegyforgalomban Anglia bankjának, 14 millió nincs érczczel fedezve, a többi bankoknak 18 millió jegyemissiót hagyott, a mit ezek fedezhetnek a mint tetszik.

A Peel-acta megnyirbálta Anglia bankját, ezt depoitbankká változtatta, és lássuk mivé lett :

1856-ban a letétemények 12.107,000 livret tettek,
1866 „ „ „ 12.478,000 L-re rúgtak,
mig a londoni Joint-Stock bankok letéteményei :
1856-ban még csak 11.170,000 L-t tettek,
1866 „ már „ 19.224,000 L-re emelkedtek.

Anglia bankja nem fizet kamatokat a depositumok után, a joint-stock bankok pedig igen, ebből érthető ezek haladása. Anglia bankjának, mely „bankers-banknak“ is volna nevezhető $2^1/_2$—4 millió deposituma van bankárok részéről. John Lulbock újabb időben azon javaslatot tevé, hogy mind azon bankok és bankárok, melyek pénzeiket eddig Anglia bankjába fektették, a hol az nekik mit sem kamatoz, egyesüljenek, és állitsanak egy központi bankot, a mely az addig holtan hevert pénzeket forgassa, és így azután e haszon a betevőknek jutna, nem pedig Anglia bankja részvényeseinek, mint jelenleg.

Banküguyi munkálatom első részében a bevezetésben kiemelém a banküzlet három fokát, és kiemelém, hogy a jegybankok szabadságának korszakát a depositbankok korszaka követi, Angliában a banküguy ezen korszaka következik mostan, a depositbankok lépnek az előtérbe. A hitelátruházás gépezete annyira fejlődött, a checks-ek oly szerepet nyertek, hogy ma, midőn Anglia kereskedése a múlt évtizedbelihez hasonlítva mintegy 80%-al nagyobbodott, a bankjegyemissió folytonosan apad. A vidéki bankok mindig távolabb maradnak a bankjegyemissió azon maximumától, a melyet a törvény nekik engedményezett. Így a vidéki bankok jegyforgalma 1865-nek június 24-én volt :

Privatbankok Angliában és Walesben	2.940,000	L
Joints stb. „ „ „ „	2.740,000	„
kibocsájthatnak pedig	7.440,000	„
Irhonban forgalomba jött	5.760,000	„
kibocsáthatnak pedig	6.350,000	„

Itt közlök továbbá adatokat Britannia jegybankjaira nézve a

„Journal of the Statistical Society of London“ 1866 évi első kötetéből.

A vidéki bankok (Circulation Country Banks) kimutatását illetőleg megjegyzem, hogy Scotiában a fixed issues — azaz 2.740,000 livre-ren túlmenő jegykibocsájtás érczczel vagy Anglia bankjának jegyeivel van fedezve. Scotiában 5 livrenél kisebb bankjegyeket is szabad forgalomba hozni, és mint látszik, a kisebb jegyek összege tetemesen meghaladja az 5 livrenél nagyobb jegyek értékét. Igy 1865-nek deczember 9-én az 5 livrenél kisebb jegyek értéke

3.150,000 livre

az 5 L-nél nagyobb csak 1.750,000 „ volt.

I.

Anglia bankja. Heti kimutatás.

1865 negyedik évnegyed (okt.—decz.) az ezresek kihagyásával

1	2	3	4	5	6	7
Jegykibocsájtási osztály.					Oldalagos rovatok	
Tartozások	Kelet szerda napok	Fedezet			a közönség birtokában lévő jegyek (col. 1 minus col. 16)	Azangol bank legkisebb leszámítolási százalékai
Kibocsátott jegyek		Kormányi adósság	Más biztosítékok	arany ezüst készlet		
Liver milliók	1865	Liver milliók	Liver milliók	Liver milliók	Liver milliók	1865 per ann.
27.09	Octob. 6	11.01	3.63	12.44	22.73	29 Sept. 4 p. o.
26.61	„ 13	11.01	3.63	11.96	22.32	2 Oct. 5 „ „
26.65	„ 20	11.01	3.63	12.—	22.31	6 „ 6 „ „
27.06	„ 25	11.01	3.63	12.41	21.82	7 „ 7 „ „
27.16	Nov. 1	11.01	3.63	12.51	21.85	
27.22	„ 8	11.01	3.63	12.57	21.48	
27.51	„ 15	11.01	3.63	12.82	21.15	
28.32	„ 22	11.01	3.63	13.67	20.57	24 Nov. 6 „ „
28.50	„ 29	11.01	3.63	13.85	20.72	
28.33	Decz. 6	11.01	3.63	13.68	20.75	
27.89	„ 13	11.01	3.63	13.24	20.56	
27.96	„ 20	11.01	3.63	13.04	20.63	30 Dec. 7 „ „
27.34	„ 27	11.01	3.63	12.70	20.46	

II. Váltó üzleti osztály.

8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Tartozások						Fedezetek				
alaptőke, és tartaiék		Letétek				biztosítékok		tartalék		
tőke	tartalék	állami	magán	Két napos és más váltók	kelet Szerda napok	kormányi	másféle	jegyek	arany s ez. készlet	összes tartozások és fedezések
Liver mil.	Liver mil.	Liver mil.	Liver mil.	Liv. mil.	1865	Liver mil.	Liver mil.	Liver mil.	Liv. mil.	Liver millió
14.55	3.82	6.89	13.80	.59	Oct. 6	10.38	4.17	4.36	.74	39.66
14.55	3.13	7.23	13.51	.55	„ 13	9.81	24.04	4.29	.78	38.97
14.55	3.17	3.59	14.01	.56	„ 20	9.33	21.45	4.34	.78	35.89
14.55	3.18	3.79	13.28	.55	„ 25	9.31	20.—	5.24	.81	35.37
14.55	3.18	4.16	12.98	.54	Nov. 1	9.24	20.14	5.31	.71	35.42
14.55	3.19	4.89	13.15	.52	„ 8	9.75	20.07	5.74	.74	36.30
14.55	3.20	5.69	12.27	.51	„ 15	9.74	19.31	6.36	.82	36.22
14.55	3.21	6.15	12.88	.49	„ 22	9.74	19.—	7.74	.79	37.28
14.55	3.18	6.54	12.47	.49	„ 29	9.74	18.95	7.78	.78	37.25
14.55	3.19	6.62	12.65	.47	Decz. 6	9.84	19.28	7.58	.78	37.48
14.55	3.22	7.08	14.26	.56	„ 13	9.84	21.61	7.33	.78	39.57
14.55	3.24	7.37	14.09	.42	„ 20	9.89	21.63	7.33	.83	39.68
14.34	3.25	8.54	13.23	.40	„ 27	9.89	22.51	6.88	.71	39.98

III. Vidéki jegybankok.

Átlagos összege azon igérvényi jegyeknek, melyek Angliában és Wales-ben szombatnapon, az 1865. év negyedik évnegyedében (okt.—decz.) hetenkint és Skótországban meg Irhonban az alább megjelölt napokon forgásban voltak.

Anglia és Wales				Skótország				Irország		
Kelet	Magán bankok (Meghat. jegykibocs. 4. 14)	Részv. bankok (Meghat. jegykibocs. 3.23)	Összes meghat. jegykibocsájtás 7.37	Három-három hétben, melyek végződtek	5 livernyi és nagyobb jegy	5 liveren aluli jegy	Összes meghatározott jegykibocsájtás 2.75	5 livernyi és nagyobb jegy	5 liveren alúli jegy	Összes meghatározott jegykibocsájtás 6.35
1865	Liv. mil.	Liv. mil.	Liv. mil.	1865	Liv. mil.	Liv. mil.	Liv. mil.	Liv. mil.	Liver mil.	Liver mil.
Octob. 7	3.19	2.94	6.13							
„ 14	3.23	2.93	6.16	Oct., 14.	1.63	2.88	4.51	3.28	3.32	6.61
„ 21	3.20	2.92	6.12							
„ 28	3.13	2.89	6.02							
Nov. 4	3.13	2.88	6.01							
„ 11	3.07	2.87	5.94	Nov. 11	1.92	2.95	4.88	3.40	3.49	6.89
„ 18	3.03	2.84	5.87							
„ 25	2.99	2.81	5.50							
Decz. 2	2.97	2.78	5.74							
„ 9	2.92	1.74	5.66	Decz. 9.	1.75	3.15	4.90	3.20	3.49	6.69
„ 16	3.07	2.71	5.78							
„ 23	2.89	2.73	5.62							
„ 30	2.90	2.72	5.61							

Mióta a check s-ek*) általános használatba jöttek, és a Clearing-house, a nagykereskedés és banküzlet forgalmát egyszerüsité, a bankjegyek hiánya kevésbbé érezhető.

És vajjon a check s-ek nem birnak-e mindazon tulajdonokkal, a melyek miatt a bankjegykibocsájtástól annyian irtóznak. Az a mit a közönség checksek alakjában a depositbankoktól követelhet, t. i. az összes betételek, nem okozhat-e szintoly zavart a banknak, mintha bankjegyeit mutatják be pénztáránál érczpénzzel történendő felváltás miatt? A depositbank a betételeket kölcsönbe adja és forgatja, e kölcsönök vissza nem vonhatók hirtelen. Ha tehát nagy mennyiségben mutatják be a checkseket, ezeket nem lehetend mind egyszerre beváltani. A checks-ek szintúgy mennek kézről kézre fizetések teljesitésére mint a bankjegy.

Az 1866-diki crisisben a depositbankok is zavarba jöttek Angliában, néhány képtelen is lett a pénzek kiadásánál a közönség kivánalmának megfelelni és megbukott. És mindamellett senkinek sem jutott eszébe akár a depositbankok, akár a checks-ek megszüntetését javasolni. Miért? mert minden hitelinstítitutió a dolog természeténél fogva koczkázatot hord méhében, ezt mellőzni nem lehet. A bankjegy is hiteljegy, ne tulajdonítsunk annak érczpénz, vagy papirpénz természetét.

Hogy mily nagy szerep jutott Angliában a check-nek, az következőből látható:

A Journal of the statistical society múlt évi utolsó füzetében Lukbock a Clearing house adatai szerint 23 millió L forgalomnak tételeit igy állítja egybe:

---

*) Ausztriában a kamatozó pénztári utalványokat nevezik hibásan check-nek, holott a check nem kamatozó utalvány. Franczia országban az 1865-nek julius 11-én kelt törvény hozta be azokat, mely szerint a check lát után és helyben legfeljebb 5 napra a kiállítás napjától fizetendő; a vidéken legfeljebb 8 nap után; nincsen bélyegadónak alávetve, hátirat által átruházható; a váltótörvény szerint ád viszkereseti jogot.

A Clearing houseon átment tétel	16.346,000 L
Checksben	5.394;000 „
Vertpénzben	139,000 „
Az angol bank jegyeiben	1.137,000 „
Vidéki bankok jegyeiben	79,000 „
főösszeg	23.095,000 „

a miből látható, hogy a forgalomban mennyivel nagyobb jelentőséggel bír már a check a bankjegynél.

A felek fizetési módját illetőleg ím egy példa :

Check és utalvány a Clearing houseban érdekelt bankárokra	13.000,000 L.
Ch. és ut. magamagára	1.600,000 „
„ és „ külső bankárokra	1.400,000 „
Az angol bank jegyeiben	674,470 „
Vidéki bankok „	9,470 „
pénzben	117,927 „
Összesen	16.801,867 L.

Ez fejti meg, hogy miért apadt Angliában az érdekeltség a jegybank kérdésében. Ha a bankjegy nem lett volna nagy részben nélkülözhető az új hitelinstitutiók által, valóban a Peel-acta most is még nagyobb érdekeltséget keltene a gyakorlati élet embereinek körében.

Anglia bankja hiteljegyemissiójának megszüntével a kamatláb roppant ingadozásokat szült. Igy például :

1865-ben 16 változást láttunk Anglia bankjának kamatlábán :

Január	4-én	6 %	Julius	26		3½	%
„	11 „	5½ „	Aug.	2		4	„
„	25 „	5 „	Szep.	27		4½	„
Marcz.	1 „	4½ „	Octob.	2		5	„
„	29 „	4 „	„	4		6	„
Május	3 „	4½ „	„	7		7	„
„	24 „	4 „	Nov.	22		6	„
„	31 „	3½ „	Dec.	27		7	„*)
Junius	14 „	3 „					

Hogy pedig képtelenség azt várni, miszerint Europa pénzpiaczain a kamatláb egyidőben egyenlő legyen, a következő adotokból tűnik ki :

1866-ban april 20-án a kamatláb volt :

*) Hildebrand's „Jahrbücher für Nationalöconomie u. Statistik“ 1866. 360 lapon.

Anglia bankjánál . .	6 %	Amsterdamban . .	5½ %
Francziaország bankjánál	3½ „	Brüsselben . . .	4 „
Az osztrák banknál . .	5 „	Pétervárban . . .	5½ „
Berlinben	6 „	Hamburgban . . .	5¾ „
Frankfurtban	5 „		

Május hóban az Angol bank 11%-ra emelte és ugyanazon hó 12-én a Peel-acta suspendáltatott.

A Peel-actára vonatkozó most kifejtett nézeteim magyarázzák meg álláspontomat a bankügyben, és mindazt, a mit az első részben a bankügy rendezésére vonatkozólag javasoltam. — A bankjegyet hiteljegynek tartom, nem pedig papirpénznek, azért is a Peel-actában foglalt azon fedezési módot, a melyet Anglia bankjára nézve megállapít, nem ismerhetem el helyesnek.

A jegykibocsájtás ellenőrzés alatt történjék, a jegy fedezete a bankjegy természetének feleljen meg, azért a bankszerű fedezet mellett nyilatkoztam.

Ausztriában a jegykibocsájtás szabadalma gátolja a hitelátruházás gépezetének kifejlését; a centralisatió e téren is zsibbasztja a nemzetgazdasági fejlődést. Csak a bankszabadság útján juthatunk a birodalom részeiben egészséges pénz és hitelforgalomhoz, és csak akkor szabadulunk meg a papirgazdaságtól, ha rendezett háztartás mellett a birodalomban alakítandó jegybankok nem fognak az állambank jegyeire fektetett jegybank-rendszert nyerni.

Míg ez meg nem történik, Ausztria pénzrendszere a politikai viszonyok minden léghuzamától zavarba fog jutni.

Azt, hogy mely politikai okok is sürgetik a bankügy decentralisatióját, nem akarom fejtegetni, mert azok eléggé ismeretesek.

Hogy azonban a bankszabadság alapjára fektetett bankrendszert azonnal több bankkal kellend-e megkezdeni Magyarországban, vagy pedig előbb csak Buda-Pesten egyet felállítani, és azután lassanként másokat is a vidéken, azt az alakítás időpontján lévő viszonyok, rendelkezésre álló tőke fogják csak meghatározhatni.

III.

Az Angol bankenquêtek.

A kereskedelmi összeköttetés magával hozza azt, hogy oly országok, melyek kereskedelmi krisisbe jutnak, magukkal rántják egyszersmind azokat, a melyekkel kereskedelmi érintkezésben vannak. — Igy Angliában, Francziaországban és Éjszak-Amerikában a kereskedelmi crisisek az utóbbi években már egyidejüek. — Bármi oknál fogva idéztetik elő egy ily krisis ezen országok egyikében, okvetlenül a másik kettő követi, a hitelnyujtás lánczolatánál fogva.

Ezen állítást a következő adatok igazolják. Voltak krisisek :

Angliában	Franczia országban	Éjszakamerikai államokban
1803-ban	1804-ben	—
1810-ben	1810 „	—
1816 „	1813 „	1814
1818 „	1818 „	1818
1825 „	1825 „	1825
1832 „	1830 „	—
1837 „	1837 „	1837
1839 „	1839 „	1839
1847 „	1847 „	1847
1857 „	1857 „	1857
1864 „	1864 „	—

Minden ily alkalommal, úgy a kormányok mint a testületek, a melyeket ily crisis illet vagy érdekel, a crisis kútforrásainak tanulmányozásával foglalkoztak, és pedig azon czélból, hogy következő alkalommal az ellenszert használhassák a kóros állapot megszüntetésére, vagy káros következményeinek eltávolitására.

Ezen crisisek okainak kutatásával kapcsolatban a pénz és hitelrendszer természete is a tanulmányozás tárgya lett, és igy a bankügyet illető számos kérdés az illető bizottmányok elé került.

Az angol parlament ezen nagyfontosságú ügyben ;mindannyiszor bizottmányokat küldött ki, a melyek munkálata közhirré tétetvén, alkalom nyilt a szakembereknek, az ügyet

tanúlmányozni. Ezen útóbbi czélból a franczia bank igazgatósága is az angol enquêtenek eredményeit Coullet és Juglar által kivonatban, de mind amellett még terjedelmes 8 kötetü munkában franczia nyelven kiadatta, hogy a franczia-országi bankügy tárgyalásakor az angol bankenquêtek adatai használtassanak. *) Ezen munkából számos adatot használtam fel és érdekesnek tartom az enquêtek főbb pontjait, lényeges eredményeit, valamint a kihallgatott szakemberek clvbeli nézeteit közleni.

1.) A „Bullion report“ 1810-diki junius 8-áról.

A bizottmány tagjai voltak : *Horner, Perceval, Tierney, Thornton, Baring, Huskisson, Johnstone, Temple, Brand* sat.

A bizottmány kiküldetett jelentést tenni, az érczárának viszonyairól és a külföldi (idegen) váltók árfolyamáról.

Egy obon aranynak törvényes értéke 3 L (livre) 17 shilling és $10^1/_2$ fillérre volt téve, mely 1804-ben 4 L-re, sőt 4 L 12 shillingre emelkedett Anglia bankjának jegyeiben; a külföldi érmek ára aránylag még inkább drágult, és pedig még 2 shillinggel. A tiszta ezüstből egy obon ára a törvény által 5 shilling és 2 fillére van téve, de ennek az ára is 1804-ben már 15%-al emelkedett volt. Ezen árak is az angol állambank jegyeiben értvék. Ugyanegyidöben a continens váltóinak árfolyama is tetemesen növekedett. 1808-ben a hamburgi váltóknál már 16—20%-nyi agio mutatkozott, holott magában Hamburgban az arany ára csak 3—4%-al emelkedett.

Hogy ezen áremelkedés minek legyen tulajdonítandó, azt mindenki tudta. A franczia háborúk idején roppant subsidiumokat nyujtott az angol kormány a continensnek, az angol banknak jegyei kényszerfolyamot nyertek, a kereskedelmi viszonyok a háborúk alatt folytonos változásokat szenvedtek, főkép midőn a Napoleon által elrendelt continentalis zár az összeköttetést még Hamburggal is megszünteté. Ezen időben Hamburgban nem is lehetett eladni londo-

*) A munka czíme : Extraits des Enquêtes parlamentaires anglaises sur les questions de banque, de circulation monetaire et de crédit (Paris, Guillaumin et C. 1865.)

ni váltókat. A szállitási költség és biztositási díj küldeményekért Londonból Hamburgba 7%-ra növekedett.

Whitmore és Pearse bankigazgatók a bizottmány által kihallgatva, oda nyilatkoztak, hogy ők hitelnyújtásokban nincsenek tekintettel a külföldi váltók cursusára, és csak annyiban jött e körülmény némileg figyelembe, hogy oly egyéneknek, a kikről a bank megtudta volt, hogy érczpénzt vagy érczrudakat exportálnak, kölcsönöket nem adott. Ezen igazgatók nézete odairányult, hogy csak kereskedelmi és politikai viszonyok gyakorolnak befolyást az idegen váltók cursusára, nem pedig a bankjegyemissió; szintúgy képtelennek mondják, hogy a hitelközvetités rövid időre túlemissiót vonhatna maga után. Az első nézetet a bizottmány helyesnek ismeré fel, nem úgy a másodikat, a melyre nézve a bizottság a következő helyes véleményt mondja: oly bank, a mely jegyeit kivánatra érczpénzzel felváltja, — a jegyek visszatérése által pénztárához felváltás végett — a túlemissióban gátoltatik. Azért is mondhatni, hogy a bank vezényletét a felváltási kötelezettség gátolja a túlemissióban, a mit Smith Ádám is kiemelt volt. Egészen másképen áll azonban a dolog, ha a jegyek felváltása megszünik és a bankjegyek kényszerfolyamot nyernek. Ily állapotban a túlemissiónak hőmérője nem létezik, és az ily bank igazgatóságának kezében tartja az árak ingadozásának emeltyüjét. Mondhatni, hogy ekkor a váltó árfolyama a túlemissiónak criteriuma.

1798—1809-ig az angol banknak kisebb jegyei szaporíttattak, a bank váltótárczája emelkedett, és e kettős befolyás által az ércz annál inkább exportáltatott. A kereskedelmi mérleg ez időben is nagy egyenleget mutatott Anglia rovására, a minek ismét befolyása volt a váltóárfolyamra, és pedig Anglia hátrányára.

1793 és 1797-ben a közönség megrohanta a provinczialis bankokat jegyeik felváltása miatt, és ekkor az Angolbank nagy mérvben nyujtott hitelt, és így a közrémülés megszünt. Az ily túlemissió csak rendkivüli állapotban történvén, egészen másképen lesz megitélendő, mint ha a tulemissió a kereskedelmi üzérkedésnek nyit utat. Az emissió emelésének és megszorításának befolyását mindig csak az egyidejü egyébb

viszonyok latba vetésével lehet megbírálni. Szintúgy nagy különbség van a között, ha a jegyek nagy mérvbeni felváltása érczpénzre az ország érczforgalmának szaporítása végett történik és a között, ha a felváltás czélja : érczre szert tenni annak exportálása végett.

A jegyek azonnali felválthatása által lehet csak a jegyet az érczpénzzel egy értékben tartani, és a váltó-árfolyamot, eltekintve a kereskedelmi viszonyok okozta csekélyebb ingadozásoktól — paricursus közelében tartani.

A bullion bizottmány e szerint constatirozta volt azon elveket, a melyek korunkban általánosan ismervék. A bizottmány jelentésében figyelemre legméltóbbnak tartom azon megkülönböztetést, a melyet szemközt a bankdirectorok nézetével igen helyesen tett a túlemissiót illetőleg, a mennyiben a fel nem váltható jegyek tetszés szerinti szaporítását károsnak nyílvánítá és e tekintetben mondhatni, hogy korunkban sem különböztetik meg eléggé a jegyemissió különböző feltételeit és fokait, főleg pedig azon különbséget, a mely a felváltható bankjegy és a kényszerfolyamban lévő bankjegy között és e kétféle jegyemissióban rejlik.

Az angol bank jegyeinek felváltását érczpénzzel 1797-diki junius 24-én megszüntette, jegyei kényszerfolyamot nyervén, a papirpénznek természetét vették fel.

1814-ben a parlament elhatározá, hogy a jegyek érczpénzzeli felváltása 1815-diki márczius 25-én ismét megkezdessék, ez azonban ismét elhalasztatott.

1819-ben ismét egy enquete lett egybeállítva, véleményt adni arról, hogy a készpénzfizetés megkezdése eszközölhető-e ? kivánatos-e ? mennyi idő mulva volna kivánatos a felváltás megkezdése, és mi módon lehetne a kitüzött czélt, rázkodások nélkül elérni ?

Előre küldöm, hogy a pénzzavart Angliában is a bank és kormány között létesült kölcsönügyi összekötetés okozá.

Ugyanis :

1790-ben forgalomban volt	10.217,860 L	bankjegy,
az államadósság (a bank irányában) volt pedig	7.908,968 „	„
1791-ben forgalomban volt	13.539,160 „	„
az államadósság volt pedig	11.114,230 „	„

1796-ban forgalomban volt 11.030,111 L , az államadósság volt pedig

11,718,730 L; 1814 első felében forgalomban volt 25.511,012 L. bankjegy, az államadóság pedig 23.607,300 L. 1814 második felében forgalomban volt 28.291,832 L. bankjegy, az államadósság pedig 34.937,800; ez volt a maximum. 1818 első felében forgalomban volt 27.954,558 bankjegy, az államadósság pedig 27.060,900 L.

A bankjegyek fedezetéül egy részt az államadósság, más részt a szabályos bankkölcsönök és némi érczkészlet szolgált. 1814-ben, midőn a bankkövetelés az állam irányában közel 35 milliót ért el, a bankjegyek 21 milliónyi L-re egyedül csak az álladalom tartozása által volt fedezve.

A hely és ezen értekezés czélja nem engedi, hogy itt az összes activumokat és passivumokat részletezzen, a miről később lesz még említés téve, itt csak az említett fótételeket igényeljük.

Lássuk a kihallgatott szakemberek mint nyilatkoznak.

Baring A. a készpénzfizetést csak ugy tartja eszközölhetőnek, ha előbb a bankjegyek egy nagy része a forgalomból huzatik (az államadósság törlesztése és a hitelközvetítés összevonása által), ezáltal nemes ércz fog az országba szivárogni. Ezen átmenet azonban crisisek kerülése végett ne létesítessék hirtelen.

Gladstone a bankjegyek reductióját ellenzé, mert attól tart, hogy a reductiónak következménye okvetlenül crisist fog előidézni.

A bizottmány azon nézetben volt, hogy 1820-nak october 1-én kezdessék meg a felváltás és ugy, hogy egy obon aranyért számítassék 3 L 19 silling és csak 1821 május 1-től fogva számítassék egy obon aranyért 3 L 17 silling $10^1/_2$ d, a mint az a pénzverési törvényben foglaltatik.

Szóba hozattak ez alkalommal a vidéki bankok is (1814-ben volt 940 bank), hogy valjon ezeknek nem kellene-e jegyeik összevonásához, illetőleg a forgalomból vételéhez fogni? Akkoron a vidéki bankok nem lévén kötelezve a forgalomba hozott jegyek értékét közhirré tenni, nem is tudták az összes forgalmi jegyek értékét, és míg *Lloyd* azon nézetben volt, hogy 40—50 millió L jegyet tartottak volna azok forgalomban, a bizottmány a hivatalos adatok nyomán használt bélyeg után itélve (minden privat bankjegy bélyegköteles) 20—25 millió L-nél többre nem tartá. Miután a vidéki ban-

kok kötelességében állt, jegyeiket kivánatra az angol banknak jegyeivel felváltani, könnyen érthető, hogy a mint az angol bank jegyeit a forgalomból vonandja, a magánbankok is kénytelenek jegyeiket visszavonni, miáltal az angol bank forgalmi jegyeinek kevesbítése, okvetlenül a vidéki bankokra is a kivánt hatást gyakorolta volna. 1819-nek február 24-én Peel R. elnöklete alatt a bizottmány *Thorton Samuelt* hallgatá meg, ki 1780 óta a bank élén állott. Thornton elismeri, hogy a nemes ércznek kivtele és a kedvező váltó-árfolyam nagy részt a tulemissiónak tulajdonitandó, azonban a készpénzfizetésre csak lassú átmenetet ajánl. Ennek eszközlésére az állam fizesse vissza tartozásának legalább nagyobb részét. Aggodalmát fejezi ki a felett, hogy ha a bank viszonyai már előre teljesen nem szabályoztatnak, okvetlenül arra fog vezetni a felváltás megkezdése, hogy az angol bankból az áldozattal szerzett nemes ércz kivétetni és exportáltatni fog.

Tooke M. Tamás, ki 1819 márczius 2-án lett kihallgatva, figyelmeztet azon körülményre, hogy az 1817 óta tapasztalt túlemissió nagy áremelkedést okozott, és a bankjegyek kevesbítése oly árváltozást fog maga után vonni, hogy számos bukásokra adand okot. A tulemissió a kamatlábat is leszorítá, a minek következtében tetemes angol tőke a külföldön keresett jövedelmezőbb elhelyezést. Két napra ezután *Ricardo Dávid* a bizottmány előtt a következő módon nyilatkozott e tárgyban:

Az arany és ezüst árának lejebb szállítását a bankjegyek reductiója által véli elérhetőnek, azonban ezáltal nem fog egyarányban a váltó-árfolyam is javulni. Erre nézve figyelmeztet arra, hogy 1817-diki julius havától 1817-diki deczemberig a bankjegyforgalom 29 millió L-ről 26 millióra apadt, a váltóárfolyam azonban nem javult, mert erre még más tényezők is vannak befolyással. Javaslata oda megyen, hogy ha a bank a felváltást megkezdi, az csak úgy történjék, mint a pénzverési törvény kivánja, ne pedig kétféle scála szerint, az időhöz képest; továbbá, hogy az adó emeltessék, miáltal a pénz értéke is emelkedni fog; pénz gyanánt maradjon a bankjegy, mely utóbbi javaslat egy későbbi javaslatnak találja magyarázatát. Azt mondja, hogy a bankjegy-reductió

árcsökkenést idézvén elő, az export lehetővé tétetik, legalább minden esetre elősegíttetik, a mi azután a váltóárfolyamra is befolyással lehet. A 265 sz. kérdésre, hogy vajjon a vidéki bankok nem idéztek-e elő túlüzérkedést az ország kereskedése viszonyaiban, ezt válaszolá :

„Ugy gondolom, hogy a provinczialis bankok nem képesek a forgalmi csereeszköznek állandó szaporítására, és így ezek kereskedelmi túlüzérkedést nem is okozhattak.“

Továbbá 267 alatt, hogy míg az érczpénzzeli felváltás (1797-ig) fennállt, ilyesmi elő sem fordúlt (t. i. túlemissió) és a 269 sz. kérdésre, hogy a kereskedelmi bukásokat sem tulajdonítja a vidéki bankoknak, hanem egyedül csak a túlüzérkedésnek.

Ugyan Ricardo márczius 19-én egy emlékiratot adott a bizottmánynak és újra lett kihallgatva. Ekkor azon javaslatot tevé, hogy a bank ne adjon a felváltás alkalmakor vert pénzt, hanem csak aranyrudakat, számítva 1 obont 3 L 17 s. és $10^1/_2$ d-nek, vert pénzért magasb ár számítassék és pedig 4 L.

A felváltás csak azok részére történjék, kik legalább is 100 L bankjegyet akarnak felváltani. E szerint a bankjegy maradjon egyedüli pénz.

Ezen javaslat által azt véli elérhetőnek, hogy az arany, mely exportálási czélból vétetik a bankból, nem fog a verési költségben is kárt okozni.

Ricardo ezen nézetét, illetőleg javaslatát, a bizottmány nem tartá kivihetőnek.

Márczius 8-kán *Rotschild M. Nathan* jelent meg a bizottmány előtt. Ricardo nézete ellen van és azt tartja, hogy egy „run“ alkalmakor éppen a vertpénz fizetés által lehet a felváltást hosszabb időre nyujtani. A rudakbani felváltást gyakorliatlan eszmének tartja és ezen véleményét kifejti. Azt tartja, hogy a felváltást $2^1/_2$—3 évre kell halasztani, erre a bankot előkészíteni, habár áldozattal nemes érczet vásárolni. Ha azonnal mintegy 3 millió L-rel reducáltatnék a bankjegyforgalom, a crisis el nem maradhat, mert az árakra visszahat. Ha a bankjegy felváltható maradt volna, nem lehetett volna annyi nemes érczet a continensre exportálni, mindennemű kölcsönökben.

Az akkori időben eszközölt orosz kölcsönök sok aranyat hajtottak Oroszországba, ugy hogy a continensen egyáltalában 1½—2%-al emelkedett az arany ára. Hogy Franczia országban a nemes ércz a hadi sarcz sat. daczára ki nem fogyott, annak köszönhető, hogy Napoleon hadjárataiból nagy mennyiségü nemes érczet küldött Franczia országba.

2.) Az 1832. évi bankenquête.

Az angol parlament 1832-diki május 22-én kebeléből egy 32 tagból álló bizottmányt kiküldött tanácskozni és véleményt adni az angol bank chartája, valamint az egész angol bankrendszer felett.

A bizottmány nevezetesb tagjai voltak : Elnök Lord *Althorp;* tagok : *Rob. Peel, Lord J. Russel, Sir James Graham, Henri Parnell, Vernon Smith, John Smith, Mathew Ridleg, Atwood, J. Newport, Baring, Jrving, J. Morisson, Lord Cavendish, Wood, J. Stanley, Thompson* sat.

E bizottmány a következő kérdésekkel foglalkozott :

1.) Megtartassék-e az angol bank részére a jegykiadás szabadalma London és környékére nézve ? vagy pedig több banknak is adassék a jegykiadás joga ?

2.) Ha kivánatosnak mutatkoznék, hogy Londonban csak egy jegybank létezzék, mely privilegiumokat és mely formában kell részére fentartani ?

3.) Mely garantiákat kell a banktól kérni és kivánatos e, hogy üzlete állapotját időről időre közhirré tegye ?

Jóllehet a bizottmány számos szakértőt kihallgatott, nem képezhetett magának-e tárgyban határozott véleményt, és elvégre 1832 évnek Augustus hava 11-én az összes jegyzőkönyveket a parlament asztalára tevé, azon nyilatkozattal, hogy az abban foglalt adatok alapján a parlament maga itéljen és mondjon véleményt.

A kihallgatások eredményéből a legfontosabbak itt következnek :

John Horsley Palmer, az angol bank gouverneurje, több izben volt a bizottság elé híva. Első kihallgatása alkalmakor, 1832-diki május 20-án a következő főbb eszméket közlé. Jelenti, hogy a bank naponta felvált érczpénzt,

adván ezért jegyeket, noha erre nem köteles, és teszi ezt azért, hogy a vertpénz értéke ne essék. A forgalomban lévő érczpénzt elégségesnek mondja. Szerinte a bank mindennemű tartozásainak fedezeteül ezek értékének egy harmadát érczpénzben és érczrudakban tartja és $^2/_3$-át hitelüzletekben forgatja. Tartozásai közé a depositumokat is számítja, épúgy mint a kiadott és forgalomban levő bankjegyeit. Palmer nem ismer módot, mely által a bank magát nagy crisisek esetére teljesen biztosíthatná, főkép pedig politikai crisisek következményei ellen nincs óvszer. A bank jegyemissiójában figyelemmel van az idegen váltók árfolyamára, és úgy tartja, hogy a bank fő feladata, a bankjegy forgalmának szabályozása, nem pedig a váltóleszámítolás, a mely rá nézve eszköz nem pedig czél, és a mely üzlettel különben más intézetek is, a melyek nem jegybankok, elegendően foglalkoznak. Elismeri, hogy critikus időben az angolbank hivatva van arra, hogy váltóleszámítolás által a közhitelt támogassa, a midőn is ezt hathatósabban teheti, mint bármely más bank, mely épen oly időben kénytelen visszavonúlni és a hitelnyujtást megszorítni. Igen kivánatosnak mondja, hogy az angol bank a kamatláb maximuma alól felmentessék és a viszonyok szerint azt változtassa.

Kérdeztetvén a bankvezénylet részletei felül, a következő adatokat közli:

Az angol bank részvényesei a bank számadásait nem ismerik, azok közlését különben nem is kérik, oly bizalommal vannak a vezénylet szilárdsága iránt. Az angol bank 1 L-es jegyeit már 1821-ben kezdé visszavonni a forgalomból, mielőtt a kormány e tekintetben a bankot megszólította volna. Midőn 1832-ben a politikai bizonytalanság folytán a crisis beállt, és az állampapirok nagy mennyiségben eladattak, a közönség az eladás által kézhez vett bankjegyeket a bank pénztáránál felváltás végett érczpénzre bemutatá és ez időben részint a közönség, részint az angol banknak vidéki fiókintézetei, részint a bankárok 800,000 L-t aranyban vontak ki a bank pinczéiből. A bank pénztáránál 25 ember számitá a pénzt és így 50,000 L-et tudtak egy nap kiadni. Később (május 12—18) már 200 Livert a mérleg-csészén mérve adtak ki, és ekkor azon 25 ember, már egyszer, egy napon, 307,000

Livert szolgáltatott ki. Az érczpénzkészlet változását illetőleg Palmer a következő részleteket közli : Tudvalevő, hogy az angol bank a depositumok után nem fizet kamatokat, és hogy az állam depotja körülbelől 4 millió liver, kevés változással. Ha az angol bank bőven emittál jegyeket, a kamatláb leszáll, és ekkor a vidéki bankok nem tudják Londonba küldött készleteiket hasznosítni. Ennek következménye azután, hogy ezen provinczialis jegybankok hon emittálnak több jegyet, a mi azután a áruk értékének lejebbszállítását és az idegen váltók árfolyamának változását vonja maga után. Ez oka annak, hogy az angol bank jegyemissiójának kiterjesztése vagy összevonása oly nagy befolyással van Anglia kereskedésére. 1830-ban augustus hóban 12.300,000 liver érczpénz volt az angol bank pinczéiben, és a váltóárfolyamok változásával 19 hó alatt a készlet 5,300,000 livre-re apadt, a miből látni, hogy az angol bank jegyemissiója mint hat vissza saját érczkészletére. Ez időben a depositumok leszállottak a rendes időbeni összeg felére. Mindamellett Palmer is azon véleményben van, hogy a provinczialis bankok sem bírnak nagyobb jegyemissiót hosszabb ideig forgalomban tartani, mert az nemsokára visszafolyik pénztáraikhoz, a mint a tapasztalás ezt igazolja.

Ha a bankárok vesznek az angol banktól jegyeket, többnyire egész seriest kivánnak, miért is a bank egyszer kiadott és visszatérő jegyeit nem adja ki másodizben, hanem megsemmisíti, noha ezen eljárás igen költséges, mert mindenkor a 7 s. bélyegadót minden 100 Livre után kell ujra fizetni, a mi $^1/_3\%$-nál valamivel több.

A bank filialisai 1825-ben állíttattak, a mi Lord Liverpool egy nagy kedvencz eszméje volt, és a kormány felszollítása nyomán történt. A filialisok czélja volt a vidéki bankárok bukása következtében származott forgalmi bizonytalanság ellen operálni. A bankigazgatóság nem szívesen látott a fiókintézetek felállításához, miután igen költségesek és egyedüli czéljuk a jegyforgalmat szabályozni, miután a többi banküzletre a magános bankár alkalmatosabb mint az angol bank filialisai. Palmer szerint a forgalomban lévő jegy a hítelmenyniséget képviseli, és oda kellene hatni, hogy a provinczialis

jegybankok a józan és természetes hitelmennyiséget ne szaporithassák. Palmer ezen nyilatkozata már a jegyemissió maximumának meghatározására utal.

Palmer második kihallgatása 1832-diki junius 5-én volt. Ekkor némileg ellentétben az első kihallgatás alkalmakor tett nyilatkozatával azon véleményt nyilvánítja, hogy az angol banknak nincs hatalmában váltóleszámítolásai által a kereskedelmi forgalmat szabályozni, a mennyiben a váltóleszámítolás nem privilegiuma, miután evvel úgy a magánbankárok mint provinczialis jegybankok és a depositbankok foglalkoznak.

Ismétli a filialisokra vonatkozólag tett nyilatkozatát és azt tartja, számos év kellend ahhoz, hogy a tetemesb jegyforgalom által a filialisok által okozott költségek fedeztethessenek. A filialisok kölcsöneiknél ugyanazon kamatláb szerint számítanak mint az anyaintézet, elfogadják a privatbankjegyeket is, ha az illető banktól fedezetet birnak. A filialisok depositüzlete nem tnd emelkedni azon egyszerü oknál fogva, minthogy az angol bank nem ád kamatokat a depositumok után, a többi bankok pedig adnak.

Palmer a mellett van, hogy az angol bank szabadítassék meg a kormánnyal levő összeköttetéséből, és legyen csupán csak kereskedelmi vállalat.

Kérdeztetvén az iránt, mi nézetben van az 1825-ki crisisre nézve? a következő eszméket adja elő:

Első befolyást gyakorolt 1823-ban az államadósság kamatlábának reductiója, mely is

135.000,000 Livre összegnél 5%-ról 4%-ra lett leszál. és
80.000,000 „ „ 4% „ 3½-re

Ennek következtében a közönség nagyobb kamatozást máshol keresett és a legesztelenebb, nagy osztalékot igérő, vállalatokba fektettte pénzét ás egyáltalában a szédelgő üzérkedés mindinkább lábra kapott. Igy fejlődött az 1825-ki crisis. Először is a bankház „Pole és társa“ függeszté fel fizetéseit, miután tetemes pénzt ugy kötött le kölcsönökben, hogy azokat rövid idő alatt vissza nem szerezheté. Miután ugyan ily eljárást a bankok nagy részénél lehetett tapasztalni, a zavar folytonosan nőtt, nem sokára egész London, sőt még a vidéki bankok is az angol bankhoz fordultak segitség végett.

Az angol bank mitsem mulasztott el erejéhez képest segítni, a mit leginkább az igazol, hogy míg november 3-án váltó tárczája csak 6 millió livrere rugott, deczember 29-én már 15 millió livrere emelkedett, ezenkivül vagy $^1/_2$ millió livre kölcsönt adott árukra, mindezt pedig saját belátásából a kormány befolyása nélkül.

Palmer 3-dik kihallgatása junius 8-án volt. Ez alkalommal a bizottmány főleg a bank számadásainak és állapotának megismertetésére nézve kérte ki véleményét.

E tárgyban Palmer véleménye oda irányult, hogy a bank számadásainak nyilvánossá tétele igen kivánatos, mert ez leend az emissió leghathatósb szabályzója. Ha a bank tulemissióját a közönség látni fogja, ugy a jegyek bemutatása által felváltásra kényszerítendi a bankot, és ez kénytelen lesz a jegykibocsájtást korlátozni. A nyilvántétel kötelessége azonban terjesztessék ki egyuttal a provinczialis bankokra is. Ezen közzététel ne szorítassék csak kritikus időkre, hanem folytonos legyen, mert ha csak rendkivüli időkben történend, ugy a közönség nem fog azon üggyel megismerkedni, és látván a tartalék apadását, a közhirrététel inkább kártékony hatást gyakorland.

Végre kijelenti, hogy nem képzelhető oly szervezet és oly statutum, a mely politikai krisisek alkalmakor is teljes biztosítékot nyujthatna a bank jegyforgalmát illetőleg.

1832-diki julius 5-én s. Jones Lloyd a későbben nagy hirü Lord Overstone volt a bizottmány előtt kihallgatáson. Lloyd már ez alkalommal jelzé álláspontját, a melyet később a bankügyben volt elfoglalandó.

Lloyd az angol banknak Londonra terjedő jegykiadási szabadalma mellett emelt szót és kivánja, hogy az angol bank váltóleszámitolási üzletében szabadon használhassa az alkalmatosnak mutatkozó kamatlábat, míg jelenleg az alapszabályok által meghatározott kamatlábtól nem távozhatván a magánbankok olcsóbban kölcsönzik a pénzt. Máskor, midőn a természetes kamatláb nagyobb annál, a melyet a bank használhat, mindenki a bankra rohan pénzért.

Lloyd ismeretes lévén a Manchesterben lévő viszonyokkal, a bizottmány tőle felvilágosítást kér az ottani filialis bank

ügyében. Válaszában oda nyilatkozik, miszerint nem hiszi, hogy az angol banknak filialisa Manchesterben az üzleti biztonságot, szilárdságot emelte volna, egyedül csak a pénzküldést, illetőleg fizetések teljesítését Londonban segíté elő. A depositumok csak a manchesteri bankhoz folynak, mert ez $2^1/_2$%-os kamatot számít, és oly feleknek, a melyek evvel conto corrent felszámitásban állanak, a számla mindkét oldalán egyenlő kamatláb használtatik, minden fizetményekért pedig $^1/_4$% bizományi díj (Comission) jár.

Tagadhatlan, hogy a kamatláb egy idő óta Manchesterben leszállt, ezen jelenség azonban nem az angol bank ottani fiókintézetének tulajdonítandó, hanem az érczeknek mindenhol tapasztalt hasonló következményü szaporodásának.

Azt tartja, hogy magán bankár nem igen adná fejét arra, hogy valahol filialist nyisson, erre fordítandó költsége nem volna arányban a várható haszonnal és igy nem helyesli, hogy az angol bank fiókintézetek állításába bocsátkozott, ilyesmit csak úgy tehetne egy bank okszerüen, ha a jegyemissió szabadalmával felruháztatnék.

A jegyemissiót egy oly különálló üzletnek tekinti, mely, ha egy bank szabadalma leend, és ennek következtében a vidéki bankoktól a jegykibocsájtás joga elvonatnék, — a forgalomban változás nem volna tapasztalható. (A tapasztalás e tekintetben mást mond). Ha az angol banknak egy ily általános szabadalom adatnék, ezen intézkedés sok más mindenféle változást tenne kivánatossá, igy a többi között az angol banknak rövid időközben vagyoni állapotját kellene közhirré tennie, mely eljárás nem csak nem okozna veszélyt, sőt inkább még előnyös volna a bankra nézve; továbbá a bank új igazgatóinak választása nem történhetnék a benmaradt igazgatók által sat.

Ha a közönség folytonosan ismerendi a bank vagyoni állapotát, a hirlapok pedig a bankügyet tárgyalni fogják, úgy a közönség a bankügy természetével meg fog ismerkedni; e tárgyban helyes és józan közvélemény származand, mely aztán a bank biztonságát nem csak érczkészletében fogja keresni, s nem fogja a jegyek fedezetét egyedül a tartalék nagyságában látni, — mint az 1825-ben valóban történt.

Kihallgatásán több izben nyilatkozik az egybankrendszer czélszerüsége mellett, azonban azt tartá, hogy az eszme még akkoron nem volt kivihető.

Az 1825 ki krisist szintén az államadósság kamatlábának leszállításában és a mozgékony állapotban tartandó pénzek fix elhelyezésének tulajdonítja, mindamellett az angol bankot is okozza, mely szerinte túlemissiója által a krisist még növeszté.

Végre az uzsora törvényen alapuló változatlan állandó kamatláb tarthatlanságát emelé ki, mely mellett a váltóleszámítolási üzletnek okszerü vitele teljesen lehetetlen.

Julius 10-én kihallgatásra jutott :

Tooke Tamás, londoni kereskedő, ki is leginkább a krisisek részletezésével és birálatával foglalkozott.

1783-ban a crisis a hitel túlterjesztése és a nagy mennyiségü gabonának behozatala által okoztatott ; 1791-ben ugyanily előzmények voltak, ehhez járult azonban még az is, hogy a bankok egyáltalában szerfelett sok bankjegyet kibocsájtottak, és ennek következtében 1792-ben beállt a nagy kereskedelmi crisis, miután a tetemes képzetes forgalmi tőke az árakra nagy befolyást gyakorolt, a kamatláb leszoríttatott és a nagy közönség ugy, mint a parlament, a kereskedést virágzásban lenni vélték, — mig nem a krisis bekövetkezett.

1814-ben a háború végeztével nagy export mutatkozott Angliában, az áruknak ára 1811-hez képest itt-ott 100%-al emelkedett; az arany visszatódult Angliába, a hitelezés természet elleni nagy dimensiókat nyert, ehhez még az angol bank nagy mennyiségü aranyt váltott be bankjegyeivel és bekövetkezett a krisis $181^5/_6$-ban.

A krisiseket azonban nem tulajdonítja a túlságos jegyemissiónak ; ez csak növelé a bajt. Ezen állítását az 1799-dik évnek crisisére is találja alkalmazhatónak, a melyben az árúkbani üzérkedés túlzása megelőzé a jegyemissió kiterjedését.

Elismeri, hogy még 1819-ben ő maga is azon hibás nézetben volt, miszerint a jegyemissió kiterjesztése okozta volna az 1808 és 1810-diki években a crisist, és ezen értelemben nyilatkozott az akkori enquêteben. Későbbi alaposabb kutatásai és tanulmányai azonban más meggyőződésre vezették.

1808-nak végével az árúk ára egész Európában tetemesen felszökkent, és ekkor nem lehetett a túlemissiót okolni, még az idegen váltók árfolyama is közel normalis maradt. 1808-ik év után az angol bankok jegyemissiója 7 millió livrevel emelkedett, és mindamellett az árúk ára lefelé ment, a mi leginkább igazolja Tooke ebbeli nézetét.

Azt tartja, hogy az árúk árának lassankénti folytonos esése kártékonyabban hat a kereskedésre és hitelre, mint ha az eset rögtön a minimumra következik, mert a legolcsóbb pontra jutván az ár, a közönségben az aggodalom megszünik és veszteségének pótlásához fog.

A bankszabadalmat illetőleg Tooke oda nyilatkozott ezen kihallgatásakor, hogy London részére az angolbank szabadalmának fentartása kivánatos (a 3888 sz. enquete kérdésre), az ország bankrendszerének változását azonban nem ajánlja. Továbbá a 3906 sz. kérdésre azon véleményt nyilvánítja, hogy az ország hiteljegyeinek forgalmát az angol bank nem szabályozhatja, e czélra alkalmatosb volna egy országos szabadalmazott jegybank. Később a 3906 számú kérdés alatt oda nyilatkozik, hogy a provinczialis jegybankokat részvénytársulatokká kellene átalakítni, a melyek kötelezettessenek vagyonállásukat időről időre közhirré tenni, ép ugy az angolbank is erre kötelezettessék.

Az angol banknál félannyi érczpénztartalékot óhajtana látni, mint a mennyi a forgalomban lévő jegyeinek értéke. A bankjegyet pénztermészetűnek tartja (3940—3944 sz. kérdéseknél) és azért a jegykiadást az államnak fentartani véli.

Végre kifejté, hogy mint lehet a jegyemissió emelése megelőző ok valamely crisisben, ha t. i. a crisis természetes alapoka már létezik, és csak a mozgást előidéző eszközt várja.

Tooke még másodizben is lett kihallgatva 1832-diki julius 12-én. Ezen ülésben a vidéki bankok ügye jött szőnyegre. Okvetlenül szükségesnek tartja a vidéki bankok létét, a melyek nélkül a földmivelő osztály hiteldolgában nem mozoghatna, azonban ugy vélekedik, hogy a vidéki bankok az angolbank jegyeit használják. A bizottmány figyelmezteté ez alkalommal Tooke-ot az elvi ellenmondásokra, a melyek nyilatkozatában foglaltatnak, a melyekből azt látjuk, hogy Tooke

ezen időben a bankügy szervezését és a jegyemissiót illetőleg még nem volt magával tisztában.

A kihallgatás egy nagy része az augolbank eljárásának és vezényletének birálatával foglalkozott.

A bizottság szükségesnek látván Tooke-ot a provinczialis bankokra vonatkozólag adott véleménye tárgyában még egyszer kihallgatni, julius 31-én ismét a bizottság elé hivta és ekkor a fentebbi nyilatkozatát oda módosította, hogy a provinczialis bankok saját jegyeiket válthassák be az angol banknak jegyeivel, a melyek törvényes forgalmi pénznek declaráltassanak azon kikötéssel, hogy az angol bank több fiókintézetet állítson és ezen fiókintézetek tartozzanak a bank jegyeit mindenkor érczpénzzel felváltani, a mi semmi egyébb sem lett volna, mint a teljes egy-bankrendszer és több-bankrendszer keveréke.

Szóba jött még ez alkalommal a jegytúlemissió és következményei. Erre nézve Tooke oda utalt, hogy a váltóknak tetemes szaporítása lejáratuk időpontjáig ugyanazon eredményt szüli, a mit a bankjegyek szaporításával látunk, és így a baj nem a bankjegy természetében, hanem a hitel túlkiterjesztésében fekszik.

A kihallagatott szakemberek között volt még N. Rotschild, ki julius 24-én jelent meg a bizottság előtt. Ezen gazdag bankár véleménye abban központosult, hogy Londonban több jegybank ne engedményeztessék, mert attól lehet tartani, hogy egy vagy más ily bank esztelen eljárása által mindannyi bank fog veszélyeztetni (ezen logika nem érthető!), továbbá nem tartja czélszerűnek az angol bank vagyonállását közhirré tenni, miután véleménye szerint a nagy közönség képtelen arra, a bankügyben helyes véleményt, avatott itéletet, magának képezni, és így az érczpénztartalék apadását látva, még inkább fog a bankra törni, és a crisist hatványozandja.

3. Az 1840-ben tartott jegybank enquête.

Ezen enquête dolgozatai eredetiben is vannak kezemnél, a mennyiben a m. tud. Akadémia könyvtárában találtam ezen munkát:

„Report from select committee on Banks of issue with the minutes of evidence appendix et index."

Ordered by the House of Commons, to be printed 7. aug. 1840.

Mindannyi angol bank enquete közől erre fektettem fő súlyt, miután ebben van letéve a későbbi Peel-acta alapja, főkép pedig J. Lloyd kihallgatása bírt elöttem fősulylyal, minthogy az ő currency theoriáját fogadta volt el Peel.

Az enquete az alsóháznak 1840-diki márczius 10-én tartott üléséből lett kiküldve, a határozat igy szól :

That a select Committee be appointed to inquire into the Effects produced on the Circulation of the Country by the various Banking Establishments issuing Notes payable on demand."

Márczius 19-én a bizottság tagjai kineveztettek; volt pedig ezek között R. Peel Chancellor of the Exchequer, Hume, Labonehere, Goulburn, O'Connell, J Graham, Charles Wood, J Parker, Pallison, M Attwood, Morrison sat.

E bizottság elé terjesztetett a bankok jegyemissiója kimutatva hétről hétre, az utólsó 5 évről; az árúk árának változása több évről, a franczia bank állapotja és szervezete sat. Ezen mellékletek 90 nyomatott ívre terjednek.

A bizottság munkálatai azon eredményre vezettek, hogy a parlament javaslá az angol bank chartáját változás nélkül meghagyni.

A kihallgatások lényeges eredményei a következők :

a) *Cobden Richard* nyilatkozata 1840-diki april 10-én :

1836 és 1837-ben a kereskedelem ugy mint a kézmüipar és gyáripar nagy veszteséget szenvedett a forgalmi eszközök mennyiségének (currency) változékonysága miatt. A veszteség minden tekintetben nagyobb lett ezen ingadozás által, mintha mindannyi bank megbukott volna sorban, alakulásuk perczétől fogva. Forgalmi eszköznek, pénznek tekinti a vertpénzt és mindazon hitelpapirt, mely pénz gyanánt forog (!) Papiros pénz alatt érté a mindennemü bankjegyet. A forgalmi eszközökhöz számítom — ugymond — még az angolbankban levő depositumokat is és a magánbankároknál lévő azon depositumokat, a melyeket azok ismét forgalomba hoznak. Az

1836 évbeli krisist az angol banknak tulajdonítom, mely 1835-ben és 1836-nak kezdetén jegyeit és a forgalmi eszközöket egyáltalában szaporítá.

Cobden nyilatkozatai eleinte egyedül csak arra szoritkoztak, nézetét az utolsó 1836 évi krisis felett elmondani. Azon véteményben volt, hogy a panique megakadályoztatott volna, ha az angol bank a forgalomban levő jegyeinek fedezésére harmadrészben aranypénzt tartott volna pinczéiben; a mint ezen készletét apadni látá a bank, kötelessége lett volna kölcsönüzletét összébbvonni, annál is inkább, miután a vidéki bankok a jegyemissió dolgában az angol bank példáját szokták követni. Ha már a bank a fentebbi elvet maga állítá fel, ugy ehhez kellett volna alkalmazkodnia.

A forgalomnak szabályozását képtelenségnek tartja, és e tekintetben nem akar bármely banknak is ily jogot vagy szabályozási lehetőséget engedményezni. A forgalom maga magát szabályozza. Ha már papirpénznek kell lenni, ugy ennek mennyisége határoztassék meg és pedig oly módon, hogy több ne legyen azon összegnél, a mely érczpénzben lehetne forgalomban; — egyáltalában a papirpénz mennyiségének maximuma — alkalmazva azon kivánathoz, hogy érczpénzzel mindenkor felváltható legyen, és hogy a kivitelre szükséges rudak és pénzek megszerezhetők legyenek — törvény által meghatároztassék. A forgalmi érczpénz és papirpénznek mennyisége együttvéve akkora legyen, mint papirpénz nem létében az érczpénz mennyisége magában volna. Az angol bankra, mely a maga saját elveit megszegé, nem bízná a forgalom szabályozását, annál is inkább, miután élén kereskedők állanak, a kik a kereskedelmi combinatiókban érdekelve, és becsületök daczára praeoccupálva vannak.

A választmány azon kérdésére, hogy a bank két departementba osztásával — a mint ezt Lloyd ajánlja és a mely szerint az egyik departement egyedül csak a bankjegyek teljes fedezetéről gondoskodand: egyetért-e Cobden? ez tagadólag válaszol és pedig azért, mert szerinte a forgalmat époly kevessé lehet szabályozni mint az időt vagy a szelet. Ha egy oly bank igazgatósága mint az angol banké, kereskedők-

re bizatik, ez annyit tesz, mint szabadalmat adni ezeknek a mesterségük által rövidített röf szerint mérni mikor eladnak, és vásárolni a befolyásuk által kinyujtott hosszabbá lett röffel. A pénz mennyiségének szaporítását és kevesbítését nem lehet ily emberekre bízni.

Egyuttal oda nyilatkozik, hogy a provinczialis bankok jegyemissiója semmikép nem bír oly fontossággal mint az angol banké, mert azok csak helybeli viszonyokra folynak be, a melyek elvégre szintén alárendelik magukat az angol bank jegyforgalmának.

Hogy mily befolyással bir az angol bank jegyeinek elvnélküli kibocsájtásával, azt Cobden saját manchesteri üzletének részletein mutatja, valamint mások veszteségeiből a lefolyt 1837-ik évben. Az akkori crisis első okozójának az angol bankot állítja, azután pedig második sorban a vidéki bankokat és pedig nemcsak bankjegyeik által, hanem váltóik által is. Ezen váltók három hóra szóllnak leginkább, de vannak 14 napi lejárattal is Londonra intézve; mintegy 15 évvel előbb még 12 livrere szólló ily intézvényeket (Tratta) is látott Cobden.

Cobden a váltó és bankjegy között azon megkülönböztetést teszi, hogy a váltó kereskedelmi üzletek következménye, míg a bankjegy mesterségesen idéz elő kereskedelmi üzleteket, és azt tartja, hogy érczpénzforgalom mellett a váltók csak a kereskedésnek terjedése arányában szaporodhatnak. (Cobden ezen nézetének ellent mond az 1857-ki crisis Hamburgban, hol papirpénz nincs és a váltók époly czélból szaporittattak mint Angliában a bankjegy). Sőt az 560 sz kérdés alatt oda mutat Hamburgra, Gibráltárra és Bázelre, a hol érczpénzforgalom lévén oly árváltozásokat nem lehet előidézni. Cobden e nézetét a hamburgi crisis később 1857 megczáfolá.

Graham azonban Cobdent arra figyelmezteté, hogy a váltók is készpénz helyett szerepelnek a forgalomban, és hogy e szerint csak azon különbség van a váltó és más hitelpapir között, hogy a lejárati terminusok különböznek. Maga az angol bank a 21 nap után fizetendő éa a fiókintézetei által intézett jegyeket a pénzforgalmi eszközökhez sorolja, a mi-

ből szintén kitünik, hogy nemcsak a vertpénz és a bankjegy szerepel a forgalomban pénz gyanánt. Ennélfogva a vidéki bankok által kiállított, 14 nap mulva lejáró, utalványokat is a pénzforgalom eszközei közé kell sorolni.

Julius 17-én Samuel Jones Lloyd hallgattatott ki a bizottmány előtt.

Ezen, Londonban és Manchesterben müködő, bankár is azon nézetben van, hogy 1833 óta ugy az angol bank mint a provinczialis bankok nem fektették jegyemissiójukat okszerü. alapra. Az érczpénzforgalom maga magát szabályozza, nem úgy a papirpénzforgalom, a melyet bizonyos törvények alá kell helyezni. Habár a papirforgalom kényelmesb és gazdaságosabb, figyelni kell arra, hogy ugyanazon állapotban tartassék, mintha csak érczpénz forgana; az érczpénz bevitele és kivitele egyedül szabályozván az érczpénzforgalmat, a papirpénzforgalmat is ehhez kell viszonyítani. Forgalom alatt vagy helyesebben forgalmi csereeszköz alatt Lloyd a vertpénzt és a látra fizetendő hiteljegyeket érti, a mely utóbbiakat a közönség papirpénznek is nevez. (különös definitio!)

A forgalomhoz akkoron csak a bankon kivül lévő bankjegyeket számíták, holott Lloyd nézete szerint a tartalékban lévő, a banknál maradt jegyeket is kellene számítani, a mint az inkább kiviláglanék, ha a bank két departementra osztatnék, mert az ily tartalék ép oly természetü mint azon pénz vagy papir, a mely a magánkereskedő szekrényében foglaltatik, és a melyet bármikor forgalomba hozatván az árúk árának változását előidézheti.

Lloyd azonban ellenkező nézetben van Cobdennel a banknál lévő depositumok dolgában, ezeket ő nem számítja a forgalomhoz.

Ennek okadatolását a következő eszmékkel kisérti meg. A forgalmi eszköz tulajdonképen az érez, mely a mindennemü csereüzleteknél mértékegységül szolgál. A csereeszköz mennyisége állandó viszonyok között állandó marad. A mint azonban a kereskedelmi viszonyok változnak, a szükségelt csereeszköz mennyiségében is változás észlelhető, de mindannyiszor egyedül csak az érez vagy ezt helyettesítő és az előbbivel egyenértékü pénzjegy jön számításba, és az említett

kelléknek sem az őrzött depositumok sem pedig a váltók nem felelvén meg, ezek mértékegységül sem szolgálhatnak. Hivatkozik e tekintetben a franczia-enquete hasonnemü nyilatkozatára.

Visszatérőleg a jegyemissióra, oda nyilatkozik, hogy a papir forgalomnak (Papier Circulation) az érczpénz fluctuatiót (fluctuations of the buillion) kell követni, más külömben a jegybankok üzlete kártékonyan fog hatni és árváltozásokat fog előidézni. A mint a banknak érczpénzreservája apad, ugyanazon mértékben jegyeit is a forgalomból kellene visszavonnia; ez nem történt 1833-ban és 1839-nek végén.

Véleménye szerint csak az angolbank ércztartalékját veszik igénybe, ha ércz exportáltatik, mig a provinczialis bankok érczpénzét csak a localis szükséglet fedezésére szokták kivenni. Ezen kétes feltevésre fekteti Lloyd következtetéseit, midőn a 2679 sz. alatti kérdésre adott válaszában azt mondja: „it is upon that assumption, that all our raesonings must be founded; and unless that be correct, it is impossible to reason the matter at all!"

1838-ban April hóban a pénztárkészlet érczben $10^1/_4$ millió livert tett, míg a forgalomban az angol bank közel 19 millió liver értékü jegyet hagyott; 1839-nek szeptember havában az érczkészlet 2.816,000 livrere apadt, a jegyek összege pedig még 17.916,000 livert tett. Ezen adatok mutatják, mily elvnélkül vezényeltetett az angolbank. E mellett az összes bankjegy forgalom, együvé véve az angol bank és provinczialis bankok jegyforgalmát :

1838-ban April havában 29.911,000 livrere rúgott
1839 „ szeptem. „ 29.044,000 „ „

Azt tartja Lloyd, hogy a mint az angolbank a krisis kezdetét tapasztalja, szükséges, hogy jegyeinek visszavonása által a váltóárfolyamra hasson. Továbbá hibáztatja a provinczialis bankok oly szervezetét, mely szerint azok nem köteleztetnek jegyeikért egy meghatározott viszony szerint érczkészletet tartani.

Az angol banknak két departement-ra oszlását elkerülhetlenül szükségesnek tartja (2832—2736 számu kérdésben) Oly jegyek kiadása, a melyek azután értékmérő gyanánt

szerepelnek, szabadalom : pénzek készítésére; ezen jegyeknek forgalomba hozása, a banküzlet teendője. Hogy ezen két teendő egy kézbe van adva, ez okozza a zavart, mert ezáltal a hitelüzletekkel az országnak pénzforgalmi eszköze folytonosan kapcsolatban áll.

Feladatnak tekinti, hogy a jegyforgalom maximuma meghatároztassék, és a forgalom eszközeit oly állapotban kell tartanunk, hogy egy részt gátoltassék az érczneк kivitele külföldi értéknek megszerzésére, és másrészt az ily vásárlások inkább a belföldi gyártmányok feleslegével fizettessenek ki. Ily pressiót még akkor is kivánatosnak tart Lloyd, ha gabonának behozatala szükségesnek mutatkozik. Ezen szabályozást oly rendszer által ohajtaná gyakorolni, mely magától működik (self acting). Erre Robert Peel kérdezi, mint hiszi ezt Lloyd kivihetőnek? a mire válasza abban állt, hogy a kitüzött czélt három módon véli elérhetőnek; u. m :

a) csak érczpénz forgalom által a bankjegyek megszüntetetvén;

b) oly módon, mint azt Hamburgban látni, hogy minden bankjegy ugyanoly értékü érczpénz által fedezve legyen, ekkor a jegy tisztán csak letéti igazolvány (ugy látszik L. nem tudta, hogy Hamburgban nem volt jegybank);

c) ez által, hogy az állam egy meghatározott változatlan mennyiségü bankjegyet saját jótállása mellett kibocsájtani enged, minden e felett kibocsájtott bankjegy teljesen fedezve legyen a bank pinczéiben lévő ugyanannyi arany által. Ez az önszabályzó fedezés módja,

(Ki ne látná már az eddig mondottakban a Peel-acta szellemét!)

Julius 21-én ismét Lloyd-ra került a sor.

Kihallgatása kezdetén a közhitel támogatásáról értekekezett, és azon véleményt fejtegeté, hogy a bank a jegykibocsájtás által nem teremt új tőkét, hanem a hitelt terjeszti ki, és e tekintetben Ricardóra és Tooke-ra hivatkozik. Továbbá azt mondja, hogy az esetben, ha az érczpénz nagyobb mennyiségben kivitetik, a banknak ellenmütételt kell életbe léptetnie azáltal, hogy bankjegyeit a forgalomból vonja és kölcsöneinél magasb kamatlábat használ, miáltal az impor-

tot nehezíti, a kereskedőktől elvonatván a pénz és hitel. Angliában állandó kamatlábat nem lehet fentartani, kereskedelmi forgalma, nagyszerü vállalatai, az egybegyült nagy tőkék hullámzása, nem engedik a kamatláb megszorítását.

Hibásnak tartja azon nézetet, hogy a forgalmi eszközök mennyiségét az árakhoz kell alkalmazni, a mint Gurney, Burgess, Brodie s több mások nyilatkoznak. Angliában általánosan volt elterjedve azon nézet, hogy a gabonaárak emelkedésével a provinczialis jegybankok az emissiót növelik.

Hogy egy banknak depositumai jól kezeltessenek, szükséges annak helyes megbirálása, mennyit lehessen azokból kölcsönökben elhelyezni? és mi módon? Az 1832-ik évben a bank ezen feltevésnek megfelelt.

Lloyd kikél a bankszabadság azon módja ellen, mely szerint jegybankok a jegyemissió nagyságában keresik a versenyt. Hivatkozik e tekintetben a franczia kamara bizottságának hasonnemü nyilatkozatára, Gautier-ra, az amerikai bankok történetére és viszonyára, Hamilton-ra s. a. t., kik mind azon értelemben nyilatkoztak, miszerint a szabad verseny a bankjegyek kiadásában a legnagyobb veszéllyel jár. Idézi több szakember munkáiból az erre vonatkozó tételeket.

Lloyd szerint sem a bankvagyon nagysága, sem a bankvagyon időnkénti megismertetése nem biztosíthatja a jegyek beválthatását, ez csak az emissió szabályozása és alkalmazása által az érczpénzhez lesz elérhető.

Lord Liverpool 1826-ban a bankügy javítása tekintetében három dolgot ajánlott: a) a kisebb bankjegyek eltörlését; b) fiókintézetek felállítását az angol bank részéről; c) a jegybankokat részvénytársaságokká átalakítani. Mindezt azonban Lloyd nem tartá elegendőnek a currency-t biztosítani az ország részére. 1832-ben a harmadrészbeni fedezet lett a banknak ajánlva, a mit ez azonban nem tartott meg és a mit Lloyd különben is tarthatatlan képtelenségnek nyilvánított, a mi is leveléből M. S. B. Smith-hez kitünik.

A bizottmány figyelmezteti Lloydot, hogy a bankszabadság mellett is számos egyén nyilatkozott és pedig tekintélyek, miért nem bocsájtkozik L. ezek czálfolásába? Igy a skót bankrendszer általános elismerésben részesül. Lloyd a

skót bankokat mint deposit és leszámitoló bankokat kitünőeknek mondja, és szerinte mint ilyeneknek köszöni Skótia felvirágzását, nem pedig jegyemissiójuknak, mint Ádám Smith és Walter Scott állíták.

Az előadás folytán M. Websterre a nagyhírü amerikai senatorra is hivatkozik, ki 1838 márczius 12-én tartott beszédében szintén oda nyilatkozott, hogy a bankjegynek beválthatósága még nem garantia a túle missióra nézve, mert a két állapot igen jól létezhetik ugyanazon egy időben. Azért is ő maga (Loyd) az 1819. törvényt, mely a jegyek beváltásának biztosítását tartá szem előtt, nem tartja elegendőnek. A manchesteri kereskedelmi kamara e tekintetbeni jelentésére és elnökének Smith-nek nyilatkozatára nem épit. Ez ugyanis azt állitá, hogy 1836—7-ben az árúk áresése annak tulajdonitandó, hogy a forgalmi eszközök mérték felett kevesbültek.

Ezen állitással szemközt áll azon tény, hogy:

1834-nek April havában a forgalmi bankjegy értéke volt							29,220,000	livre
1835	„	„	„	„	„	„	29.011,008	„
1836	„	„	„	„	„	„	29.510,000	„
„	„ deczember	„	„	„	„	„	26.372,000	„

a mi semmiképen sem egyezne Smith állitásával. Megjegyzendő itt, hogy az említett időben az érczpénz nagy mennyiségben lett exportálva és igy az összes forgalmi eszköz menynyisége valóban apadt volt.

A manchesteri kereskedelmi kamarának egybeállitásait az árakra nézve nem akarja Lloyd alapul venni, hanem szemközt ezekkel Tooke megbizható munkáira utal (2947 sz. felelet). Az áringadozást majd az áru természete, majd a forgalmi eszköz természete okozza, mely megkülömböztetést sokan figyelembe sem veszik. Az árak akkor is változhatnak, ha egyedül csak érez a forgalmi eszköz, ekkor egyedül csak a természetes és okadatolt befolyás alatt állanak, míg ha a forgalmi eszköz nem állandósított, az emlitett befolyáson kivül még ezen körülmény is okoz áringadozást.

Smith Ádámot elismeri nagy tehetségnek, azonban a tudomány azóta annyira haladt, a tapasztalás annyi tanuságos adatot szolgáltatott, hogy Smith nézetei szerinte elévültek (2967. sz. f.).

Ha bármely oknál fogva az országból 6 millió liver

értékü arany exportáltatik, Lloyd véleménye szerint ugyan 6 millió liverrel kellene a bankjegyek összegét is reducálni.

Lássuk Lloyd nyilatkozatait a julius 23-án tartott bizottmányi ülésben.

Elismeri L. hogy az általa kifejtett bankrendszer mellett egyetlen egy bank adhatna csak bankjegyet; a fenálló több jegyemittáló bank mellett az eszme kivihetetlen (3022. 3023 felelet) mert a provinczialis bankok fentartása mellett, ha minden bank a kivánt reductiót, tekintettel az angol bankból kivett érczre létesítené, a reductió többszöröztetnék.

Ezután a depositumok magyaráztatására tért a bizottság. Ez alkalommal némi szenvedélyesség mutatkozott, úgy a bizottság kérdéseiben mint pedig Lloyd feleleteiben, ugy hogy a tárgyalás a heves vita formáját ölté magára. Ugyanezt és pedig talán még nagyobb mértékben látni a julius 24-én tartott ülés jegyző könyvéből, hol a depositum és bankjegy közötti külömbség fejtegettetett. Ez nap a bizottság tagjai példákban mutatták Lloydnak, hogy nem minden bankjegyemissió szaporítja a forgalmi eszközöket, mert a kiadott jegyet ismét mint depositumot is lehet a banktól venni, annélkül, hogy forgalomba jönne, ha t. i. azon a bank által áruba bocsájtott értékpapirokat vesz az illető és a bankjegy ezáltal ismét a bankhoz vándorol.

Lloyd utolsó kihallgatása julius 31-én volt. Ezen ülésben a bizottság leginkább a forgalmi eszközök mennyiségének változását és ezen változás összefüggését az utolsó évtizedben volt krisisekkel vizsgálta. 1830-ban a franczia forradalom, Belgium ügye, azonkivül mintegy 15 millió livre értékü gabonának behozatala, 150 millió livre állampapirnak convertálása egybemüködött és még sem származott kereskedelmi crisis, noha akkor sem létezett a Lloyd által ajánlott jegykiadási rendszer, kérdé tehát a bizottság, mint egyeztethető ezen tény Lloyd elveivel, a currency theoriával? A nagy érczexport meg volt, annyi kedvezőtlen körülmény egybemüködött mint soha ezelőtt, a mit Lloyd is bevall, mint egyeztethető ez Lloyd currency theoriájával? Lloyd erre azt mondja, hogy a crisis kikerülését ő nem az angol bank által követett 1819-ki actának tulajdonítja, hanem egyedül azon nem az actában

rejlő eljárásának, miszerint a bank azon időben jegyforgalmát leszállítá, a mi épen az általa ajánlott rendszernek elve.

1836-nak május. az érztartalék 11.418,000 L. a jegyforg. 21.078,000 L volt
„ „ aug. „ 11.109,000 „ „ 21.082,000 „
„ „ nov. „ 7.329,000 „ „ 19,300,000 „

(Ebből látni, hogy az angolbank a bankjegy reductiójában nem követte a Lloyd által képviselt tant, és még se következett be crisis).

Ha a bankjegy beváltás utján tér vissza a bankhoz, ugy a bankjegy semmisíttessék meg; ha depositumokat vesz vissza a közönség, ugy a bank annyi értéket adjon el tárczájából; ezt ajánlja Lloyd.

Minthogy pedig a provinczialis bankok jegyeiket az angolbanknak jegyeivel válthatják be, látni való, hogy tulajdonképen az angol banktól követeltetik érczexportálás esetében a nemes ércz, jegyeinek beváltása által a pénztárnál.

És ámbátor az 1830—1840 évtized kereskedelmi crisisei közepette a jegyforgalom nagyságában az eltérések csak csekélyek voltak u. m.
400000—700000 livre, mindazon által a bank eljárásában nagy hibát lát, a mennyiben az érztartalékjának kisebbedésével nem apasztá egyarányban jegyforgalmát.

A bizottságnak ez évi ülésszakában T Tooke is több izben lett kihallgatva. Lássuk e tekintély nyilatkozatait.

Az 1840-diki julius 8-án tartott ülés eredménye.

Tooke, Merac-nak segítségével, az árak ingadozását állítá volt össze, és ebbeli munkájából kitünik, hogy több nagy fontosságú kereskedelmi czikk (gyapot, selyem, vászon . . .) 25%—50%-al esett árban, ezen változást azonban nem tulajdonítja az angol banknak, administratiójának, sem pedig a forgalmi pénznek. 1836-ban az árak ismét tetemesen emelkedtek, a mit megint nem a bankrendszer, hanem az Amerikának nyujtott tetemes hitel okozott, miáltal az áruk keresettebbek, az ár pedig magasb lett, a mit a pénzpiacz engedékenysége is elősegített. Forgalmi eszköz (Circulating medium) alatt mindazt érti, a minek segítségével birtok, érték átruházások eszközölhetők, e mellett pedig kézen forognak a nélkül, hogy az átruházás irásbeli nyilatkozattal vagy aláirással lenne kapcsolatban. Ily „circula-

ting medium" a vertpénz, a bankjegy, a check, a váltó egy tekintetben, sőt még az egyszerü hitel, a mennyiben ennek segítségével eladások és vételek történnek.

(E szerint Tooke a „forgalmi eszköz"-t a legtágasb értelemben veszi.)

A depositumokat a bank átruházható tartozásainak (transferable debts) nevezi.

Pénznek tekinti: a vertpénzt, bankjegyeket és checkseket, a váltót nem nevezi pénznek, mert a megnevezés rá nézve nincs elfogadva, noha egy 24 óra alatt fizetendő váltó szintoly természetü mint a check, és csak a lejárat időbeni különbség jön itt figyelembe. Ez különben csak osztályozási nézetkülömbséget okozhat, mert az árúk, tárgyak árára a forgalmi eszközök közül egyik sem gyakorol nagyobb befolyást mint a másik. Az árakra nincsenek a forgalmi eszközök befolyással — Tooke szerint — mert ezek egyedül csak előállítási költségük szerint változnak, és azon viszony szerint, a melyben egy vagy más vidék azon tárgybeli szükséglete fedezve van, végre a fogyasztó anyagi és pénzbeli viszonyai szerint.

(Tooke ezen utóbbi nézete inkább azt mutatja, hogy a pénzforgalom van befolyással.)

Tooke azt állítja, hogy a forgalmi eszközök mennyisége inkább következménye, nem pedig megelőző oka az árváltozásnak. Ha csak érczpénzforgalom van, vagy pedig oly jegyek forognak közkézen, a melyek érczpénzzel mindenkor beválthatók, a forgalmi eszközök nem gyakorolnak befolyást az árakra; ha azonban be nem váltható papirpénz a forgalmi eszköz, úgy igen természetes, hogy az ily forgalmi eszköz a tárgyak árára is befolyással leend.

Az árváltozás lényeges okának Tooke a kereslet és kinálat közötti viszonyt tekinti, azon arányt, a melyben a készlet valamely szükségletet fedez. Az 1840 augustus 4-én tartott kihallgatás eredménye: Az 1833—1837 években volt árváltozások magyarázatánál Tooke a bizottságot azon körülményre figyelmezteté, hogy 1835-diki február havában általánosan 16%-al magasb árak léteztek, mig a bank jegyforgalom 1833 február hava óta nem változott emlí-

tést érdemlő viszonyban. 1833-han az angolbank jegyforgalma 18.318,000 livre volt, 1835-nek február havában 18.099,000 livre, a miből kitünik, hogy az áremelkedés okát nem lehetett a jegyemissióban keresni.

Külömben Tooke igen helyesen teszi azon megjegyzést, miszerint az árváltozások vizsgálatához nem lehet bármily árucikkeket választani, hanem csak azokat, a melyek a kereskedelmi forgalomban nagy tételekben fordulnak elő. Oly árucikkek, melyek forgalmi értéke például 10—20 ezer livret alig ér el évenként, nem irányadók. Tooke maga következtetéseit: a gyapot, gyapjú, selyem, len és vasczikkeknek árváltozásaira fekteti.

Szintúgy nehány napig tartó nagy áremelkedés, vagy árcsökkenés nem lehet irányadó. Hogy az árcsökkenés természetes oknak és pedig a czikkek nagyobb mennyiségbeni behozatalának volt tulajdonítandó 1833—36-ban, a következő táblázatból tünik ki:

Behozatal Angliában érték szerint.

Év	Gyapot	Gyapjú	Selyem	len	indigó	téa
1833	303,6 m. l.	38 m. l.	3,0 m. l.	126,5 m. l.	6,6 m. l.	31,7
1834	326,8 „	46 „ „	3,8 „ „	88,0 „ „	4,1 „ „	33,6
1835	363,7 „	42 „ „	3,9 „ „	83,2 „ „	4,1 „ „	44.3
1836	406,9 „	64 „ „	4.8 „ „	151,6 „ „	7.7 „ „	49,3

Hogy a kereskedésnek ily nagy mérvü emelkedésével a hitelüzletek s a speculatió is nagy mérvben növekedtek, az könnyen érthető. Az éjszakamerikai egyesült államok elnöke is 1837-nek szeptember 4-én olvasott üzenetében a Congreszushoz így magyarázá az azon időbeli kereskedelmi krisist. Azon államokban a bevitel és kivitel 1824-től kezdve 1830-ig inkább apadt és csak hullámzást mutatott, míg 1830 kezdve 1837 tetemes emelkedés volt látható, mert a bevitel 103 millió dollárról 1831-ben 189 mill. d. emelkedett 1836-ban; a kivitel pedig 81 millió dollárról $128^2/_3$ millió dollár értékre emelkedett. Ezen nagy növekedés közepette a gyáriparosok azon reményben voltak, hogy ez mindig igy fog menni: a hitelezés mindig nagyobb dimensiókat nyert, nagy tőkék

fordíttattak az ipar kiterjesztésére és ezáltal a gyártmányok nagyobb mennyiségben készültek mint szükséglet volt, a minek következése az árak esése lett és ezáltal származott zavarok. Igy volt ez Angliában is, Amerikában is. Bekövetkezett tehát a tultermelés minden következményeivel, annélkül, hogy a forgalmi eszközök erre befolytak volna. A hitel kiterjesztése csak következménye volt a speculatiónak áremelkedésre.

Egyáltalában a bank csak akkor nyer befolyást a forgalomra, ha depositumait teljesen visszafizette, ezen időpontig a depositumok kisebb nagyobb mérvbeni kivitele magában is befoly a forgalomra, ez pedig a bank intentióival öszhangzó, de ellenkező is lehet, azonban semmiképen sem áll a bankigazgatóság hatalmában. Nem kell különben elfelejtkezni arról sem, hogy a legtöbb kereskedelmi üzletben a bankjegy közvetítése nem igen szerepel.

Hanem igenis gyakorolt befolyást 1835-ben a bank hitelnyujtása által, a rábizott depositumok kikölcsönzése által nagyobb mérvben. És e tekintetben szól Tooke a kamatláb változásai mellett, kijelentvén, hogy a bank a kamatlábnak emelése által a hitelközvetítés túlterjesztését gátolhatja. Ugyanis, ha a bank első rendü czégeknek drágítja a kölcsönt, annálinkább fog a kamatláb más körökben emelkedni és igy a hitelüzletek túlterjeszkedése gátoltatni.

Az 1840-ik év Aug. 5-én volt bizottsági kihallgatás eredménye.

A bizottság az ülés kezdetén Tooke nézeteit kivánta tudni az 1835 évet megelőző időszak kereskedelmi viszonyai felett. Jóllehet a kihallgatás ezen része is sok érdekest tartalmaz, ezen résszel még sem foglalkozhatunk, mert igen távol vezetne.

Tooke azon nézetben volt, hogy a bank egyedül csak váltótárczája által hathatna a pénzforgalmi állapotra, noha ez maga még nem okozhatja az érczpénznek bejöttét vagy kimenetelét. Ezt jól kell megkülönböztetni a jegyemissiótól, miután a kölcsönök a depositumokból adatnak, és igy a váltótárcza tulajdonképen azt mutatja, hogy mennyire segíti

elő a bank a forgalmat hitelnyujtása illetőleg kölcsönei által.

Megkérdeztetvén véleményeért Lloyd currency theoriája felett, oda nyilatkozik, hogy egy oly rendszertől, mely szerint a bankjegyforgalom mindenkor az érczpénzforgalomhoz arányositassék, már azért sem vár jót, mert ezáltal a kamatláb szükség felett gyakran és tetemes változásoknak lesz alávetve.

Evvel szemközt ő egyedül csak a jegyek beválthatóságát kivánja biztositva látni, ha a bank elegendő érczpénzkészletet tart, képes leend kötelezettségeinek eleget tenni, és a kamatláb nem fog oly tetemesen ingadozni, mint ha Lloyd ur propositiója jutna érvényre és alkalmazásba és ezáltal egyuttal nem volna oly érczalap szükséges, mint a minőt Lloyd két departement-rendszere igényel.

A banknak okszerü vezetésével az érczkivitel ellen is hathatna a fentemlített módon. Ily eljárásnak köszöné a bank a mindenesetre legveszélyesb 1832-diki krisisben az érczpénznek visszafolyását pénztárába, noha 6 millió livre érczpénzt vontak ki a krisis kezdetén a bankból; ugyanezt tapasztaltuk 1838-ban és 1839-ben. A bankigazgatóság a kamatláb emelése által hasson a pénzpiaczra, és a czél el leend érve a nélkül, hogy a jegyforgalom mesterséges uton változtassék. Az érczpénznek időnkénti kimenetét az országból gátolni nem lehet, mert vannak esetleges fizetések a külföldre, a melyeket csak érczpénzben lehet teljesíteni.

Az angolbank figyelme csak a pénz értékének változására lehet irányozva, ennek mértéke pedig a kamatláb — nem pedig a forgalmi eszközök mennyiségére (without affecting the circulation in amount). A kamatláb emelése által a váltók árfolyamára is befolyást gyakorland a bank.

Azonban a bank akkor lépjen ki szenvedőleges állapotából, ha azt látja, hogy érczpénzkészlete nagyobb mértékben vonatik ki kezeiből, a minek megszorítására a hitelnyujtást (váltóleszámitolást) is leszállítani kellend, ha a krisis nagy érczexporttal jár, és a bank érctartalékja fenyegető mérvben

apad. A kellő időpontnak meghatározása, hogy mikor kellessék egy vagy más módhoz nyúlni az érczpénz kifolyásának meggátolására, ezt általános szabályokhoz kötni nem lehet, hanem a bankigazgatóság tapintatára kell bízni. Ugy hiszi azonban, hogy a mint a bank érctartalékja 10 millió livrere apadt, a bank váltótárczájának értékesítéséhez és egyébb követeléseinek folyóvá tételéhez lásson, mert így aztán a pénzpiaczra nyomást fog gyakorolni, és ennek következtében az érczpénz ismét az országba vonuland.

4.) Az 1848-dik évbeni enquête.

Mint tudva van 1847-ben Angliát ismét egy nagy kereskedelmi krisis lepte meg. 1848-ban a parlament egy enquêtet alakított, vizsgálandó, hogy mily befolyással volt a krisisre a bankügy.

A kihallgatott szakértők egyhangúlag oda nyilatkoztak, hogy az 1847-ki krisis természetes következménye az 1846 ki évben volt csekély termésnek, a melyet külföldről kelle pótolni, és ezért nagy fizetéseket teljesitni oda. Közremüködött a krisis növelésében: a gyapot hiánya; tetemes tőkének a vasutépítésekre fordítása; a hitelnek túlfeszítése, főkép a kelettel való kereskedésben.

A bankgouverneur és algouverneur azt állítják, hogy a bank nem járt el úgy annak idején, mint kellett volna, mert még 1846-nak őszidején kellett volna nyomást gyakorolnia a pénzforgalomra, a mi nem történt, miután a bankigazgatóság kezei megkötvék.

Több bizottsági tag azon véleményt támogatja, miszerint az 1844-diki Peel-acta egy oly administratiói gépezetet alkotott, mely a bankot minden felelősségtől az ország irányában felmenti. Mások véleménye oda irányult, hogy a krisis kitörésekor 4 millió livrerel több bankjegy volt a közönség kezeiben, mint a mennyire valóban szüksége lett volna.

A nagy izgatottság csak october 25-én kezdett csökkenni, midőn a kormány a Peel-acta felfüggesztését elrendelé.

Az enquête jelentése szerint az 1844. Peel-actára vonat-

kozólag a vélemények ugyan eltérők, azonban mindamellett annak fentartását ajánlja.

1848-ban márczius 7-én a bizottság Baring elnöklete alatt kihallgatá:

James Morris bankgouverneurt és
J. James Prescott algouverneurt.

Ezen két szakember véleménye a következő elvek körül egyesült:

1844-ben augustus 1-én az első bankkimutatás tétetett közhirré, megfelelőleg az 1844-dik évi Peel-actának. Ekkor a kamatláb $2^1/_2$%-ra esett (ennél kisebb kamatlábat a bank soha sem használt.). A bank a kamatlábat azért szállítá le oly feltünő viszonyban, mert a természetes kamatláb ily csekély lett. Addig, mig a bank kamatlába kölcsöneinél a törvény értelmében változatlan volt, és mindannyiszor, hogy a természetes országos kamatláb kisebbé vált: a bank nem tudá pénzét állandó magas kamatlába szerint elhelyezni, és nem maradt más teendője, mint értékpapirokat vásárolni. Ilyen viszonyok között t. i., ha pénzbőségben van, az értékpapirok ára is nagyobb lévén, a bank kénytelen volt drágán vásárolni. Midőn pedig az általános kamatláb nagyobb volt, mint a bank állandó és változatlan kamatlába, mindenki a bankhoz fordult kölcsön végett, a minek a bank csak ugy tehetett eleget, ha értékpapirjait a börzén eladá, a mi a pénzviszonyok természete szerint ekkor kisebb árral történt, mint a melyen a papir vásároltatott. Igy a bank az általános kamatláb változásai alatt saját állandó kamatlábával folyvást veszteségeket szenvedett. Ezt mellőzendő, a bank a Peel-acta alapján azonnal követte az általános kamatlábat, és ez $2^1/_2{}^6$%-nál maradt 1845-diki october 16-áig, midőn 3%-ra emelé azt.

1847-ben január 14-én a kamatláb $3^1/_2$%-ra emelkedett, ekkor az érczpénzkészlet 13.949,000 liverre ment, a tartalék 7.269,000 liverre, az escompte 7.624,000 L. Január 21-én a kamatláb 4%-ra emeltetett. April 8-án az érczpénzkészlet már 9.867,000 liverre apadt, a tartalék pedig 3.464,000 liverre, a kamatláb ekkor 5%-ra vitetett. April hó 15-én midőn a

tartalék már 3.342,116 livrere fogyott, elhatároztatott a váltótárczát kissebbíteni, noha a kamatláb csak 5% körül járt.

October 25-én a tartalék már csak 1.994,900 L volt, a kamatláb pedig 8%. A bankaktát a kormány erre felfüggesztette. Az angol bank tetemes mértékben fáradozott a hitelviszonynak fentartásán, úgy a bankoknak és közváltóknak mint magánosoknak nagy mérvben adott kölcsönöket, t. i. mintegy 2½ milllió livret, a mi a rendes kölcsön üzleteken kivül történt.

A két gouverneur bevallá (2651 sz. kérdés), hogy a pénzforgalmat illetőleg a Peel-acta óta nem érzik magukat felelősnek, miután erre nézve az acta maga egy önkormányzati mechanismus.

A bankdepartement két kötelességet ró a bankhormányzatra, u. m. egyrészről a közönséget kielégíteni, másrészről pedig a bankrészvényesekre is gondolni. Ezeknek a mennyire lehet nagy osztalékot kellett biztositani, a közönségnek pedig előnyöket nyujtani, mely két feladat azonban nincs egymással ellentétben.

A krisisre visszatérőleg e két kormányzó azon nézetet nyilvánitá, hogy nem kellett volna a bankaktát suspendálni, a nagy félelem szünőben volt már. April hóban a pénzszüke okozott krisist, miután az ország élelmezése végett sok nemes érez vitetett a külföldre. Ugyanezen időben fizeté a bank részvényeseinek az osztalékot, a mely mindig a tartalék czímü tétel rovásából menjen, és a közönség, mely nem ismeri a bank számításainak mechanismusát, megijedt azon, midőn csak 3 milliót látott a tartalékban a bank kimutatása szerint. Az élelmezésre 9 millió livre vitetett ki, mintegy 40 millió livre a kereskedéstől vonatott el más czélokra; ebből pénz krisis származott.

Teljesen más természetü volt a kereskedelmi krisis ősszel, october hóban. Kezdődött ez több kereskedőház — és pedig gabnakereskedő, bukásával. A gabona ára, mely 120 sillingre emelkedett volt, a nagy import következtében majd felére esett. Ezen bukások több banknak bukását vonták maguk után (Bank of Liverpool, Liverpool banking Company, North and South Wales banking

Company, Union bank of Newcastle sat.) A bankot mindenki igénybe vette, ott keresett biztosítékot, az angol bank jegyeit a közönség elzárá, a pénz forgalom apadt.... mindez okozá a krisist — a bankakta nézetök szerint erre nem gyakorolt befolyást.

A bankkormányzók véleménye szerint a bankakta teljesen megfelelt a várakozásnak, a mennyiben az érczpénz kevesbülésével a bankjegyek is a forgalomból jöttek és a jegyek beváltása teljesen biztosítva volt. A forgalomban lévő 22 millió livre bankjegyből 14 millió értékpapirok által volt fedezve, 8 millió pedig érczpénz által. A bankjegyek visszajötte, a beváltás utján, a forgalmi eszközöket kevesbíté és így a váltó árfolyam javult.

A bankkormányzó még 1844-ben ajánlá, hogy az ezüstre nagyobb figyelemmel legyenek az érctartalék képzésénél, miután épen az ezüst azon érez, a melyet fizetéseknél a kontinensen leginkább használhat az angol kereskedő. Ezt annál inkább javaslá a banknak, miután Angliában (akkoron) nagy mennyiségü ezüst hozatott Amerikából és Chinából, a melyet, ha nem vesz át a bank, exportáltatik a kontinensre.

Morris azt javaslá Peelnek, hogy a tartalék egy harmada ezüst legyen, ő azonban csak egy ötödrészt ajánlott parlamenti beszédében, miáltal az érctartalék $^4/_5$ arany marad.

A bankkormányzók az 1844-ik bankactának azon részét is, mely a vidéki bankokra vonatkozik, jótékony hatásúnak mondják.

Meggyőződésük, hogy nem lehet oly törvényt alkotni, a melyet minden körülmény között és így általános rémülés esetében is fentartani lehetne. Mindamellett azonban nem javasolják, hogy egy oly törvény alkottassék, a mely a kormányt felhatalmazza a bankakta felfüggesztésére. Ugyanis, nézetük szerint, nem lehet azt előre megitélni, hogy mily viszonyok között függeszthesse fel a kormány a bankaktát, és így attól lehet tartani, hogy a felfüggesztés vagy nem alkalmas időben történend, mikor egy ily heroikus mód tán felesleges is volt, vagy pedig oly időpontra fog halasztatni, a midőn a rémülés következményei már kifejlődtek. Tanácsosbnak tartják a törvény felfüggesztésére törvényt nem alkotni, a dolgok menetét

magára hagyni, és ha rendkivüli viszonyok a suspensiót kivánatosnak fogják mutatni, ugy azután a kormány felelőssége mellett az ugy is megtörténhetik.

A bankjegyek szaporításával nem hiszik a közrémülést megszüntethetni, mert ez maga magától szünik meg.

Hogy a kormány a kamatlábat 8%-ra határozá october hóban, ezt csak annyiban tartják aggasztónak, hogy ez által praecedens eset létesült, a mely a kormányt jövő alkalommal hasonló eljárásra indíthatná. A jelen esetben a kormány eljárása indokolt volt, miután a continensen ugyanazon időben már 7%-on állt a váltóleszámítolási kamatláb.

Ugyan 1847-ben a kormány deficiency bill-jeire előleget vett a banktól. Némelyek azt állítják, hogy a bank ezen kölcsönei által is némileg zavarba jött volna. A kihallgatottak tagadják, hogy ezen kölcsönök elvileg zavart okozhatnak, miután minden 3 hó lejáratával szokott a kormány ily előleget kérni, és a bankigazgatóság erre el van készülve, eladván értékpapirokat a pénz beszerzése végett. 1847-diki april havában ezen kölcsönök $3^1/_2$ millió livrere rúgtak; azonban october hónapban nem volt a banknál D. Bill.

Ugyan 1847-diki april havában az angol bank a skót bankokat is segíté, és pedig 200,000 livre előleget adott egy Joint-Stock banknak, a melynek azonkivül 60,000 liver váltót leszámítolt, szintúgy egy más skót banknak 100,000 livre előlegeztetett. Ennél több azonban Skótia részéről nem kéretett.

Az elnök azon kérdésére, hogy vajjon nem volna-e jobb, ha a bank, a kamatláb emelése helyett, a váltóknál egy bizonyos időhöz kötné a leszámitolásra elfogadást. Morris ellenkező nézetet nyilvánít, mert ezáltal a kereskedelem nehezítetnék, a mennyiben a váltóüzletnek a közforgalomban a bank által megszabott lejárati időhöz kellene magát alkalmaznia, a mi nem megyen. Evvel szemközt a krisis alkalmával követett eljárást ajánlja, a mely abban áll, hogy a kamatláb módosítassék a váltó lejárati idejéhez képest, miáltal a czél el lesz érve.

A bankkormányzók azt állitják, hogy nem a depositu-

mok kivétele hozza zavarba a bankot, hanem a kért kölcsönök nagy mennyisége és összege. Ilyenkor a bank tartalékjának emelése végett tetemes áldozatokat hoz a közügynek, eladván értékpapirokat a legrosszabb, a legkedvezőtlenebb árfolyammal.

A mint a bank a kamatlábat emeli, az országba vonja a külföldi pénzt. Prescott azonban eltérőleg Morris-tól azt véli, hogy ilyenkor nem a külföldi pénz jön Angliába, hanem a külföldön elhelyezett angol pénz.

Hogy a hitelüzlet összevonassék, a bank oda utasítá fiókintézeteit, a hitelnyujtást az eddigi összeg felére reducálni, a mi azonban kimélettel foganatosíttatott, és csak rövid ideig tartott.

Az angol banknak liverpooli fiókintézete által 1846-diki october 31-től 1847-diki augustus 7-ig 2.680,177 liver értékü arany küldetett Amerikába; magánosok által közel 800,000 liver; Londonból is mintegy 400,000 L. ugy, hogy körülbelül 4.000,000 L exportáltatott ez időben Amerikába.

A tárgyalás folytattatott 1848-ban márczius 10-én. Morris a bank állapotának közlését czélszerünek tartja, mert a bankingazgatóságot ezáltal kényszerítik óvatosnak lenni.

A banknál többnyire 2—3 millió livre álladalmi pénz van deponálva, a melyet a bank forgat és így kamatokra szert tesz. A mint a fedezetlen jegyemissió 14 milliót meghalad, a bank nyereményében az állam is részesül.

Már 1844 előtt az angol bank több Joint-stock bankkal szerződött, és abban állapodtak meg, hogy az angol bank hitelt nyit az illető J. St. banknak, azért pedig ez csak az angolbank jegyeit használja. Minden más jegybanknak az angol bank nem nyujt segítséget, kölcsönt.

A bank egészen szabadon függetlenül határozza meg a kamatlábat. Rendesen 95 napi lejáratú váltókat számítol, gyakran 6 haviakat is, jön 10 napi is a tárczába.

Azonkivül, hogy váltót leszámítol a bank, saját értékpapirjait is kölcsönbe adja. Igy p. o. 300,000 névértékü livret Consolban adott egy bankárnak, ki azon papirokat a bőrzén eladta, ez úton pénzt szerzett és tartozásának lejárata napján a papirokat ismét vissza vásárlá és a banknak átadá.

1847-ben szept. 18 án 17.932,000 livre bankjegy volt forgal.
„ „ octob. 10-én 20.833,000 „ „ „ „
„ „ „ 23 „ 20.318,000 „ „ „ „

A bankjegy-összeg tehát nem nagy ingadozást mutat.

Prescott azt mondja, hogy nem tudja, miben és mint kellene a Peel-actán változtatni, csak azt tudja és érzi, hogy az jelenleg nem tökéletes.

Az 1848-diki márczius 14-én történt kihallgatáson Morris bemutatá az 1847 évi szept. 15 — october 25-ig tett rendkivüli előlegeknek és kölcsönöknek jegyzékét, a melyek 2.255,000 L. összeget mutatnak. Ugyanily czélból october 26-tól november 16-áig 950,000 Livert adott az angol bank.

Morris és Prescott állítják, hogy a forgalmi eszközök 1844-ki acta által ugy reducáltatnak, mintha a forgalmi pénz csak érczpénz volna.

Az 1844-ki akta szerint Britannia összes jegybankjai legfölebb 32 millió Livre bankjegyet hozhatnak forgalomba váltótárczájuk alapján, és pedig az angol bank (Bank of England) 14 millió livret, a többi angolországi jegybank 18 millió livret.

Az angol bank 2 departementre való osztása által a bankdepartement ugyanoly természetü lett, mint minden más depositbank, mert jegyemissió őt nem illeti, és azért kezelésében is ugyanazon szabályok alá esik. Felemlítendő még, hogy a bank ugy nevezett post bills utalványai 1 millió livre körül forognak, az ily jegyekkel a többi bank nem bir.

Azáltal, hogy az angol államadósságok kamatai az angol bank által fizettetnek ki, a bank tartalékja látszólag nagy változásoknak van alávetve. T. i. az angol bank az államtól bírván depositumokat, ezek rovására teljesíti a kormány részére a kamatfizetéseket, és miután az állam deposituma szintúgy kezeltetik mint a többi depositum, könnyen érthető, hogy a tartalékban lesz a fizetésekre készen tartott összeg foglalva. Minden kamatfizetés idején nagy apadást látni a tartalék körül, így 1847-ben April havában is, a mit a közönség hibásan más okoknak tulajdonított.

Hogy sok angolországi bank nem kezeltetik ugy mint

kellene, hogy nincs intézkedésükben okszerüség, az kitünik a Liverpooli királyi bank eljárásából, mely 620,000 livre saját alaptőkével bír, és egy kereskedőnek, egy személynek 250,000 L hitelezett.

A bankakta nem állapított meg — Morris nézete szerint — más szabályokat, mint a melyek minden banknál okszerü vezetés mellett alkalmaztatni fognak — az 1844-ki akta nélkül. Már az 1819-ki akta állapitá meg az elveket, melyek határozott formába öntettek az 1844-ki akta által.

Hogy mily váltóárfolyam változások fordultak elő az 1847-diki october napjaiban, a következő adatokból látható.

1 Liver-ért october 2-án Londonban adtak 25 frank 40 cent. párisi váltóban; okt. 9-kén ugyancsak egy livreért 25.$_6$, october 16-án 50.$_7$ frankot, mindenhol 4 napra lát után fizetendő váltót értve. Az árfolyam tehát már a kormány rendeletének megjelenése előtt változott.

Akár beföldi használatra, akár külföldre vitel végett vonassék ki az érczpénz a bankból, ennek egyaránt kell óvatosnak lennie és ellene működnie. A különbség a két esetben csak az, hogy míg a belföldi használatra irányzott érczkivánat csak rövid ideig tart, a külföldre vitel hosszabb ideig tartó érczkeresletet okoz.

Ha a Joint-Stock bankok a Clearing House-ba bocsáttatnának, a bankjegyforgalmat leszállítni lehetne, és pedig mintegy $^1/_2$ millió livrevel. A London és Westmunster bank Londonban 150,000 livrevel többet kénytelen tartalékul tartani a miatt, mert a Clearing House-ba nincs bemenete.

Ezen bankon kivül még 4 más Joint-Stock bank volt Londonban.

A két bankkormányzó a 3274—3280 sz. alatti kérdésekre nyiltan bevallja, hogy a bank szükségesnek tartja az árúk árára befolyást gyakorolni, és a czikkek olcsó árában látnak legtöbb biztosítékot! A bizottság tehát azon észrevételt intézé a két úrhoz, hogy e szerint az aranyt visszavonandók Angliába, Angliát előbb tönkre kell tenni? A bizottság adataiból kitünik, hogy az angol bank hitelmegszorításai által Anglia az értékpapirokon 112 millió livre

veszteséget szenvedett; — hogy egy ily bankoperatió által a bank 9 millió livre aranyat vonzott Angliába! Ehhez még talán ugyan vagy 80—100 millió L. veszteség járúl más tárgyaknál, czikkeknél. Morris erre azon véleményt nyilvánitja, hogy egy oly árcsökkenés általános lévén az országban, a viszony az egyesek között nem igen változik — ellenben a közönség összesen nem szenvedett veszteséget. Különben a kereskedelmi bilanz maga magától tér vissza a rendes határok közé, az egyik állítás a 3310 számú kérdésre, mig a 3313 sz. alatt Morris azt állítja, hogy a mint a kereskedelmi mérleg Angliára nézve passiv, az onnét ered, mert Anglia exportja, árúinak drágasága, magas ára miatt, nem éri el az importot és így az export nagyobbítására kell hatni, a mi ugy történhetik csak, ha az árak leszoritatnak, és ezen eredményre a banknak befolyása által akar Morris hatni,— a mit 3317 sz. alatt világosan kimond. Elismeri továbbá Morris, hogy egy ily elv mellett szünetel a munka és számos (azonban szerinte csak a túlzott) vállalat jut tönkre; elismeri, hogy ez a currency theoria következménye; mindazonáltal véli, hogyha bármely más elvnek hódolunk, a krisis még nagyobb lesz.

Ezen a kereskedelem ipar és földmivelésre oly veszteséges év a bankra nézve igen kedvező volt, mert a használt nagy kamatláb (adott kölcsöneinél) nagy osztalékot teremtett részvényeseinek.

Az angol bank a jegykiadás szabadalmán kivül London és környékére nézve, még két kedvezményben részesül, t. i. hogy az állampénztárt kezeli, és hogy részvényesei csak a bankvagyon összegéig kezeskednek, nem határtalanul mint más bankok részvényesei.

A bizottság constatirozá, hogy a krisis Londonban és Lancashire-ben, a hol egyedül csak az angol bank jegyei forognak, volt tetemes, míg máshol, a hol a vidéki bankok jegyei vannak forgalomban, krisis vagy nem is volt, vagy csekély mérvben.

A 3415 sz. kérdésben a bizottság kérdi Morrist, hogy vajjon a nagyobbodó termelés nem idéz-e elő nagyobb munkásságot? Morris ezt elismeré, de egyuttal kéri a bizottságot,

hogy ne bocsájtkozzék, ily elméleti tárgyalásokba, miután ő mint bankkormányzó csak szakát illető kérdések vitatásába kész ereszkedni.

A bizottságot továbbá figyelmezteté, hogy egyáltalában kelleténél nagyobb fontosságot tulajdonitanak a bank által használt kamatláb változásainak.

A bizottság továbbá kérdi, hogy vajjon a bank vezérelvei szerint ez a fogyasztásra is akar-e hatni? Erre Prescott azon véleményben van, hogy néha a rendes pénzforgalom érdekében szükséges, hogy a közönség a külföldi czikkek fogyasztásától tartózkodjék. Erre a bizottság azon helyes észrevételt teszi, kogy e szerint ha az ország élelmi czikkek hiányában van, ezek behozatalát is nehezitni kell — erre Morris megjegyzé, hogy az érczpénznek kivitele által az élelmi szerek ára leszáll és azon iparczikkek ára is, a melyeket a kivitelre használhatni.

Morris jelentése szerint a bankigazgatóságban a nézetek az 1844-dik évi akta tárgyában megosztva vannak.

A bizottság ezuttal felemlíti azt is, hogy 1844-ben a kormány a parlamentben kiemelé, hogy mily előny volna az a közönségre nézve, ha a vidéki bankok jegykiadási jogukról lemondanának. Néhány jegybank tette is ezt, és lemondott erről az angolbank részére, és a helyett, hogy az 1% kártalanitást elfogadta volna, azon kedvezményt kérte magának a banktól, hogy a kölcsönügyi összeköttetésében a bankkal egy meghatározott összegig kisebb kamatlábat élvezzen a szokottnál vagyis a piaczi árnál. Az angolbank ezt megigéré, azonban szavát nem tartotta, a mit Wright Nottinghamból a bizottság előtt be is vallott. És ez másokkal is így történt.

A márczius 21-ki bizottsági ülésben Morris azt jelenti, hogy a bank pénztárnokának alapos számításai szerint Angliában 40—60 millió livre értékü arany érczpénz van forgalomban, míg az ezüstpénz 12 millió livrere rúghat. Egyuttal egy táblázatot is előterjesztett, a melyből kitünik, hogy a bank kisebb nagyobb bankjegyeiből mennyi van forgalomban és mennyi idő mulva tér vissza átlagosan a bank pénztárához. Ezen táblázatból kitünik, hogy minél nagyobb a bankjegy értéke, annál rövidebb ideig marad forgalomban, ugy

hogy míg az 5 L. jegy átlagosan 74 nap múlva tér vissza, addig az 1000 L. jegy már 7 nap mulva a bankhoz visszatér. Krisis idején a forgalmat még gyorsabbnak találták.

Az 1847-ki krisis alkalmával a közönség kezeiben lévő bankjegy mennyiség nem változott egyaránt a nemes érczczel, ezt a bizottság több havi és napi adatokkal bizonyitja. Morris elismeri, hogy a jegyek nagyobb mérvben kevesbbíttettek mint az ércz, és beismeri, hogy az 1844-ki bankakta segélyével a bankjegyforgalom nem változott azon arányban, mint ha csak érczpénzforgalommal birna az ország, a mit az actával a currency theoria elérni akart. A bizottság erre azt kérdi Morristól, ha ez áll, a mit a számok igazolnak, a mit Morris is beismer, ugy hát mire való az acta? Morris nézete szerint a jegyek beválthatóságát biztosítni volt a főczél; a bankdepartement eljárását szabályozni — nem lehetett az acta feladatja.

(Azok kik ezen aktát teremték pedig épen azt állíták, hogy főczélja oda hatni, hogy a vegyes forgalmi eszköz úgy változzék mintha csak nemes ércz forogna.)

A 3542—48 sz. kérdéseknél Morris bevallja, hogy a bankigazgatóság ellenkezőleg a bankakta szellemével jár el gyakran, a mely szemrehányás nem csak az angol bankot illeti, hanem Anglia jegybankjait egyátalában. Másrészről egyuttal elismeri, hogy az angolbank saját hitelüzleteiben nem áll mások befolyása alatt, és így saját eljárásaért másokat nem tehet felelőssé.

Kijelenti Morris, hogy a váltóleszámítolásnál nincsenek arra tekintettel, hogy mily üzletre lett az fektetve, mint származott az, — egyedül csak a biztonság az, a mit szem előtt tartanak.

A bizottság figyelmezteti Morris urat azon következetlenségre, hogy Lancashire-ben, hol csak az angol bank jegyei forognak, és a melynek üzletemberei egészen az angolbanknak karjaiba vetették magukat, miért használ ott magasb kamatlábat mint Londonban? mint történik az, hogy ugyanazon bankár, kinek filialisa Lancashireben van, ott magasb kamatokat fizet mint Londonban?

Ezen eljárást azért látja Morris okadatolva, mert ha Lan-

cashire-ben a pénz drágább mint Londonban, a filialis sem használhát kisebb kamatlábat a vidékbelinél, máskülönben versenyt kezdene.

Morris véleménye az 1844-ki bankakta tárgyában a következőben öszpontosul :

Már az 1819-ki évi akta tartalmazá magában a helyes bankrendszer elveit, a melyek a bankjegyek beválthatóságát garantirozzák. Azonban ezen törvény nagyon szabad tért engedett a bankoknak és ezek kelleténél több jegyet bocsájtottak ki, ez szükségessé tevé, ezen jegyemissiót megszabott határok közé szorítni, a mi az 1844-ki aktában foglaltatik, és mi által a jegyek beválthatósága biztosítva van. Az angol bank jegyemissiója is meghatároztatott, 1824 és 25-ben, midőn az angol bank jegyeit visszavonta, a vidéki bankok a támadt ürt jegyeikkel, többemissió által betölték, és a hatás, a melyet az angolbank elérni akart, megsemmisíttetett.

Az angolbank az államadósság kamatait fizeti, a mire nézve az állam gondoskodik arról, hogy depositumai, a melyek a bankban vannak, elegendők legyenek. A bank ezen depositumokat kamatozás és jövedelmeztetés végett kölcsönbe adja, azon feltét alatt, hogy az államadósságbeli kamatok fizetése napján a pénztárba visszakerüljenek, a mi megtörténik rendesen. A bankból kimenő pénz állampapirok kamatai után nem sokára nagy részt visszatér és pedig a közönség mint depositumokat fekteti a bankba; a bankárok pedig egyszerüen számláikra átiratják. Morris azon véleményben van, hogy ezen kamatok fizetésére, — noha a pénz rövid időre rá csak ismét a bankhoz visszatér, — még sem lehet, ideiglenesen sem, bankjegyeket emittálni, mert ezek fedezete hiányoznék. Prescott ez ügyben egyedül csak a bankszabályok megsértésétől tartana, a mi azután más esetekben is könnyitené az eltérést a szabályoktól.

Előadva az 1844-ki akta hatásait, azt állítja, hogy krisis esetében a pénzrendszer érdekében, a bank kénytelen nagy áldozatokat róni a közönségre és maga is elviselni.

Prescott az 1844-ik aktában egy paizst lát, mely a bankot megvédi a kölcsönvevők tolakodásától, másrészről pedig a bankvezényletet megóvja a haszonlesés ingerétől, a meny-

nyiben épen krisis idején, midőn legnagyobb a pénzkereslet, a tartalékot vissza kell tartania, nem pedig az olyankor használni szokott nagy kamatláb mellett kölcsönbe adni.

A krisis alkalmával 1847 ben, egy vidéki Joint-Stock banknak 768,000 livret adott kölcsön az angol bank. Tevé pedig ezt — mint állítják — azért, mert ha azon vidéki bank megbukik, azon vidék teljes bányaipara szünetelésre lett volna kárhoztatva.

A mint october 23-án az acta felfüggesztetett, a közadósság papirjai azonnal 42.269,000 livre értékkel emelkedtek, a vasuti részvények pedig több mint 3 millióval.

A felfüggesztés november 23-án vonatott vissza, Morris véleménye szerint a fogyasztás nagyobbodására nagy befolyással volt a vasuti és bánya munkáknál foglalkozóknak kedvező anyagi helyzete, miáltal a külföldi czikkek behozatala nagyobbodott; ezen tartozást a külföldre meg kellvén fizetni, erre vagy érczpénz vagy gyártmány szükséges, a nagyobb fogyasztást pedig ez esetben nem ellensulyozá kivitel-képes ipar, mert a vasútépítés nem állít elő exportálható javakat.

Az 1847-ik év őszén augustus 8-án először Sanderson M., később azután de még october 1-seje előtt több tekintélyes czég, mint Reid, Jrving & Co, Cockerell & Co, Lyalls & Co, a melyek Kelet-Indiával voltak kereskedelmi összekötetésben, megszüntették fizetéseiket.

A krisis tetőpontjára érvén, a bank elnökei naponta tanácskoztak Lord J. Russell-el.

1848-ik május 8-án jött kihallgatásra Jones Lloyd bankár, ki Manchesterben és Londonban tartott bankházat és a ki tulajdonképen az 1844-ki bankakta nemtője volt. Tagadhatatlan, hogy nagy ügyességgel és logikával védte az 1844-ki aktát.

A krisist azon nagy, sőt túlzott vállalkozási szellemnek tulajdonítja, a mely akkor a vesút épités körül tapasztaltatott. Az ezen vállatok részére igénybe vett tőke jóval meghaladta az ország erre fordítható vagyonát. Ehhez járult szerinte, nagy mértékben a gabona és burgona hiány, a melynek megszerzésére a külföldről vagy 30 millió livre volt szükséges; továbbá a vasut építésnél jó fizetéssel foglalkoztatva volt

munkások fogyasztási képessége, a mennyiben ez külföldi czikkekre irányult, miután mindez érczkivitelt idézett elő.

Lloyd erősen állítja, hogy ha az 1844-diki akta nem létezendett, akkor a krisis még nagyobb lett volna, mert ezen akta lehetlenné teszi, hogy a bankigazgatóság a jegyemissiót túlterjeszsze, és bankjegyeiben a kiszabott határon túl kölcsönöket adhasson. A bankigazgatóságnak nem lévén befolyása a jegyemissióra, a jegyek beválthatását nem koczkáztathatta, és így nem kellett attól tartani, hogy a krisishez még a népnek ebbeli aggodalma is járulhatna. A bankdepartement a jegyemissióval nem lévén összeköttetésben, eljárásának birálatánál a jegyemissiótól eltekinteni kell. Azért is mindazt, mit az akta a jegykiadásra vonatkozólag tartalmaz, teljesen jónak ismeri fel. A bank departementot nem lehet ugy szervezni, hogy ez maga magát szabályozza. Az angol bank ezen departementja e tekintetben egy színvonalon áll a többi depositbankkal, csakhogy tetemes vagyona, állása, helyzete a kormányhoz, a többinél nagyobb szerepre hivták. Hibáztatja a bank igazgatóságot, hogy 1844 év elején oktalan eljárásával maga segité elé a krisist, a mennyiben a hitelnyujtásban nem ismert határt, és a helyett hogy kölcsöneit összébb vonta volna, a leszámitolási kamatlábat pedig érezhetőn emelte volna, a vidéki bankokkal versenyzett a kölcsönnyujtásban és azután midőn hirtelen visszavonulni kényszerült, látván, hogy tartalékja 8 millióról 2-re apadt, a visszahatás nem maradhatott el.

Azáltal, hogy a bank a közönséggel tudatá, miszerint tovább már nem segítheti az üzletvilágot, beállt a rémülés. Lloyd nincs azon nézetben, hogy a rémülést az állampapir kamatjainak fizetése következtében apadó tartalék látványa okozta volna, hanem inkább a bankigazgatóság fonák eljárása a hitelnyujtásban. Az ugyanazon évnek őszével volt krisist a tetemes bukások okozák és az üzérkedés határtalanságának lehetett köszönni.

Jóllehet a bankvezénylet nem úgy járt el az év első hónapjaiban mint kellett volna, Lloyd hiszi, hogy az 1844-ki akta mégis tetemesen leszállítá a rosz következmények sulyát, mert a bankigazgatóság egyedül csak tartalékjára volt kénytelen figyelni, és így jobban feltünt ugy előtte mint a közön-

ség előtt a kölcsönadás lehetőségének fogyása, a mi azután minden érdekelt körben visszavonulást és óvatosságot okozott. Ha az összes bankalap együtt lett volna ez időben, mint 1844 előtt, okvetlenül nem volt volna lehető oly kitünően megkülönböztetni a jegyek fedezetét a depositumoktól, és más részről a jegykiadás határtalansága mellett a bankigazgatóság valószinüleg a hitelnyujtásban még tovább menendett, a mi a krisis nagyságát csak fokozta volna, mert erélyesb és hathatósb eszközök használatára utalta volna a bankot. Jelenleg a belkereskedés által igényelt érczkészlet másképen kivántatik, mint a mit a külföld igényel, a mit szintén előnynek tart Jones Lloyd.

Miután rémülés idején a személyes hitel teljesen megszünik, azt tartja Lloyd, hogy jól tevé a kormány, midőn az acta felfüggesztésc által az actióba lépett és ily rendkivüli eszköz használata alatt a megtört bizalmat ismét feleleveníté. Azonban a kormánynak ily jogot „törvény útján" nem adna, miután általa elbizakodás származnék a közönségben, mely ezen suspensióra építene.

Hogy vajjon ezen suspensió elkerülhetlenül szükséges volt-e, azt senkisem tudhatja, miután nem tudni, hogy nélküle mint folyt volna a dolog.

A suspensió hatása teljesen megfelelt a várakozásnak, a mire főkép az intézkedés meglepő szokatlansága volt befolyással.

Hogy mennyire fordult a közönség nyerészkedési vágya a vasutakhoz, kitünik abból, hogy a vidéken és a magánbankároknál a krisist megelőző időben mintegy 20%-al apadt a depositumok mennyisége.

Tagadhatlan, hogy a bank az ily krisisből bántatlanul szabadúl, míg ellenben a közönségre az országos pénzrendszernek érdekében nagy áldozatokat ró, ezt azonban kikerülni semmiféle bankrendszerrel nem lehet.

A mennyire a bankigazgatóság eljárása, az első negyedévben roszalandó, annyira dicséretes volt fellépése az év végén a nagy krisis alkalmakor.

Lloyd roszalja, hogy a két departement ugyanazon egy épületben van, sőt azt tartja, hogy a jegyemissió osztá-

lya a banktól elszakadhatna és a kormány által kezelt jegyfelváltóház lehetne. (Itt van a papirpénz a maga valóságában.)

Ellenzi a kérdőnek azon véleményét, miszerint az állam kamatfizetésekor a bank jegykibocsátását kiterjeszthetné az 1844-ki határain túl, miután ezek, mint a tapasztalás tanítja, rövid idő alatt mint depositumok a bank pénztárához visszatérnek, ily eljárás mellett pedig nem leendvén szükség a kamatfizetésre a tartalékot használni, ennek apadása nem fog bekövetkezni, és így a közönségben aggodalmakat sem fognak költeni. Ellenzi a jegyemissió túlterjesztését Lloyd azért, mert a mint egyszer a bankakta nagy eszméje specialis esetekre nézve elvesztené érvényét, a circulatió törvényei megszegve lesznek. A kérdő azonban erre megjegyzi, hogy épen a kamatfizetés által jön nagyobb forgalmi eszköz mennyiség a közönség kezébe, és változást szenved a circulatió. Lloyd evvel szemközt azon érvvel lép fel, hogy a circulatióhoz számítja a depositumokat is, és ugy mindegy akár a közönség kezében jár az illető forgalmi eszköz, akár a bank depositumaként szerepel, — ez mit sem változtat a circulatió nagyságán.

A depositumokhoz Lloyd mindazt számitja, a mi vásárlási képességet ád a közönségnek, e szerint a valósággal forgalomban levő pénzhez és jegyekhez a depositumok minden nemét számítja, habár ezek csak a folyó számlák egyenlegét képviselnék is.

Visszatérőleg a bankigazgatóság eljárásának birálgatására, azt tartja, hogy 1844-nek tavaszán sem önzésből hibázott az, hanem azáltal, hogy a kölcsönkérők pressiójának engedett és nem állt ellen.

Az 1844-diki bankaktát változatlanul megtartani ajánlja, miután szervezete a bajt kisebb körre szorítja, nemhogy elősegítené. Crisisek mindig fognak előfordulni, azokat semmiféle bankrendszer sem képes paralizálni, azonban az 1844-ki akta a circulatiót biztositá és, a mi a fődolog, a jegyek beválthatóságát nem koczkáztatá. A rémület nem hallgat az észnek járására, nem is lehet oly általános szabályt kipuhatolni, mely minden körülmény között legjobb gyógyszer lehetne a krisis ellen. A mi ma használ, más alkalommal árthat. A kormány

feladata, a körülmények szerint kivánatosnak és alkalmatosnak mutatkozó óvszert alkalmazni.

Az 1848-ki május 12-én Tooke Tamás lett kihallgatva. Ezen szakértő, ki a Peel-acta ellenzői között első helyen állt, az 1847-ki krisist ugyanazon okoknak tulajdonítja, mint az előtte kihallgatott tagok, azonban azonkivül még a bankaktát is okozza. Szerinte már 1845-ben mutatkozott, hogy a vasútépítésbeni szédelgés rossz véget fog érni, mert a szabad forgalomnak szánt tőkét épitményekbe fektette, és megfosztá a kereskedelmet eszközeitől. A kitörést az aszály érlelte, továbbá a mindennemü nyersanyagok hiánya, melyek a gyáriparban igényeltetnek. Amerika nem adhatott gyapotot, és ezáltal a gyárnokoknak nem maradt más menekvés mint vagy méregdrágán vásárlani nyers anyagot, vagy pedig a gyártást tetemesen kisebb mennyiségre szorítni.

Mindezen egybeműködő kártékony tényező azonban még nem létesíthetett volna oly krisist, ha az 1844-ki bankakta nem létezik, mely a bankot 2 departementre szakítá és a tartalékot illetőleg oly kemény rendszabályokat tartalmaz. Míg a jegykibocsátó osztályban volt $6^1/_4$ millió livre értékü nemes ércz holtan tétlenül, addig a bankigazgatóság a hitelüzletben a kamatlábat kimélet nélkül felcsigázta. Mig 6%-os kamatláb elegendő lett volna, a bank 10%-ot javasolt, és csak a kormány beavatkozása folytán szállíttatott le 8%-ra, a mint a bank gouverneur vallomásaiból kiderül.

Megjegyzi továbbá, hogy a bankaktának lehetett köszönni azt, hogy a skót mint az irhoni bankok oly tetemes érczkészletet voltak kénytelenek tartani, a mit csak az angolhoni bankból szereztek, és így ennek tartalékát csökkentették, a melyben a bankakta megjelenéseig azon érczkészlet tartatott. Modhatni, hogy ezen körülmény maga mintegy 2 millió livret vont ki az angolországi bankból, és hogy mily fontossággal bir egy ily nagy érczkészlet, azt a krisis alkalmakor leginkább lehet megitélni. Ezen összeg csatolva a bankból kifolyt érczpénzhez elegendő lett volna kiegyenlíteni a kereskedelmi mérleg különbségét. Azok, kik a jegyemissiót egy bizonyos határhoz akarják kötni, és a kik a pénzforgalom mintája gyanánt csakis az érczpénzforgalmat tekintik, elfelejt-

keztek arról nyilatkozni, hogy mily formákban engedtessék meg a hitelnyujtás, vagy hogy bármely formában volna az megengedhető?

A jegyemissió határait megtartani lehetlen. Minél nagyobb lesz a határnál az ellentállás, annál nagyobb a visszahatás, és csak a fizetések általános felfüggesztése által volna elérhető.

Jelen krisis alkalmakor nem a jegyek beválthatóságán kétkedett a közönség, hanem a bank hitelének közvetítését kérte. A közönség egyáltalában még sohasem vonta kétségbe az angolországi bank fizetési képességét, és midőn aranyat vett ki onnét jegyeiért, az mindenkor a kereskedelmi mérleg kiegyenlítésére igényeltetett, a mit a belszükséglet kiván a banktól, az nem sokat nyom. Épen az 1844-ik acta által jöttünk annyira, hogy ha a közönség bankjegyeket kér, ugyanaz mintha aranyat kérne.

Az aranyat a provinciában is kivánták a kisebb forgalomban. A banknak nincs befolyása az árakra, hanem igenis a hitelüzletre.

Nagy hibának tartja Tooke, hogy a suspensió alkalmakor a kormány a kamatlábat meghatározá, mintha az lenne legképesebb a kamatlábnak meghatározására. Egyáltalában a banknál a kamatláb folytonos és gyakori változtatása ártalmas a kereskedésnek, miután mindenki a bankra tekint. A banknak kétféle osztályozása pedig magával hozza a kamatlábnak rögtöni változásait. Szintoly nagy hiba volt az, hogy a bank a kamatlábat oly tetemesen leszállitá ($2^1/_2\%$), a mi csak azért történt, hogy versenyezhessen a váltóleszámitolási üzletben, — 4% alá nem kellett volna mennie.

Szemközt az 1844-ki bankaktával azt óhajtotta volna, hogy a bank köteleztessék legalább akkora érctartalékot tartani, mint a mennyire krisis idején az alap leszállani szokott. Tartassék tehát 10—12 milliónyi érctartalék, az mindenkor elegendő lesz. Hogy ezt képeznie nem leend nehéz, az Palmer vallomásaiból (1840-ki enquête) tünik ki. Az érczpénz kifolyásától nem tart, mert a mint a kereskedelmi mérleg ki van egyenlítve, a mihez az arany szükségeltetik, a „drain“ megszünik, mire különben a kamatláb emelése által is lehe-

tend hatni (4 és 6% között), a mint a tartalék 12 millió livre-re leszállt.

Miután rendes viszonyok között a tartalék 18 millió livre körül forog, szerinte nem lehet attól tartani, hogy 6 millió livre alá jutand „drain" esetén, 12 millió livre aranynyal a kereskedelmi mérleg a legkedvezőtlenebb viszonyok közt kiegyenlíthető.

A bank kiadott jegyei és egyébb kötelezettségei között nem tészen nagy különbséget, sőt többnyire a forgalomban levő jegyek értéke a passivumok között másodrangú helyen áll. Látható volt ez a vidéki bankoknál, a melyek az előbbi időben buktak volt, miután jegyeik csak 7—8%-ot tettek tartozásaikból.

Az 1844-ki akta azon téves nézetből indul ki, hogy a bankok tetszésük szerint emittálhatnak bankjegyet. Ez nem áll, mert a jegyemissió tisztán csak a helyi szükséglettől függ, különösen a kiskereskedéstől.

1844 óta sokkal több bankbukás fordult elő, mint 1825-től 1844-ig.

Kinyilatkoztatja, hogy nem barátja azon bankszabadságnak, mely rendszer gyanánt érvényesíttetett Amerikában. A jegykiadás az állam felügyelete alatt történjék és kis jegyekre, a melyek kis összegre szóllanak, soha ki ne terjesztessék.

Hibának mondja, hogy az angolbankot nem hagyták közönséges jegybanknak. Évtizedeken át ezen bank az országos kereskedés alapjául szolgált, mert rugékony hitellel birt, az 1844-ki akta által ezen sajátságát elveszté és lett belőle közönséges depositbank.

Idézi a franczia banknak jegyforgalmát, mely volt:

1845	marczius	25-én	256	mil. frank,	az érczkészlet	266	m. frank
	deczemb.	26-án	269½	„	„	187	„
1846	„	26-án	259½	„	„	72	„
1347	márcz.	25-én	249½	„	„	79½	„

a bank pedig a kamatlábat 4% és 5% között tartotta, az érczpénz kifolyás magától megszünt, sőt az ércz rövid idő mulva a bank pinczéibe visszatért.

Nem lehet, a bankkormányzatot másra mint a bankigazgatóság eszélyességére fektetni.

Ismétli az 1840-ki enquêteban már felemlített nézetet, miszerint csak a közönség kezén levő bankjegyet tekinti forgalmi eszköznek, nem pedig azt is, a mit a bank ládáiban tart.

Az árak története azt mutatja, hogy a jegyforgalom és portékák ára nincsenek egymással oly összeköttetésben, mint másrészről állíták, és semmiképen sem előzé meg eddig a jegyforgalomban a változást az árakban, hanem épen ellenkezőleg.

Mindazon röpiratok, a melyek 1844 előtt a banknak két departementre osztásáról szólltak, elmélkedésükben a bankjegyek csak azon részét tekinték forgalmi eszköznek, mely a közönség birtokában van, és csak ennek tulajdonítottak befolyást az árak változására.

A heti bankkimutatásokat illetőleg azon nézetben van, hogy azoknak hasznát vehetni a rémülés növesztésére, *elegendőnek itéli a negyedévi kimutatásokat*. A kereskedő, ki távol országból hozott terményeket, nem alapíthatja számításait a bank jelen kimutatására. Ki tudja, mint lesz az akkoron, midőn a portéka megérkezik és fizetésre kerülend a sor? A kimutatás segítségével a bankkezelést lehet birálat alá venni, azonban arra kereskedelmi combinatiót fektetni nem lehet.

Rosszalja, hogy a bank kölcsöneinél a kamatláb oly tetemesen változik és a piaczi kamatláb után igazodik.

A lefolyt évben a vidéki bankok ugy segítettek magokon, midőn a törvényszabta jegyemissión túlmenniök nem lehetett, *hogy cheques-eket adtak ki*.

Constatírozza továbbá, hogy 1842—47-ig 10 millió livre jött az országba.

Hogy mily befolyást gyakorolt a kamatláb *mértéktelen emelése*, kitünik abból, hogy az élelmi czikkek behozatala *Lancashire*, *Warwikshire*, és *Staffordshire* grófságokba azonnal apadt, mert a kereskedőnek oly drága pénz mellett nem maradt haszna.

Számtalan bukás azáltal idéztetett elő, hogy számos kereskedő tetemes gabonakészletet szerzett, az időjárás ezalatt

változott, javult, jobb termés mutatkozott és az árak annyira estek, hogy nagy veszteségek származtak.

Kétségbe vonja továbbá, hogy a bank nagyobb mennyiségü értékpapirt eladhatott volna a krisis idején a börzén annélkül, hogy az eladás feltünt és nagy árcsökkenést elő idézett volna.

Midőn 1825-ben a krisis alkalmakor a bank több jegyet kibocsátott és a hitelt támogatta, az arany rövid idő alatt pinczéibe visszatért; egy év alatt egy millióról ismét 10 millióra emelkedett.

A felsőház is küldött ki egy bizottságot 1848-ban a bankügy viszonyainak megvitatására.

A bizottság előtt Morris, Prescott, Lloyd, Normann, Tooke, Ashborton ..... lettek kihallgatva, és ezek itt hasonlóképen nyilatkoztak mint az alsóház bizottmánya előtt és igy csak néhány különvéleményt fogok még felemlíteni, a mely a kihallgatásnál szőnyegre került.

Morris és Prescott bankkormányzók a váltókat forgalmi segédeszközöknek tekintik, a melyek ha megszünnének, bankjegyekkel lennének pótlandók.

Igen helyes megjegyzést idéz az elnök Huskissontól, ki azt állitá, hogy krisis idején azon arany, a melyet bankjegyek beváltása által a bankpénztárból von ki a közönség, nem lép forgalomba a kilépett bankjegy helyére, hanem a közrémülés közepette a ládákban elrejtve elzárva tartatik. Morris azon véleménynyel válaszol, hogy épen a forgalom megszorítása által, a mit a bankakta előidéz, a váltóárfolyam emelkedik, és a külföldről az arany behozatik, azonban belátja, hogy ilyenkor a kormány interventiója a leghatalmasabb eszköz (239 sz. válasz.). Ugy tartja azonban, hogy ezen egy körülmény még nem ád okot az acta megszüntetésére, miután ily rendkivüli eset, mint egy krisis, minden bankrendszernél rendkivüli eszközök használatára kényszerit.

A bank leszámitolási üzletében osztályozza váltóit, és pedig ugy a névaláiró biztonsága, mint pedig a váltó lejárata szerint. A bank tárczájában nagyobb részt első rangú váltók

találtatnak. 1844-ig azonban ily osztályozás nem történt, a kamatláb ugyanaz volt mindennemü váltóra nézve.

Azóta a kamatláb változtatik egyrészt az általános kamatlábhoz mérve, másrészt a bank tartalékjára tekintve.

Ugyanezen bizottmány előtt *Normann* oda nyilatkozik, hogy az 1844-ki bankakta szerinte az 1847-ki krisist tavaszszal növelte sőt kitörését siettette; azonban octoberben már nem volt befolyással. Hibáztatja a bankigazgatóságot, hogy a kamatláb emelésével oly soká késett, a mi ha előbb történik, az aprilisi krisis nem lett volna oly terjedelmes. Más helyen ismét azt mondja, hogy a bank helyzete is nagy aggodalmat szült a közönségben (2694 sz. válasz.). Kétségbe vonja, hogy a bank rendes körülmények között befolyást birna gyakorolni az általános kamatláb állására.

Tooke ezen bizottság előtt is azon véleményét védi, miszerint a jegyek beválthatásának biztosítására nem volt szükség a megszorító Peel-actára; a jegyek beválthatósága nem compromittáltatott 1825, 1838 és 1839-ben sem.

Ashborton a franczia bank müködését adván elő, kiemeli, hogy ezen bank váltóleszámitolásoknál fősúlyt fektet arra, hogy azok kereskedelmi üzletekből származottak legyenek, és ezeknek mindenkor elsőbbséget ád nagy speculánsok és börzeemberek váltói felett.

5.) Az 1857-ki bankenquête.

Kihallgattatott *Weguelin* bankigazgató. Az általa nyilvánított fő elvek és nézetek a következő sorokban foglaltatnak. Anglia bankjának kormányzata kell, hogy figyelemmel legyen mindazon viszonyokra, a melyek a birodalom kereskedésére, hitelére és pénzforgalmára befolyást gyakorolnak. Anglia bankjának tartaléka, a birodalom bankjainak tartalékából áll, és tartalékjának kezelése sokkal nehezebb, mint egy más banknál szokott lenni. Azt tartja, hogy a bankok a legjobb utat, a legczélszerübb módot követik ügyeik kezelése körül, az általános kereskedelmi hitel fentartására, a mitől ha eltérnének, alatta épúgy szenvedne a közönség mint a bankok.

A banknak kötelezettségeit a depositumok és kiadott bankjegyek képezik, és jóllehet e két tartozásának biztosítá-

sára egyaránt szolgál a bank vagyona és tartalékja, az 1844-ki akta szelleme és formája a bankjegyek biztosítását állítá az előtérbe.

Az ország forgalmi pénze nem bír más feladattal, mint a mindennapi csereüzlet végrehajtásánál eszköz gyanánt szolgálni, azért is mennyisége ne legyen nagyobb az üzleteknél szükségelt pénzmennyiségnél. Ezen forgalmi pénz holt vagyon, nem productiv. Minél tökeletesb valamely országban a felszámítási rendszer, annál több forgalmi pénzt lehet megtakarítani és productiv tőkévé változtatni, illetőleg annak használni.

A kereskedés a külfölddel időről időre nagyobb mennyiségü forgalmi pénzt igényel a számlák kiegyenlítése végett, minél inkább vonja vissza a bank a forgalmi pénzt, annál nagyobb mértékben fog hiánya éreztetni oly időben, midőn arra legnagyobb szükség volna.

A forgalmi pénznek visszavonása a hitelnyujtás leszállításával járván, a bankok kénytelenek lesznek tartalékjaikat bővítni, mely mívelet által ismét a forgalmi pénznek egy része a közönségtől elvonatik.

A forgalmi pénznek mennyisége közel állandó, a mennyiben a forgalóm nagysága nem oly tetemesen ingadozik és változik. Ezen szükséglet nem alkalmazza magát a külföldi váltók árfolyamához vagy Anglia bankjának tartalékjához, hanem a forgalomhoz.

A nagy kereskedés üzletei checksek által intéztetnek el, vagy pedig a követelések átruházásával egy bankról a másikra. A bankjegyek itt csak igen csekély mennyiségben fordulnak elő. A bankjegy inkább a nagy közönség kezében forog a napi kiadások fedezésére. A bankjegyforgalom negyedévenként legfeljebb $2^1/_2$ millió livre ingadozást mutat, legnagyobb 3 hétre az állampapirok kamatjainak fizetése megtörténte után; — mint tudva van az államadósság kamatjai a bank pénztáránál fizettetnek.

Azt tartja, hogy rendkivüli körülmények alatt, ha például háború vagy rosz termés miatt az érczpénz a külföldre vitetik, és a belforgalom pénzhiányt érez, okadatolva leend, kisebb összegről szóló bankjegyet (1 és 2 L-ben) kiadni, és a kifolyt pénzt igy ideiglenesen pótolni. Igy segitett a bank

1825-ben a forgalom nehézségein 1 és 2 livres bankjegyet adván ki.

Valamely ország forgalmi pénzének mennyisége nemcsak üzleteinek nagyságától függ, hanem még az áruknak árától is, a melynek emelkedésével több forgalmi eszközre szorulnak. Az a pénz, mely a bankok pénztárában őriztetik, nem része a forgalomnak, és semmiképen sem függ a bankok akaratától tetszésük szerint szaporítni a forgalmi bankjegy mennyiségét.

Ha a Joint-Stock bankok korszakát vizsgáljuk, azt találni, hogy

1831-ben hét ily jegybank
1832 „ tíz „ „
1833 „ tizenkét „ „
1834 „ öt „ „
1835 „ harminczöt „
1835 „ hét „ „

összesen 76 ily bank alakult, oly időben, midőn a jegykibocsájtás nem volt korlátok közé szorítva, és mi volt az eredmény?

1833-ban, szeptember hóban az összes jegyforgalom volt. . . . . L. 36.163,306
ebből Anglia bankjára esett . . . . „ 19.014,000
1837-ik év deczember havában Britanniában az összes jegyforgalom volt . . „ 36.163,396
ebből Anglia bankjára jött . . . . „ 17.176,500

a miből kitünik, hogy az időközben alakult 76 uj banknak felállítása sem gyakorolt befolyást a jegyforgalomra.

Ha azonban az egymásután következő évekből szeptember hó jegyforgalma vizsgáltatik, azt látni,

hogy 1834-ben a jegyforgalom 700,000 liverrel nagyobbodott
„ 1835 „ „ 400,000 „ „
„ 1836 „ „ 1.000,000 „ „
„ 1837 „ „ ismét leszállt az eredeti összegre.

Mindezen számok az 1833-ik évnek jegyforgalmához vannak víszonyitva.

A jegyforgalom különben a közlekedés, kereskedés és ipar fejlődésével szintén nagyobbodhatik és pedig természetes alapokon.

Azt tartja, hogy a bank értékpapirjainak (Effekten) eladása által nem fog szükségképen a jegyforgalom csökkenni, mert ha ezek vásárolhatása végett a közönség a banknál lévő depositumokat kiveszi, ugy csak a bank számodásaiban mutatkozik változás, a mennyiben az illető pénz a papirok eladása után már nem idegen rábizott depositum, hanem a birtokában volt értékpapirok helyettese, a mely felett, a bankigazgatóság rendelkezhet.

Mint látni egy ily műtét által a forgalmi eszközök azon része, mely a közönség kezeiben volt, — nem kevesbedett. Azért is azon véleményben van, hogy nem változtak az 1844-ki akta által azon elvek, melyek a jegyforgalmat 1844 előtt szabályozták. Ha kedvezőtlen váltóárfolyam miatt a bankigazgatóság a forgalmi eszközök kevesbítésén fáradozik a jegyek viszszavétele által, a közönség úgy segit magán, hogy a depositumokat visszavonja és nagyobb mértékben kér kölcsönöket a származott hézagok betöltése végett. Ezáltal tehát a bank nagyobb aranyszükségletet okoz a belforgalomra nézve.

Weguelin további előadásában azon nézetét fejtegeti, miszerint a banknak elosztása két departementba tulajdonképen semmi egyébb, mint a főkönyvében lévő számlák elrendezése. Semmiképen sem osztja azok nézetét, a kik a pénzjegyek kiadását az állam által eszközöltetni kivánják oly módon, hogy a bank egy pénzváltóházat alakitson, a melyben minden forgalomba hozott pénzjegyért ugyanannyi arany letéve legyen. Egy ily pénzváltóház költségei terhet rónának az államra jövedelem nélkül, míg jelenleg már Anglia bankja maga 180,000 livret fizet jogáért évenként az államnak. Egy másik nagy baj az volna, hogy a mostan forgalomban lévő mindennemű jegyeket ugyanannyi arany által kellene pótolni, és ezáltal a nemzeti tőkepénz egy nagy része elesnék, mert forgalmi eszközzé válnék.

A kérdő bizottság figyelmezteté Weguelint a banküzletben lévő verseny által származó előnyökre, a melyek a közönségnek jutnak, szintúgy azon körülményre, hogy Skótiában a bankok a depositumok után kamatokat fizetnek, hogy a betevőktől folyó számlájukon nem számitanak fel a bankok

jutalékot maguknak sat, a mi Angliában nem az eset, a mely tények előnyét Weguelin kétségbe vonhatlannak vallja.

Anglia bankjának számodása 1857-diki május 9-én a következő volt :

I.

Jegykibocsátó osztály.

forgalomban levő bankjegy	L 23.567,845	Államtartozás .	L. 11.015,000
		Értékpapirok .	„ 3.459,900
		Arany . . .	„ 9.092,945
	L 23.567,845		L 23.567,845

II.

Banküzleti osztály.

Aalaptőke. . . .	L 14.553,000	Értékpapirok .	L. 10.303,838
Betételek	L 3.328,676	Tárcza (váltók) .	L 18.630,357
Államkövetelések .	L 5.163,146	bankjegyek . .	L 4.226,355
Folyó számlák . .	L 10.081,864	arany ezüst . .	L 715,182
hétnapra szoló pénzjegyek	L 749,046		
	L 33.875,732		L 33.875,732

E számodásból kitünik, hogy a 23 millió livre bankjegyekből tutajdonképen csak 19 millió L. forgott a közönség kezén, miután a többi a bank tartalékjában van és így az I alatti számla nem adja tulajdonképen a jegyemissióból származó kötelezettség képét, a mit Weguelin elismer.

Szemközt a fentebbi számodással, az azokban foglalt adatok egy más formába önthetők, mely :

Mérleg számla.

Alaptőke . . .	L 14.553,000	Államtartozás . .	L 11.045,000
Betételek . .	„ 3.328,676	Értékpapirok . .	„ 13.763,738
Államkövetelése .	„ 5.163,146	Váltótárcza . .	„ 18.630,357
folyó számlák .	„ 10.081,864	Pénztár {4.866,590 / 4.941.537}	
bankjegyek . .	„ 19.341,490		
hétnapi utalványok	„ 749,046	vagyis arany ezüst	„ 9.808,127
	L 53.217,222		L 53.217,222

Ezen egybeállítás megfelelne az 1844-ki aktát megelőző korszakban használt felszámítási rendszernek, midőn a felosztás 2 departementra még nem létezett.

A jelen felosztás szerint a bankosztály tartalékjában 4.226,355 L bankjegy fordúl elő, mely tulajdonképen aranypénzt képvisel, mert bármikor az 1-ső osztályban aranypénzzel felváltható, — mely megkülönböztetés azonban a nagy közönség ítélő tehetségét nem érinti. Mindamellett Weguelin azt tartja, hogy az eddig megszokott formákat, mely szerint két számlában ecseteltetik a bank állása, nem óhajtja megváltoztatva látni, azaz nem kivánja egy számlában látni mindannyi tételt.

Elismeri, hogy a bankaktában egy végtelen nagy következetlenség rejlik, a mennyiben Anglia bankjának jegyemissióját mindenféle gondolható biztosítékkal környezte, míg a többi akkor létezett 300 magánbankot, mely szám 1858-ben ugyan már apadt — mindezeu biztosíték — nyujtása alól felmentette. Az akkori 300 bank között 208 magánbank (nem részvényekre fektetett bank) volt, melyekből 8 megszünt jegyet kibocsájtni és Anglia bankjával egyezkedett, 21 megbukott és 22 vagy egyszerűen megszünt vagy más bankkal egyesült.

Hogy a bankakta oly engedékenységet és elnézést tanusit a magánbankok irányában, azt Weguelin annak tulajdonítja, miszerint Peel bizonyára attól tartott, hogy máskülönben a parlament vissszautasítja az actát, és mert hihetőleg azon reményben volt, miszerint a következő tíz év alatt a magánjegybankok, ha nem is egészen, legalább nagy részt absorbeáltatni fognak a nagy bank által, — mely utóbbi várakozása azonban nem teljesült.

A bizottság constatirozza azon tényt, hogy a vidéki és a magánbankok jegyemissiója folytonosan apad, míg a részvényekre fektetett jegybankok jegyemissiója nem változik, a mi is ezen utóbbi intézetek előnyösb voltát igazolja. Ezen utolsó állítás igazsága mellett még az is szóll, hogy csak egyetlen egy részvénybank engedte át jegyemissióját Anglia bankjának.

Hogy a Peel-acta a magánbankok megszüntetését ohajtá elérni, kitünik abból, hogy több esetben a jegyemissió megszüntetésére kényszeríti a bankárt, a jegyemissió felvétele és kiterjesztése pedig semmi feltét alatt sem érhető el. Weguelin vallomása szerint elismeri, hogy azon hézagot, mely valamely

vidéki bank jegyemissiójának megszünése által származik, Anglia bankja nem képes pótolni, mert müködése nem hat be a népnek minden rétegébe. Ugy tartja azonban, hogy habár általában az üzletek számának nagyságával és kiterjedésével a bankjegyek szaporodása is jár, vannak viszonyok, a melyek között a jegyek szaporodása nem tart arányt. Igy tudvalévő, hogy Angliában a felszámítási rendszer annyira kifejlett és ezáltal a jegyek forgalma oly gyorsaságot nyert, hogy a jelen nagyobb üzletek lefejtése sem igényel több bankjegyet, mint azelőtt.

Anglia bankjának feljegyzése szerint a 10 livre bankjegy darabja :

1729-ben 236 napig maradt forgalomban
1818-ban 137 „
1857-ben 58 „

Később azon véleményt nyilvánítja, hogy a bankjegyek szaporítása a nagyobbodó üzletforgalom következménye, és hogy a speculatiót nem a jegyemissió segíti elő, hanem a tőkék kikölcsönzése, a mi abból is kitünik, hogy a speculatiók korszakában nem a bankjegy szaporodik, hanem a bank váltótárczája növekedik.

A skót és irlandi bankok a törvény által kiszabott jegyemissió határán túl is adhatnak még ki jegyeket, ha ezeket ugyanannyi érczpénzzel fedezik.

Anglia gyarmataiban a jegybankok rendszere nem alapszik a Peel-actán, hanem a Lord Althorpe által készült szabályzaton, mely szerint a jegyeknél az ismert bankfedezés van használatban, azon kikötéssel, hogy a jegyek egyharmadával felérő érczpénz tartassék mindenkor készlet gyanánt. Ezen bankok kötelesek havonkint egyszer vagyonállapotukat közhirré tenni.

Weguelin azt tartja, hogy a kamatláb emelése által a bank csak igen csekély mértékben hat a váltóárfolyamra. A hatás sokkal nagyobb volna, ha a bank ilyenkor leszámítolásra csak rövidebb lejáratú váltókat fogadna el, — mint ezt Francziaország bankja teszi, és a mint Anglia bankja 1840-ben a legjobb sikerrel tette.

1857-ben Anglia bankja az addig megszünt vidéki ban-

kok jegyei helyett 475,000 livret bocsátott ki saját jegyeiből és ezután 2%-ot fizetett évenkint az angol kormánynak. Végre a Peel-actának megtartását ajánlja, valamint azt, hogy a vidéki bankoknál is ugyanazon rendszer alkalmaztassék mint Anglia bankjánál.

Lord *Overstone* (Lloyd) kihallgatása 1857-ben a bankügyi bizottmányban.

Mint az előbbi enquetekből látható, az 1844-diki év bankaktája Anglia bankjára nézve Lord Overstone eszméit tartalmazza, a mint azokat az 1840-ki évben tartott bizottsági ülésekben kifejté. Ennélfogva kiváló érdekkel bír, lord Overstone nézetét a Peel-actáról későbbi években hallani.

Az első kihallgatáson, mely julius 7-én volt, kijelenti, miszerint a tett tapasztalatok meggyőzték elveinek helyességéről, a melyek súlypontja azon állításban egyesül, a „papirpirpénz mennyiségét ugy változtatni, mint az érczpénz menynyisége változik," a melyet a Peel-acta sarkkövének mond, és a melyből a banknak két osztályra szakítása önként következik. Nem ismétlem a már ismert védelmi fegyvereket. Ez alkalommal egyuttal elleneinek támadására is válaszol.

Igy a jegykiadás jogát az államnak kivánván fentartani, még Tooke irataiban is keres állításainak védelmére érveket. Tooke ugyanis egy helyen azt mondja, miszerint igen csodálkozik azon, hogy az állam fentartja magának a pénzverési jogot, mely pénz belértékket bír, mig a papirpénz készítést, mely szerint értéktelen papirdarabot nagy értékkel lehet forgalomba bocsájtani, szabadon engedi. (Az idézett nyilatkozat, noha Tooke-tól ered, hibás, mert papirpénznek kiadására nem hatalmazá fel az állam a bankokat, hanem csak bankjegyek kibocsátására. Hogy mily lényeges külömbség van a bankjegy és papirpénz között, azt értekezésem első részében a bankügyről kifejtettem.) Tagadja Overstone, hogy az aranyproductio, mely az utolsó két évtizedben oly roppantul növekedett, befolyással lett volna, a bank tartalékjára. Állítja, hogy a kamatlábnak megszorítása, *állandósítása a banknál*, nem bír értelemmel, miután a kamatláb a pénznek árát képviseli, mely tagadhatlanul változik, és igy a kamatlábat sem lehet okszerüleg megkötni. (Ebben teljesen igaza van Ovesstone-

nak, de evvel nem czáfolta még meg Newmarch és Mill azon állításait, hogy a banknak 2 departementba osztása által a bank kelleténél nagyobb ingadozást okozott a kamatláb körül).

Számos adatot idéz az angol pénzpiacz adataiból, hogy 1844 előtt is nagy ingadozás mutatkozott a kamatlábban.

A mellett nyilatkozik, hogy a magánbankoktól vonassék el a jegyèmissió joga, mert ez ellenkezik a Peelacta eszméjével. — Más helyen (3687 sz. kérdésre) oda nyilatkozik, miszerint nem tartja elégségesnek, ha a kormány a magán bankoktól garantiát kér a jegyemissió körül, csak teljes megszüntetésük által volna elég téve a bankakta eszméinek. — Egyúttal oda nyilatkozik, hogy a némelyek által kivánt 14.000,000 livretől 16.000,000 L-re jegyemissió kiterjesztés nem ajánlható, mert ez által az érczalapnak 2 millióval való csökkenését vonná maga után, noha azt tartja, hogy az Angliában érvényesített jegyemissiói rendszer az egyedüli helyes, nem tartja szükségesnek, hogy az Irlandra és Skotiára is kiterjesztessék, tekintve az ottani viszonyokat.

A „tőke“ fogalmát úgy magyarázza, hogy tőke mind az, a mi a kereskedés tárgya! A pénz nem tőke (3744 sz. kérdésben). — A 3799 sz. kérdésben azon véleményt fejezi ki, hogy a pénznek mennyisége alig van befolyással a tárgyak árára.

Overstone lord második kihallgatása julius 5-én volt. Ez alkalommal azt állítá, hogy a jegyemissió osztályából kiadott összes bankjegy forgalomban levőnek tekintendő, akár közkézen forogjon, akár a bank másik osztályának tartalékjában legyen az téve. Az angolbanknak jegyei mindenkire nézve törvényes fizetési eszközt (legal tender) képeznek, kivéve magát a bankot, a mely köteles azt kivánatra aranynyal beváltani. A bankjegyek kiadása nem az angol bankgouverneur és a banktársulat belátásától függ, a jövedelem, mely a bankjegyek kiadásából folyik, az államé, e szerint „a bankjegykibocsátás nem adatott szabadalom gyanánt Anglia bankjának, hanem a bank egye-

dül csak a kormány megbizását és rendeleteit teljesíti." (3971 és 3972 sz. kérdésekben.)

A bankaktát roppant hiányosnak mondja a vidéki bankokra nézve; míg Anglia bankjánál okszerü rendszert alkotott, addig a fedezet biztonság dolgában mire sem kötelezi a vidéki bankokat, egyedül csak a jegyemissió maximumát határozta meg.

Tagadja, hogy a Peelacta készítésében részt vett volna, egészen R. Peelnek köszönhetni az 1844-ki bankaktát, mi által határtalanul lekötelezé Peel maga iránt Angliát.

A bankjegyekből 14.000,000 L. érték nincs érczczel fedezve, tehát Anglia bankjának összes bankjegyei be sem válthatók, a minek magyarázata Overstone szerint abban fekszik, hogy a forgalom a csereeszköz mennyiségének oly mérvbeni reductióját el nem viselheti, és mielőtt ezen állapot bekövetkeznék a forgalomban maradt pénznek becse annyira emelkedend, hogy ezen áremelkedés folytán a külföldről pénz fog özönleni az országba.

Graham azon kérdéssel fordult Overstonehoz, hogy vajjon mi nézetben van a vidéki bankok részvényeseinek korlátlan jótállása iránt?

Overstone úgy tartja, hogy midőn a kormány ezeket a korlátlan felelősség alól felmentené, a bank hitelezőit a biztosíték egy nemétől megfosztja. Ha azonban a korlátlan felelősség számos oly vállalatra nézve megszünt, mely közel rokonságban áll a bankokkal, – úgy nem látja át, miért tartassék fen a felelősség e neme a bankokra nézve. A mi azonban a jegy emittáló bankokat illeti, ezekre nézve a korlátlan felelősséget fentartatni ohajtaná (4134 sz. kérdésben), a mi különben a források bősége miatt Anglia bankjánál nem volt szükséges. Végre kivánatosnak tartja, hogy Anglia bankjának jegyei Skotiában és Irlandban is „legal tender"-nek ismertessenek el.

Julius 14-kén újra kihallgattatván Overstone, fejtegeti azon különbséget, mely a banknak 2 departementja között van, és hogy a jegykibocsátó osztály semmikép sem vezényeltetik a bankigazgatóság belátása szerint, hanem az 1844-diki aktában foglalt me-

chanismus szerint, a mely a banküzlettel semmi összefüggésben sincs, és bármikor az állam kezelése alá jöhet, annélkül, hogy más mint névváltozás volna érezhető.

6) Az 1858-diki bankenquête jelentése.

A kiküldött bizottság 1858 julius 1-én keltezett jelentésében 82 pontban adja elő azon tényeket, a melyekkel kihallgatások útján megismerkedett, és azon nézeteket, a melyekben a bizottság megállapodott.

A kereskedés 1848 óta addig nem ismert terjedelmet nyert, mert évi kivitele 10 év alatt 60 millió livreről 112 millióra növekedett. Továbbá 1851—1857-ig Európába hozatott Californiából és Ausztráliából mintegy 130 millió livre értékü arany, a melyből a kereskedés más világrészekbe $22^1/_2$ millió livert küldött és így Europa érczkészlete $107^1/_2$ millióval növekedett volna. Számításba veendő azonban, hogy ugyanezen időben ezüst kivitetett Ázsiába, és pedig 56,676,000 livre, míg ezen érczből csak mintegy 27 millió livre érték lett behozva, és igy Európa érczkészlete ezen időszakban 80 millió livrevel növekedett. Angliában az aranyforgalom mintegy 50 millió livrere emelkedett.

A bankjegyekből már kisebb mennyiség elégit ki jelenleg. 1854 junius 8. óta a Joint Stocks bankok is a Clearing-house-ban intézhetik el számadásaikat, miáltal tetemes megtakarítás lehetséges a forgalmi eszközök mennyiségében.

A bankokban lévő depositumok nagy mértékben szaporodnak. London kilencz depositbankjában 43 millió livre van deponálva, míg 1849-ben még csak 8.850,774 livrere rúgtak a depositumok. Ugyanez történt a vidéki bankoknál, a mi azt igazolja, hogy a felszámítási rendszer egyszerüsítése által tetemes forgalmi csereeszköz megkíméltetett, és haszonvehető forgalmi tőkepénzzé vált.

Ezen körülménynek tulajdonitandó, hogy a kamatláb 2%-ra leszállt, evvel azután a vállalkozás szelleme felébredvén 1857-ben új krisis tört ki, a melyet leginkább az amerikai bankok bukása (magában New-Yorkban 63 bank közöl 62 szüntette meg készpénzfizetéseit) indíttatott meg. Erre

1857. november 12 kén az angol kormány kényteleníttetett a Peelactát suspendálni, a minek következtében a törvény által kiszabott jegyemissió határát november 13-kán átlépte és november 30-ig naponta átlag 488,000 livre jegyet emittált. A legnagyobb emissió november 20-kán volt 928,000 liverrel. A kamatláb 10%-ra emeltetett.

A jelentésben a krisis részletei bőven előadatnak és a bizottság a krisist a hitel túlterjesztésének és oktalan vállalkozásoknak tulajdonítja.

Egyúttal jelentést tesz a bizottság, hogy a bankigazgatóság az 1844-diki bankakta mellett nyilatkozik és maga a bizottság is azon véleményt nyilvánítja, miszerint ezen bankakta által a kitűzött czél eléretett, a jegyek beválthatósága nem lévén koczkáztatva.

A mennyiben azonban rendkivüli esetben az akta felfüggesztése elkerülhetlenül szükséges lett, erre nézve, egy külön törvénynek alkotását nem ajánlják, miután egy ily törvény felfüggesztése a kormány felelőssége által is elérhető.

VIII.

PÁRHUZAM

egyfelöl a magyar koronai birodalom, másfelöl az ausztriai német, lengyel és cseh koronai országok közt, területi, népességi, had- és pénzügyi tekintetben.

Irta **FÉNYES ELEK**, m. akadémiai tag.

ELŐSZÓ.

A mostani alkotmányos kiegyezkedési vitákban, némely bécsi lapok a „paritas“ elvére nézve a magyar korona törvényes jogát nem tudván elokoskodni, a száraz és gyakorlati tényekhez folyamodtak, s azt állíták, hogy a magyar koronai birodalom a német-lengyel-cseh koronai országok irányában a teljes „paritas“ elvét nem veheti igénybe, mert gyakorlatilag és tényileg minden tekintetben gyengébb.

Ez alaptalan állításuk, fájdalom, még értelmes és jó magyar hazafiakat is tévútra vezetett; s nem rég egy előkelő magyar lapban magunk olvastuk azon állítást: „hogy a magyar birodalom térnagyságra nézve csaknem olyan nagy, mint összesen a német-lengyel-cseh koronai országok,“ holott ellenkezőleg a magyar birodalom nem csaknem, hanem jóval nagyobb, mint az összes német-lengyel-cseh koronai országok területe, úgy hogy a megmaradt feleslegből még egy Csehország kitelnék. Továbbá a 65-ös közösügyi bizottság ülésében egy különben jeles és buzgó hazafi azért támadta meg a bizottság javaslatát, mert úgymond annak elfogadá-

sával a democratia jövendő győzelme mellett a magyar koronai birodalomnak buknia kell, miután ez 13 millió népséggel áll ellenében a német-lengyel-cseh koronai országok 22 millióra menő népességének. Pedig a viszony nem úgy áll mint 13 a 22h-ez, hanem mint 14 a 17-hez, s az érdemes képviselő úr fentebbi mondatában a német-lengyel-cseh koronai országok népességét 5 millióval tette többre, mint valóban van, a magyar birodalom népességét ismét 1 millióval tette kevesebbre.

E kis munkácskának czélja tehát megmutatni, hogy a magyar birodalom a tökéletes „paritas" elvét még akkor is igénybe vehetné és követelhetné, ha a „Corpus Juris"-t ma megégetnék; mert az on 4 fő tényezőre nézve, melyek minden állam erejét teszik, értem a területet, a népességet, a haderőt és a fináncziát, kettőre, tudniillik a területre és katonaságra nézve a magyar birodalom múlja felül a német-lengyel-cseh koronai országokat; kettőre pedig, ú. m. a népességre és jövedelemre nézve amaz országok múlják fel a magyar birodalmat, csak hogy e két tényező csupán ideiglenes, annyira, hogy ha a magyar birodalom önállóságát és önkormányzatát visszanyerheti, 24—25 év múlva e két tényezőre nézve is a többi örökös tartományokat nem csak elérheti, hanem felül is haladhatja.

De lássuk az összehasonlítást egyenként:

I.

Párhuzam egyfelől a magyar koronai birodalom, másfelől az ausztriai német-, lengyel- és cseh koronai országok közt területi tekintetben.

Azon országcsoportozatok közt, melyek az ausztriai uralkodóház birtokát képezik, első helyen áll a magyar koronai birodalom, még pedig mind területi, mind népességi, valamint had és pénzügyi szempontból tekintve is. Sőt térnagyságra nézve az összes német-, lengyel- és cseh koronai országokat egy maga felülmúlja, mint a következőkből kitetszik.

A szoros értelemben vett Magyarország térnagysága geogr.		
□ mértföldben	3,896.$_{53}$	□ mfld.
A magyar katonai végvidék (német-bánsági, illir-bánsági, román-bánsági ezredek és a csajkás zászlóalj területe	198.$_{70}$	„
Az egyesített Erdély	997.$_{51}$	„
Fiume, vidékével együtt *)	6.$_{50}$	„
Magyarország összesen	5,099.$_{24}$	„

A magyar koronához tartoznak még Horvátország, Szlavonia és Dalmatia **) társ országok következő területtel.

Polgári Horvátország	172.$_{77}$	□ mfld.
Horvát végvidék	288.$_{10}$	„
Horvátország összesen	460.$_{87}$	„
Polgári Szlavonia	172.$_{14}$	„
Szlavoniai végvidék	205.$_{90}$	„
Szlavonia összesen	378.$_{4}$	„
Dalmatia	232.$_{36}$	„
Vagyis a 3 tárország összesen	1,071.$_{27}$	„
Az egész magyar koronai birodalom tesz tehát :		
Magyarország	5,099.$_{24}$	„
Társ országok	1,071.$_{27}$	„
Összesen	6,170.$_{51}$	„

Lássuk már most egyenként a többi ország csoportozatokat.

Az ausztriai német országcsoportozathoz következő tartományok tartoznak :

Alsó-Ausztria	360.$_{68}$	□ mfld.
Felső-Ausztria	217.$_{90}$	„
Salzburg herczegség	130.$_{15}$	„
Tirol, fejedelmi grófság, Vorarlberggel együtt	532.$_{68}$	„
Stájerország	407.$_{84}$	„
Karinthia herczegség	184.$_{42}$	„
Krajna herczegség	181.$_{42}$	„
Isztriai őrgrófság (Görz és Gradiskai őrgrófsággal és Trieszt vidékével)	145.$_{10}$	„
Ausztriai német tartományok	2,159.$_{59}$	„

*) Fiume, jelenleg tettlegesen Horvátországhoz van ugyan kapcsolva, de az 1807. 4-dik törvényczikknél fogva Magyarország kiegészítő része levén, Magyarországgal együtt vettük fel.

**) Dalmatia a koronázási hitlevél következtében mint magyar koronai ország visszakapcsolandó lett volna, mi azonban bár eddig meg nem történt, mindaz által a párhuzamban a magyar koronához tartozó társországokhoz tartozik.

A Cseh koronához tartoznak.

Csehország	943.$_{70}$	□ mfld.
Morva őrgrófság	403.$_{77}$	„
Szilézia herczegség	93.$_{50}$	„
Cseh koronai országok összesen	1440.$_{97}$	„

Végre a hajdani Lengyelország részei az ausztriai ház birtokában következők :

Galiczia és Lodoméria a krakkói herczegséggel együtt	1425.$_{78}$	□ mfld
Bukovina herczegség	189.$_{83}$	„
Lengyel tartományok összesen	1615.$_{61}$	„

A különböző országcsoportozatok tehát térnagyságra nézve imígy következnek :

I. Magyar koronai birodalom	6170.$_{51}$	□ mfld
II. Ausztriai német tartományok	2159.$_{59}$	„
III. Lengyel tartományok	1615.$_{61}$	„
IV. Cseh koronai országok	1440.$_{97}$	„
Az ausztriai ház összes birtoka	11,386.$_{68}$	„

Ezekből világos, hogy az ausztriai uralkodó ház birtokában térnagyságra nézve a magyar koronai birodalom nem csak legnagyobb, hanem a többi 3 országcsoportozatot, melyek összesen 5216.$_{17}$ □ mérföldet tesznek, még 954.$_{34}$ □ mérfölddel mulja felül.

Sőt a magyar koronai birodalom az európai államszerkezetben is a nagyobb államok közé sorozható, mert ez az 1866-ki hadjárat előtt az első rangú hatalmasságot Poroszországot 5094.$_{92}$ □ mérföld területével 1075.$_{59}$ □ mérfölddel haladta meg; s miután Porszország az említett győztes hadjárat következtében, Holstein, Schleswig, Lauenburg herczegségeket, a hannoverai királyságot, Kurhessent, a hesseni és bajor részeket, s Frankfurt szabad birodalmi várost magába olvasztotta, 1316.$_{75}$ □ mértfölddel gyarapodott ugyan, s jelenleg az összes porosz birodalom 6411.$_{67}$ □ mérföldet tesz, még is ez uj kiterjedésben is csak 241.$_{16}$ □ mérfölddel nagyobb a magyar koronai birodalomnál.

Igy szintén a magyar birodalom területre nézve felül mulja a világhatalmasság Nagy-Britanniának európai birtokát, mely 5716 □ mérföldre, s az ujonnan alakult olasz királyság területét, mely 5126 □ mérföldre rúg.

A terület nagysága magában véve ugyan nem nagy fon-

tossággal bír, miután látjuk, hogy Svédország Norvégiával együtt nagyobb Franczia országnál, még is ehhez képest mindég gyenge ország marad. Itt a terület haszonvehetősége a döntő pont, de e szempontot az ausztriai ház birtokára alkalmazván, Magyarország ismét első helyen áll, mert ez a természet különféle ajándékaival aránylag még jobban meg van áldva, mint az ausztriai német-lengyel és cseh koronai országok, bár ezek is különféle termékekkel gazdagon el vannak látva, ugyhogy bátran elmondhatjuk, hogy az ausztriai ház birodalmában a természet mindent, de az emberek, vagy is inkább a kormány nagyon keveset tett.

Igy először is a mathematikai éghajlatra nézve, mely a növényzetre és tenyészetre oly nagy befolyással bír, aránylag legkedvezőbb fekvése van a magyar koronai birodalomnak, mert éghajlati tekintetben az ausztriai ház birtokán 3 külön vidékeket lehetvén megkülönböztetni, ezekből a déli vidék alá, mely a 42-ik foktól a 46-fokig terjed, s hol nemcsak a szőlő és tengeri díszlik, hanem helyenként a déli gyümölcs és olajfa is jól tenyészik, a magyar koronai országokból legnagyobb terület esik, miután Dalmátiát, Szlavoniát és Horvátországot, Baranya, Bács megyéket, a Bánságot és Erdély legdélibb részét foglalván magában, közel 2000 □ mérföldre vagyis az egész területnek egy harmadára terjed, holott az ausztriai német tartományokból csak Tirol déli része, Isztria egészen, s Karinthiának és Krajnának déli hajlata tartozik e déli vidékhez, azaz összesen mintegy 300 □ mfld esik a meleg éghajlat alá.

Ellenben az északi vidék, hol már bor és tengeri nem terem, s mely a 49—51 fokig terjed, főleg a lengyel és cseh koronai országokat foglalja magában, és pedig egész Galiczia Bukovina déli része nélkül, egész Sziléziát és Cseh országot s Morvaországnak nagyobb részét, vagy is 2700 □ mérföldet, holott ez északi vidékből Magyarországnak csupán északi csucsa tartozik, mintegy 600 □ mérföldnyi kiterjedéssel, a többi itt nem említett tartományok és országrészek a 46—49 fok közt a mérsékelt közép éghajlati vidékhez sorozhatók, de a magyar koronai országok részére itt is előny mutatkozik, mert míg e közép vidék alá eső magyar részeken

csak Erdélynek egy kis részén s Magyarországon a Bakony közepén van egy kis terület, hol a tengeri és szőlő meg nem érik, akkor egész Felső-Ausztria, egész Salzburg, Tirolnak, Stájerországnak, Karinthiának északi részei, bár a mérsékelt közép vidék alá esnek, még is a tengeri és bortermesztést a magas hegyek által okozott zordonabb éghajlat miatt nélkülözni kénytelenek.

A terület kisebb nagyobb haszonvehetősége továbbá sokat függ az orografi viszonyoktól, vagy is attól, hogy a föld színét rónaság foglalja-e el, mely a gabonatermelésnek és marhatenyésztésnek hazája szokott lenni; vagy termékeny völgyekkel változó dombok és középhegyek borítják el, melyek ismét a gabonatermelésen kivül bort, gyümölcsöt, nemes érczeket s hasznos ásványokat szolgáltatnak; vagy épen magas bérczek által boríttatik, melyek főleg erdőségek és kopár sziklák által tünvén ki, haszonvehetőségi tekintetben az utolsó helyen állanak. És ily orografi szempontból ismét a magyar kosonai birodalomnak kell adnunk az elsőséget miután ennek 6170 □ mérföldnyi területéből a rónaság 1625, a dombos vidék 3415, a bérczes vidék 1130 □ mérföldet foglal el; míg a német-lengyel-cseh koronai országok 5216 □ mérföldnyi területében a rónaság 1164, a dombos vidék 2472, s a leghaszontalanabb bérczes vidék 1580 □ mérföldet tesz ki.

A magyar rónaságon közben közben vannak ugyan homokos területek, pl. a Duna és Tisza közt, a Nyirségen, a Dunántuli kerületben, de általjában kevés homokbuczkás vidék leszámításával a rónaság mindenütt termékeny, sőt a Tisza völgye oly gazdag talajjal bir, hogy ehhez hasonlót egész Európában alig találni, s a bánsági, tiszavölgyi, s fehérmegyei sulyos tisztabuzát, és az ugy nevezett tót rozsot, mely kitünő szép és sulyos, s mely a pozsony és nyitramegyei gazdag rónaságon (Mátyus földje) terem, a külföldön igen ismerik. Már a galicziai nagy rónaság termékeny ugyan, de még is talaja a tiszavölgyivel nem vetekedhetik; e mellett Galiczia közepén elszórva szintén találtatnak homokos és mocsáros területek; az ausztriai német tartományok s Morvaország rónaságai pedig a Hanna földet s a Morva mezejét kivéve inkább

kopár mint termékeny területek, sőt Wels és Németujhely vidékén valódi sivatagok.

Mi a dombos és középhegyi vidékeket illeti : ezek mind a magyar koronai birodalomban, mind a német-lengyel-cseh koronai országokban különféle termékekkel gazdagon el vannak látva. Mint tudjuk, e dombos és középhegyi vidékeknek fő termékei, a különféle gabnafajokon kivül, melyek termesztése már kisebb terjedelemben üzetik mint a rónaságon, és e termés inkább csak a belszükséget elégíti ki : nemes érczek és különböző hasznos ásványok, gyógyvizek, bor és tölgyes és cserfa erdőségek, melyek makkon és gubacson, s tüzelő fán kivül mű- és szerszámfákat, hordódongákat, hajóépítési fákat szolgáltatnak, s a külkereskedésnek is nevezetes czikkeit képezik.

Az előszámlált fő termékek közt van egy pár termék, melyekre nézve a német-lengyel-cseh koronai országok dombos és középhegyi vidékei fölülmulják a magyar koronai birodalom ugyan ily nemü vidékeit; de az összes termékeket vevén fel, s ezeket tevén egymás közt hasonlításba, egészben a magyar koronai birodalomnak ismét elsőséget kell adnunk a német-lengyel-cseh koronai országok felett.

Igy például a r a n y ásatott a magyar koronai birodalomban 1862-ben 6083 márka (az anya Magyarországban 1899, Erdélyben 4184 márka), holott a lengyel és cseh koronai országokban e nemes ércz teljesen hiányzik ; a német tartományokban ásatik ugyan, de csekély mennyiségben, mert 1862-ben összesen csak 76 márka, és pedig Salzburg herczegségben 61, Tirol grófságban 15 márka. Ezek szerint a magyar koronai birodalomban ásatott aranynak értéke a mondott évben 2.307,138 forintot tett ki, ellenben a német tartományokban ugyan ennek értéke csupán 28,794 forintra rúgott.

E z ü s t r e nézve a magyar tartományok, különösen a szoros értelemben vett Magyarország szintén oly érezhető tulnyomósággal bir ugyan, annyira, hogy több mint fele az ausztriai ház birtokában termelt ezüstnek hazánk bányáiból kerül ki; de egy uttal Csehországban hatalmas vetélytársa van. Igy az 1862-ki évben a magyar birodalom adott 63,675 márka ezüstöt (Magyarország 58,197, Erdély 5478 márkát)

1.608,912 forint értékben; s ugyan akkor Csehország 47,478, Tirol 1173, Salzburg 242 márkát adott összesen 1.220,869 forint értékben.

A réz termelést ugy szólván maga a magyar koronai birodalom szolgáltatja az ausztriai ház összes birtokán. Igy az 1862-ki évet vevén fel, míg Csehország csak 31 mázsa rezet, a német tartományok (Tirol 3487, Salzburg 2248, Krajna herczegség 75) 5810, a lengyel tartományok (Bukovina) 968 mázsát szolgáltattak; a magyar birodalom 37,257 mázsa rezet állított elő, mely mennyiségben maga az anya Magyarország 33,056, Erdély 3257, Katonai Végvidék 944 mázsával vett részt, összesen 2.350,678 forint értékben.

A mezőgazdaságra és a műiparra annyira szükséges nyers vas termelése mind a 4 országcsoportozatban erősen van képviselve, s ez aránylag még leggyengébb a lengyel országcsoportozatban vagy is Galiczián és Bukovinában, hol 1862-ben csak 105,838 mázsa nyers vas termeltetett. Ezen aránylag csekély termelés itt annak tulajdonítható, mert a vaskövek csekély érctartalommal birnak, ezenkivül a viz szüke, az üzleti tőke és könnyü közlekedés hiánya is nagyban akadályozzák a vas termelést.

Ellenben a cseh koronai országoknak mindegyikében gazdag vasércz rétegek vonulnak el s mivel itt a vaskövek tartalmasabbak, a napszám is olcsó, a kőszénbányák közel vannak, s az üzleti tőke is nagyobb : tehát itt a nyers vas termelése igen jelentékeny. Igy 1862-ben 1.808,660 mázsára ment ez, mely summából Csehországra 1.090,546, Morvaországra 619,551, Sziléziára 98,563 mázsa esett.

Azonban a német tartományok e tekintetben a cseh koronai országokat még fölülmulják. Különösen Stájerországnak kimeríthetlen vaskő telepei vannak, s ezek értékét még a minőség is neveli, miután a stájer vas Európában a legjobbak közé tartozik, s csak a svéd vasat mondhatjuk vetélytársának. A német tartományokban, szintén a mondott 1862-ben 2.647,864 mázsára ment a nyers vas termelés, s e mennyiségből esett Stájerországra 1,384,506, Karinthiára 951,527, Krajnára 120,434, Alsó-Ausztriára 70,450, Salzburgra 67,869 Tirolra 53,078 mázsa.

Az eddig előszámlált értékesebb ásványok közt csak a vas az, melynek termelésében a magyar koronai birodalom nemhogy tulsulylyal szerepelne a többi 3 országcsoportozat felett, hanem egyenként is a német és cseh koronai csoportozat után következik, miután az 1862-ki évben a nyers vas termelés csak 1.756,266 mázsára rúgott, mely mennyiségből az anya Magyarországra 1.574,219, Erdélyre 84,958, a magyar katonai Végvidékre 84,356, Horvátországra 12,733 mázsa esett. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy Magyarországnak e tekintetbeni hátramaradása nem a természet fukarsága, hanem a mostoha nemzetgazdasági viszonyok által okoztatik, mert ellenkezőleg a természet oly gazdag vasércz telepekkel áldotta meg, hogy kedvezőbb nemzetgazdasági viszonyok közt egy maga több vasat termelhetne, mint a többi 3 országcsoportozat összesen. Különösen Felső Magyarország s jelesen Szepes, Gömör, Liptó, Torna, Abauj vármegyék vasérczekkel dúsan el vannak látva. Gömör vármegyében Dobsinától nyugot felé oly hatalmas rétegek huzódnak le, hogy az itt felhalmozódott vaskő mennyiség 200 millió mázsára becsültetik, míg az évi termelés 800,000 mázsára rúg. Ugyancsak Gömörben Nagy-Rőcze és Jolsva közt valamint Rákos helység mellett négy helyen hatalmas telepzetek vonulnak el, melyek 10—15 ölnyi szélességben igen becses barna vaskövéket tartalmaznak, ugyhogy a jelenleg 400,000 mázsa nyers vasra szükségelt érczanyag évekre van biztosítva. Jolsva és Csetnek közt, továbbá Rozsnyótól északnyugotra be, Szepes vármegyébe hasonló gazdag vastelepek terülnek el. Bihar és Arad vármegyében a természet mind vaskőről mind erdőségekről és széntelepekről oly pazarul gondoskodott, hogy az egész birodalmi szükséglet nagyobb részt innen fedezhető lenne, s a most létező 8 nagyobb vastelep 393,000 hold erdő felett rendelkezik és jelen szerkezetük szerint már 300,000 mázsa nyersvasat, korszerü átalakítás és üzletöregbítés mellett ötször annyit szolgáltathatnának, holott 1862-ben csak 34,000 mázsára ment a termelés. A temesi bánság vastermelése hasonlóul nagyszerü jövőnek néz elibe, mert a jelesminőségü mágnes, barna- és vörös vaskövekben valamint erdőségekben és kőszénben egyaránt gazdag vidéknek természeti

kincseit kizsákmányolni, hatalmas testületek vállalták magukra. Igy a szászkai, dognácskai, bogsáni, resiczai, aninai és stájerdorfi mütelepek az államvasuttársaságnak; a nadrági kohok a zsidóvári bányatársulatnak; a ruszkai, ruszkiczai és lunkányi bányák s műtelepek egy főurakból és tőkepénzesekből álló társulatnak jutottak birtokába, s már eddig is nagyszerü átalakítások történtek. Szóval, bizvást állithatjuk, hogy Magyarország Erdélyt is ide értve kedvezőbb politikai és nemzetgazdasági körülmények közt, a nyers vas termelésben is a többi 3 országcsoportozatot kevés év mulva nem csak utólérheti, hanem mint más nemes érczekben és haszos ásványokban fölül is mulhatja.

A kőszén termelésére nézve, mely a virágzó gyár és müiparnak egyik nélkülözhetlen feltétele, éppen azon eset fordul elő, mint a nyers vas termelésénél, hogy tudniillik a magyar koronai birodalom, nem hogy tulsulylyal lenne a többi 3 országcsoportozat felett, hanem inkább egyenként véve is csak a harmadik helyet foglalja el, és csak Galiczia e tekintetben szegényebb nálánál, mely hasonló mostoha nemzetgazdasági viszonyok közt tengődik. De e sajnos ténynek nem oka az, bogy a természet e részben is nem áldotta volna meg a magyar koronai birodalmat, sőt inkább az egész Kárpát hegylánczolat, Dunántul az elszigetelt pécsi, vértesi, lajthai hegységek is oly kimerithetlen köszéntelepek lelhelye, hogy maga Magyarország egész Európát képes lenne kőszénnel ellátni. Hanem a kormány ferde és igazságtalan politikája beközvetkeztében a gyár és műipar Magyarországon nem fejlődhetvén ki; a vaspályák is részint ferde irányban, részint fukarul engedélyeztetvén, minek egyik bizonysága az, hogy az ausztriai ház birtokán egyedül Erdélyország az, mely mindeddig egyetlen egy vaspályát sem mutathat fel: igen természetesen az következett be, hogy a kőszenet nem lehetvén eladni, a gazdag széntelepek müveletlenül hevernek, sőt több kőszénbányák müvelése, melyek már kiaknázás alatt voltak, mint a pécsi kőszénbányászat kerületében tapasztaljuk, ismét félbenhagyatott.

Ezek szerint a kőszén termelése azon mértékben emelkedik vagy fogy, a minő mértékben valamely országban a

gyár- és müipar virágzásában vagy apadóban van. Innen az ausztriai ház birtokában a kőszénbányászat legjobban virágzik a cseh koronai országokban, melyekben a gyáripar otthonos és csak ezután következnek a német tartományok, majd a magyar koronai birodalom, s legutolsó helyen áll az iparszegény lengel országcsoportozat vagy is Galiczia és Bukovina.

Névszerint az 1862-ik évet vevén fel, a kőszéntermelés tett :

Cseh koronai országokban 58.399,292 mázsát, melyből 40.798,207 mázsa fekete, 17.601,085 barna kőszén.

Német tartományokban 17.946,961 mázsát, melyből 991,775 fekete, 16.955,186 barna kőszén.

Magyar koronai birodalom 13.513,584 mázsát, melyből 6.649,077 mázsa fekete, 6.864,507 barna kőszén.

Lengyel országcsoportozatban 2.428,933 mázsát, melyből 2.191,130 mázsa fekete, 237,793 barna kőszén.

Részletesen pedig a kimutatás így következik :

Csehország ad .	25.513,894	mázsa	fekete,	16.404,665	m.	barna	kőszenet
Morvaország . .	4.291,964	„	„	1.192,630	„	„	„
Szilézia . . .	10.992,349	„	„	3,790	„	„	„
Cseh koron. orsz.	40.798,207	„	„	17.601,085	„	„	„
A.-Ausztria . .	5,515	„	„	2.585,109	„	„	„
F.-Ausztria . .	928,607	„	„	1.738,161	„	„	„
Stájerorsz. . .	57,653	„	„	9.840,532	„	„	„
Karinthia . . .	—	„	„	1,477,586	„	„	„
Krajna	—	„	„	949,948	„	„	„
Istria	—	„	„	266,439	„	„	„
Tirol	—	„	„	97,411	„	„	„
Német tartom. .	991,775	„	„	16.955,186	„	„	„
Magyarország .	6.649,077	„	„	6.485,897	„	„	„
Erdély . . .	—	„	„	25,014	„	„	„
Horvátország .	—	„	„	53,071	„	„	„
Végvidék . .	—	„	„	141,531	„	„	„
Dalmátia . .	—	„	„	158,994	„	„	„
Magyar birod. .	6.649,077	„	„	6.864,508	„	„	„

Galiczia vagy is a lengyel csoportozat 2.191.140 mázsa fekete, 237,793 mázsa barna szenet.

Megjegyzendő, hogy a kőszén piaczi ára az egyes országokban, s egyes termelési helyeken nagyon különböző, hanem a fekete kőszén mint becsesebb átmérőleg másfél any-

nyival értékesebb és drágább mint a barna kőszén. A fekete kőszénfajok közt Magyarországban az oravicziai dicsértetik leginkább. Azt is meg kell említenünk, hogy az itt országonként elősorolt termelés az 1862-ik évre az ujabb statistikai munkákban, s jelesül Konek statistikájában is kevesebbre van téve; hanem én az egyes bányakapitányságok jelentéseiből szerkesztettem össze a fentebbi kimutatást, s ezt hitelesebbnek tartom.

Ha a kőszén termelésében a cseh koronai országok lépnek első helyre, a konyhasó termelésére nézve, mely nélkül sem kenyér, sem étel nem izlik, baromtenyésztés nem virágozhat, s mely azonkivül, hogy a gyár és müiparban is hatalmas szerepet visz, mint állami monopolium minden közvetett adók közt legtöbb tiszta jövedelmet szolgáltat az államnak : ismét a magyar koronai birodalom foglalja el az őt illető első helyet; s a cseh koronai országok e tekintetben nemcsak legutolsók, hanem a konyhasó termelését sóbányák hiányában teljesen nélkülözni kénytelenek.

Ellenben a magyar koronai birodalmat és pedig mind az anya Magyarországot, mint különösen Erdélyt a természet oly kimerithetlen sórétegekkel áldotta meg, hogy egy maga a kis Erdély egész Európát elláthatná sóval, s hozzá hasonló sógazdag ország az egész szárazföldön nem találtatik.

Igy például a geologiailag kipuhatolt kősómennyiség következőleg oszlik fel az egyes országcsoportozatokra :

Német tartományokban 776 millió mázsa. Ebből ad Hall 35, Hallstein 200, Aussee 109, Hallstadt 417, Ischl 15 millió mázsát.

Lengyel tartományokban 343 millió mázsa. Ebből ad Vieliczka 221, Bochnia 26, Keleti Galiczia 96 millió mázsát.

Magyar birodalomban 68,149 millió mázsa. Ebből ad az anya Magyarországban Sóvár 50, Mármaros 1149, Erdélyben Vizakna 19,150, Parajd 17,010, Dézsakna 14,440 Torda 14,200, Marosujvár 2150 millió mázsát. Ily iszonyu sógazdaság valóban páratlan az egész Continensen.

Minthogy azonban a só termelés állami monopolium, a

sóbányákban annyi kő vagy főt vagy iparüzleti só termeltetik, melyet kényelmesen értékesíteni lehet.

Nevezetesen az 1862-ik évben a só termelés az egyes országcsoportozatokban következő volt :

	kősó	—	főttsó	—	iparüzleti só	
Német tartományokban :						
Felső-Ausztria . . .	6935	—	943,126	—	62,261	mázsa
Stájerország	2594	—	181,440	—	9,861	„
Tirol	3347	—	226,747	—	41,163	„
Salzburg	1028	—	265,599	—	5,840	„
Összesen	13,904	—	1.616,912	—	121,125	„
Lengyel tartományok	1.357,848	—	608,054	—	202,796	„
Magyar birodalom :						
Magyarország . .	1.063,356	—	130,134	—	91,019	„
Erdély . . .	1.011,713	—	—	—	41,754	„
Összesen .	2.075,069	—	130,134	—	132,762	„

Ezeken kivül t e n g e r i s ó is termeltetik, és pedig 1862-ben a német csoportozathoz tartozó Isztriában 408,772, s a magyar koronai társországban Dalmátiában 144,983 mázsa.

A többi ásványok és savak nem bírván oly nagy fontossággal mint az előbb említettek, ezek közt párhuzamot sem vonunk, csak annyit jegyzünk meg, hogy ezekre nézve egy némelyik czikkben majd a német- vagy lengyel vagy cseh koronai országok járnak elől, majd a magyar koronai birodalom mulja felül azokat.

Igy például a h i g a n y és ó l o m termelésében Krajna és Karinthia, tehát a német országcsoportozat, az ó n termelésében Csehország, a h o r g a n y f é m b e n és k é n b e n Galiczia; ellenben s z í n és n y e r s p i s k o l t, valamint p i s k o l t - é r c z, ugy szintén n i k e l - f é m és n i k e l - é r c z termelésére nézve a magyar koronai birodalom foglalja el az első helyet, azon megjegyzéssel, hogy a fenemlített többi ásványok termeléséhez is nem csekély mennyiséggel járul. Például a higany termeléséhez 1862-ben 522 mázsával (Krajnában hol legtöbb s Magyarországon kivül egyedül termeltetik 2891 mázsa), az ólom termeléséhez 22,339 mázsával (Karinthiában ugyanekkor 62,736 mázsa, Csehországban 8857 mázsa), a kén termeléséhez 1763 mázsával (Galiczia 22,715

m.) járult. Ezenkivül salétromból és széksóból minden országcsoportozat közt legtöbbet termelt. A föld vagy kőolaj (petroleum) gyártása ujabb időben eddig nem ismert kiterjedést nyert, főleg Galiciában, hol 1862-ben 20 petroleum gyár 30,000, s Erdélyben, hol 10,000 mázsa állíttatott ki. De Mármaros, Krassó, Ung, Zala vármegyékben, továbbá Horvátországban Kőrös, és Szlavoniában Pozsega vármegyékben is fedeztettek fel naphta telepek, s Krassó megyében Oraviczán már ís jeles petroleum olaj gyártatik.

Az ásványvizekre nézve, melyek némileg az ásványi termékek közé sorolhatók, a magyar korona országai a többi országcsoportozatokat ismét jóval felülhaladják, mert ezekben már is 163 fürdőhely, és 786 oly gyógykút és ásványforás számíttatik, melyek vegytanilag megvizsgáltattak, és mennyi forrás még egészen ismeretlen! A legnevezetesebb gyógyfürdők: Buda, Mehadia, melyet már a rómaiak használtak, Szliács, Szklenó, Vichnye, Koritnicza, Parád, Bártfa, Tátrakiesd, Szobráncz, Teplicz, Pöstyén, B.-Füred, Harkány; Erdélyben: Borszék, Előpatak, Radna, Korond, Homoród, Kovászna; Horvátországban: Toplika, Stubicza, Topuszko; Szlavoniában: Daruvár, Lipnik, mely jódtartalomra nézve egész Európában elsőnek mondatik. Már a cseh koronai országok nem annyira gazdagok ásványvizekben, de ellenkezőleg különösen Csehországnak van nehány gyógyfürdője, mint: Carlsbad, Teplicz, Marienbad, Franzensbad, melyek a pülnai, saidschiczi, sedliczi keserüforrásokkal együtt egész Európában ismeretesek. A cseh koronai országok után a némettartományok következnek: Baden, Pyravart, Ischl, Gastein, Hall, Gleichenberg, Rohics nevezetesebb gyógyfürdőkkel. Végre a lengyel országcsoportozat jön, mely ásványvizekre nézve mindenik közt legszegényebb.

A magyar birodalom területén tehát a középhegyi vidékek különféle termékekkel, mindent összevéve még jobban meg vannak áldva a természet által mint a többi 3 országcsoportozat ugyan ily nemű vidékei. Ugyan ezt mondhatjuk a dombos vidékekről és síkságokról is. Így általában a dombos vidékek fő termékei a szőlő s az ebből készített bor, továbbá a cser és tölgy erdőségek, pedig mind a

két főtermékre nézve a magyar koronai birodalom messze tulszárnyalja a német-lengyel és cseh koronai országokat.

Különösen mi a bortermesztést illeti, akár a mennyiséget, akár a minőséget tekintsük, Magyarország egész Európában Franciaország után mindjárt következik; holott a lengyel Galicziában meg nem érik a szőlő; a cseh koronai tartományok közt ugyanaz az eset Szileziában, Csehország legnagyobb részében, ugyhogy itt összesen csak 4447 holdnyi szőlőültetvény találtatik, melynél egy maga Buda városa többet bir. A cseh tartományok közt csupán Morvaország déli része dicsekedhetik terjedelmesebb szőlőültetvényekkel, mint alább meglátandjuk. Már a német tartományok több bort termesztenek, de Felső-Ausztriában, Salzburgban, Karinthiában a hideg éghajlat miatt szintén nem érik meg a szőlő, s Alsó-Ausztria, Stájerország, Tirol, Isztria, Krajna bortermesztése a birodalom bortermesztésével egybehasonlítva, még is törpe eredményt mutat.

Nevezetesen a szőllőültetvények a különböző országcsoportozatokban, következő terjedelemmel bírnak.

Szileziában nincsenek.		
Csehországban	4,447	hold
Morvaországban	47,894	„
Cseh koronai országokban .	52,341	„
Alsó-Ausztriában	78,814	„
Stájerországban	54,655	„
Tirolban	47,894	„
Krajnában	16,768	„
Isztriában	32,197	„
Német tartományokban .	230.228	„
Ellenben :		
Az anya Magyarországban .	504,776	„
Erdélyben	46.909	„
Végvidéken	49,611	„
Horvátországban és Szlavoniában	57,124	„
Dalmátiában	120,078	„
Magyar koron. birodalomban	776,578	„

Tehát a magyar koronai országokban csak nem három annyi szőlő találtatik, mint a német- lengyel- cseh koronai országokban összesen. De a magyar bortermesztés nemcsak mennyiség, hanem minőség tekintetéből is tulnyomó, mert bár A.-Ausztriában, Stájerországban, Tirolban s némileg Morvaországban is vannak jeles minőségü borok, de a magyarországiakkal, melyek részint kövér, édes aszuborok (tokaji, ménesi, ruszti, karloviczi), részint színre fehérek és zamatos szeszes italok (mint : somlyai, badacsonyi, neszmélyi, érmelléki, magyaráti szerednyei, varbóczi, penczi, szadai, csömöri, kőbányai, stb.), részint tüzes s a franczia legnemesebb borokkal versenyző, vörös borok (villányi, szegszárdi, budai, visontai stb.) nem vetekedhetnek.

És éppen igy vagyunk a keményfa erdőségekkel is, melyekkel a magyar birodalom dombos vidékei különösen bővelkednek, s melyek makkon, gubacson kivül mindenféle hajó-, szerszám és műfákat, s különösen hordódongákat oly mennyiségben szolgáltatnak, hogy a kivitel jelenleg nemcsak Francziaországba, hanem Angliába is évrül évre növekedik, s a fa az az egyik főczikk, melylyel külföldre jelentékeny activ kereskedés folytathatik. Ily erdőségekben gazdagok Horvátország, Zala, Vas, Veszprém, Somogy, Baranya, Krassó vármegyék, de különösen Szlavonia, ugyhogy a szlavoniai név alatt kivitetni szokott hordódonga még Angliába is, hol azelőtt kevéssé volt ismeretes, évrül évre emelkedik.

Igy az Angliába való kivitel tett :

1861-ben	1.069,000	darabot	1864-ben	3.388,000	darabot
1862-ben	957,000	darabot	1865-ben	4.157.000	darabot
1863-ban	2.279,000	darabot			

S ugyan ez utóbbi évben a Francziaországba tett kivitel 12.000,000 darabra rugott.

A kemény és lágyfa erdőségek pedig együtt a különböző országcsoportokban következő tért foglaltak el :

Galiczában	3.468,591	holdat
Bukovinában	420,648	„
Lengyel tartományokban .	3.889,239	„

Csehországban	2.313,143	„
Morvában	1.007,418	„
Sziléziában	274,532	„
Cseh koronai országokban	3.595,093	„
Tirolban	1.480,674	„
Stájerországban	1.754,732	„
Karinthiában	727,429	„
Krajnában	705,828	„
Salzburgban	400,953	„
F.-Ausztriában	670,749	„
A.-Ausztriában	1.270,466	„
Isztriában	317,133	„
Német tartományokban .	7.327,964	„
Az anya Magyarországban	8.417,913	„
Erdélyben	3.563,484	„
Végvidéken	1.627,677	„
Horvátországban és Szlavoniában	1.253,589	„
Dalmátiában	475,938	„
Magyar birodalomban . .	15.338,601	„

Tehát a magyar koronai birodalomnak egy magának több erdősége van mint a többi német-lengyel-cseh koronai országoknak összesen.

Mi a rónaságok termékeit illeti, ezek közt a legelső helyet a tiszta búza és a dohány foglalják el. Amaz a kiviteli kereskedésnek legfőbb czikke, melyért sok pengő pénz jön be, mi nálunk, kik e tekintetben igen szegények vagyunk, nagyon jelentékeny körülmény; a második termék pedig állammonopolium tárgya levén, a kincstárt több mint 30 millió tiszta jövedelemmel gyarapítja.

És e két fontos termékre nézve, megint Magyarország játsza a főszerepet, hol különösen a Tisza völgye a buzára nézve gazdag talajjal bír, úgy hogy midőn a német-lengyel-cseh koronai országok összesen 19.345,200 mérőt állítanak ki, akkor a magyar koronai birodalom hivatalos becsü szerint 27.922,000 mérőt szolgáltat, melynek egy harmada részint buza, részint liszt alakban külföldre vitetik.

A dohánytermesztés pedig csaknem kirekesztőleg a magyar koronai birodalomban divatozik, mert az 1864-dik évben egy maga 800,000 mázsát adott a királyi kincstárnak 8.634,000 forint beváltási díjért, mig Galiczia csupán 100,000 mázsát 1.025,000 forint s Tirol 700 mázsát, 126,000 forint értékben; a többi országok és tartományok egészen nélkülözvén e fontos növény termesztését. Pedig ugyanazon évben a belföldi dohány a külföldön vásárlott 146,508 mázsa dohánynyal együtt 61.960,280 forint nyers jövedelmet adott az államnak, mely summából 30.210,456 forint a beváltásra és vételre, gyártásra, fuvarra stb. leszámittatván, tiszta jövedelmül még 31.749,824 forint maradt.

A mondottakból világos, hogy a magyar birodalom területe nem csak térnagyságra nézve felülmulja a német-lengyel-cseh koronai országok összes területét, hanem e terület egyszersmind gazdagabban meg van áldva a természet által s igy haszonvehetőbb; s hogy e haszonvehetőségből semmi se hiányozzék, a jóságos természet még a termékek értékesítésére szükséges viziutakkal vagy hajózható folyamokkal is jobban ellátta, mint a következőkből kitetszik:

Hajózható folyamok:

A német tartományokban:

1, A Duna a bajor szélektől Magyarország határáig 49 mérföldnyi hosszuságban.

2. Az Inn, 19½ mfld hossz.

3. A Traun, 9¾ mfld hossz.

4. Az Enns, 3 mfld. hossz.

5. Dráva, Willachtól Horvátország széléig 21 mfld. hossz.

6. Mura, Magyarország határáig 30 mfld. hossz.

7. Szava, Horvátországig 9½ mfld.

Összesen a német tartományokban 141¾ mérföd víziút, melyből gőzhajók csak a Dunát járhatják 49 mfld hosszaságban.

A cseh koronai országokban:

1. Moldva 42 mfld. hosszuságban

1. Elbe, 14 mfld. hossz.

Összesen 56 mfldnyi viziut, melyből gőzhajók csak az Elbét járják 14 mfld hossz.

A lengyel tartományokban:

1. Visztula, 48 mfld. hossz.
2. Dunajecz, 5 mfld. hossz.
3. Szan, 31 mfld. hossz.
4. Dniester, 64 mfld. hossz.

Összesen 148 mérföldnyi viziut, de ezt gőzösök nem használják.

A magyar koronai birodalomban:

1. Duna, Dévénytől Orsováig 127 mérföldnyi hosszaságban.
2. Dráva, 36½ mfld hossz.
3. Mura, 6 mfld. hossz.
4. Száva, 87 mfld. hossz.
9. Kulpa, 18 mfld. hossz.
10. Tisza, 108 mfld. hossz.
11. Maros, 65 mfld. hossz.
12. Vágh, 32 mfld, hossz.
13. Béga, 36 mfld. hossz.
14. Temes, 14 mfld. hossz.

Összesen van tehát a kisebb, s tutajokkal hajózható folyókat nem számítva, 529½ mérföldnyi víziut, melyből gőzösök járják az egész Dunát, Szávát Sziszekig, Drávát Eszékig, Tiszát fel Vásáros-Naményig, a Marost Aradig, összesen 302 mérföldnyi hosszaságban. Továbbá Morva vizét, mely Magyarország és Alsó-Ausztria s Morvaország közt határfolyó, s mely 17 mérföldre hajózható, egyik országcsoportozathoz sem számítottuk.

II.

Párhuzam egyfelől a magyar koronai birodalom, másfelől az ausztriai német-lengyel-cseh koronai országok közt népességi tekintetben.

Az ausztriai ház birtokában levő országcsoportozatok alaperejének második fő tényezője a lakosok száma, vagyis a népesség, melyet az 1857-ki országos összeirás után adunk elő, minthogy azóta újabb hiteles összeirás nem történt.

Ez összeirás szerint tehát a népesség a különböző országcsoportokban így áll:

Galicziában és Lodoméria, Krakkó herczegséggel együtt	4.597,470	lélek
Bukovinában	456,920	„
Lengyel tartományokban . .	5.054,390	„
Csehországban	4.705,525	„
Morvaországban	1.867,094	„
Sziléziában	443,912	„
Cseh koronai tartom. . . .	7.016,531	„
Alsó-Ausztriában	1.681,697	„
Felső-Ausztriában	707,450	„
Salzburgban	146,769	„
Stájerországban	1.056,773	„
Tirolban	851,016	„
Karinthiában	332,456	„
Krajnában	451,941	„
Isztriában	520,978	„
Német tartományokban . . .	5.749,080	„
Az anya Magyarországban . .	9.890,436	„
Erdélyben	1.923,592	„
Magyar végvidéken (illir bánsági, román-bánsági, német bánsági végezredekben és a csajkások zászlóaljában) .	283,124	„
Magyarországban	12.097,152	„
Fiumében és volt kerületében .	43,468	„
Összesen Magyarországban .	12.140,620	„
Társ országokban		
Polgári Szlavoniában . . .	342,528	„
Katonai végvidéken	250.120	„
Szlavoniában	592,648	„
Polgári Horvátországban . . .	506,520	„
Katonai Végvidéken . . .	528,725	„
Horvátországban	1.035,245	„
Dalmátországban	404,499	„
A három társországban . . .	2.032,392	„
Az összes magyar koronai birod.	14.173,012	„

Ezekből láthatjuk, hogy a nem magyar országcsoportozatok közt legtöbb népességgel bír a cseh királyság, és csak ez után következnek a német tartományok; legkisebb pedig a lengyel csoportozat; hanem a magyar koronai birodalom egyenként minden országcsoportozatot jóval felülhalad, s még a legnépesebb cseh királyságot is kétszeresen felülmúlja. Ha azonban a német-lengyel-cseh koronai országok népességét összeadjuk, ez 17.820,001 lélekre menvén, 3.646,989 lakossal haladná meg a Sz. István birodalmának népességét; csakhogy azon sajnos körülményt, hogy a magyar birodalom daczára annak, hogy területére nézve jóval nagyobb, mint az összes német-lengyel-cseh országcsoportozatok, úgy hogy a feleslegből még egy Csehország kitelnék; s daczára annak, hogy e nagyobb terület még természeti kincsekkel is jobban meg van áldva; még is a népességben nehány millióval a mondott összes országcsoportozatok mögött marad, egyenesen az osztrák kormány századok óta folytatott mostoha kormányzatának tulajdonitható, mely megfoghatlan szükkeblüséggel és igazolatlan féltékenységgel mindig útjában állott annak, hogy a magyar koronai országokban a gazdasági s a mü- és gyáripar felvirágozhassék, az ország természeti gazdagsága felhasználtassék, s ez által a jólét, a vagyonosodás, s ennek következtében a népesedés is normalis úton gyarapodhassék. De ha a magyar koronai birodalomnak, a százados törvények értelmében önállósága s önkormányzata visszaadatik, prófétai tehetség sem kell hozzá, hogy itt a lakosok száma 10—20 év alatt a német-lengyel-cseh koronai országok népességét nem csak elérendi, hanem túl is fogja haladni; mert ha a természettől nem oly gazdagon ellátott Csehországban egy □ mértföldön 4,985 ember most is elélhet, bizony ennyi belterjes népesség a termékenyebb magyar birodalomban sem lehetetlen; s ha ez eset bekövetkeznék, akkor a mostani 14.173,012 lakos helyett 30.757,450 főnyi népességet mutathatna fel.

Az ausztriai ház birodalma, mint tudjuk nem csak közjogilag és történetileg külön államokból alakult össze, hanem az egyes országcsoportozatokban is különféle nemzetiségek játszák a fő szerepet, miért is a birodalom viszonyainak megitélésében a különféle nemzetiségek s ezek egymásközti arányá-

nak kipuhatolása egyik legfontosabb nélkülözhetlen szempont. Az 1851-ki országos összeirás megkisérlette ugyan a különböző országok népességét nemzetiségek szerint is kimutatni, de ez összeirás ellen általános lőn a panasz, hogy az a német elem részére nagy részhajlással van összeállítva, s e részrehajlás sok helyen nagyon világosan ki vala mutatva.

Ez okból az 1857-ki országos összeirás már nem vette fel a nemzetiségeket, de az egyes községek ebbeli kimutatásai meg vannak, melyeket azonban a kormány nem tartá czélszerüeknek közleni, hanem mi e községi kimutatások nyomán igyekezendünk az egyes nemzetiségeket minden részrehajlás nélkül összeállítani.

Ezek szerint tehát az egyes országcsoportozatokban számszerint következőleg állanak a nemzetiségek :

Galiczi á b a n.

Lengyel . .	2.339,064 lélek	Német . .	83,009 lélek.
Ruthen . .	2.172,246 „	Örmény . .	3,160 „
		Összesen .	4.597,470 „

Itt, valamint a többi országokra nézve is ki kell emelnünk, hogy a zsidók, kik saját élő nyelvvel nem birnak, külön nemzetiségeknek nem vétettek fel, hanem a többi nemzetiségekhez soroztattak a hol laknak. Továbbá a fentebbi kimutatásból világos, hogy a lengyelek és ruthenek csaknem egyenlő számmal vannak, de mind a két nemzetiség a nagy szláv fajhoz tartozik; s azon élénk versenygést, melyet a két nemzetiség közt, fájdalommal tapasztalunk, inkább a vallás idézi elő, miután a lengyelek a romai katholikus, a ruthenek ellenben az egyesült görög hitü egyház hivei. Tehát Galiczia csaknem kizárólag s z l á v eredetü országnak mondathatik. A n é m e t e k az egész országban szétszórva laknak, részint tiszta német községekben, részint vegyesen, s nagyobb részben II. József császár alatt telepítettek ide. Tisztán laknak Hohenbach, Schönanger, Deutsch-Ranischan, Mokratni, Wiesenberg, Zboiska, Romanovka, Josefov, Antonin, Oberweinbergen, Unterbergen, Kaltwasser, Signiofka, Rehfeld, Mühlbach, Lindenfeld, Reichenbach, Dornfeld, Chrusno, Falkenstein, Einsiedl, Josephsberg, Königsau, Ebenau, Vorderberg,

Brandorf, Weissenberg, Ottenhausen, Schönthal, Rottenhau, Schumlau, Berdibrau, Kleindorf, Moosberg, Rosenberg, Unter- és Ober-Engelsbrunn, Makov, Falkenberg, Segenthal Obersdorf, Steinfels, Annaberg és Felicienthal községekben. Ezenkivül vegyesen még több faluban, s elszórva mint mesteremberek, kereskedők, hivatalnokok városokban is laknak, de számuk összesen is csak 83,000 lélekre rúg. Megjegyzendő végre, hogy a nemesség, és a nagyobb birtokos osztály igen túlnyomólag a lengyel nemzetiséghez tartozik, miért is a lengyelek mind birtoki mind értelmi mind történelmi szempontból Galicziában tulsulylyal birnak.

Bukovinában.

Ruthen	254,392 lélek	Lengyel	4,335 lélek
Román	160,417 „	Örmény	2,224 „
Német	26,587 „	Tót	1,837 „
Magyar	7,128 „	Összesen	456,920 „

A herczegség nagyobb nyugoti felét a ruthenek, keleti felét a románok vagy oláhok lakják. Ezeken kivül egész községekben laknak még a németek, magyarok, tótok; de a lengyelek és örmények csak elszórva találhatók. A ruthenekhez számítottuk a lippovánokat is, kik valódi nagyoroszok, s Klimoncz, Fontinalba és Lipovani helységeket foglalták el. A magyarok II. József alatt telepedtek ide a székely földről, s a Szucsava völgyében 6 helységök van, ú. m, Andrásfalva, Fogadjisten (oláhul: Jakobastie), Hadikfalva, Józseffalva, Laudonfalva, Istensegíts. Németek tisztán csak Neu-Jezkany, Carlsberg, Fürstenthal, Eisenau, Lichtenberg, Alt- und Neu-Hütte, Plesek és Franzthal községekben laknak. A tótok gyarmata: Czudiul.

A lengyel tartományokban összesen.

Lengyel	2.343.399 lélek	Magyar . . .	7,128 lélek
Ruthen	2.426,638 „	Örmény . . .	5.384 „
Román	160,417 „	Tót	1,837 „
Német	109,587 „	Összesen	5.054,390 „

Csehországban.

Cseh	2.820,293 lélek
Német	1.885,232 „
Összesen	4.705,525 „

Nemzetiséget illetőleg tehát Csehországban a cseh elem absolut többséggel bír. Ugyanis a csehek az ország közepét, továbbá keleti és déli részét foglalták el, úgy mindazáltal, hogy a csehlakta föld itt-ott jelentékeny német szigetektől van átszaggatva. Ellenben a németek az ország végső határszélein laknak tömegestül, főleg Szász és Bajorországok szomszédságában, úgy hogy a csehek a többi szlávokkal csak a Morvaország felé eső keskeny területen keresztül függnek össze.

Morvaországban.

Cseh	1.327,596 lélek
Német	539,498 „
Összesen	1.867,094 „

Ebből látható, hogy a cseh elem itt aránylag erősebb mint Csehországban, miután a németek egy harmadát sem képezik az összes népességnek. Különben megjegyzendő, hogy a csehek közt eredetre nézve horvátok is vannak, kik podluzsákoknak, továbbá tótok, kik majd oláhoknak (a Beczva körül), majd zalcsákoknak, kopanicsároknak, paztekároknak, neveztetnek. De ezek az oláhok össze nem tévesztendők a magyarországi és erdélyi oláhokkal, kik román fajból valók, holott a morvaországi oláhok szláv eredetűek.

Sziléziában.

Német	203,473 lélek
Lengyel	146,878 „
Cseh	93,561 „
Összesen	443,912 „

E herczegségben tehát a német elem a szláv elemmel igen egyensulyban áll, csakhogy itt már a szláv elemben nem a cseh, hanem a lengyel nemzetiség játsza a fő szerepet.

A cseh koronai országokban.

Cseh	4.241,450 lélek
Német	2.628,203 „
Lengyel	146,878 „
Összesen	7.016,531 „

E szerint a cseh koronai országokban a cseh elem bír absolut többséggel, míg a német elem az összes népességnek több mint harmadát képezi.

Alsó-Ausztriában.

Német	1.662,603 lélek
Cseh	12,328 „
Horvát	6,766 „
Összesen	1.681,697 „

Megjegyzendő, hogy Bécsben minden nemzetiségből vannak rendes lakosok, melyek csak a birodalomban találtatnak. Igy magyar is van több ezer; még több szláv, aztán olasz, stb. De ezek a község által számszerint nem tétetvén ki, önkényileg e számot mi sem akartuk meghatározni; s a fentebb kitett csehek Csehország szélén, a horvátok pedig a Morva mezején egész községekben laknak.

Felsö-Ausztriában.

Német	707,450 lélek

Salzburgban.

Német	146,769 lélek

Stájerországban.

Német	692,770 lélek
Vindus vagy Szlovén . . .	364,003 „
Összesen	1.056,773 „

Megjegyzendő, hogy a németek lakhelyei az ország közepén és északi részeken vannak; ellenben a vindusok, vagy szlovénok az ország déli részét foglalták el.

Karinthiában.

Német	224,743 lélek
Vindus	107,713 „
Összesen	332,456 „

Krajnában.

Vindus	394,308 lélek
Német	39,120 „
Horvát	18,513 „
Összesen	451,941 „

Isztriában.

Vindus	313,935	lélek
Horvát	135,893	„
Olasz	54,692	„
Német	16,458	„
Összesen	520,978	„

Tehát a német tartományok közt Isztriában és Krajnában nem a német, hanem a szláv elem bír többséggel.

Tirolban és Vorarlbergben.

Német	526,684	lélek
Olasz	324,332	„
Összesen	851,016	„

A német tartományokban tehát:

Német	4.016.597	lélek	Cseh	12,328	lélek
Vindus vagy Szlovén	1.179,959	„	Olasz	379,024	„
Horvát	161,172	„	Összesen	5.749,080	„

A szláv fajokat pedig össze vevén, ezek tesznek 1,353,459 főt, vagy is az egész összegnek nem egészen $^1/_4$-ed részét.

A német-lengyel-cseh koronai országok népessége pedig nemzetiségek szerint következő:

Német	6.754,387	lélek	Tót	1,837	lélek
Cseh	4.253,778	„	Olasz	379,024	„
Lengyel	2.490,277	„	Román	160,417	„
Ruthen	2.426,638	„	Magyar	7,128	„
Vindus vagy Szlovén	1.179,959	„	Örmény	5,384	„
Horvát	161,172	„	Összesen	17.820,001	„

Vagy is egyenként véve a nemzetiségeket, aránylag a német elem legtöbb ugyan, a nélkül, hogy absolut többséggel birna a többi nemzetiségek irányában; de ha a szláv fajokat, u. m. a cseheket, lengyeleket, rutheneket, szlovénokat horvátokat, tótokat egy nemzetiségnek vesszük, ezek összesen 10.513,661 főre menvén, ezek képeznék az absolut többséget.

Minő más arányok vannak az ausztriai ház birodalma másik felében vagy is a magyar koronai országokban a különböző nemzetiségek közt, kitünik a következőkből:

Az egyesített Magyarországban, ide értve Erdélyt, a

magyar Végvidéket, Fiumét és a Magyar Tengerpartot, volt az 1857-ki országos összeirás szerint:

12.248,042 lakos, melyből 6.150,259 magyar, 2.247,263 román, 1.505,368 tót, 1.202,211 német, 455,047 szerb, 391,458 ruthén, 170,100 horvát, 56,926 sokácz, 44,707 vindus, 12,048 bolgár, 9,472 olasz, 3,183 görög.

És pedig egyenként:

Az anya Magyarországban: 5.466,239 magyar, 1.500,347 tót, 1.051,076 román, 1.016,629 német, 391,458 ruthén, 311,371 szerb, 122,928 horvát, 56,926 sokácz, 44,707 vindus, 12,048 bolgár, 2,244 görög. Összesen 9.975,973 lakos.

Ha a szláv fajokat, u. m. a tótokat, rutheneket, szerbeket, sokaczokat, horvátokat, vindusokat, bolgárokat összeadjuk, ugy a szláv elem tenne 2.439,785 főt, vagyis felényit sem mint a magyar elem egy maga; az összes népességnek pedig egy negyedére sem rúg fel.

Erdélyben: 673,918 magyar, 1.091,772 román, 153,989 német, 949 görög. Összesen 1.920,618 lakos.

Magyar Végvidéken: 10,102 magyar, 143,676 szerb, 104,415 román, 31,083 német, 5,021 tót, 2,354 horvát. Összesen 296,651 lakos.

Fiumében és Magyar Tengerparton: 9.472 olasz, 44,818 horvát, 510 német. Összesen 54,800 lakos.

Társországokban (Szlavonia, Horvátország, Dalmatia): 1.100,490 horvát, 546,993 szerb, 288,467 szlavon, 21,698 olasz, 17,507 német, 5.400 tót, 4,886 magyar, 1,886 clementinus. Összesen 1.987,327 lakos.

Egyenként:

Szlavonia: 288,467 szlavon, 201,055 szerb, 15,701 német, 5,400 tót, 4,886 magyar, 1,886 clementinus. Összesen 517,395 lakos.

Horvátország: 800,016 horvát, 263,611 szerb, 1,806 német. Összesen 1.065,433 lakos.

Dalmatia: 300,474 horvát, 82,327 szerb, 21,698 olasz. Összesen 404,499 lakos.

Egyesített Magyarország . .	12.248,042 lakos
Társországok	1.987,327 „
Magyar birodalom	14.235,369 „

A társországokban a szlavonok a szerbektől nem nyelvre, hanem vallásra nézve különböznek, amazok a r. katholikus, a szerbek pedig a keleti nem egyesült görög egyházhoz tartozván. Magyarok 4 egész községben laknak, u. m. Rétfalun, Haraszton, Sz.-Lászlóban és Kórógyon, kik csaknem

mind reformatus vallásuak s maradékai azon magyaroknak, kik hajdan a Drávántúli kerületet (Valpó, Szerém, Verőcze és Posega vármegyét) egészen lakták, de a török alatt egészen kipusztulván, szerbek által váltattak fel, s az anya Magyarországhoz tartozó drávántuli kerület is hibásan Szlavonia nevet vett fel, mely név alatt hajdan a mostani Horvátország értetett. T ó t o k, mint gyarmatok laknak következő helységekben: Miljevcze, Joannisberg, Ó-Pazua. N é m e t e k 12 helységben telepedtek le mint gyarmatosok. De legnevezetesebb népecske nemcsak Szlavoniában, hanem az egész magyar koronai birodalomban a c l e m e n t i n u s o k, kik csupán a pétervárádi végezredben 2 helységben u. m. Hertkovczén és Nikinczén laknak, a 14-ik században Albaniából költöztek be a szerbországi hegyek közé Clementin vezérök alatt, s ezeknek egy része ismét 1337-ben mostani helyére Magyarországba vándorolt. Saját nyelvvel birnak, melyet sem a szláv, sem a magyar, sem a román vagy német nem ért, s hihetőleg ez lehetett a régi illir nyelv.

Az o l a s z o k a legfontosabb tengerparti városokban és szigetekben laknak, például Arbe, Zara, Sebenico, Trau, Spalato, Lesina, Curzola, Raguza városokban és szigetekben. A m o r l á k o k a horvátok egyik faját képezik s mintegy 140,000-en vannak. E nyers de erős szláv faj csak az ország északkeleti részét foglalta el a zarai és spalatói egyházmegyében, saját tájbeszéddel, szokással és erkölcsökkel bír. Végre megjegyzendő, hogy Dalmatiában az 526 lélekre menő zsidók az olaszokhoz számíttattak ugyan, de Spanyolországból költözvén be, magok közt most is spanyolul beszélnek.

Tehát a hármas társországban a nem szláv nemzetiségek csak 51,377 lélekre menvén, a szláv fajra 1.925,950 fő marad, mely summát ha a magyarországi szlávokhoz (2.635,654 lélek) hozzá adjuk, világos, hogy a magyar koronai országokban csak 4.561,604 szláv elem lakik, melynél a magyar elem még 1.588,655 lélekkel erősebb.

Az ausztriai ház birodalma mindkét felének nemzetiségeit részletesen előadván, tegyünk már egy összehasonlítást.

Mi a két nemzetiséget, t. i. a magyar és német elemet

illeti, láthatjuk, hogy a birodalom nyugati felében vagyis a német-lengyel-cseh koronai országokban a *német*; más részről a magyar koronai birodalomban a *magyar* elem csaknem egyenlő számban találtatik, úgy hogy a német elem csupán 500,000 lélekkel haladja meg a magyart, de a nagy különbség abban mutatkozik, hogy míg Magyarországban, mely egy törvényhozótestület alatt van egyesítve, a magyar elem minden más nemzetiségek irányában absolut többséggel bír (6.150,599 magyar 6.097,783 nem magyar ellenében); akkor a német-lengyel-cseh koronai országokban, melyek szintén egy birodalmi tanács alatt állanak, a német elem a többi nemzetiségek irányában jelentékeny kisebbségben marad (6.754,387 német 11.065,614 nem német ellenében), úgy hogy, ha a szláv nemzetiségeket mind összeadjuk, s ezeket egy elemnek veszszük, ez elem 10.513,661 före rúgván, teszi a német-lengyel-cseh koronai országokban az absolut többséget, holott a magyar koronai birodalomban még ha a külön törvényhozással biró és saját szláv nyelvükön kormányzott társországok szlávjait is a magyarországi szlávokhoz hozzá adjuk, ez összes szláv elem még több mint $1^1/_2$ millió fővel marad gyengébb a magyarnál. S hogy a többi főbb nemzetiségek mint a román és a német még gyengébbek, említenünk sem szükséges.

E számokra alapított tényből, több czáfolhatlan következtetéseket vonhatunk le.

Először is bizonyos, hogy Magyarországban a magyar nemzetiség minden más nemzetiségek közt nagy túlsúlylyal bírván, ha az országnak most kellene is nevet adni, más néven nem neveztethetnék el, mint jelenleg van elnevezve; s azon nemzet, mely államilag ezen országot lakja és bírja, legigazságosabban csak a fő nemzetiségtől nyerhetné nevét még akkor is, ha történetileg és közjogilag már századok óta igy nem neveztetett volna.

Másodszor. Nagyon alaptalan jövendölés az, mit egy szerb ajku képviselő a magyar országgyülésen nyilvánított, mintha jöhetne idő, miszerint ezen, a más nemzetiségekből való képviselők képezhetnék a többséget, miután mint láttuk, a magyar egy maga még 100,000 fővel haladja meg a többi

összes nemzetiségeket, nem is említvén azt, hogy a fő és közép birtokos osztály és az értelmiség, melyek köréből kerülnek ki a képviselők, a magyar elemnél még a számarányon felül is erősebben vannak képviselve, mint a többi nemzetiségeknél.

Harmadszor. Ha némely bécsi német s némely prágai szláv lapok a magyar népet, mely hazájában minden más nemzetiségek felett absolut többségben van, más nemzetiségek elnyomásával vádolják azért, mert nyelvét hivatalos nyelvnek tette: akkor e vád kétszeresen sújtja magokat a vádaskodó németeket, kik a német-lengyel-cseh koronai országokban szintén a német nyelvet használtatják hivatalos nyelvül, holott ők a többi nemzetiségek ellenében nem hogy többségben lennének, sőt absolut kisebbségben vannak és csekély különbséggel mintegy harmadát teszik a német-lengyel-cseh koronai országok összes népességének. Izgató vádaskodás helyett tehát szebb és tanácsosabb lenne, ha a bécsi német lapok saját házaik előtt sepernék a szemetet, s ha előbb maguk alkalmaznák más nemzetiségek irányában az igazságot, a méltányosságot, vagy nagylelküséget, vagy akárhogy nevezzük ezt, és csak azután terjesztenék ki figyelmüket a magyar nemzetre.

Negyedszer. Az ausztriai ház birodalmának mindkét felében az egyensúly és hasonlatosság a magyar és német elem közt csak akkor állana be, ha a német-lengyel-cseh koronai országokban is legalább a túlnyomólag szláv Galiczia oly viszonyba lépne a német-cseh országcsoportozathoz, mint a minő viszonyban vannak tettleg a társországok Magyarországhoz, melyek saját önkormányzattal s törvényhozással birván, mind a közigazgatás, mind a törvénykezés terén, mind az iskolákban (itt természetesen kiveszszük a katonai végvidékeket és Dalmatiát, hol még mindég a német nyelv uralg) saját horvát szerb nyelvöket használják; mi ellen a magyarnak nem hogy kifogása lenne, sőt örömmel tekinti azt, s ha országgyülésök azon állapotra vergődhetik, hogy törvényt is hozhat, a Magyarországban lakó nem magyar nemzetisgeknek hasonlóul kész megadni mind azt, mi öngyilkosság nélkül teljesíthető; holott legközelebb a németek azt is teljes

erejükből ellenezték, hogy Csehország fővárosában a prágai egyetemen a szláv nyelv a némettel egyenjogu legyen.

Ötödször. A fentebb részletesen elősorolt számokból az is kitünik, miszerint Rieger csehországi képviselőnek azon kérkedő nyilatkozata, mintha az ausztriai ház birodalmának sorsa csak a benlakó szláv nemzetiségek akaratától függne, ha nem több, legalább is nevetséges; miután először az összes szláv fajok felét sem teszik az összes népességnek; másodszor pedig jól tudjuk, hogy az itteni szláv nemzetiségek épen nem nagy barátjai az orosz által támogatott pánszláv uralkodósnak, legalább a szabadságért lángoló hős lengyelekről s a magyarországi tótokról bizvást állíthatjuk ezt, s véleményünk szerint a tatárt és angolt hamarább lehetne egybeforrasztani, mint a szláv fajhoz tartozó lengyelt az orosszal.

Jegyzet. Ha valaki azon adatokat a nemzetiségekről, melyeket az 1844-ik évben megjelent Statisztikámban közlöttem, a mostani kimutatással összehasonlítja; mindjárt észreveszi, hogy e kimutatás szerint a tótok, ruthenek, románok számai apadtak, a magyarok, németek, szerbek pedig kisebb nagyobb részben gyarapodtak. E tüneményt onnan kell megmagyarázni, hogy e 25 évi időszakban a Kárpátok hegyes vidékeinek lakói, tehát a tótok, ruthenek, románok tetemesen megfogyatkoztak, holott a rónaságok és dombos vidékek lakói és így főleg a magyarok, a szerbek, s a németek jelentékeny szaporuságot mutatnak. De a németek közt is csak a rónaságokon lakók nevekedtek, mert az ország nyugoti határszélén, valamint Erdélyben inkább apadtak. És ez apadást és gyarapodást az 1857-ki országos összeirásból vármegyék szerint kimutattam az 1861-ben megjelent „Magyar elem“ czimü röpiratomban, miért is az olvasót, ki részletesebb tudomást kiván szerezni, oda utasítom.

III.

Párhuzam egyfelől a magyar koronai birodalom, másfelől a német-lengyel-cseh koronai országok közt hadügyi tekintetben.

Az ausztriai ház birodalmának száraz hadereje tett 1866-ik évben:

Gyalogságból: 80 ezred sorgyalogot, 14 ezred végőrt, 1 zászlóalj végőrt, 1 ezred vadászt, 32 zászlóalj vadászt.

Lovasságból: 12 ezred vasast, 2 ezred dragonyost, 14 ezred huszárt, 13 ezred uhlanust.

Tüzérségből: 12 ezred tüzért, 1 ezred tengerparti tüzért, 1 ezred röppentyüst.

Genie-hadból: 2 ezred genie-t, 6 zászlóalj pionniert.

Ezekhez járult 10 század betegőr, 48 szekerész század, 10 ezred csendőr.

A sorgyalog, végőr, vadász ezredek és zászlóaljaknak mindenike bir meghatározott hadpótló kerülettel, valamint a lovasezredek is az egyes országok contingenseiből vétetnek, s így ezekre nézve meg lehet határozni, hogy mindegyik országcsoportozat mennyi katonaságot állít ki, s így a közt is lehet párhuzamot vonni, hogy a birodalom mind két fele menynyi haderővel járul a közös védelemre, mely a pragmatica sanctióban nyert kifejezést. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a tüzérség és a genie csapatok, valamint a szekerész hadosztály közösen állíttatván ki a birodalom mind két fele által, e tekintetben az összehasonlítás nem létesíthető.

Mielőtt azonban az egyes országcsoportozatok által kiállított gyalogságot és lovasságot részletesen előadnók, szükséges az egyes ezredek, zászlóaljak és lovasszázadok létszámát is megismertetni, a mint az háború esetére meg van határozva, miután béke lábon az ezredek és századok legénysége csaknem minden évben nagyon változó.

Háboru esetére minden gyalogszázad (kompánia) a sorgyalogságnál 186, a végvidéki katonaságnál 215 főt számlál. Ily 6 gyalogszázad képez egy zászlóaljat, 4 ily zászlóalj egy ezredsorgyalogságot. A végvidéki ezredeknél azonban csak 2 tábori és 1 tartalék zászlóalj van, tehát összesen egy végőrezred 3 zászlóaljból áll, de szintén hat hat századával, hanem a tiroli vadászezred 8 zászlóaljból tétetik össze, azonban egy zászlóalj csak 3 századot foglal magában, holott az önálló vadász zászlóaljak egyenként 6 századot számlálnak.

E szerint egy sorgyalog zászlóalj = 1116, egy végvidéki zászlóalj = 1290, egy tiroli vadász zászlóalj = 930, egy

önálló vadász zászlóalj = 1116 fő, tehát egy sorgyalog ezred 4 zászlóaljával = 4464, egy végőr ezred 3 zászlóaljával = 3870, a tiroli vadászezred 8 zászlóaljával = 7440, 32 önálló vadász zászlóalj egyenként 1116 fő.

Vagy is :

80 sorgyalog ezred	=	357,120 fő
14 végőrezred és 1 zászlóalj	=	55,470 „
1 vadászezred és 32 zászlóalj	=	43,152 „
Gyalogság összesen . .	=	455,742 „

A lovasezredek általában 5 lovasszázadból (Escadron) tétetnek össze, s különbség csak az, hogy a nehéz lovasezredeknél (vasasok és dragonyosok) a lovasszázadok legénységben gyengébbek, mert csak 150 főből állanak, míg a könnyü lovasezredek (huszárok és uhlanusok) lovasszázadai 218 legényt számlálnak. E szerint egy nehéz lovasezred 750, egy könnyü lovasezred 1090 főt számítván :

12 vasas ezred	=	9000 fő
2 dragon ezred	=	1500 „
14 huszár ezred	=	15,260 „
13 uhlanus ezred	=	24,170 „
Lovasság összesen	=	39,930 „

Ismétlés :

Gyalogság	—	455,742 fő
Lovasság	=	39,930 „
Tüzérség (12 tábori, 1 tengerparti, 1 röppentyüs ezred)	=	50,300 „
Genie had (2 ezred és 6 pionier zászlóalj .	=	14,028 „
Szekerész had (48 század)	=	22,670 „
Rendőrség 10 ezred	=	10,500 „
Betegőr (10 század)	=	2,858 „
Összes száraz haderő . .	=	596,028 „

Lássuk már most, hogy mindegyik országcsoportozat mennyi ezredet és zászlóaljat állít ki, és minő létszámmal :

A). Cseh koronai országok.

Gyalogság.

1-sö sz. sorgyalogezred. Tulajdon.: Ferencz József Ő Felsége. Sötétvörös hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely: Troppau.

3. sz. gyalogezred. Tulajdon. örökre: Károly főherczeg †. Égszinkék hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely: Kremsier.

8. sz. sorgyalogezred. Tulajdon.: Lajos főherczeg. Füzöld hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely: Brünn.

11. sz. sorgyalogezred. Tulajdon.: Albert szász koronaherczeg. Setétkék hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely: Pisek.

16. sz. sorgyalogezred. Tulajdon.: b. Wernhardt altábornagy. Kénsárga hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely: Budweis. 1866-ban még olasz ezred volt.

18. sz. sorgyalogezred. Tulajdon.: Constantin orosz nagyherczeg. Sötétvörös hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely: Königgrácz.

21. sz. gyalogezred. Tulajdon.: báró Reischach altábornagy. Tengerzöld hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely: Csaslau.

26. sz. Tulajdon.: Mihály orosz nagyherczeg. Papagályzöld hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely: Lobosicz. 1866-ban még olasz ezred volt.

28. sz. sorgy. ezr. Tulajdon. Benedek Lajos, táborszernagy. Füzöld hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely: Prága.

35. sz. sorgy. ezr. Tulajdon.: b. Khevenhüller, táborszernagy. Rákvörös hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely: Pilsen.

36. sz. sorgy. ezr. Tulajdon.: gr. Degenfeld táborszernagy. Halványvörös hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely: Jungbunzlau.

38. sz. sorgy. Tulajdon. gróf Haugvicz altábornagy. Rózsaszín hajtóka, fehér gomb. Chrudim. Még 1866-ban olasz ezred volt.

42. sorgy. ezr. Tulajdon.: V. György hannoverai király. Na-

rancsszín hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely : Theresienstadt.

45. sz. sorgy. ezr. Tulajd. : Zsigmond főherczeg. Skarlátszín hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely : Prága.

54. sz. sorgy. ezr. Tulajd. : b. Grueber altábornagy. Almazöld hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely : Olmücz.

73. sz. sorgy. ezr. Tulajd. : gróf Mensdorf altábornagy. Cseresznyeszín hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely : Éger, Csehországban.

74. sz. sorgy. ezr. Tulajd. : gróf Nobili táborszernagy. Buzavörös hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely : Gitschin.

75. sz. sorgy. ezr. Tulajd. : gróf Creneville altábornagy. Világoskék hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely : Neuhaus.

Összesen 18 sorgyalogezred = 80,352 legénységgel.

Vadászok.

1. sz. vadász zászlóaly. Tartalékállomás : Kaaden
2. sz. „ „ „ Neu-Kollin.
4. sz. „ „ „ Schönberg.
5. sz. „ „ „ Magy.-Brod.
6. sz. „ „ „ Krumau.
13. sz. „ „ „ Kaaden.
14. sz. „ „ „ Új-Kollin.
16. sz. „ „ „ Schönberg.
17. sz. „ „ „ Magy.-Brod.
18. sz. „ „ „ Krumau.
25. sz. „ „ „ Karthaus.
31. sz. „ „ „ Königgrätz.
32. sz. „ „ „ Königgrätz.

Összesen 13 vadászzászlóaly = 14,508 legénységgel.

1. sz. vasasezr. Tulajd. : Ferencz József Ő Felsége.
3. sz. vasasezr. Tulajd. : János szász király.
6. sz. vasasezr. Tulajd. : Sándor, hesseni herczeg, altbn.
7. sz. vasasezr. Tulajd. : Wilmos braunschweigi herczeg.
8. sz. vasasezr. Tulajd. : . . . . .
12. sz. vasasezr. Tulajd. : gróf Toldy-Horváth, altábornagy.

1. sz. dragonyos ezred. Tulajd. örökre : Eugen savoyeni hg.

6. sz. uhl.ezr. Tulajd. : Ferencz József Ő Felsége.
8. sz. uhl.ezr. Tulajd. : Miksa főherczeg és mexicói császár ő felsége.
9. sz. uhl.ezr. Tulajd. : hg. Lichtenstein, lovassági vezér.

Összesen 6 vasas, 1 dragonyos, 3 uhlanus ezred 8520 legénységgel.

Vagy is a cseh koronai országok állítanak 18 sorgyalog ezredet 80,352, 13 vadász zászlóaljat 14,508, összesen 94,860 gyalogot; továbbá 6 vasas, 1 dragonyos, 3 uhlanus ezredet, azaz 8520 lovast, összesen gyalogságot és lovasságot 103,380 embert a tüzéreken és technikus hadcsapatokon kivül.

B). Lengyel tartományok.

Gyalogság.

9. sz. sorgyezr. Tulajd. : gróf Hartmann táborszernagy. Almazöld hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely : Stry.
10. sz. sorgyezr. Tulajd. : gróf Mazzuchelli, táborszernagy. Papagályzöld hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely : Przemysl.
15. sz. sorgyezr. Tulajd. : Adolf nassaui herczeg. Buzavörös hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely : Tarnopol.
20. sz. sorgyezr. Tulajd. . . . Rákvörös hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely : Neu-Sandez.
24. sz. sorgyezr. Tulajd. : Lajos pármai herczeg. Setétkék hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely : Kolomea.
30. sz. sorgyezr. Tulajd. : b. Martini. altábornagy. Csukaszín hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely : Lemberg.
40. sz. sorgyezr. Tulajd. : b. Rossbach, táborszernagy. Világoskék hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely : Rzezsov.
41. sz. sorgyezr. Tulajd. : b. Kellner altábornagy. Kénsárga hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely : Czernovicz.
55. sz. sorgyezr. Tulajd. : b. Bianchi, altábornagy. Vörösbarna hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely : Brezan.
56. sz. sorgyezr. Tulajd. : b. Gorizutti altábornagy. Setétzöld hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely : Wadovice.
57. sz. sorgyezr. Tulajd. ; Frigyes, meklenburgi nagyherczeg.

Halványvörös hajtóka, sárga gomb. Hadpótló hely: Tarnov.

58. sz. sorgyezr. Tulajd. István, főherczeg. Fekete hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely: Stanislau.

77. sz. sorgyezr. Tulajd.: Károly toscanai nagyherczeg. Cseresznyeszin hajtóka, fehér gomb. Hadpótló hely: Sambor.

Összesen 13 sorgyalog ezred = 58,032 legénynyel *).

Vadászok.

12. sz. vadász zászlóalj. Tartalékállomás: Przemysl.
22. sz. „ „ Przemysl.
24. sz. „ „ Tarnov.
30. sz. „ „ Wieliczka.

Összesen 4 vadász zászlóalj = 4464 legénynyel.

Lovasság.

9. sz. vasasezr. Tulajd.: gróf Stadion, lovassági vezér.
11. sz. vasasezr. Tulajd.: Ferencz József Ő Felsége.

1. sz. uhlezr. Tulajd.: gróf Civallart, lovassági vezér.
2. sz. uhlezr. Tulajd.: hg Schwarzenberg Károly örökre †.
3. sz. uhl. ezred. Örökös tulajdonos: Károly főherczeg. †
4. sz. uhlanus ezred. Tulajd.: Ferencz József Ő Felsége.
7. sz. uhl. ezr. Tulajd.: Károly Lajos főhg, altábornagy.
10. sz. uhl. ezr. Tulajd.: gr. Clam-Gallas, lovassági vezér.

---

*) Velencze elvesztésével 7 olasz sorgyalogezred megürülvén, ezek iránt ideiglenesen oly intézkedés tétetett, hogy a 13. és 80-ik számu gyalog ezredet Magyarország a 16, 26, 38 és 45 sz. alattiak Csehország, a 79 számút Stájerország állítsa ki. Igy lett a 37 magyar sorgyalogezredből 39. Azonban Ő Felsége f. é. jan. 24-kén kelt legmagasabb rendeleténél fogva ez ügy véglegesen ugy döntetett el, hogy Magyarország 4 ezredet veszen által és pedig a 16, 26, 38 és 79 szám alattiakat, Szombathely, Esztergom, Kecskemét, Nyiregyháza hadpótló helyekkel. Hármat ismét Galiczia állítand 13, 45 és 80 szám alatt, Krakkó, Sanok és Zloczov hadpótló helyekkel. És igy már most 41 magyar sorgyalogezred létezik 39 német-lengyel-cseh ezred ellenében. Továbbá 2 magyar gyalogezrednek hadpótló helye változást szenvedett: az egyiké Nagy-Kikindáról Nagy Becskerekre, a másiké Verseczről Lugosra tétetvén át.

13. sz. uhl. ezr. Tulajd.: Lajos, szicziliai herczeg.

Összesen 2 vasas és 7 uhlanus ezred = 9,130 lovassal.

Vagyis a lengyel tartományok állítanak 13 sorgyalog ezredet 58,032, 4 vadász zászlóaljat 4,464, összesen 62,496 gyalogot; továbbá 2 vasas, 7 uhlanus ezredet, azaz 9,130 lovast, összesen gyalogságot és lovasságot 71,626 embert a tüzéreken és technikus csapatokon kivül.

C) Német tartományok.

Gyalogság.

4. sz. sorgyalogezred. Hoch- und Deutschmeister. Tulajdon.: Vilmos főherczeg. Égszín hajtóka, sárga gomb. Hadpótlóhely: Bécs.

7. sz. sorgyalogezred. Tulajd.: b. Maroicsics, altábornagy. Setétbarna hajtóka, fehér gomb. Hadpótlóhely: Klagenfurt.

14. sz. sorgyalogezr. Tulajd.: III. Lajos hesseni nagyherczeg. Fekete hajtóka, sárga gomb. Hadpótlóhely: Linz.

17. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: h. Hohenlohe, táborszern. Vörös hajtóka, fehér gomb. Hadpótlóhely: Laibach.

22. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: gr. Wimpfen, táborszern. Világossárga hajtóka, fehér gomb. Hadpótlóhely: Trieszt.

27. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: I. Lipót, belga király. Világossárga hajtóka, sárga gomb. Hadpótlóhely: Grácz.

47. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Hartung Ernő, altáborn. Setétzöld hajtóka, fehér gomb. Hadpótlóhely: Marburg.

49. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: báró Hess, táborn. Csukaszín hajtóka, fehér gomb. Hadpótlóhely: St. Pölten.

57. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Reiner főherczeg, altábornagy. Narancszín hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Salzburg.

79. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Frank Károly, altáborn. Tengerzöld hajtóka, fehér gomb. Hadpótlóhely: Judenburg. 1866-ban még olasz ezred volt.

Összesen 10 sorgyalog ezred = 44,640 legénynyel.

Vadászok.

Tiroli vadász ezred. Tulajdonos: Ferencz József Ő Felsége. Hadpótlóhely s tartalék állomás: Innsbruck.

3. sz. vadász zászlóalj. Tartalékállomás : Freistadt.
7. sz. „ „ „ Laibach.
8. sz. „ „ „ Villach.
9. sz. „ „ „ Leoben.
10. sz. „ „ „ Langenlois.
11. sz. „ „ „ Bruck a Mura m.
15. sz. „ „ „ Freistadt.
19. sz. „ „ „ Laibach.
20. sz. „ „ „ Leoben.
21. sz. „ „ „ Langenlois.
26. sz. „ „ „ Villach.
27. sz. „ „ „ Bruck a Mura m.

Összesen 1 vadász ezred, 12 vadász zászlóalj = 20,832 legénynyel.

Lovasság.

2. sz. vasas ezred. Tulajdonos : gr. Wrangel tábornagy.
4. sz. vasas ezred. Tulajd.: Ferdinánd császár, ő felsége.
5. sz. vasas ezred. Tulajd.: örökre I. Miklós orosz czár †.
10. sz. vasas ezred. Tulajd.: Lajos, bajor király.

2. sz. dragonyos ezred. Tulajd.: örökre hg Windischgrätz †.

Összesen 4 vasas, 1 dragonyos ezred = 3,750 lovas.

Vagyis az ausztriai német tartományok állítanak 10 sorgyalog ezredet 44,640, 1 vadász ezredet, 12 vadász zászlóaljt 20,832 legénynyel, azaz 65,472 gyalogot; továbbá 4 vasas, 1 dragonyos ezredet, azaz 3,750 lovast; összesen gyalogságot és lovasságot 69,222 fegyverest, a tüzéreken és technikai csapatokon kivül.

D) Magyar birodalom.

Gyalogság.

Jegyzet. A magyar sorgyalog ezredek egyenruhája abban különbözik a német-lengyel-cseh ezredekétől, hogy ezek kék pantallont és német topánkát viselnek, holott a magyar sorgyalog ezredek kék magyar nadrágot és bakkancsot hordanak; valamint a magyar birodalmi végőrök is, csak-

hogy az utóbbiak fehér kabát helyett, mely általában a sorgyalog ezredek viselete, barna kabátot viselnek.

2. sz. sorgyalog ezred. Örökös tulajd.: I. Sándor orosz czár †. Világossárga hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Fogaras.
5. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: hg Liechtenstein Ede, altbn. Rózsavörös hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Szathmár.
6. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: gr. Coronini, táborszern. Rózsavörös hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Ujvidék.
12. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Vilmos főherczeg, altbn. Setétbarna hajt. sárga gomb. Hadpótlóh.: Komárom.
13. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: b. Bamberg József, altbn. Vörös hajt., sárga gomb. Hadpótlóhely: Pest. 1866-ban még olasz ezred volt.
19. sz. sorgy. ezr. Tulajdonos: Rudolf, koronaherczeg. Égszín hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Győr.
23. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: báró Airoldi, altbn. Cseresnyeszín hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Zombor.
25. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: báró Mamula, altbn. Tengerzöld hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Losoncz.
29. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: gr. Thun, altbn. Világoskék hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Nagy-Kikinda.
31. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Frigyes, meklenburgi nagyherczeg. Sárga hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Orlát.
32. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Ferencz főhg, modenai fejedelem. Égszín hajt., sárga gomb. Hadpótlóhely: Buda.
33. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: gr. Gyulay Ferencz, táborszern. Setétkék hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Arad.
34. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: volt I. Vilmos porosz király. Buzavörös hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Kassa.
37. sz. sorgy. ezr. Tulajdonos: József főherczeg. Skárlátszín hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Nagyvárad.
39. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Dom Miguel †. Skárlátszín hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Debreczen.
43. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: báró Aleman, altbn. Cseresnyeszín hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.; Versecz.
44. sz. sorgy. ezr Tulajd.: Albert főherczeg, tbn. Buzavörös hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Kaposvár.

46. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Bernhard szász meiningeni fejed. Papagájzöld hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Szeged.
48. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Ernő főherczeg, altbn. Setétzöld hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Nagy-Kanizsa.
50. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Frigyes Vilmos, badeni nagyfejed. Papagájzöld hajt., fehér gomb. Hadpótlóhely: Gyula-Fehérvár.
51. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Károly Ferdinánd főhg, lovas vez. Setétkék hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Kolozsvár.
52. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Ferencz Károly főherczeg, altbn. Sötétvörös hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Pécs.
53. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Lipót Lajos főherczeg, altáborn. Setétvörös hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Zágráb.
60. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Váza Gusztáv herczeg, altáborn. Setétzöld hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Eger.
61. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Miklós, orosz korona örökös. Fűzöld hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Aradi vár.
62. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Henrik főherczeg, altáborn. Fűzöld hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Maros-Vásárhely.
63. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: III. Vilmos, hollandi király. Narancsszín hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Beszterczе.
64. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Károly szász-weimari fejedelem. Narancsszín hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Déva.
65. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Lajos Victor főherczeg, ezredes. Halványvörös hajt., sárga gomb. Hadpótl.: Munkács.
66. sz, sorgy. ezr. Tulajd.: IV. Ferdinánd toskánai nagyfejed. Halványvörös hajt., fehér gomb. Hadpótl.: Ungvár.
67. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Schmerling József, altáborn. Rákvörös hajt., fehér gomb. Hadpótlóh,: Eperjes.
68. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: báró Steininger altáborn. Vörösbarna hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Szolnok.
69. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: gr. Jellachich György, altbn. Csukaszín hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Sz. Fehérvár.
70. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: báró Nagy László, altbn. Tengerzöld hajtóka, sárga gomb. Hadpótlóhely: Beszterczebánya.
71. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: II. Lipót, toskánai nagyfejedelem. Rákvörös hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Trencsén.

72. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: báró Ramming, altáborn. Világoskék hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Pozsony.
76. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: báró Paumgarten, altáborn. Csukaszín hajt., sárga gomb. Hadpótlóh.: Sopron.
78. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: báró Sokcsevics József, altáborn. Vörösbarna hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Eszék.
80. sz. sorgy. ezr. Tulajd.: Vilmos schleswig-holsteini herczeg. Skárlátszín hajt., fehér gomb. Hadpótlóh.: Tata. 1866-ban még olasz ezred volt.

Összesen 39 sorgyalog ezred = 174,096 legény.

Vadászok.

23. sz. vadász zászlóalj. Tartalék állomás: Erzsébetváros.
28. sz. vadász zászlóalj. Tart. állomás: Fogaras.
29. sz. vadász zászlóalj. Tart. állomás: Beszterczebánya.

Összesen 3 vadász zászlóalj = 3,348 vadász.

Végőrök.

1. sz. végőrezred. Neve: Likkai. Ezredkar: Gospics. Sárga hajtóka, sárga gomb.
2. sz. végőrezred. Neve: Ottocsáni. Ezredkar. Ottocsán. Sárga hajtóka, fehér gomb.
3. sz. végőrezred. Neve: Ogulini. Ezredkar: Ogulin. Narancsszín hajtóka, sárga gomb.
4. sz. végőrezred. Neve: Szluini. Ezredkar: Károlyváros. Narancsszín hajtóka, fehér gomb.
5. sz. végőrezred. Neve: Varasd-Körösi. Ezredkar: Bellovár. Rákvörös hajtóka, sárga gomb.
6. sz. végőrezred. Neve: Varasd-Sz. Györgyi. Ezredkar: Bellovár. Rákvörös hajtóka, fehér gomb.
7. sz. végőrezred. Neve: Brodi. Ezredkar: Vinkovcze. Halványvörös hajtóka, fehér gomb.
8. sz. végőrezred. Neve: Gradiskai. Ezredkar: Uj-Gradiska. Halványvörös hajtóka, sárga gomb.
9. sz. végőrezred. Neve: Péterváradi. Ezredkar: Mitrovicz. Csukaszín hajtóka, sárga gomb.
10. sz. végőrezred. Neve: Első báni. Ezredkar: Glina. Vörös hajtóka, sárga gomb.

11. sz. végőrezred. Neve: Második báni. Ezredkar: Petrinia. Vörös hajtóka, fehér gomb.
12. sz. végőrezred. Neve: Német-bánsági. Ezredkar: Páncsova. Égszínkék hajtóka, fehér gomb.
13. sz. végőrezred. Neve: Román-bánsági. Ezredkar: Karansebes. Csukaszín hajtóka, fehér gomb.
14. sz. végőrezred. Neve Szerb-bánsági. Ezredkar: Fehértemplom. Égszín hajtóka, sárga gomb.

1. sz. végőr zászlóalj. Neve: Titeli. Ezredkar: Titel.

E zászlóalj ezelőtt csajkások zászlóaljának neveztett, s a zászlóalj egyenruhája most is olyan mint a hidasoké volt, t. i. kék kabát vörös hajtókával, s kék pantallon.

Összesen 14 végezred, 1 végzászlóalj = 55,470 végőr.

Lovasság.

1. sz. huszárezred. Tulajd.: Császári Királyi Ő Felsége Ferencz József. Sötétkék attila és nadrág, sárga gomb, fűzöld posztós kucsma.
2. sz. huszárezred. Tulajd.: Miklós, orosz nagyherczeg. Világoskék attila és nadrág, sárga gomb, fehér posztós kucsma.
3. sz. huszárezred. Tulajd.: Károly bajor királyi herczeg. Setétkék attila és nadrág, sárga gomb, fehér posztós kucsma.
4. sz. huszárezred. Tulajd.: Cseh Victor, altábornagy. Világoskék attila és nadrág, fehér gomb, vörös posztós kucsma.
5. sz. huszárezred. Tulajd.: örök időre gróf Radeczky József tábornagy †. Setétkék attila és nadrág, fehér gomb, vörös posztós kucsma.
6. huszárezred. Tulajdonos: I Vilmos würtembergi király. Világoskék attila és nadrág, sárga gomb, vörös posztós kucsma.
7. sz. huszárezred. Tulajd.: Frigyes Károly porosz királyi herczeg. Világoskék attila és nadrág, fehér gomb, fűzöld posztós kucsma.
8. sz. huszárezred: Tulajd.: I. Frigyes, Hessenkasseli nagy-

fejedelem. Setétkék attila és nadrág, fehér gomb, vörös posztós kucsma.

9. sz. huszárezred. Tulajd. : herczeg Lichtenstein Ferencz lovasvezér. Setétkék attila és nadrág, fehér gomb, fehér posztós kucsma.
10. sz. huszárezred. Tulajdonos : örök időre III. Frigyes Vilmos porosz király †. Világoskék attila és nadrág, sárga gomb. füzöld posztós kucsma.
11. sz. huszárezred. Tulajd. : Sándor, würtembergi herczeg. Setétkék attila és fehér gomb, füzöld posztós kucsma.
12. sz. huszárezred. Tulajd. : gróf Haller Ferencz, lovasvezér. Világoskék attila és nadrág, fehér gomb, fehér posztós kucsma.
13. huszárezred. Neve Jászkun-ezred. Tulajd. : herczeg Lichtenstein Frigyes lovasvezér. Setétkék attila és nadrág, fehér gomb, setétkék posztós kucsma.
14. sz. huszárezred. Tulajd. : gróf Pálffy Móricz, altábornagy Világoskék attila, vörös nadrág, sárga gomb, vörös posztós kucsma.

5. sz. uhlanus ezred. Tulajd. : Walmoden, lovasvezér 1849-ben banderialis huszárezred volt.
11. sz. uhlanusezred. Tulajd. : II. Sándor orosz czár. Ezelőtt olasz ezred volt.
12 uhlanusezred. Tulajdonos : II. Ferencz, a két Sicilia királya.

Összesen 14 huszár, 3 uhlanus ezred =18,530.

Vagy is a magyar koronai birodalom állít 39 sorgyalogezredet 174,096, 3 vadász zászlóaljat 3348, 14 végőr ezredet és 1 zászlóaljat 55470, összesen 232,914 gyalogot; továbbá 14 huszár, 3 uhlanus ezredet, azaz 18,530 lovast, összesen gyalogságot és lovasságot 251,444 embert a tüzéreken, technikai csapatokon és szekerészeken kivül, kik a birodalom mind két fele által vegyesen állíttatván ki, köztök párhuzamot vonni nem lehet.

Jegyzet. A dec. 28-ki cs. k. nyiltparancs szerint a végezredek 1867 febr. 1-től fogva uj szervezetet nyernek, s ezentul 4 zászlóaljból tétetnek össze, de ezek jövendőre nem

6 kompániára mint eddig, hanem csak 4 kompániára oszlanak, azonban a kompániák legénységben erősebbek lesznek, egyik egyik 215 helyett 258 emberből állván. Jövendőre tehát egy végezred nem 3870, hanem 4128 főből álland. Továbbá megjegyzendő, hogy a fenelősorolt 14 végezredből 8 ezredet Horvátország, 3 ezredet Szlavonia, 3 ezredet és 1 zászlóaljat az anya Magyarország ad.

Összehasonlitása az ausztriai ház birodalma mindkét fele haderejének.

Fegyvernemek	magyar koronai birodalom	német-lengyel-cseh koronai országok	Összesen
Sorgyalogezred	39	41	80
Végezred	14	nincs	14
Végzászlóalj	1	nincs	1
Vadász ezred	nincs	1	1
Vadászzászlóalj	3	29	32
Vasasezred	nincs	12	12
Dragonyos ezred	nincs	2	2
Huszár ezred	14	nincs	14
Uhlanus ezred	3	10	10
Sorgyalog katona	174,096	183,024	357,120
Végőr	55,470	nincs	55,470
Vadász	3,348	32,364	35,712
Vasas lovas	nincs	9000	9000
Dragonyos	nincs	1500	1500
Huszár	15,260	nincs	15,260
Uhlanus	3,270	10,900	14,170
Gyalogság összesen	232,914	222,828	455,742
Lovasság összesen	18,530	21,400	39,930
Gyalogság és lovasság össz.	251,444	244,228	495,672
Tüzérezred	közös	közös	13
Röppentyüs ezr.	„	„	1
Genie ezr.	„	„	2
Pionnier zászlóaly	„	„	6
Szekerész század	„	„	48
Tüzérek	„	„	50,300
Genie katonaság	„	„	14,028
Szekerészek	„	„	22,670
Rendőr	„	„	10,500
Betegőr 10 század	„	„	2858

A mondottakból tehát kitünik, hogy a magyar koronai birodalom a német-lengyel-cseh koronai országokat nemcsak területre nézve haladja felül, ugyhogy a feleslegből még egy Csehország kitelnék, hanem katonaságot is többet állít 7216 emberrel.

Ugyan ezt mondhatjuk a hajóhadról, melyhez a tengerész katonákat és matrózokat, kik összesen 13,911 főre mennek, $^2/_3$-ad részben a magyar koronához tartozó Dalmátia állítja ki, $^1/_3$-da pedig Isztriából és a német tartományokból kerül ki. És éppen ez oknál fogva Dalmátia sem a gyalogsághoz sem a lovassághoz nem állít contingenst, mint a fentebbi részletekből láthattuk.

Különben a hajóhad Velencze elvesztése után gyökeres átváltozáson menvén keresztül, a szolgálatban levő hadi hajók, gőzösök, pánczélos fregátok, vitorlás hajók számáról még most biztos kimutatást nem adhatunk.

IV.

Párhuzam egyfelől a magyar koronai birodalom, másfelöl a német-lengyel-cseh koronai országok közt pénzügyi tekintetben.

A magyar koronai birodalom közjövedelmét a német-lengyel-cseh koronai országok közjövedelmével összehasonlítani legérdekesebb s jelenleg legszükségesebb ugyan, de egyszersmind legnehezebb feladat.

Ugyanis azon hivatalos fináncziminiszteri előterjesztések, melyek évenként az egész birodalom kiadásaira és bevételeire vonatkoznak, az egész birodalmat különböztetés nélkül magukban foglalják; e mellett csak fő summákban tétetnek ki, a valóságos jövedelmek részletei pedig a nagy közönség előtt titkok s én csak egy évi bevétel részletéhez is, mely az 1863 decz. 1-től 1864 oct. utolsó napjáig fekvő időszakot foglalja magában, csak nagy fáradsággal juthattam, holott a különböző bevételek tételeit jövőre csak ugy határozhatnók meg szabatosan, ha több évek valóságos jövedelmei állanának szemünk előtt, s ezekből vonhatnók le az átmérőleges összeget.

De nehéz feladat ez azért is, mert a birodalmi fináncziá-

nak eddigi központosított kezelése miatt igen sok jövedelemág számítatik A.-Ausztria jövedelméhez, hol Bécs a birodalom fővárosa fekszik, holott e jövedelmek vagy egészen vagy nagyobb részben Magyarországból kerülnek ki, s e rovat alá kellett volna őket sorozni a részletes kimutatásban, mi ellenkező leg történt. Például a tiszai vasuttársaság vonala egészen Magyarország területén vonúl el; a dunai első szab. gőzhajó, s az államvasút részvénytársulatok, jövedelmök legnagyobb részét a magyar birodalom területéről huzzák, és még is jövedelmi egész adójok A.-Ausztria rovata alá soroztatott, mert ezt Bécsben fizetik le, sőt az ezután járó községi adó is Bécs városának fizettetik, Magyarország s különösen a magyar testvér főváros Budapest érezhető hátrányára és károsítására.

Hasonló fonák eljárás mutatkozik a határvámnál, melynek jövedelme nem helyesen osztatik fel az egyes országoknál miután a határvámhivataloknál megvámolt portékák és terményektől fizetendő illetőség egészen az illető országnak számítatik, holott e portékáknak és terményeknek más országok is fogyasztói. Így a kis Ausztriára, hol Bécs fekszik, 3.939,830 forint tiszta jövedelem rovatott fel a vámjövedelemből, míg a 6000 □ mérföldnyi s 14 millió lakost számláló magyar birodalomnak csak 1.649,928 forint jutott, egyszerüen azért, mert a portékák nagy része Bécsben vámoltatik meg, holott ugyan ezen portékák nagyobb részben a magyar birodalomban fogyasztatnak el.

A dohányjövedelem kimutatásánál szintén furcsa eljárást tapasztaltunk, melynél leginkább Magyarország van sujtva. Ugyanis az államkincstár, az itt vásároltatni szokott mintegy 800,000 mázsa dohány beváltási értékét egészen Magyarország terhére rovja fel, s azt az itt bejött nyers dohány jövedelemből egészen levonja, minek természetesen az a következése, hogy Magyarországnak alig jut valami tiszta dohányjövedelem, vagy is nem lenne több mint 936,721 forint tiszta dohányjövedelem, holott a jóval kisebb Erdély már 1.582,441, Horvátország s Szlavonia 1.193,368, az anya Magyarországnál 10 ezer kisebb Stájerország pedig 2.380,000 dohányjövedelmet mutat ki.

Ezen anomalia onnan veszi származását, hogy a Magyarországban beváltott dohány értéke, mely pedig mint monopolium tárgya a német-lengyel-cseh koronai országokban is fogyasztatik, egészen a Magyarországban eladott dohány és szivar jövedelméből vonatik le, a helyett, hogy a beváltott 800,000 mázsa dohány ára a többi német-lengyel-cseh koronai országokra az ottan bevett dohány jövedelem arányához képest felosztatnék és a bejött jövedelemből levonatnék, minek következtében igen természetesen, azon országokban, melyek dohányt nem termesztenek, csak eladnak, igen tetemes dohányjövedelem jön ki, míg Magyarországban alig marad valami. Már ez okból Magyarországra 4—5 millió forinttal kevesebb jövedelem esik az osztrák financzminiszterium kimutatása szerint, mint valóban jönne; s ha a többi fenemlített anomáliákat is hozzáadjuk, biztosan lehet állítani, hogy a magyar koronai birodalom államjövedelme sok millióval többre megy, mint a mennyire az évi államjövedelem az alább elősorolandó részletes kimutatás szerint tesz.

De lássuk már most részletesen előbb a magyar koronai birodalom, aztán a német-lengyel-cseh koronai országok államjövedelmét, a különböző bevételek rovatai szerint, ugy mint ezek az 1863 nov. 1.—1864 oct. 31 napjáig valósággal bevétettek, s aztán tegyünk egy összehasonlítást a birodalom mind két fele közt.

A magyar koronai birodalom évi jövedelme.

I. Az anya Magyarországban.

a) Államjavakból.

Jövedelmi forrás	nyers bevétel	kiadás	tiszta jövedelem
Kincstári uradalmak . .	4.041,170 ft.	2.189,560 f.	1.851,610 forint
Kincstári erdőségek . .	3.134,643 ft.	2.376,638 f.	758,005 „
Kincst. erd. banknál zál.	119,226 ft.		119,226 „
Bányászat	9.378,234 ft.	9.145,588 f.	232,646 „
Gyárak (vas-papiros-gyár nyomda	2.929,600 ft.	2.642,276 f.	287,324 „
Összesen . . .	19.602,873 ft.	16.354,062 f.	3.248,811 „

Megjegyzendő, hogy a bécsi nemzeti banknak a magyar koronai és kincstári uradalmakból több urodalmak adattak hypothékául oly formán, hogy ezek jövedelmeit mind addig

huzhatja, mig a kormány a banknál tett adósságát ki nem fizeti. Ez urodalmakból tehát már $186^3/_4$-ben 1.612,881 ft. tiszta jövedelmet huzott a bank az erdőségeken kivül, ugyhogy magának a kincstárnak, terjedelmes urodalmaiból jóval kevesebb jövedelem jutott. Névszerint a bank kezelése alatt következő urodalmak voltak az említett $186^3/_4$-ben és pedig következő tiszta jövedelemmel az erdőségeket is ide számítva: Ó-Buda és Visegrád (79,177 ft. tiszta jövedelemmel), Diós-Győr 24,401 ft., Ménes és Sz.-Anna 65,277 ft., Pécska és Kovácsháza 632,121 ft., Tokaj 20,917 ft.. Szolnok 44,231 ft., Sz.-András 67,521 ft., Nagy-Becskerek 55,508 ft., Csatád 101,308 ft., Denta 75,546 ft., Facset 9874 ft., Lippa 26,269 ft., Lugos 30,585 ft., Rékas 44,124 ft., Szöreg 75,673 ft., Apatin 31,324 ft., Baracska 11,289 ft., Kula 110,726 ft., Palánka 57,363 ft., Ó-Sztapár 152,726 forint tiszta jövedelemmel.

A kincstár saját használatában levő urodalmak és részjószágok: Szolnok a hidvámmal együtt 34,373 ft. tiszta jövedelemmel, Mező-Túr 1095 ft., Tótvárad (deficitje volt 7058 ft.), Esztró 162 ft., Avas 96 f., Nagy és Kis Bajom 825 ft., Csege, Ároktö, Eszlár 153 ft., Hradek 4634, Lykava 19,319 ft., Árva 14,077 ft., Nagy-Csömöte és Söpte 74 ft., Keczer-Peklin (2866 f. deficit), Sóvár (1733 deficit), Vörösvágási opálbánya 9242 ft., Ungvár 3037 ft., Huszt 3874 ft., Körösmező 3477 ft, Rahó (230 ft. def.), Vissó (6554 f. def.), Königsfeld (2109 ft. deficit), Tisza-Ujlak 1071 ft., Szigeth 37,778 ft., Almás (1018 ft. deficit), Tiszai koronai kerület 69,600 ft., Nagy-Kikinda 82,290 ft. Ferencz-csatorna 95,370 forint tiszta jövedelemmel.

Az állam erdőségei közöl legtöbb tiszta jövedelmet adott: Mármaros 158,000 ft., Hradek és Lykava 126,600 ft., Bánsági 150,000 ft., Ungvár 35,000 ft., Keczer-Peklin és Sóvár 13,000 ft.

Bányász urodalmak: Zólyom, Lipcse, Revistye, Szászkő, Siglisberg, Beszterczebánya, Tiszolcz, Szomolnok, Aranyidka, Nagybánya,

Oláh-Lápos, melyek azonban nagy részben deficitet mutattak ki.

b) Egyenes adónemekből.

Adónemek	nyers bevétel	kiadás	tiszta jövedelem	
Földadó	—	—	19.341,153	forint.
Házbéradó	—	—	1.460,658	„
Házosztályadó	—	—	1.049,655	„
Személyes és kereseti adó	—	—	3,560,600	„
Jövedelmi adó	—	—	1.856,393	„
Pótlék az egyenes adónemekhez	—	—	3.668,338	„
Összesen	30.936,797	—	30.936,797	„

c) Közvetett adóból.

Adónemek	nyers bevétel	kiadás	tiszta jövedelem	
Só	9.795,727	1.284,912	8.510,815	forint
Dohány	11.865,886	10.929,165	936,721	„
Határvám	1.441,387	214,947	1.226,440	„
Bélyeg	3.650,250	48,227	3.602,023	„
Taksa	5.671,230	94,430	5.576,800	„
Útvám	432,597	2,800	429.797	„
Összesen	32.857,077	12.574,481	20.282,596	„

d.) Fogyasztási adóból.

Adótárgyak	nyers bevétel	kiadás	tiszta jövedelem	
Pálinka	6.010,000	328,472		
Bor	2.164,000			
Sör	858,000			
Hus	1.543,000			
Czukor	1.178,000			
Különféle	113,820			
Összesen	11.866,820	328,472	11.538,348	ft.

e) Különfélékből.

Tárgy	nyers bevétel	kiadás	tiszta jövedelem	
Posta	3.335,900	2.145,038	890,862	forint
Lotto	2.003,860	1.263,871	739,989	„
Értékhitelesítés (Punzirung)	34,179	13,082	21,097	„
Elkobzott jószágok és kötelezvények	600,658	388,628	212,030	„
Összesen	5.974,597	4.110,619	1.863,978	„

Az elkobzott javak következőleg jövedelmeztek: F.-Vany 2576 ft., Herencsény föld után 2825, erdő után 663 ft., Dánfalva-Koltó föld után 23,713, erdő után 109 ft., Nyires-Garbonácz föld után 5564, erdő után 127 ft. (adósság fekszik rajta 70000 ft,), Somodor föld után 16,603, erdő után 88 ft., Siklós föld után 27,318, erdő után 7720 ft., Ellemér föld után 49,888 ft., Itebe föld után 145,226 forint. E két utóbbi jószághoz, mely néhai Kiss Ernő tábornoké volt, még 383,617 ft. földtehermentesitési activ kötelezvény is tartozik, de adósság is van 830,000 forint; Beregszó 1431 forint tiszta jövedelemmel. Általjában a szántóföldek és rétek adtak 509,329 ft., az erdők 25,415 ft., az activ kötelezvények 65,914 forint jövedelmet. Ellenben kiadás a földekre 206,607 ft., erdőkre 15,336 ft., kamatokra a passiv kötelezvényektől 166,685, összesen 388,628 forint kiadás, melyet levonván a 600,658 forintra menő nyers bevételekből, marad tiszta jövedelem 212,030 forint.

Visszaidézés.

Bevételi czimek	Nyers bevétel	Kiadás	Tiszta jövedelem
Államjavak	19.602,873	16.354,062	3.248,811 forint
Egyenes adónemek . . .	30.936,797	—	30.936,797 „
Közvetett adónemek . . .	32.857,077	12.574,481	20.282,596 „
Fogyasztási adó	11.866,820	328,472	11.538,348 „
Különfélékből	5.974,597	4.110,619	1.863,978 „
Az anya Magyarország . .	101.238,164	33.367,634	67.870,530 „

II. Erdélyországban.

a) Államjavakból.

Jövedelem forrás	Nyers bevétel	Kiadás	Tiszta jöved.
Kincstári urodalmak	59,035	28,444	30,609 forint
Erdőségek	165,710	152,398	13,312 „
Bányászat	1.495,414	1.404,973	90,441 „
Vasgyárak	741,106	686,260	54,846 „
Összesen	2.461,283	2.272,075	189,208 „

Az erdélyi kincstári urodalmak következőleg jövedelmeztek: Dézs 6147 ft., Déva 23922 ft., Krakkó (1872 ft. deficit), Pócstelke, Vizakna, A.-Ráros, Varagya

malom 4803 ft., Kolos, Torda 2576 f., Dézsakna, Misz-Mogyorós, Görgény Sz. Imre, Kötke, Bóerfalva, Mikola, Magyar-Lápos, Oláh-Lápos, Tőkés 1292 f., Maros-Ujvár, Marosportó, A.-Varagya, Szacsal, Csopák, Péterfalva 3772 forint.

b) Egyenes adónemekből

Adónemek	Nyers bevétel	kiadás	Tiszta jövedelem
Földadó	1.429,995	—	1.429,995 forint
Házbéradó	105,700	—	105.700 „
Házosztályadó . . .	187,800	—	187,800 „
Személyes és kereti adó	1.350,000	—	1.350,000 „
Jövedelmi adó . . .	205,125	—	205,125 „
Pótlék az egyenes ad.	317,867	—	317,867 „
Összesen . .	3.596,487	—	3.596,487 „

c) Közvetett adóból.

Adónemek	Nyers bevétel	Kiadás	Tiszta jövedelem
Só	3.373,380	896,556	2.476,824 forint
Dohány	1.856,826	274,385	1.582,441 „
Határvám	262,046	82,388	179,658 „
Bélyeg	429,110	4,430	424,680 „
Taksa	530,555	8,150	522,405 „
Útvám	141,600	1,600	140,000 „
Összesen .	6.593,517	1.067,509	5.326,008 „

d) Fogyasztási adóból.

Adótárgy	Nyers bevétel	Kiadás	Tiszta jövedelem
Pálinka	1.640,000	11,295	
Bor	140,000		
Sör	67,000		
Hus	220,000		
Különféle	1,850		
Összesen . .	2.608,850	11,295	2.057,555 forint

e) Különfélékből.

Jövedelem tárgy	Nyers jövedelem	Kiadás	Tisztajövedelem
Posta	492,240	472,172	20,068 forint
Lotto	410,670	261,423	149,247 „
Értékhitelesítés (Punzirung) .	7000	2,200	4,800 „
Összesen . .	909,910	735,795	174,115 „

Visszaidézés.

Bevételi czímek	Nyers bevétel	Kiadás	Tiszta jövedelem	
Államjavak	2.461,283	2.272,075	189,208	forint
Egyenes adó	3.596,487	—	3.596,487	„
Közvetett adó	6.593,517	1.067,509	5.526,008	„
Fogyasztási adó	2.068,850	11,295	2.057,555	„
Különféle	909,910	735,795	174,115	„
Erdélyország .	15.630,047	4.086,674	11.543,373	„

III. Végvidéken.

Adótárgy	Nyers jövedelem	Kiadás	Tiszta jövedelem	
Egyenes adó	2.337,436	0	2.337,436	forint
Közvetett adó	179,528	0	179,528	„
Végvidéki alap	114,372	0	114,372	„
Különféle	1.520,154	0	1.520,154	„
Végvidék .	4.151,490	0	4.151,490	„

IV. Horvátországban és Szlavoniában és Fiumében.

a) Államjavakból.

Jövedelem forrás	Nyers bevétel	Kiadás	Tiszta jövedelem	
Kincstári uradalmak . .	31,679	22,796	8,883	forint
Erdőségek	188,670	82,300	106,370	„
Összesen . .	220,349	105,096	115,253	„

Horvátországban szintén van kincstári bányászat, névszerint a radobojai kénbánya, de ez $186^3/_4$-ben csak deficitet mutatott ki. A horvátországi kincstári uradalmak pedig következők: Fuccine, Verbovszkó, Hrelin, Vinodol és Buccari.

b) Egyenes adónemekből.

Adónem	Nyers bevétel	Kiadás	Tiszta jövedelem	
Földadó	1.386,478	0	1.386,478	forint
Házbéradó	129,273	0	129,273	„
Házosztályadó . . .	112,822	0	112,822	„
Személyes és kereseti adó	282,800	0	282,800	„
Jövedelmi adó . . .	168,045	0	168,045	„
Pótlék az egyenes adóhoz	203,014	0	203,014	„
Összesen .	2.282,432	0	2.282,432	„

c) Közvetett adóból.

Adótárgy	Nyers jövedelem	Kiadás	Tiszta jövedelem
Só	1.401,300	81,480	1.319,820 forint
Dohány	1.660,900	467,532	1.193,368 „
Határvám . . .	377,600	133,770	243,830 „
Bélyeg . . .	370,880	3,370	367,510 „
Taksa	318,050	4,500	313,550 „
Útvám	80,450	5,555	74,895 „
Összesen	4.209,180	696,207	3.512,973 „

d) Fogyasztási adóból.

Adótárgy	Nyers jövedelem	Kiadás	Tiszta jövedelem
Pálinka . . .	120,000	1,840	
Sör	60,000		
Bor	153,456		
Különféle . . .	1,840		
Összesen .	335,296	1,840	333,156 forint

e) Különfélékből.

Jövedelmi forrás	Nyers bevétel	Kiadás	Tiszta jövedelem
Posta	447,200	474,366	deficit—67,166 ft.
Lotto	290,350	180,380	109,970
Összesen .	737,750	654,746	83,004 ft.

Visszaidézés.

Államjavak	220,349	105,096	115,253 ft.
Egyenes adó	2.282,432	0	2.282,432 „
Közvetett adó	4.209,180	696,207	3.512,973 „
Fogyasztási adó	335,296	1,840	333,456 „
Különféle	737,750	654,746	83,004 „
Horvátország Szlavonia és Fiume	7.785,007	1.457,889	6.327,118 „

A magyar koronai birodalom évi tiszta jövedelme tárgyak szerint.

	Magyarorsz.	Erdély	Hor. s Szl.	Végvidék	Összesen
Urodalmak	1.851,610	30,609	8,883	—	1.891,102 ft.
Erdőségek	877,231	13,312	106,370	—	996,913 „
Bányászat	232,646	90,441	0	—	323,087 „
Gyárak	287,324	54,846	0	0	342,070 „
Földadó	19.341,153	1.429,995	2.282,432	2.337,436	25.391,016 „
Házbéradó	1.460,658	105,700	129,273	0	1.695,631 „

	Magyarorsz.	Erdély	Hor. s Szl.	Végvidék	Összesen
Házosztad.	1.049.655	187,800	112,822	0	1.350,277 ft
Személyes és ker. adó	3.560,600	1.350,000	282,800	0	5.193,400 „
Jöv. adó .	1.856,393	205,125	168,045	0	2.229,563 „
Pótlék az egy. ad.	3.668,338	317,867	203,019	0	4.189,219 „
Só . .	8.510,815	2.476,324	1.319,820	0	12.307,459 „
Dohány .	936,721	1.582,141	1.193,368	0	3 712,530 „
Határvám	1.226,440	179,658	243,830	0	1.649,928 „
Útvám .	429,797	140,000	74,895	0	644,692 „
Bélyeg .	3.602,023	424,680	367,510	0	4.394,213 „
Taksa .	6.576,800	522,405	313,550	0	6.412,755 „
Közv. adó				178,528	179,528 „
Végv. alap				114,372	114,372 „
Fogy. ad.	11.538,348	2.057,555	333,456	0	13.929,359 „
Posta .	890,862	20.068	0	0	910,930 „
Lotto .	739,989	149,247	109,970	0	999,206 „
Értéktelítés .	21,097	4,800	0	0	25,897 „
Elkob. jav.	212,030	0	0	0	212,030 „
Végv. egy.	0	0	0	1.510,154	1.520,154 „
Összesen	67.870,530	11.543,373	6.327,118	4.151,490	89.892,511 „

Visszaidézés a tiszta jövedelemre.

Ország	Államjav.	Egyenes adó	Közvetett adó	Fogyaszt. adó	Különféle	Összesen
Magy.orsz.	3.248,811	30.936,797	20.282,596	11.538,348	1.863,978	67.870,530 ft.
Erdély .	109,208	3.596,487	5.526,008	2.057,555	174,115	11.543,373 „
Végvidék .	114,372	2.337,436	179,528	0	1.520,154	4.151,490 „
Horvátorsz. s Szlav. és Fiume .	115,253	2.282,432	3.512,973	333,456	83,004	6,327,118 „
Magy. bir.	3.667,644	39.153,152	29.501,105	13.929,359	3.641,251	89.892,511 „

Visszaidézés az egész jövedelemre.

Ország	Nyers jövedelem	Kiadás	Tiszta jövedelem
Magyarország. .	101,238,161	33.367,631	67.870,530 forint
Erdély . .	15.630,047	4.086,647	11.543,373 „
Végvidék . .	4.151,490		4.151,490 „
Horvát és Szlav.	7.785,007	1.457,889	6.327,118 „
Magyar birod.	128.804,708	38.912,197	89.892,511 „

A német-lengyel-cseh koronai országok évi jövedelme.

a) Államjavakból.

Jövedelmi forrás	Nyers bevétel	Kiadás	Tiszta jövedelem
Uradalmak	1.035,964	745,290	290,674 forint
Erdőségek	2.150,446	1.384,155	766,291 „
Bányászat	15.654,850	15.121,268	533,582 „
Gyárak	10.354,257	9.443,605	910,652 „
Összesen . . .	29.195,517	26.694,318	2.501,199 „

b) Egyenes adóból.

Adónem	Nyers bevétel	Kiad.	Tiszta jövedelem
Földadó	38.796,704	0	38.796,704 forint
Házbéradó	9.966,858	0	9.966,858 „
Házosztályadó	6.220,577	0	6.220,577 „
Kereseti adó	5.644,680	0	5,644,680 „
Jövedelmi adó	16.445,912	0	16.455,912 „
Pótlék az egyenes adóhoz . . .	8.260,034	0	8.260,034 „
Összesen . .	85.344,765	0	85.344,765 „

c) Közvetett adóból.

Adónemek	Nyers jövedelem	Kiadás	Tiszta jövedelem
Só . . .	24.801,790	4.574,569	20.227,921 forint
Dohány . .	41.153,789	17.870,064	23.283,720 „
Határvám .	12.680,958	1.607,782	11.073,176 „
Útvám . .	2.764,382	28,893	2.735,489 „
Bélyeg . .	13.232,260	243,607	12.988,653 „
Taksa . .	16.377,214	222,323	16.154,891 „
Összesen	111.010,388	24.157,238	86.463,850 „

d) Fogyasztási adóból.

Pálinka, bor, sör, czukor, hus	43.163,447	1.725,836	41.437,611 forint

e) Különfélékből.

Posta	11.475,568	8.630,841	2,804,727 forint
Lotto	13.757,400	8.707,072	5.050,328 „
Értékhitelesítés	125,265	24,096	101,169 „
Összesen .	25.358,233	17.402,009	7.956,224 „

Visszaidézés.

	Nyers jövedelem	Kiadás	Tiszta jövedelem	
Államjavak . . .	29.195,417	26.694,318	2.501,099	forint
Egyenes adó . .	85.354,765	0	85.344,765	„
Közvetett adó . .	111.010,388	24.157,238	86.853,150	„
Fogyasztási adó .	43.163,447	1.725,836	41.437,611	„
Különféle . . .	25.358,233	17.402,009	7.956,224	„
Összesen .	294.072,250	69.979,401	224.092,849	„

Az ausztriai német-lengyel-cseh koronai országok 224,092,849 forintra menő tiszta jövedelmében azonban ben van foglalva Dalmátia jövedelme is 3.546,298 forinttal, minthogy tettleg az örökös német tartományokhoz van kapcsolva; de szabad reménylenünk, hogy az alkotmányos kiegyezkedés esetére a koronázási hitlevél értelmében a magyar koronához mint társország vissza fog kapcsoltatni, s azért jövedelme is a német-lengyel-cseh koronai országok jövedelméből levonandó, s a magyar koronai birodalom jövedelméhez csatolandó.

Ily kiigazítás mellett tiszta jövedelme lett a német-lengyel-cseh tartományoknak 220.546,551 forint, a magyar birodalmé pedig 93.438,809 forint.

Azonban e summák sem egészen tiszta jövedelmek még, mert bár ezekből a termelési, gyártási és eladási költségek már levonvák, de fenmaradtak még az adó behajtására és kezelésére szükséges közegek költségei, minő közegek például a különböző adóhivatalok, a fináncz hatóságok és a fináncz őrök. Pedig e közegek költségei még szép summára mennek, u. m.

Az adóhivatalok	3.406,600	forint
Fináncz hatós. .	4.230,000	„
Fináncz őrség .	4.441,000	„
Összesen	12.077,600	„

költséget vesznek igénybe.

E summából pedig esik az ausztriai német-lengyel-cseh koronai országokra 9.252,128 forint, a magyar koronai birodalomra 2,825,472 forint.

Névszerint :	Magyarországra esik	2.181,588	forint
	Erdélyre . . „	348,638	„
	Horvátországra „	189,512	„
	Dalmátia . . „	105,734	„
	Összesen . „	2.825,472	„

Levonván tehát mindennemü kiadásokat a jövedelemből, valóságos tiszta jövedelem esik :

A német-lengyel-cseh koronai országokra . . .	211.204,423 forint
A magyar koronai országokra	90,613,337 „
Az ausztriai ház összes birtokára	301.907,760 „

A magyar birodalom tiszta jövedelme az egyes országok szerint így oszlik fel.

Magyarország	65.688.942	forint.
Erdély	11.194,735	„
Végvidék	4.151,490	„
Horvátorsz. és Szlavonia	6.137,606	„
Dalmátia	3.440,564	„
Összesen . . .	90.613,337	„

E szerint az ausztriai ház birtokának összes jövedelméhez a német-lengyel-cseh koronai országok $69._{988}$, a magyar birodalom pedig $30._{012}\%$-el vagy százalékkal járulnak. És pedig egyenként :

Az anya	Magyarország	$21._{758}$
	Erdély	$3._{720}$
	Végvidék.	$1._{378}$
	Horvátorsz. és Szlavonia	$3._{016}$
	Dalmátia	$1._{140}\%$ százalékkal

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a finánczminiszter 1867-ki államköltségvetésében, tiszta jövedelmül csak 290.243,000 forint vétetett fel 1867-re az egész birodalomra; de a miniszteri előterjesztés kifejezi, hogy ez évre kevesebb jövedelmet (11 millióval kevesebb mint volt $186^3/_4$-ben) azért vett fel, mert Magyarországnak nagyobb részében a tavalyi fagy miatt még most is inség uralkodik, a cseh koronai országokat pedig, melyek aránylag legnagyobb adóképességgel birnak, szintén a tavalyi hadjárat sujtotta, melynek szomoru következményeit hihetőleg még ez évben is megérzendik. Ez okoknál fogva az egész birodalom átmérőleges tiszta jövedelme a fentebb kitett summában meglehetősen hiven van megallapítva, s e summát az osztozkodásnál biztosabban lehet követni.

Ezek előrebocsátása után már most méltán kérdezhetjük, hogy ha az alkotmányos kiegyezkedés sikerülend, valljon a magyar országgyülés minő terheket vállalhat magára és mennyit a közös költségekből a legigazságosabb és legméltányosabb arányban.

De ennek meghatározása végett előbb szükséges a kulcsot megállapítani, melynek alapján Magyarország a maga illetőségét a közös költségekhez meghatározhassa.

Szerény véleményünk szerint a közös költségek terheinek viselésére kulcsul sem a területet, sem a népességet nem vehetjük fel, mert a századok óta folytatott szegényítési rendszer mellett nálunk sem a gazdaság sem az ipar nem fejlődhetett ki, valamint a népesség sem szaporodhatott a maga természetes utján. Igy tehát egyedül igazságos és méltányos kulcs csak a tiszta jövedelem lehet, mit a birodalom mind két fele felmutathat, s ha e kulcs szerint mi magyarok területünkhöz képest kevesebb tiszta jövedelemmel járulhatunk, ennek a többi tartományok vették hasznát.

A tiszta jövedelmet tehát kulcsul felvevén, lássuk, hogy e szerint a magyar birodalom minő arányban, és mennyi summával járulhat az ugy nevezett közös költségekhez.

E közös költségek két cathegóriára oszthatók fel. Az elsőhöz azon költségek tartoznak, melyek a pragmatica sanctióból származó közös ügyekből keletkeznek, s melyek közösöknek a 65-ös országos bizottmány által is elismertettek. Ilyenek cs. k. udvartartás, a külügyi miniszterium, a száraz hadsereg és hajóhad költségei. A második cathegoriába azon költségek sorozhatók, melyeket mi jogilag közösöknek el nem ismerhetünk, minők például az államadósságok, melyek nem csak nélkülünk hanem ellenünk halmoztattak fel; azonban melyekhez járulni a magyar országgyülés a méltányosságig már 1861-ben s most ismételve készneк nyilatkozott, hogy ez óriási államteher sulya alatt a többi német-lengyel-cseh koronai országok össze ne roskadjanak.

Ily körülirás mellett a közösen fedezendő költségek, az 1867-ki államköltségvetés szerint következő summára menнének :

Udvartartás	5.065,000 forint
Külügyi miniszterium	2.356,840*) „
Száraz hadsereg	73.458,000 „
Hajóhad	7.700,000 „
Közös ügyekből	88.579.840 „
Államadósságok kamata	120.812,000 „
Adósságtörlesztés	18.758,000 „
Közösen fedezendő	228.149,840 „

A fentebbi közös költségekből a tiszta jövedelem arányához képest, kerek számmal esnék.

A némel-lengyel-cseh koronai országokra 159.670,000 f. 70%

A magyar birodalomra 68.430,000 f. 30%

A fenmaradt 49,840 forint kitörlendő levén.

Ily formán a közösen fedezendő költségek quotáját meghatározván, ugyan lássuk már, hogy a közös költség „quota"-ján felül maradt summát eddig a magyar birodalomra költötték-e el, mint kellett volna, vagy ebben mások is osztozkodtak elég méltánytalanul.

A közös költségi summa, mint fentebb láttuk, teszen 68.430,000 forintot, a tiszta jövedelme pedig a magyar birodalomnak 90.613,337 forintra rugván, világos, hogy a fölösleget, vagy is 22.183,337 forintot egészen a bel költségekre kellett volna forditani.

Már pedig az 1867-ki államköltségvetés szerint :

Magyarország szükségére engedélyeztetett	11.936,000 forint
Erdélyország részére	3.000,000 „
Horvátországra, Szlavoniára, és Fiumére	1.600,000 „
Dalmátországra	905,279 „
Az egész birodalomra	17.441,179 „

Jegyzet. A katonai Végvidék polgári költsége itt nem vétetett fel, mert ennek tiszta jövedelme is minden nemű költség levonásával van kitéve. Továbbá Dalmátia évi költségvetése részletesen így áll :

*) Jegyzet. A külügyminiszterium költségei a költségvetésben 2.220,360 forintra tétetnek, s a többi saját jövedelméből telik ki. Névszerint magára a miniszterium személyzetére, az orientalis akadémiára esik 578,650 ft., a küludvaroknál levő követségi személyzetre 1.246,950 ft., Consulságokra 537,240 forint.

Közigazgatás	356,568	forint
Törvényszéki szolgált. . . .	248,637	„
Cultus és iskola	149,499	„
Jótékony intézetek	63,234	„
Utakra , ...	58,465	„
Vízépítés	24,912	„
Erdőültetés	1,964	„
Selyemtenyésztés	1,500	„
Gyapottenyésztés	500	„
Összesen . .	905,279	„

Tehát a magyar birodalom belső saját költségeire a folyó évi államköltségvetés szerint is 4.72,058 forinttal kevesebb adatik, mint kellene. És ez így ment már 18 év óta folyvást, csupán a közös gazdálkodás miatt. Pedig még meg kell jegyeznünk, hogy e summa, melyet tőlünk a német-lengyelcseh koronai országok évenként elvonnak, valósággal jóval többre rug, mert a magyar, az erdélyi és horvát cancelláriák költségvetésében ott látjuk az egyházakra és iskolákra adott költségeket is, melyek nem az állam jövedelméből fedeztetnek, s mi sem soroztuk az egyházi és iskolai alapok jövedelmeit a közjövedelmekhez.

Tehát az innen eredő jövedelmek mind a méltánytalanul visszatartott 4.742,058 forinthoz csatlandók. Tehát nem áll az öreg „Presse“ szemrehányása, mintha a német-lengyelcseh koronai országok tartanának bennünket; sőt inkább megfordítva ők a gazdagabbak vesznek el tőlünk évenként több mint 6.000,000 forintot, s maguk belszükségeire fordítják.

Tehát felelős önkormányzat jöjön el a te országod! Legyen vége a közös gazdálkodásnak, mely nekünk milliókba kerül! Dixi et salvavi animam meam.

EGYVELEG.

A német vasutak 1866—67-ben. E czím alatt a Bécsben megjelenő „Volkswirth“ írja : A Németországban (bezárólag Schleswiget s Ausztria német tartományait) létező vasutak hossza 2489 1/4 mértf öld 24 államban Ezekből Poroszországra (bezárólag az annectált területeket) 1175, Ausztriára, a nem német területeket kivéve 447, Bajorországra 339 5/8, Szászországra a köszénvasutak nélkül 115 7/10 (ezekkel együtt 123 2/3), Badenre 96 1/2, Würtembergre 81 1/5, Hessen-Darmstadra 42 1/2, Meklenburg-Schwerinre 42 1/4, Luxemburg- és Limburgra 31, Braunschweigra 26 1/2, Anhaltra 22 1/4, Szász-Meiningre 13, Szász-Kóburg-Gothára 12 1/2, Szász-Weimárra 12, Szász-Altenburgra 8.8 a hanzavárosokra 8 , Odenburgra 6, két Reuszra 4, Schaumburg-Lippére 3.3 mértföld. A nem német Ausztriában (Velenczét kivéve) 1866-ban csak a lemberg-czernoviczi nyittatott meg 35 mföld hosszában. Az egész birodalomban ez idő szerint körülbelől 854 mfld. van forgalomban, melyből 407 Németországon kivül fekszik és 30 mfld. csak lóvonatú vasut. A német vasutegylet területe 1866 végével 2894 mértföldre terjedt.

A német vasutak közül 1565 5/3 mf. magán, 923 1/7 állami vasut. A német-osztrák magánvasutak, körülbelől 2013 mf. 70 részvénytársulat birtokában vannak (tavaly csak 67.) Köztük a forgalom hosszát tekintve első helyen állanak : az osztrák déli vaspálya 232 1/2 mf., az osztrák államvasut 183 mf., a bajor keleti pályák 83 1/2 mf. és a Ferdinánd császár északi pálya 82 1/2 mf. Ezek után következik 6 pálya 70—80 mf. között, köztük a tiszai vaspálya és az Erzsébet császárné-pálya, kettő 40—50 mf., hat 30—40, tiz 20—30, tizenegy 10—20, nyolcz 5—10, tizenhat 1—5, végre 5 pálya, mely nem is 1 mf. hosszú.

Valamennyi német s osztrák vasuton 1865 végével 4865 mozdony működött, és pedig 3262 magán- és 1603 állami pályákon. Ezek közül az osztrák déli pálya 451, Poroszország 426, az osztrák államvasuttársaság 325, a Ferdinánd császár éjszaki pálya 216 , az Erzsébet császárné-pálya 100 mozdonyt birt. E mozdonyok eredetét illetőleg 483-at vagyis tizedrészöket külföldi (209-et angol, 167-et belga, 82-öt franczia, 25-öt amerikai gyárak készítettek, a többi német gyárakból került , melyek közül Borsig gyára Berlinben a legtöbbet szállította t. i. 1537-et, vagyis az összes mozdonyok majd harmadrészét. Az államterületek szerint 1730 Poroszországban, 897 Ausztriában, 655 Würtembergben s Badenben, 469 Bajorországban 228 Hannoverában, 192 Szászországban, 79 Hessenben készült.

Mindez osztrák és német vasutak forgalma 89.300,000 személyre és 1,179 millió mázsa árúra terjedt, összes jövedelmök pedig 168 millió tallérra rúgott. Ebből az államvasutakra esik 34 millió személy 352 millió mázsa

és 52 millió tallér, a magántársulatokra 55 1/4 m. személy 827 m. mázsa és 116 m. tallér.

A magánpályák közül 18-an 2 milliónál többet s hárman épen 10 millió tallérnál többet jövedelmeztek. Az osztrák déli vasut 15.233,562 tallért, az osztrák államvaspálya 12.842,587 t. a ferdinánd cs. éjsz. pálya 10.496,233 tallért jövedelmezett.

Az osztrák hitelintézet f. é. april 24-én tartá meg közgyülését. Az e közgyülésen fölolvasott évi jelentésből kitünik, hogy az intézet jövedelme 1866-ban 5.425,556 ftra rugott; ebből évdíjakra, üzleti költségre és adóra elesik 1.523,469 frt. A folyó üzlet eredménye tehát, mellőzve az intézet értékpapir birtokából folyt nyereményét, szenvedett kárait és a törléseket, 7.8 %. Alexandriában az intézet ottani fiókjánál 1.258,636 frtot vesztett, mindössze épen 1.700,000 frtra mondják e veszteséget; hivatalnoki csalásból 164,215 frt kára lett. Hasonlólag veszteség érte a hitelintézetet a „Nuova" czímü biztositó intézetnél, eladott bécs-ujhelyi gépgyáránál úgy, hogy összes nyers jövedelme a jelentés szerint 1.789,512 ftra csökken, és a tartalék alap 710,488 frtot kénytelen volt pótolni, csakhogy az alapszabályilag megállapított 5%-nyi kamat ki legyen fizethető.

Összehasonlítva némely főtételt az 1865 és 1866-diki forgalomból. ezek ekként állanak :

	üzletforgalom		díjilleték, kamat	
	1866-ban	1865-ban képest	1866 ban	1865-hez kép.
bizományi üzlet	647.067,000	+52.168,000 ft	1.054,387	92,579 ft.
váltó „	193.769,000	+1.878,000 „	1.015,986	53,513 „
előleg „	40.227,000			282.323 „
árúkban elől. „	33,924			228,632 „
forgatmányi „	352.591,000	—183,383,000 „		

Az 1866-diki év végével 20,136 db. pénztári jegy volt forgalomban 18.066,800 frt értékben (1865-ben 23,048 db. = 14.653,600 frt.) A pénztári forgalom 1866-ban volt 986 millió, 1865-ben pedig 1,097 millió frt.

Az értékkészlet állampapirokban 2.498,167, földtehermentisítési kötelezvényekben 4.533,076, iparpapirokban 12.700,670, elsőbbségi kötvényekben 733,576, elsőbbségi sorsjegyekben 1.399,296, Rudolf-vasut 400,501, összesen 19.761,121 frt, a tavalihoz képest tehát 2 millió frt csökkenés mutatkozik.

A hitelintézet mérlege 1866-ra következőleg áll :

Activum	frt.	kr.
visszavásárolt 50,000 db. intézeti részv. 200 ftjával	10.000,000	—
tulajdon értékek	19.767,121	74 1/2
tárcza	32.757,699	51 1/2
pénztári készletek	3.250,557	2 1/2
előlegek értékpapirokra	6.998,564	59
„ árukra	1.820,229	71 1/2
leltár	125.768	75

	frt	kr.
ingatlanok	2,539.452	82
áruk	3.299,162	54
adósok	70.211,621	44
Összesen . .	150.770,178	13½

Passivum		frt	kr.
részvénytőke		60,000,000	—
hátralékos osztalék		27,017	—
forgalomban acceptek		21.066,831	12
tartaléktőke :			
általános 75 §.	809,485 ft. 75½		
külön . . .	1.524,329 „ 34		
		2.333,815	9½
kamatozó betétek			
Bécsben . .	9.166,544 „ 29		
Pesten . . .	4.634,300 „ —		
Prágában. . .	6.469,400 „ —		
Brünnben . .	2.288,919 „ 16		
Lembergben .	2.169,000 „		
Triesztben . .	2.221,876 „		
		26.949,039	45
hitelezők		38.603,962	82
nyeremény kiegyenlítés		1.789,512	65
		150,770,178 ft	13½

A bécsi zálogkölcsön — társulat 1866-dik évi üzleti jelentéséből kitünik, hogy ez intézet a lefolyt évben 690,277 zálogra (értékpapir, ékszer, áruk stb.) erejéig adott kölcsön. A kiváltott zálogok összege 548,259 db, a visszafizetett kölcsönök összege 22.207,227 frt. Az év befejezésével 6.166,413 frtnyi kölcsön maradt 211,223 zálogon. A zálogkölcsönüzlet nyers jövedelme csupán Bécsben 380,593 frt, a troppaui, krakói, lembergi, prágai, és bünni fiókintézeketeket beleszámítva 651,811 frt volt; a tiszta jövedelem 266,230 frt. A befizetett 3.600,000 frtnyi részvénytőkére eső 6%-nyi kamat, vagyis 216,000 frt levonása után, 30,000 db. részvényre 1 frt 20 kr. esik részvényenként osztalékul. Az igazgatók és választmányi tagok díjpótlékaira 4,492 ft. fordittatott, 4,131 frt pedig a folyó évre lett átvive.

A német szárazföldi gáztársulat Dessauban 1866-diki évi igen érdekes jelentéséből némi áttekintését nyerhetni az általa életbe léptetett gázintézetek termelési s fogyasztási nagyságáról. Ugyanis :

	termelt angol köblábat	táplált lángot
a frankfurti (Oder m.) intézet .	26.135,320	9.491
a mühlheimi (Ruhr. m) . .	11.961,600	5.434
a postdami	29.169,400	9.664
a dessaui	6.276,480	3 725
a luckenwaldei	7.886,200	4.013
a gladbach-rheydti	29.305,100	11.990
a hagen-herdeki	19.666,100	5.998
a varsói	76.530,600	18.281
az erfurti	17.443,100	6,603
a krakó-podgorzei	15.432,000	4.662
a nordhauseni	8.354,168	4.305
a lembergi	16.550,200	5.527
a gothai	10.289,578	5.188
Összesen	274.999,846	91.881
1865-ben volt	251.809,047	87,771
a növekedés	23.190,789 ($9._{21}$%)	7.110 ($8._{10}$%)

Éjszak-Amerika népesedéséről és halálozási viszonyairól érdekes, habár nem épen legmegbízhatóbb adatokat közöl Brown S. az 1860-ki népszámlálás után „Insurance Record“-ban, melyből következők kiemelendők;

Könnyebb összehasonlítás végett az összes államok földrajzi helyzetök és éghajlati viszonyaik szerint 9 kerületre osztattak, belefoglalva az éjszak-atlantiakat s le egész a délieket is a mexikói öböl mellett. Az összes lakosság:

fehér férfi	13.844,000	színes férfi	2.217.000
„ nő	13.113,000	„ nő	2.226,000
Összesen	26.957,000		4.443,000 mindössze 31.000,000.

A színes lakosság leginkább Dél-Karolina, Georgia, Florida és Alabama államokban találtatik, hol is szám szerint majdnem egyenlő a fehérekkel, Mississippi-, Lousiana-, Arkanzas- és Texasban több mint három negyeddel meghaladja emezt. A népesedés szaporodása mindegyik kerületben tetemes volt; az utóbbi 10 év alatt 35 $^1/_8$%-ot tett, legmagasabbra azonban Kalifornia, Oregon, Új-Mexikó stb. ujonnan mivelt területein rúgott, hol a lakosság 225%-kal szaporodott.

Érdekes a korbeosztás. Miután a kivándorlás többnyire középkorú férfiakra szorítkozik, kik szülőiket vagy gyermekeiket visszahagyják, az általuk elhagyott területeken föltünő túlsúlya látszik a korai és késői kornak. A 20 évtől 40-ig terjedő katonai korra Dr. Jarwis a loyalis államokban 3.606,000-et, a konföderáltakban 825,000 et vesz föl.

A kivándorlási jelentések 1820—60-ig 5 millió idegent mutatnak ki, kik az Egyesült-Államokba vándoroltak; köztük 2.751,000-et N.-Britan-

niából s Irhonból, 1.486,000-et Németországból, azonkivül pedig az 1860-ki számlálás 4.132,000 az országban lakó idegeneket mutat ki.

A halálozási viszonyok megállapítására Dr. Jarwis az 1850 és 1860-ki népszámlálásból egy halálozási táblázatot állított össze a fehér és színes népességre, férfiakra és nőkre, éjszaki és déli államokra nézve. A gyermekek hiányzanak az adatok nagy hézagossága miatt; az említett 10 évre valamennyi korosztályra 60 évig nagyobb halandóság mutatkozik, mint ugyanazon időben Angliában.

Brown nem tudja, mely alapon járt el Jarwis s nem is bízik tökéletesen adataiban. Szerintök a halandóság 70 éves középkor mellett (Angliában 6.$_5$%) a férfi lakosságra nézve éjszakon alig 4%, délen 5%, a színesekre nézve ott 5%, itt azonban közel 6%. 80 éves középkor mellett meghalt (Angliában 14.$_7$%) a férfiak közül éjszakon 6.$_4$%, délen 6.$_8$%, a színesek közül éjszakon 6.$_3$% délen 6.$_5$%. A nőkre nézve majdnem ugyanazon viszonyok mutatkoztak. A 10- és 20 évesek közül 0.$_5$%, 20—30 év között 2%, 30—40 év között 1.$_3$% van kimutatva.

Az angol bányamunkások élettartamáról érdekes adatokat közöl a „Chronicle“ Dr. Farre, az angol királyi társaság tagjának jelentése után. Szerző az 1861-diki népszámláláskor életben volt bányamunkások számát veszi számadása alapjául. A halálesetek száma az e czélra 1860 61 és 62-ben vezetett lajstromokból látható.

Az 5 évből szerzett számok átlagából kitünik, hogy Staffordshireben 10,000 bányamunkás közül 20 éves korukban 1343-an haltak el, mielőtt 30-dik évöket elérték volna; 40 éves korban csak 7377-en maradtak, 50 évesek csak 5928-an, 60 éves csak 4052. Tehát 5948 bányamunkás halt el 10,000 közül, mielőtt 60-dik évét elérte volna, Durham és Northumberland járásaiban 10,000 bányamunkás közül, kik 20 évesek, 9,347 éri el a 30-dik évkort; 40 éves 8,530 lesz, 50 éves csak 7,492, 60 éves épen csak 6155. A kora halálozás tehát 3845 egyénre terjedett. A kornwalli járásban 20 éves 10,000 bányamunkás közül csak 4,011 éri el a 60 dik évet és Tydvil járásában ugyancsak 10,000 bányamunkás közül 6523 halt el a 60-dik év előtt. E számokból látható, hogy az életkor átlaga a staffordshirei bányamunkásoknál 33 év, a durhami és northumberlandiaknál 42, Kornwallban 35 és Déliwalesben csak 31 év. A két utóbbi vidéken a legtöbb bányamunkás mellbetegségben halt el.

A HARMADIK KÖTET TARTALMA.

Lap

I. Magyarország álladalmi és országos útjai. (Második Közlemény) *Fest Vilmostól* 3

II. Jászfénszarú mezőváros statisztikai leirása, *Athanász Szilárd* községi orvostól 58

III. Észleletek a légtünetek és egészségügy körében. 1865-ben. Dr. *Tormay Károlytól* 76

IV. Kimutatása a magyarországi összes könyv- és könyomdáknak . 83

V. Az iparos nevelés. *Keleti Károlytól* 90

VI. A fekete tenger tartományainak kereskedelmi fontossága magyar szempontból. Dr. *Konek Sándortól* 127

Tárgyjegyzéke a Stat. Közlemények I—VI. s a Stat. és Nemzetgazdasági Közlemények I. és II. köteteinek 137

VIII. A banküg elmélete. Második közlemény : a Peel-acta. *Weninger Vinczétől* 145

VIII. Párhuzam egyfelől a magyar koronai birodalom, másfelől az ausztriai német, lengyel és cseh koronai országok közt. *Fényes Elektől.* 244

Egyveleg : a német vasutak 1865 és 1866-ban 306

az osztrák hitelintézet 307

a bécsi zálogkölcsön társulat 308

a német szárazföldi gáztársulat Dessauban 308

Éjszak-Amerika népesedéséről és halálozási viszonyairól . 309

Az angol bányamunkások élettartama 310

A FÜZET TARTALMA:

VII. A Bankügy elmélete. II. közl. A Peel-acta. **Weninger Vinczétől** 135

VIII. Párhuzam a magyar birodalom s örökös tartományok között. **Fényes Elektől** 245

Egyveleg 306

A **Statisztikai Közlemények** első folyama, összesen **hat kötet,** együtt **öt,** minden egyes kötet **egy** o. é. frton kapható.

Az új folyam, vagyis a **Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények** két füzetből álló egy-egy kötetének ára 2 frt.

Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdásznál, Pesten, 1867.